

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

TÜRKİYE’NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTINDA İHA/SİHA KULLANIMININ ETKİSİNİN ANALİZİ

Ahmet SUSCAN

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TÜRKİYE’NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTINDA İHA/SİHA
KULLANIMININ ETKİSİNİN ANALİZİ

Ahmet SUSCAN

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TEŞEKKÜR

Vatan savunmasında canlarını feda eden tüm güvenlik görevlilerini rahmetle ve minnetle yâd ediyorum.

Çalışmanın her safhasında desteğini esirgemeyip kıymetli vaktini bana ayıran tez danışmanım E.Topçu Albay Doç.Dr Şafak OĞUZ'a, fikirlerinden yararlandığım arkadaşım Ömer Faruk AYDEMİR'e, bilimsel çalışma ortamının sağlanmasında yardımcı olan Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsünde görevli hocalarıma ve öğrenim gördüğüm sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Çalışmamda koşulsuz desteklerini benden esirgemeyen, sabır ve fedakârlıkla yanımda olan aile ferlerime şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

SUSCAN, Ahmet. *Türkiye'nin Terörle Mücadele Harekâtında İHA/SİHA Kullanımının Etkisinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Terör uzun yıllardır ülkelerin gündemini olumsuz yönde meşgul eden uluslararası sorunların başında gelmektedir. Terörle askeri alanda mücadele yürüten güvenlik kuvvetlerince kullanılan bir silah sisteminin, gerçekleştirilen mücadeleye sağladığı katkının araştırılması, incelenmesi, analiz edilmesi ve elde edilen bulguların değerlendirilmesi, o silah sisteminin askeri alandaki etkisinin ne olduğunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Bu kapsamda; Türkiye'nin, İnsansız Hava Araçları ve Silahlı İnsansız Hava Araçlarını güvenlik kuvvetlerinin envanterine alarak kullanmaya başlaması ile birlikte, bu sistemlerinin PKK'ya yönelik gerçekleştirilen askeri alandaki mücadeleye sağladığı katkının aynı minvalde incelenip, değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada, İnsansız Hava Araçları ve Silahlı İnsansız Hava Araçlarının, Terörle Mücadele Harekâtında nasıl bir etkiye sahip olduğu incelenmiş ve Terörle Mücadele Harekâtına sağladığı katkının anlaşılması amaçlanmıştır.

Literatürde yer alan mevcut akademik çalışmalarda, İnsansız Hava Araçları ve Silahlı İnsansız Hava Araçlarının; Türkiye'nin PKK'ya yönelik icra ettiği Terörle Mücadele Harekâtında İnsansız Hava Araçları ve Silahlı İnsansız Hava Araçlarını kullanılmaya başlanması ile birlikte bu sistemlerin güvenlik kuvvetlerinin hareket konseptine, PKK'nın terör eylemleri sayısına, güvenlik güçlerinin zayıf sayısına ve etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısına nasıl etki ettiğine yönelik spesifik bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu kapsamda; Türkiye'nin PKK'ya yönelik 1984-2007 ve 2008-2021 yılları arasındaki harekât konsepti, PKK'ya yönelik icra edilen askeri harekâtlar, PKK'nın terör eylemlerinin sayısı, şehit ve gazi sayısı ve etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı belirli dönemler içerisinde incelenerek değerlendirilmiştir.

Araştırma neticesinde; Türkiye'nin PKK'ya yönelik Terörle Mücadele Harekâtında İnsansız Hava Araçları ve Silahlı İnsansız Hava Araçlarını kullanmaya başlaması ile birlikte daha etkin bir mücadele sergilediği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, mevcut akademik çalışmalar, dergiler, kitaplar ve açık haber kaynaklarındaki dökümanlar incelenmiş ve bu kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Terörle Mücadele Harekâtı, terör, PKK, İnsansız Hava Aracı, Silahlı İnsansız Hava Aracı.

ABSTRACT

SUSCAN, Ahmet. *Analysis of the Effects of Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles Use in Turkey's Counter-Terrorism Operation*. Master's Thesis, Nevşehir, 2022.

Terror is one of the leading international problems that have occupied the agenda of countries negatively for many years. Researching, examining, analyzing the contribution of a weapon system used by the security forces fighting against terrorism in the military field and evaluating the findings obtained is important in terms of understanding the effect of that weapon system in the military field.

In this context; With Turkey starting to use Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles by taking them into the inventory of the security forces, the contribution of these systems to the military struggle against the PKK should be examined and evaluated in the same way.

Therefore, in this study, the effect of Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles in the Anti-Terrorist Operation was examined and it was aimed to understand the contribution it made to the Anti-Terrorist Operation.

In the current academic studies in the literature, Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles; With the use of Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles in Turkey's Anti-Terrorist Operations against the PKK, these systems have been transformed into the operation concept of the security forces, the number of terrorist acts of the PKK, the number of casualties of the security forces and the PKK terrorists neutralized.

There is no specific study on how it affects the number of In this context; The concept of Turkey's operation against the PKK between 1984-2007 and 2008-2021, the military operations carried out against the PKK, the number of terrorist acts of the PKK, the number of martyrs and veterans, and the number of PKK terrorists neutralized in certain periods analyzed and evaluated.

As a result of the research; It has been concluded that Turkey exhibited a more effective struggle with the use of Unmanned Aerial Vehicles and Armed Unmanned Aerial Vehicles in the Anti-Terrorist Operation against the PKK.

Within the scope of this study, documents in current academic studies, journals, books and open news sources were examined and the data obtained from these sources were analyzed and evaluated.

Keywords

Anti-Terrorist Operation, terror, PKK, Unmanned Aerial Vehicle, Armed Unmanned Aerial Vehicle

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii
EKLER DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI VE SİLAHLI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI.....	5
1.1. İHA/SİHA’LARIN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	5
1.2. İHA/SİHA’LARIN BİLEŞENLERİ VE GÖREVLERİ.....	11
1.3. TSK ENVANTERİNDE BULUNAN İHA/SİHA’LAR.....	17
1.3.1. Vestel Karayel	22
1.3.2. Anka	24
1.3.3. Bayraktar.....	26
1.3.4. Akıncı.....	27
2. BÖLÜM: İHA/SİHA’LARIN KONVANSİYONEL HAREKÂTTA VE TERÖRLE MÜCADELEDE KULLANIMI.....	29
2.1. DEĞİŞEN HAREKÂT KONSEPTİ.....	29
2.2. KONVANSİYONEL HAREKÂT VE İHA/SİHA KULLANIMI.....	35
2.2.1. Genel.....	35
2.2.2. NATO'nun Libya Harekâtında İHA/SİHA Kullanımı.....	37
2.2.3. TSK'nın Suriye Harekât Alanında İHA/SİHA Kullanımı.....	40
2.2.4. 2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda İHA/SİHA Kullanımı.....	45

2.3. TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTINDA İHA/SİHA KULLANIMI..	50
2.3.1. Terörle Mücadele Harekâtı.....	50
2.3.2. ABD ve NATO'nun Afganistan Harekâtı.....	52
2.3.3. II. Körfez Harekâtı.....	54
2.3.4. Somali ve Yemen’de Terörle Mücadele.....	56
2.3.5. İsrail’in İHA/SİHA Kullanımı.....	59
3. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTI VE İHA/SİHA’LARIN KULLANILMASI ..	62
3.1. PKK TERÖR ÖRGÜTÜ.....	62
3.2. İHA/SİHA’LARIN TÜRKİYE’NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTINDAKİ ETKİSİ.....	66
3.2.1. 1984-2007 Yılları Arasında Terörle Mücadele Harekâtı.....	67
3.2.2. 2008-2021 Yılları Arasında Terörle Mücadele Harekâtı ve İHA/SİHA'ların Envantere Alınması ile Terörle Mücadele Harekâtında Yaşanan Değişimler.....	111
3.3. DEĞERLENDİRME.....	153
SONUÇ.....	168
EKLER.....	175
KAYNAKÇA.....	186
EK 5. ORJİNALLİK RAPORU.....	217

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
ARGK	: Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu
ASELSAN	: Askerî Elektronik Sanayi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BPH	: Barış Pınarı Harekâtı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CNN	: Cable News Network
dk	: dakika
DEAŞ	: Irak Şam İslam Devleti
DEV-GENÇ	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DEV-SOL	: Devrimci Sol
DEV-YOL	: Devrimci Yol
DHA	: Demirören Haber Ajansı
DHB	: Demokratik Halk Birlikleri
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
ERNK	: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi
EYP	: El Yapımı Patlayıcı
FKH	: Fırat Kalkanı Harekâtı
F-16	: Fighting Falcon
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
ft	: feet
GK	: Güvenlik Korucusu
GPRS	: General Packet Radio Service

GPS	:	Global Positioning System
GSM	:	Global System for Mobile Communications
HALE	:	High Altitude Long Endurance
HBDH	:	Halkların Birleşik Devrim Hareketi
HDP	:	Halkların Demokratik Partisi
HPG	:	Halk Savunma Güçleri
HRK	:	Kürdistan Kurtuluş Birliği
Hv.K.K.	:	Hava Kuvvetleri Komutanlığı
ISAF	:	International Security Assistance Force
İHA	:	İnsansız Hava Aracı
İHAS	:	İnsansız Hava Aracı Sistemi
J.Gn.K.	:	Jandarma Genel Komutanlığı
K.K.K.	:	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KADEK	:	Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KBRN	:	Kimyasal-Biyolojik-Radyoaktif-Nükleer
KCK	:	Kürdistan Topluluklar Birliği
KCK-TK	:	Kürdistan Topluluklar Birliği - Türkiye Koordinasyonu
KDP	:	Kürdistan Demokratik Partisi
kg	:	kilogram
KKK	:	Kürdistan Demokratik Konfederalizmi
km	:	kilometre
km²	:	kilometrekare
KONGRA-GEL	:	Kürdistan Halk Kongresi
Korg.	:	Korgeneral
KYP	:	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MALE	:	Medium Altitude Long Endurance
MAM	:	Mini Akıllı Mühimmat
MSB	:	Milli Savunma Bakanlığı
MİT	:	Milli İstihbarat Teşkilatı
mm	:	milimetre
NATO	:	Nour Atlantic Treaty Organization
OHAL	:	Olağanüstü Hal

Org.	:	Orgeneral
OUP	:	Operation Unified Protector
Öz.K.K.	:	Özel Kuvvetler Komutanlığı
PKK	:	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	:	Demokratik Birlik Partisi
ROKETSAN	:	Roket Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi
RPG	:	Rocket Propelled Grenade
SHGM	:	Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü
s.	:	sayfa
SİHA	:	Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	:	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
STM	:	Savunma Teknolojileri Mühendislik
TAK	:	Kürdistan Özgürlük Şahinleri
TB	:	Taktik Blok
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKP-C	:	Türkiye Halkın Kurtuluşu Partisi-Cephesi
TİKKO	:	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TKEP	:	Türkiye Komünist Emek Partisi
TKP/M-L	:	Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TMH	:	Terörle Mücadele Harekâtı
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSAŞ	:	Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Anonim Şirketi
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
Tümg.	:	Tümgeneral
UAV/UAS	:	Unmanned Aerial Vehicle/Systems
vd	:	ve diğerleri
YDG-H	:	Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi
YKİ	:	Yer Kontrol İstasyonu
YPG	:	Halk Koruma Birlikleri
YPS	:	Sivil Savunma Birlikleri

YVT : Yer Veri Terminali
ZDH : Zeytin Dalı Harekâtı

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. MALE tipi İHA 'ların Hizmet Dönemleri.....	22
Tablo 2. Karayel Serisi İHA Platformlarının Özellikleri.....	55
Tablo 3. Anka Serisi İHA Platformlarının Özellikleri.....	27
Tablo 4. NATO'nun Libya Harekâtında Kullandığı İHA Platformları.....	45
Tablo 5. 1984-2007 Yılları Arasında PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu Eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı.....	75
Tablo 6. 1984-2007 Yılları Arasında Bir Günde; PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı.....	75
Tablo 7. 1984-2007 Döneminde Yıllara Göre PKK'nın Gerçekleştirdiği Her Bir Terör Eylemi Neticesinde Şehit veya Gazi Olan Güvenlik Görevlisi Sayısı.....	122
Tablo 8. 1984-2007 Döneminde Yıllara Göre Şehit Olan Her Bir Güvenlik Görevlisine Karşılık Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı	123
Tablo 9. 1984-2008 Yılları Arasında Yurt İçinde PKK'ya Katılım Sayısı.....	123
Tablo 10. 2004-2007 Yılları Arasında Teslim Olan PKK'lı Terörist Sayısı	123
Tablo 11. 2008-2021 Yılları Arasında PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu Eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı.....	123
Tablo 12. 2008-2021 Yılları Arasında Bir Günde; PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı.....	123

Tablo 13. 2008-2021 Döneminde Yıllara Göre PKK'nın Gerçekleştirdiği Her Bir Terör Eylemi Neticesinde Şehit veya Gazi Olan Güvenlik Görevlisi Sayısı.....	123
Tablo 14. 2008-2021 Döneminde Yıllara Göre Şehit Olan Her Bir Güvenlik Görevlisine Karşılık Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı.....	123
Tablo 15. 2008-2021 Yılları Arasında Yurt İçinde PKK'ya Katılım Sayısı.....	123
Tablo 16. 2008-2021 Yılları Arasında Teslim Olan PKK'lı Terörist Sayısı.....	123
Tablo 17. 2016-2021 Yılları Arasında Yurt İçinde Kalan PKK'lı Terörist Sayısı.....	123
Tablo 18. 2008-2021 Yılları Arasında İHA/SİHA'ların Kullanıldığı Operasyon Sayısı ve Bu Operasyonlarda Etkisiz Hale Getirilen Terörist Sayısı.....	123

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Vestel Karayel MALE Sınıfı SİHA.....	25
Şekil 2. Anka Aksungur MALE Sınıfı SİHA.....	28
Şekil 3. Bayraktar TB2 MALE Sınıfı SİHA.....	29
Şekil 4. Baykar Akıncı HALE Sınıfı SİHA.....	29

EKLER DİZİNİ

EK 1: UVS International İHA Sınıflandırması.....	186
EK 2: Dünyada Başlıca İHA Üreten Ülkeler ve Ürettikleri İHA'ların İsimleri ve Özellikleri.....	188
EK 3: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Konuşlu Bulunan İHA/SİHA Üs Komutanlıklarının Harekât Menzili.....	198
EK 4: 2016-2021 Yılları Arasında Güvenlik Kuvvetlerince PKK'nın Sözde Üst Düzey Yöneticilerinin Etkisiz Hale Getirilmesinde İcra Edilen İHA/SİHA Operasyonları...	199

GİRİŞ

Ülkelerin savunma ve güvenlik alanındaki politikalarına öncelik vermesi ve İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA)'nın geliştirilmesi ile kazanılan tecrübeler, bu platformların askeri alanda hızlı bir şekilde gelişiminin önünü açmıştır.

Bir devletin envanterine aldığı silah sisteminin güvenlik kuvvetlerine askeri alanda sağladığı katkının incelenmesi önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda hem konvansiyonel harekâtlarda hem de devlet dışı silahlı aktörlere yönelik etkin olarak kullanılan İHA ve SİHA'ların da güvenlik kuvvetlerinin gerçekleştirdiği askeri harekâtlarda sağladığı katkının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye 1980'li yılların ortasından bu yana diğer bazı devletlerin de desteklediği Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkeren Kurdistane/PKK) terör örgütüne yönelik hem ülke içinde hem sınır ötesinde yoğun bir mücadele vermektedir.

PKK'nın ilk terör saldırısını gerçekleştirdiği 1984 yılından bugüne kadar, gerçekleştirilen terör eylemleri neticesinde 15 bine yakın güvenlik görevlisi ve sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin gerçekleştirdiği askeri harekâtların neticesinde ise 43 bin kadar terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Güvenlik kuvvetlerince PKK'ya yönelik Terörle Mücadele Harekâtı (TMH) kapsamında birçok teknolojik silah ve ekipman envantere alınarak kullanılmıştır. Bu bağlamda; güvenlik kuvvetleri 1984 yılından 2007 yılının sonuna kadar PKK ile mücadele alanında yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde birçok askeri harekât icra etmiş, bu harekâtlarda konvansiyonel birlikler ve silahlar kullanılmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren güvenlik kuvvetlerinin envanterine alınan İHA'ların kullanılmaya başlanması ile beraber TMH'nın boyutu ve konsepti değişmiştir.

Literatürde yer alan mevcut akademik çalışmalarda, İHA ve SİHA'ların; konvansiyonel savaşta kullanımı, istihbari faaliyetlerdeki etkinliği, gelecekteki konumu, dünyanın diğer bölgelerinde faaliyet gösteren devlet dışı silahlı aktörlere yönelik kullanımı, diğer insanlı muharip hava araçları ile karşılaştırılması ve

uluslararası hukuktaki yerine dair çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin, PKK'ya yönelik icra ettiği TMH'da, İHA ve SİHA'ların kullanılmaya başlanması ile birlikte, bu sistemlerin; güvenlik kuvvetlerinin hareket konseptine, PKK'nın terör eylemleri sayısına, güvenlik görevlilerinin zayıf sayısına ve etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısına nasıl etki ettiğine yönelik spesifik bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; İHA ve SİHA'ların; tanımı, sınıflandırılması, bileşenleri, görevleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) envanterinde bulunan İHA ve SİHA'lar incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; İHA ve SİHA'ların askeri harekât konseptine etkisi incelenmiş, ayrıca konvansiyonel savaş bağlamında; NATO'nun 2011 Libya Harekâtı'nda, Türkiye'nin Bahar Kalkanı Harekâtı (BKH)'nda, Azerbaycan'ın 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nda kullanımı ile devlet dışı silahlı aktörlere yönelik olarak; ABD ve NATO'nun Afganistan'da, yine ABD'nin Somali, Yemen ve Irak'ta, İsrail'in ise Filistin'de kullanımı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise PKK terör örgütünün kuruluşu ve yapısı incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde, Türkiye'nin PKK'ya yönelik askeri alandaki mücadelesi; ilk terör saldırısının başladığı 1984 yılından 2007 yılına ve İHA'ların aktif olarak kullanılmaya başlandığı 2008 yılından 2021 yılına kadar iki ana başlık altında ele alınmıştır.

Dolayısıyla TMH'nın başladığı 1984 yılından 2007 yılına kadarki harekât konsepti, icra edilen operasyonlar, terör saldırılarının sayısı, şehit ve gazi sayısı ve etkisiz hale getirilen terörist sayısı ile İHA'ların envantere girdiği 2008 yılından 2021 yılına kadarki harekât konsepti, icra edilen operasyonlar, terör saldırılarının sayısı, şehit ve gazi sayısı ve etkisiz hale getirilen terörist sayısı karşılaştırılarak, İHA ve SİHA'ların TMH'daki etkisi ortaya konmuştur.

Ayrıca TMH'nın ve PKK'nın yıllara göre değişen hareket tarzının daha doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için 1984 yılından 2007 yılına kadarki süreç dört farklı dönemde, 2008 yılından 2021 yılına kadarki süreç ise üç farklı dönemde incelenmiştir.

Dolayısıyla bu çalışmada; mekânsal olarak Türkiye, otonom sistemler bakımından İHA/SİHA'lar, zamansal olarak ise 1984-2007 ile 2008-2021 yılları arasında TSK'nın TMH konsepti, icra edilen askeri hareketler, şehit ve gazi sayısı, PKK'nın terör eylemi sayısı ve etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı ele alınmış, çalışmada doktora ve yüksek lisans tezleri, akademik makaleler, kitaplar, dergiler ve açık haber kaynaklarından faydalanılmıştır.

İHA ve SİHA'ların askeri alanda kullanımına bakıldığında; zor arazi ve hava koşullarında görev yapabiliyor olması, zamansal, mekânsal ve taktiksel üstünlük sağlaması, askeri personelin can kaybı riskini ortadan kaldırması, fiziki insan gücüne ihtiyaç duyulmaması ve tüm bunların birer kuvvet çarpanı olması bu platformların tercih edilebilirliğini her geçen gün artırmaktadır.

1980'li yılların ortalarında ve 1990'lı yılların başında yoğun bir şekilde icra edilen terörle mücadele operasyonları göz önüne alındığında, binlerce askeri personelin aylarca arazide kalarak kontrol ettiği geniş arazi kesimleri, günümüzde dönüşümlü görev yapan İHA ve SİHA'lar sayesinde çok etkin ve çok daha başarılı bir şekilde kontrol altında tutulmaya başlanmıştır.

2008 yılında İHA, 2016 yılında ise SİHA'ların güvenlik kuvvetlerinin envanterine girmesi ile TMH'da önemli bir aşamaya geçilmiş, askeri personel kullanımı yerine İHA/SİHA operasyonlarına ağırlık verilerek güvenlik görevlilerinin doğrudan terör saldırılarına maruz kalması neticesinde verilen zayıfların önüne geçilmiştir.

Teröristlerin geçiş güzergâhlarının İHA/SİHA'lar kullanılarak 24 saat esasına göre gözetlenmesi sayesinde, teröristlerin hareket alanı daralmış, dolayısıyla eylem yapma kabiliyetleri kısıtlanmıştır.

Özellikle SİHA'ların 2016 yılından itibaren envantere alınarak TMH kapsamında kullanılması ile birlikte, teröristin görüldüğü yerde müdahale etme stratejisi, her yıl etkisiz hale getirilen terörist sayısının artmasını sağlamıştır.

Özetle Türkiye'nin, İHA/SİHA'ları 2008 yılından sonra TMH'da kullanmaya başlaması ile beraber, geçmiş yıllara kıyasla önemli başarılar elde

edilmiş, yıllara göre etkisiz hale getirilen terörist sayısında artış, şehit/gazi olan güvenlik görevlisi sayısında ise azalış meydana gelmiş ve PKK'nın eylemselliği önemli ölçüde daraltılmıştır.

Dolayısıyla Türkiye'nin PKK'ya yönelik TMH kapsamında İHA ve SİHA'ları kullanmaya başlaması ile birlikte daha etkin bir mücadele sergilediği sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI VE SİLAHLI İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI

1.1. İHA/SİHA'LARIN TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

İHA'lar, 'robot uçak', 'pilotsuz uçak', 'uzaktan pilotlu uçak', 'drone' veya 'UAV/UAS (Unmanned Aerial Vehicle/Systems)' olarak isimlendirilmektedir (Akyürek, Taşkiran ve Yılmaz 2012).

Literatürde İHA'ların ortak kabul gören bir tanımını bulunmamakla birlikte farklı kurum ve kuruluşların birçok İHA tanımı bulunmaktadır. Bu kapsamda;

Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) İHA'yı, "Kendisini kullanan insanı taşımayan, kaldırma kuvveti oluşturmak için aerodinamik kuvvetleri kullanan, kendi başına uçabilen veya uzaktan kumanda edilebilen, sarf edilebilir veya yeniden kullanılabilir ve öldürücü veya öldürücü olmayan faydalı yük taşıyabilen motorlu hava aracıdır." şeklinde tanımlarken (SSM, 2011), Akyürek ve diğerleri (2012) ise "Kendi güç sistemi olan, ölümcül olan ve olmayan faydalı yük taşıyan, otomatik olarak veya uzaktan komuta sistemi ile uçurulan pilotsuz hava araçlarına İnsansız Hava Aracı (İHA) denmektedir." olarak tanımlamıştır

Şikago Konvansiyonu'nun sekizinci maddesinde İHA, "Pilotsuz uçabilen hava nakil vasıtaları..." şeklinde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 12 Haziran 1945).

NATO, İHA'yı, "içerisinde insan olmayan, uzaktan kumanda ile yönlendirilen veya otonom olarak kendisini yönlendiren motorlu itki gücü olan, silah veya faydalı yükleri ana gövdesine yüklenip çıkarabilen, görev sonu geri dönerek iniş yapabilen veya hedefte silah olarak kendini imha edebilen araçlar" şeklinde tanımlamıştır (Pakkan ve Ermiş, 2010).

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM), İnsansız Hava Aracı Sistemi (İHAS)'ni, "İHA ile kontrol istasyonu, komuta ve kontrol veri bağı, kalkış ve iniş sistemi gibi uçuşun sağlanması için gerekli olan, birbirinden ayrı sistem

elemanlarının bütünü” şeklinde tanımlarken İHA’yı ise; “İnsansız Hava Aracı Sistemi (İHAS)’nin bir bileşeni olarak işletilen, aerodinamik kuvvetler aracılığıyla sürekli uçuş yapma yeteneğinde olan, üzerinde pilot bulunmaksızın uzaktan İHA pilotu tarafından kontrol edilerek veya otonom operasyonu İHA pilotu tarafından planlanarak uçurulan ya da havada kalabilen hava aracı” olarak tanımlanmıştır (SHGM, 2016).

İHA’lar ilk olarak 18’inci yüzyılın sonlarına doğru karşımıza çıkmaktadır. Nitekim insansız balonlar ilk defa askeri alanda Amerikan İç Savaşı’nda keşif yapmak (Yardımcı, 2019), uzaktan kontrol edilebilen ve üzerinde saatli bomba bulunan balonlar ise Avusturyalılar tarafından 1849 yılında saldırı yapmak amacıyla kullanılmıştır (Kahveci ve Can, 2017).

Mürettebatsız uçuş yapan ilk uçaklar ise 20’inci yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. İngiliz Archibald M. Low’un 1914’de geliştirdiği ‘Uçan Hedef Füzesi’, 1917 yılında gerçekleştirilen deneme uçuşlarında kırığa uğramıştır (Demirkıran, 2010). 1916’da geliştirilen, telsiz kontrollü ‘Otomatik Uçan Uçak’ olarak isimlendirilen platform ise 1918’de ABD Silahlı Kuvvetleri’nin envanterine alınmıştır (Yardımcı, 2019).

SSM (2011) kaynaklarında ise İHA alanındaki ilk girişimlerin; 1916 yılında E. Sperry isimli Amerikalı mucidin ABD envanterinde bulunan bir uçağın radyo kontrollü olarak uçuşunu göstermesi ile başladığı, ardından 1918’de Amerikalı C. Kettering’in, uçuşa başlamadan önce gerekli ayarları yapılan ve hedef üzerine vardığında dalışa geçerek kendini imha eden ‘Kettering Bug’ olarak isimlendirilen İHA’yı geliştirdiği yer almaktadır.

Yukarıda yer alan örneklerdeki İHA’ların görüldüğü üzere ortak özelliği yalnızca bir defa kullanılabilmesidir. Bu alanda geri dönebilme kabiliyetine sahip ilk İHA, ‘Queen Bee’ olarak isimlendirilen radyo kontrollü uçaktır. İngilizler tarafından geliştirilen bu platform ‘hedef uçak’ olarak tasarlanmıştır (Akyürek vd, 2012).

SİHA sınıfındaki ilk uçak ise, II. Dünya Savaşı devam ederken Almanya tarafından üretilen ‘V-1’ isimli platformlardır. Bu SİHA’lar, taşıdıkları 900 kg’lık

patlayıcıları, hedef üzerine geldiğinde bırakabilme özelliğine sahiptir. Almanlar, V-1 SİHA'larını Londra'nın bombalanmasında kullanmışlardır. Almanların bu başarısı ABD'yi endişelendirmiş, ABD bu alanda bazı tedbirler almaya başlamıştır. Bu kapsamda, uzaktan kontrol edilebilen, 11 tonluk bomba taşıyan ve 'Special Air Unit One' olarak isimlendirilen İHA'lar geliştirilmiştir (Akyürek vd, 2012).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Northrop Grumman isimli şirket tarafından 'Falconer' olarak isimlendirilen hedef uçak geliştirilmiştir. Bu uçağın üretimi uzun bir süre devam etmiştir. 1950'li yıllarda ise radarların yanıltılması amacıyla sahte uçaklar kullanılmaya başlanmıştır. Devam eden süreçte, hedef uçakların uçuş menzillerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Demirkıran, 2010).

İHA alanındaki çalışmalara Soğuk Savaş'ın etkisi ile 1960'larda daha da fazla önem verilmiştir. Bu süreçte paraşütle inebilen yarı görünmez 'Q-2C Firebee' isimli İHA, ABD tarafından geliştirilmiştir. Bu platform; Japonya, Tayland ve Vietnam'da karadan havaya atılan füzelerin yerlerinin tespit edilmesi görevinde kullanılmıştır (Uyar, 2010).

İsrail, 1970'de Firebee'lerden 12 adet satın almış ve bu platformları geliştirerek 'Firebee 1241' isimli İHA'yı üretmiştir. İsrail bu İHA'ları Arap devletleri ile yaptığı savaşlarda gözetleme, keşif ve sahte uçak görevlerinde kullanmıştır (Gülbahar, 2015).

1970'li yıllarda İHA'lara daha kritik görevler verilmeye başlanmıştır. Kısa mesafelerde kullanılmak için geliştirilen Lockheed Aquilla isimli İHA, otomatik pilot özelliği, uçuş bölgesinde yer alan hasım unsurların yerlerinin tespit edilmesi, elde ettiği görüntüleri komuta merkezine anlık bir şekilde aktarması özelliklerine sahiptir (Zaloga. 2008).

1980'li yıllarda İsrail, İHA'ları geliştirme konusunda bütün dünyaya örnek olmuştur. İsrail, 1980'de geliştirdiği anlık görüntü iletme özelliğine sahip 'Scout'ları, 1982 yılında Suriye'ye yönelik düzenlediği askeri harekâttan önce aktif olarak kullanmıştır. Bu İHA'lardan yayılan sinyaller sayesinde Suriye'de

bulunan füze bataryaları aktif hale gelmiş ve füze bataryalarının yerleri harekât öncesinde İsrail tarafından tespit edilmiştir. 1982 yılında İsrail'in Lübnan operasyonlarındaki başarısı ABD tarafından müşahede edilmiş, bu başarı ABD'yi yeni özelliklerle donatılmış İHA'lar edinme konusunda cesaretlendirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda ABD yönetimi 1987 yılında bütçesinden önemli bir payı İHA projelerine ayırmıştır (Uyar, 2010).

1991 yılında ABD, İHA'ları I. Körfez Savaşı'nda fiilen kullanmıştır. Savaşta yer alan İHA adetinin fazla olmamasına rağmen bu sistemler, ABD ordusuna yüksek seviyede istihbarat desteği sağlamıştır. ABD bu harekâta kullandığı Pioneer ve Pointer İHA'ları, hasar tespiti ve anlık istihbarat elde etme gibi görevlerde kullanmıştır (Pakkan ve Ermiş, 2010).

İHA'lar 1995'de NATO tarafından icra edilen Kararlı Güç Harekâtı kapsamında hava saldırılarına destek olmak amacıyla kullanılmış, 1998-1999 yıllarında cereyan eden Kosova Savaşı'nda ilk kez lazer işaretleyiciler ile donatılan İHA'ların işaretlediği hedefler savaş uçaklarınca bombalanmıştır. İHA alanında yaşanan bu gelişmeler, üzerinde füze taşıyan İHA'ların tasarlanması için çalışmalara hız kazandırmıştır (Terkan, 2015).

2000'li yıllarda geliştirilen ABD yapımı Predator ve Reapor tipi İHA'larda güdümlü füze kullanımına başlanılmış, bu gelişme ile beraber silahlandırılan İHA'ların stratejik üstünlüğü iki katına çıkmıştır (Çiçek, 2014).

11 Eylül saldırısının ardından benimsenen 'teröre karşı küresel savaş' politikası ve ABD'li komutanların belirlenen hedeflerin ivedilikle imha edilmesi yönündeki istekleri İHA'ların gelişimine olumlu yönde katkı sağlamış ve terörle mücadele alanındaki ilk İHA saldırısı 14 Kasım 2001 günü Afganistan'da Taliban'a karşı gerçekleştirilmiştir. ABD'nin Afganistan'ı işgali, İHA'ların kullanımını açısından bir dönüm noktası olmuş, keşif, gözetleme, istihbarat v.b. faaliyetler, İHA'ların terörle mücadelede çok önemli kabiliyetleri olarak gün yüzüne çıkmıştır (Terkan, 2015).

Özellikle Soğuk Savaş ve sonrası dönemde elektronikleşmenin artması ile birlikte hibrit savaş¹ boyutu ön plana çıkmıştır. İnternet, uydu, Mobil İletişim için Küresel Sistem (Global System for Mobile Communications/GSM) ve Genel Paket Radyo Servis (General Packet Radio Service/GPRS) gibi pek çok iletişim aracının insan hayatına yerleşmesi, özünde askeri teknolojinin bir neticesidir. Kullanılan bu teknolojiler ile beraber artık insanlar izlenebilmekte ve dinlenebilmektedir. Bu düzlemde askeri veriler de aynı temel prensipler kapsamında takip edilebilir bir hale gelmiştir. Bu kapsamda ağ merkezleri ile beraber keşif, gözetleme, komuta ve muhabere gibi oldukça önemli bazı sistemlerin anlık olarak yönetilebilmesi hibrit savaştaki önemli yeteneklerden bazılarıdır (Katrancı, 2020).

Uluslararası alanda İHA'ların müşterek sınıflandırma şekli bulunmamaktadır. Uluslararası kuruluşların ve ülkelerin İHA'ları kanat uzunluklarından teknik özelliklerine, kullanım alanlarından kontrol sistemlerine kadar birçok farklı özellikleri ile sınıflandırdığı görülmektedir.

İHA'lar ile ilgili olarak uluslararası alanda birçok üniversite ve sanayi kuruluşunun üyesi olduğu 'UVS'ın yayınlarında yer alan menzil, ağırlık, hız ve uçuş irtifası tabanlı sınıflandırma şekli Ek-1'de gösterilmiştir (Karakuş, 2019).

ABD, Fransa, Türkiye, Japonya, İsrail ve Almanya dünyada İHA teknolojisinde söz sahibi olan ülkelerdir. Bu devletler arasında en dikkat çeken ülke ise Türkiye'dir. Türkiye bu alanda diğer birçok ülkeden daha iyi platformlar geliştirerek dünyada İHA üretebilen sayılı ülkeler arasına girmiştir. Türkiye'nin bu başarısı, dünyada İHA alanında söz sahibi bir ülke olmasına neden olmuştur. Bu başarı birçok alanda Türkiye'nin elini güçlendirmiştir (Karakuş, 2019).

ABD'li siyaset bilimci Francis Fukuyama, İHA sektörünün 2010'lu yıllarda İsrail ve ABD tarafından kontrol edildiğini ifade ederek, "Küresel görünüm askeri dronelar tarafından değiştirildi" değerlendirmesinde bulunmuştur. Fukuyama, Türkiye'nin, İHA'ları; Libya, Suriye, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı ve ülke içinde

¹ Hibrit Savaş kavramı düzenli kuvvetler, gayri nizami yarı askeri kuvvetler, sivil unsurlar, terör örgütleri, suç örgütleri ve diğer unsurların bir arada bulunduğu bir çatışma şekli olarak tanımlanmaktadır (Yaşa, 2018)

PKK ile mücadelede başarıyla kullandığını, Türkiye'nin bu alanda dünyada yeni bir aktör olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir (Fukuyama, 2021).

"Son Türk drone'ları oldukça etkileyici" ifadesini kullanan Fukuyama, SİHA'ların etkin olarak ilk önce Mart 2020'de Suriye'de Esad güçlerine karşı, daha sonra Mayıs 2020'de Libya'da Hafter güçlerine karşı, son olarak Eylül 2020'de Dağlık Karabağ Savaşı'nda etkin olarak kullandığını belirterek "SİHA'lar, 2020 yılında Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak yükselişine önemli katkı sağladı. Ülke şu anda 3 çatışmanın sonuçlarını kararlılıkla şekillendirdi ve daha fazlasını yapmayı vaat ediyor" ifadelerini kullanmıştır (Fukuyama, 2021). Fukuyama ayrıca İHA ve SİHA'lar ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur;

"Bana öyle geliyor ki Türkiye'nin SİHA kullanımı, kara gücünün doğasını, Dreadnaught savaş gemisinin kendinden önceki savaş gemisi sınıflarını kullanımdan kaldırması veya II. Dünya Savaşı'nın başında uçak gemilerinin savaş gemilerini devre dışı bırakması gibi mevcut güç yapılanmasını sarsacak şekilde değiştirecektir. Drone'lar artık tabloyu önemli ölçüde değiştirdi. Çünkü nispeten ucuzlar, yenilmesi zor ve pilotların hayatını riske atmıyorlar. Dünyanın dört bir yanındaki ordular, kendilerini insansız hava araçlarına karşı nasıl savunacaklarını düşünüyorlar ve SİHA'lar ile SİHA karşıtı tedbirler arasındaki silah yarışını kimin kazanacağı belli değil." (Fukuyama, 2021).

Dünyada İHA teknolojisi üreten şirket sayısı 540, ülke sayısı ise 53'tür. Ayrıca dünya genelinde farklı türlerde 1.708 adet İHA platformu geliştirilmektedir (Karaağaç, 2016). Dünyada başlıca İHA üreten ülkeler ve ürettikleri İHA'ların özellikleri Ek-2'de gösterilmiştir (Karakuş, 2019).

ABD, diğer birçok askeri teknoloji ile birlikte, İHA teknolojisinde de en gelişmiş ülke konumundadır. Özellikle Afganistan'ın işgali ile birlikte İHA'ları silahlandırmaya yönelik çalışmalar başlatmış, operasyonel anlamda oldukça kabiliyetli Predator MQ1 tipi İHA ile küresel düzeyde bu teknolojiyi yönlendirmiştir. Bu alanda ABD'yi, İsrail'in tasarladığı Heron platformu takip etmektedir. Türkiye ise geliştirmiş olduğu platformlar ile İHA ve SİHA alanında dünyada ilk beş ülke arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye, İHA alanında mühimmatları ve aviyonik sistemleri kendisi üretmekte olup, Bayraktar Taktik Blok (TB)2, Akıncı, Anka ve Karayel platformlarıyla İHA ve SİHA üretiminde

uluslararası arenada önemli bir aktör olmayı başarmıştır (Katrancı, 2020). Türkiye tarafından üretilen Anka ve Bayraktar TB2 ile İsrail tarafından üretilen Heron'ların üzerinde modernizasyon çalışması yapılarak hafif güdümlü füzelerin kullanılmaya başlanması ile beraber hibrit savaşta yeni bir döneme geçiş yapılmıştır (Çiçek, 2014).

1.2. İHA/SİHA'LARIN BİLEŞENLERİ VE GÖREVLERİ

NATO Müttefik Hava Gücü Stratejik Konsepti'ne göre İHAS bileşenleri; "İHA, faydalı yükler, insan unsuru, komuta ve kontrol unsuru, muhabere sistemleri ve destek unsuru" olarak belirlenmiştir (Terkan, 2015). Bu kapsamda;

İHA;

İHA'lar, İHAS'ların en önemli bileşenlerinden biridir. İHA'lar sabit veya döner kanatlı olarak, öldürücü olan veya olmayan faydalı yükler taşıyabilen, mürettebatı bulunmayan araçlardır. Otonom olarak faaliyet gösterebildikleri gibi uzaktan da komuta edilebilmektedirler. İHA'ların, üzerinde yakıt, iletişim sistemleri, navigasyon, sensörler, kameralar, itici güç ünitesi ve uçuş için gerekli tüm aviyonik² cihazlar bulunmaktadır (Terkan, 2015).

Faydalı Yükler;

Faydalı yükler; sensörler, görüntüleme ve konumlandırma sistemleri gibi İHA'ların üzerlerinde bulunan ekipmanlardır. Faydalı yüklere; görevlerin özelliğine göre belirli amaçlar dâhilinde ölümcül veya ölümcül olmayan silahlarda dâhildir (Katrancı, 2020).

İnsan Unsuru;

İnsan unsuru, İHAS'ın en kritik unsurlarından biridir. İHA'ların insansız olmalarının yanında İHAS'lar insanlı sistemlerdir. İHAS'lar belirli bir seviyede otonom olarak görev yapıyor olsalar da, görev süresince insan müdahalesine gerek duyulmaktadır. Birçok İHAS'da pilot, faydalı yük işletmeni, görev

² Hava aracında yer alan tüm elektronik cihazları kapsayan terimdir (Kök, 2012)

komutanı ve bakım personeli bulunmaktadır (Savunma Teknolojileri Mühendislik [STM], 2016).

Kontrol Unsuru;

Kontrol unsuru; İHAS'ta bulunan tüm birimlere ait fonksiyonların kullanıcısı tarafından yönetimi ve kontrolü şeklinde tanımlanmaktadır. Bu unsur; fizikî altyapı, fizikî olmayan yazılım ve bilgisayar sistemlerinden oluşmaktadır (Terkan, 2015). Otonomi seviyesi yüksek olan bir İHAS için komuta kontrol ihtiyacı düşük, otonomi seviyesi düşük olan bir İHAS için ise bu ihtiyaç yüksek seviyededir (SSM, 2011). İHAS'ın kontrolünde en önemli öge olan yer İHA operatörünün fizikî olarak bulunduğu Yer Kontrol İstasyonu (YKİ)'dur. YKİ; komuta kontrol, iletişim, yük kontrolü ve görev planlama gibi birçok görevin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Mobil veya sabit olabilen YKİ'nin konumu, görevin çeşidine göre değişebilmektedir. Uydu iletişimi aracılığı ile faaliyet icra eden YKİ'ler, operasyon sahasında veya operasyon sahasının dışında kalan bir bölgede konuşlandırılabilir (Terkan, 2015).

Muhabere sistemleri;

Bu sistem; İHA, operatör ve kontrol unsurları arasında bulunan bütün iletişim ve veri transferini sağlayan donanım ve yazılımı kapsamaktadır. Muhabere sistemleri İHAS'ların görüş hattı ötesinde ve içerisinde veri alımı ve iletimini yapmaktadır (Terkan, 2015). İHA ile YKİ arasındaki veri akışı; faydalı yük, hava aracı ve veri bağlantı sistemi kontrol komutlarını, aynı sistemlerin telemetri verilerini, radar, sensör gibi faydalı yüklerden elde edilen görüntü verilerini kapsamaktadır (SSM, 2011). Veri iletim hattının yer kısmını oluşturan Yer Veri Terminali (YVT) de muhabere sisteminin bir parçasıdır (Kök, 2012).

Destek Unsuru;

İnsanlı platformlarda olduğu gibi İHAS'larda da, birçok tali desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Destek unsuru; intikal, konuşlanma, bakım, muhabere ve uçuş destek gibi fonksiyonları içermektedir (STM, 2016).

İHA'ların görevleri ve kullanım alanları farklı kaynaklarda çeşitli şekilde sınıflandırılrsa da genel olarak askeri açıdan yerine getirdikleri ana görevler; keşif ve gözetleme desteği (taktik ve stratejik saha), taarruz (iç güvenlik, yakın hava desteği, hava savunma sistemlerinin imhası, hava savunması), hedef benzetimi (sahte uçak, hedef uçak), elektronik harp (sinyal istihbaratı, radar elektronik harp, muharebe elektronik harp, önleyici elektronik harp) ve diğer özel görevler şeklindedir (SSM, 2011).

Keşif ve Gözetleme;

Taktik Saha Keşif ve Gözetleme, muharebe mevkiinde bulunan birliklerin anlık görüntü istihbaratını karşılamaya yönelik bir görevdir. Taktik Saha Keşif ve Gözetleme görevi ile görüntü istihbaratı ihtiyacı desteklenecek birliğin büyüklüğü ve ileri hatta olan mesafesi, görevi yerine getirecek olan İHA için gerekli olan özelliklerin neler olacağını da ortaya koymaktadır. Taktik Saha Keşif ve Gözetleme yapan İHA'lar; genellikle elle atılan, bir rampadan veya kısa pistlerden kalkış yapan, paraşütle veya gövde üzerine iniş yapan sistemlerdir. Kolay kullanım, kolay taşınabilirlik ve kolay konuşlandırılabilirlik bu görevi yerine getirecek İHA'larda bulunması gereken özelliklerdir (Terkan, 2015).

Stratejik Saha Keşif ve Gözetleme görevinin amacı, geniş bir arazi kesiminin yüksek çözünürlüklü görüntüsünü elde etmektir. Stratejik Saha Keşif ve Gözetleme görevi yapan İHA'lar, Taktik Saha Keşif ve Gözetleme görevi yapan platformlara kıyasla daha yüksek irtifalarda, daha uzun süre havada kalan ve genel olarak sabit kanatlı İHA'lardan oluşmaktadır (Terkan, 2015).

Taarruzi Görev;

İHA'ların gerçekleştirdiği 'İç Güvenlik Taarruzi Görev' ihtiyaca göre belirlenmektedir. Bu ihtiyaçlar kapsamında muharebe sahasında tespit edilen hedeflerin, İHA'ların üzerinde bulunan mühimmatların kullanımı ile imha edilmesi amaçlanır (Haser, 2010).

Yakın Hava Desteği; karada bulunan dost unsurlara doğrudan tehdit oluşturan ya da oluşturabilecek düşman unsurlarına yönelik, dost unsurların

desteklenmesi maksadıyla gerçekleştirilen görevdir. Düşman kontrolünde bulunan bölgelerde gerçekleştirilen bu görev, dost birlikler ile sıkı bir koordinasyonu gerektirir. Kendini koruma ve düşük görünürlük yeteneğine sahip operatif sınıfı İHA'lar ile gerçekleştirilecek bu görev kapsamında hedef noktalara yönelik hava-yer mühimmatları kullanılır (Karaağaç, 2014).

Hava Savunma Sistemlerinin İmhası görevinde uçuşun düşman hava savunma sistemlerine yakın olan bölgelerde yapılması gerektiğinden kullanılacak platformun yüksek beka kabiliyeti beklenmektedir. Bu görevlerde genellikle düşman radarlarınca tespiti zor olan hava araçlarının kullanılması gerekmektedir. Ayrıca bu hava araçlarının radar elektronik destek sistemiyle düşman radarlarını tespit edebilmesi ve imhası için gerekli olan mühimmatları taşıması gerekmektedir (SSM, 2011).

Hava Savunması görevi, içerdiği karmaşıklık ve bu karmaşıklığın getirdiği ağır gereksinimlerden dolayı ancak uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir hedef proje olarak gösterilmektedir. Bu proje kapsamında teknoloji gösterimi amaçlı küçük ölçekli projelerin desteklendiği görülmektedir. Yüksek sürat, yüksek otonomi, yüksek irtifa ve yüksek ivme muharip insansız hava araçlarına dair X-47A Pegasus, Phantom Ray, Taranis, nEUROn, vb. platformların test çalışmalarına devam edilmektedir (SSM, 2011).

Hedef Benzetimi;

Hedef Uçak olarak kullanılan İHA'lar, hava savunma birliklerinin füze ya da uçaksavar eğitimlerinde kullanılır. Hedef benzetimi şeklinde kullanılan İHA'ların, benzetimi yapılan füzelerin veya hava araçlarının tercihen uçuş performansına yakın bir dinamiğe sahip olması beklenir. Ancak bu İHA'ların kolay kullanımı ve düşük maliyeti gözetildiğinden hedeflenen benzetim birebir sağlanamayabilir (SSM, 2011).

Sahte Uçak görevinde İHA'lar, düşman hava savunma sistemlerini “oyalar ve kandırır”. Bu görevde düşman hava savunma sistemlerinin, sahte uçağa karşı gösterdiği reaksiyon neticesinde yerlerinin tespit edilmesi ve mühimmatlarının boşa harcanması hedeflenir (Haser, 2010).

Elektronik Harp;

Radar Elektronik Harp görevi ile düşmanın hava savunma sistemlerinin radarlarına, karşı yayın yapılarak, düşman radarlarının hedef takibi, tespiti veya yönlendirmesi görevlerinden bir veya birkaçını kaybetmesi hedeflenmektedir. Görev, radara yakın noktalarda ve tehlikeli bölgelerde sınırlı bir güç kullanılarak icra edilebileceği gibi radara belirli bir menzilde, daha güvenli bölgelerde ve yüksek güçte yayın yapılarak da icra edilebilir (SSM, 2011).

Sinyal İstihbaratı görevi ile radar yayınları veya haberleşme dinlenerek elde edilen sinyallerin analiz edilmesi ile istihbari bilgilere ulaşılması amaçlanır. Uzun süreli ve yüksek irtifada icra edilen görevler, daha fazla kaynaktan yayın alma imkânı sunmaktadır (SSM, 2011).

Muhabere Elektronik Harp görevinde düşmanın her türlü muhabere sisteminin kullanılmaz hale getirilmesi, düşmanın uzaktan kumandalı sistemlerinin, veri linklerinin ve Küresel Konumlandırma Sistemi (Global Positioning System/GPS) almaçlarının karıştırılması hedeflenmektedir. İHA'larda bu sistemin kullanılmasının birçok avantaja sahip olduğu değerlendirilmektedir. GPS karıştırıcı; GPS kullanılan silah, füze ve uçak sistemlerini yanıltmak için, ayrıca önemli kişilerin, mühimmat ve dost silah sistemlerinin yerinin tespit edilememesi için kullanılır. Veri Linki Karıştırıcılar ise özellikle helikopter, uçak, İHA ve Hava Erken Uyarı ve Kontrol Sistemleri gibi hava platformlarından veri linki aracılığı ile aktarılan bilgilerin engellenmesi amacıyla kullanılır (SSM, 2011).

Önleyici elektronik harp görevinde uzaktan kumandalı patlayıcıların etkisiz hale getirilmesi hedeflenmektedir. İcra edilen bu görev ile askeri ve sivil binalar ile konvoyların korunması amaçlanmaktadır (SSM, 2011).

Diğer Özel Görevler;

Mayın ve El Yapımı Patlayıcı (EYP) Tespiti, arama ve kurtarma faaliyetleri, lojistik hizmetleri, muhabere desteği gibi görevler Diğer Özel Görevlere örnek olarak verilebilir (Haser, 2010).

Savunma ve güvenlik alanında her silahın, sistemin ve aygıtın avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bu durum günümüzde aktif olarak kullanılan İHA ve SİHA'lar içinde geçerlidir. Öncelikle İHA/SİHA'ların avantajlarına bakacak olursak;

İHA/SİHA'ların Avantajları;

İHA/SİHA'ların, askeri alanındaki görevlerin gerçekleştirilmesinde en önemli avantajı, personelin can güvenliği riski olmamasıdır. İHA/SİHA'ların satın alma, üretim, yakıt, uçuş ve eğitim maliyetleri insanlı hava platformlarına nazaran çok daha düşüktür (Korkmaz, İyibilgin ve Findik 2016).

İHA/SİHA'ların gelişmiş görüntüleme ve sensor sistemleri sayesinde, uzak mesafelerdeki hedefler çok net bir şekilde görüntülenebilmektedir. Ani alçalış ve yükselişten kaynaklı ısı derecesi ve basınç farklı gibi insanların olumsuz yönde etkilenebildiği birtakım kısıtlılıklar, İHA'ların kullanımı ile ortadan kalkmaktadır. İHA/SİHA'lar, bir sortide farklı görevleri aynı anda gerçekleştirebilme özelliğine sahiptir. İHA/SİHA'lar, küçük fiziki ebatları sayesinde hava radarlarında insanlı platformlara nazaran daha düşük izler bırakmaktadır (Terkan, 2015).

İHA/SİHA'lar, muharebe alanının resmini anlık bir şekilde komuta merkezine ileterek, değerlendirme ve analiz süresini kısaltır ve muharebenin sevk ve idaresinde alınacak kararlarda esneklik sağlar. Ayrıca İHA ve SİHA'ların anlık görüntü aktarım sistemi sayesinde hedeflerin imhasının ardından hasar tespitinin de kolay bir şekilde yapılması sağlanmaktadır (Ak ve Sarı, 2018).

Nizami bir savaşta gerekli olan birçok farklı ekipman ayrı ayrı kullanılırken, İHA/SİHA'larda GPS, gece görüş kameraları, kızılötesi kameralar, canlı aktarım, termal radar ve algılayıcılar ve mühimmatlar tek bir sistem dahilinde kullanılabilir. Ayrıca İHA/SİHA'ların üretiminde, ağırlığını azaltacak ve manevra yeteneğini artıracak kompozit materyaller kullanılmaktadır. Bu sayede İHA/SİHA'lar yüksek irtifalarda uçuş yapabilmektedir (Dülger, 2019).

İHA/SİHA'lar; sıkıcı, kirli ve tehlikeli olarak betimlenen görevlerin kolay bir şekilde ifa edilmesinde fayda sağlamaktadır. 'Sıkıcı' görevler; hedef bölgenin

uzun bir süre boyunca gözetlenmesi görevidir. ‘Kirli’ görevler KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyoaktif, Nükleer) tehdidinin bulunduğu alanlardaki görevlerdir. ‘Tehlikeli’ görevler ise; düşmanın ateş gücünün baskın olduğu bölgelerde icra edilen görevlerdir (Ak ve Sarı, 2018).

İHA/SİHA’ların Dezavantajları;

İHA/SİHA’lar özellikle iniş ve kalkış sırasında olumsuz hava koşullarından etkilenebilmekte olup (Karaağaç, 2012). bu hava koşullarında görev yapma süreleri kısıtlıdır (Katrancı ve Tansü, 2020). Ayrıca ağır hava koşulları İHA/SİHA’ların görevlerinin iptal edilmesine sebep olabilmektedir (Karaağaç, 2012).

İHA/SİHA’lar savunma sistemlerine ve hava saldırılarına karşı savunmasızdırlar. Ayrıca kaza kırım oranı insanlı hava platformlarına nazaran daha yüksektir (Korkmaz vd, 2016).

İHA/SİHA’lar, insanlı hava uçaklarına kıyasla daha düşük hızda hareket ederler. Ayrıca SİHA’ların taşıdıkları mühimmatlar savaş uçaklarının taşıdıkları mühimmatlara nazaran daha az tesirlidir. Bu nedenle icra edilecek görevin özelliğine göre bazı durumlarda hava unsuru olarak savaş uçakları tercih edilmektedir. Olağanüstü durumlarda ise İHA/SİHA operatörlerinin reaksiyon kabiliyeti savaş uçağı pilotuna kıyasla daha düşük ölçüde olduğundan, bu tür durumlarda operatör ile İHA/SİHA arasındaki bağlantının kesilebilme olasılığı mümkündür (Terkan, 2015). Tüm bu durumlar İHA’ların sınırlılıklarını göstermektedir.

1.3. TSK ENVANTERİNDE BULUNAN İHA/SİHA’LAR VE ÖZELLİKLERİ

Türkiye’nin TMH kapsamında İHA ve SİHA’ları kullanma sürecini kronolojik olarak takip etmek çok kolay değildir. Ancak, Türkiye’nin 2008 yılından itibaren İHA’ları PKK’ya karşı istenilen verimde kullanmaya başladığı, bu kapsamda özellikle 2008-2014 yılları arasında ciddi bir hazırlık döneminin yaşandığı, çatışmasızlık sürecinin son bulduğu ve terör eylemlerinin yeniden

başladığı 2016 yılı itibariyle silahlandırılan İHA'lar ile birlikte TMH'de önemli bir değişim yaşandığı ve bu alanda önemli başarılar elde edildiği görülmektedir.

1980'li yıllarının sonuna doğru Türkiye, küresel teknolojik gelişmeleri takip ederek İHA alanında tedarik ve temin girişimlerine başlamıştır. Türkiye bu yıllarda yerel tedarik seçeneğinin olmaması sebebi ile İHA'ları dışarıdan temin etme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda, 1989 yılında İngiliz Target Teknoloji Ltd.Şti. tarafından üretilen Meggitt BTT-3 Banshee İHA'sı hedef uçak olarak Türk ordusunun envanterine katılmıştır (Düz, 2020).

1994 yılında Almanya tarafından hibe edilen Canadair CL-89 gözetleme İHA'sı kaza kırımlar ve lojistik imkânsızlıklar sebebi ile kısa sürede envanterden çıkarılmıştır (Karaağaç, 2016).

Bu alanda ilk ciddi atılım General Atomics'in ürettiği Gnat ve Gnat 750 İHA'larının 1995 yılında satın alınması ile gerçekleşmiştir (Karaağaç, 2016). Ancak bu teknolojik kapasitenin kullanılabilmesi için gerekli organizasyonel yapının mevcut olmadığı kısa süre sonra anlaşılmıştır. Hava Kuvvetleri Komutan (Hv.K.K.)'lığının, kendi envanterinde İHA bulundurmamak istememesi sebebiyle, bu İHA'lar topçu ileri gözetleyicisi olarak Tekirdağ/Çorlu'ya gönderilmiş, ayrıca PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile birlikte 1999'dan itibaren terör eylemlerinin kesilmesi sebebiyle, Türkiye İHA sistemlerini modernize etmemiş ve ilave İHA temin projeleri hayata geçirilmemiştir (Ökten, 2018).

TSK'nın envanterinde yer alan Gnat ve I-Gnat tipi İHA'lar çeşitli teknik arızalar ve kazalar sonucunda 2008 yılı itibariyle envanterden kaldırılmıştır (Terkan, 2015).

2007-2010 yılları arasında İsrail Havacılık ve Uçak Sanayii isimli firmadan orta irtifa-uzun menzil (Medium Altitude Long Endurance/MALE) sınıfı 1 adet Heron ve 1 adet Searcher, Aeronautics Savunma Sistemleri isimli firmadan ise 1 adet Dominator ve 3 adet Aerostar kiralanan Kara Kuvvetleri Komutan (K.K.K.)'lığının envanterine dâhil edilmiştir. Devam eden süreçte 10 adet Heron satın alınarak Hv.K.K.lığının envanterine alınmıştır. Heron'lara ait bazı alt

sistemlerin gelişimi Türk mühendisler tarafından gerçekleştirilmiştir (Karaağaç, 2016).

Heron'ların satın alınmasına ilişkin anlaşma 2005 yılında imzalanmış ancak İsrail'in yedek parça teminini reddetmesinden dolayı ciddi problemler yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye, 2008-2009 yıllarında İsrail'in Gazze Savaşı sırasındaki eylemlerine tepki olarak bu anlaşmayı askıya almış, bu durum tedarik işlemlerini daha da geciktirmiştir. Bununla birlikte 8 Mayıs 2010 günü Mavi Marmara baskını sonrasında Türkiye'nin, İsrail ile gerçekleştireceği askeri tatbikatlara katılımını iptal etmesi, 10 adet Heron'un sevkiyat, konuşlandırma ve bakım süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Düz, 2020). Yaşanan bu gelişmelerin ardından 21 Haziran 2010 günü gerçekleştirilen uluslararası bir askeri konferansta, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ, TSK'nın Irak sınırında bulunan dağlık bölgelerdeki gözetleme görevlerinde Heron'ları kullanmaya başladığını ifade etmiştir (Başbuğ, 2011).

Öte yandan 2018 yılının Haziran ayında dönemin Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, İsrail'in 10 adet hatalı İHA'yı Türkiye'ye kasıtlı olarak sattığını, PKK'nın Irak'taki mevzilerine Heron'lar marifeti ile düzenlenen hava harekâtlarının başarısız olduğunu, operasyon esnasında hedeflere yönelik atışların ıskalandığını, bu sebeple Türkiye'nin Heron'ları etkin bir şekilde kullanamadığını beyan etmiştir (Yeni Şafak, Haziran 2018).

Türkiye 2008 yılının Aralık ayında PKK ile mücadelede kullanılmak üzere 4 adet MQ-1 Predator ve 6 adet MQ-9 Reaper olmak üzere 10 adet MALE sınıfı İHA'yı ABD'den satın alma talebinde bulunmuştur. Ancak 13 Haziran 2010 günü dönemin ABD Başkanı Barack Obama, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a, İran'ın nükleer çalışmaları kapsamında Türkiye'nin mevcut diplomatik yaklaşımının, İHA'ların satış işlemlerini Amerikan Kongresi'nde zora sokacağını ifade etmiştir. Ayrıca ABD'nin, bu İHA'ların silahsız versiyonlarını satabileceği yönündeki teklifi Türk makamlar tarafından reddedilmiştir (Düz, 2020).

Yaşanan tüm bu tartışmaların neticesinde Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir, 2016 yılının Mayıs ayında “Ankara’nın artık Amerikan İHA’larına ihtiyacı olmayacağını” ifade ederek, ABD yönetiminin bazı silah sistemlerinin satışına sınırlama getirmesinin, Türkiye’yi kendi teknolojilerini geliştirmeye ittiğini beyan etmiştir (Daily News, Mayıs 2016).

Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da İsrail ve ABD’den İHA sistemlerinin tedarikinde yaşanan zorluklar sebebiyle Türkiye’nin artık kendi İHA sistemlerini üretmeye başladığını ifade etmiştir (Sabah, Nisan 2018).

Terörle mücadele ve istihbarat toplama konusunda İHA’ların önemi, 1990’lı yıllarda daha çok anlaşılmaya başlanmış ancak İHA’ların tedariki ve kullanımı noktasında istenilen gelişmeler yaşanmamıştır. 1998 yılında SSM’nin ortak üretim modeliyle İHA tedariki, projelere yeterli ödeneğin ayrılmamasından dolayı gerçekleştirilememiştir. SSM, 2001 yılında projeyi Türk İnsansız Hava Aracı adıyla yenilemiş ancak bu proje de 2004 yılında tamamlanamadan iptal edilmiştir (Terkan, 2015).

Hava savunma birliklerinin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanan ‘Keklik Takip Amaçlı Hedef Uçak Sistemleri’ 2001’de K.K.K.lığı ve Hv.K.K.lığı envanterine girmiştir (Hürriyet, Kasım 2001). Öte yandan Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Anonim Şirketi (TUSAŞ) taktik ve mini kategoride 2000’li yılların başından itibaren Martı, Baykuş ve Pelikan isimleriyle İHA prototiplerini geliştirmiştir (Terkan, 2015).

2004 yılı, Türkiye’nin İHA alanında daha ciddi atılımlar yaptığı bir yıl olmuş, bu yıl SSM, İHA’ların satın alınması ve geliştirilmesi ile ilgili yetkili kuruluş olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin İHA alanındaki ihtiyaçlarını MALE, taktik ve mini olarak sınıflandıran ve her sınıf için geliştirme projeleri başlatan SSM, 2004’de yapılan planlama kapsamında Kalekalıp-Baykar ortaklığı tarafından geliştirilen mini İHA Çaldıran’ın alımına karar vermiştir. Aynı sınıfta Baykar Makine tarafından Bayraktar, Vestel tarafından ise Efe isimli İHA’lar geliştirilmiştir (Altunok, 2010).

2014 yılı itibariyle Türkiye MALE tipi İHA'ların yerli üretimi alanında önemli bir aşama kat etmiş, Bayraktar, Karayel ve Anka modelleri seri üretime hazır hale gelmiştir. PKK'ya yönelik gerçekleştirilen TMH konseptinde, yerli İHA'lar ile önemli aşamaya geçilmiştir. Bunun sebebi, yerli İHA'ların kısa bir sürede seri üretime hazır hale getirilerek, TMH kapsamında kullanılmaya başlanması ve ilerleyen süreçte silahlı modellerinin geliştirilerek envantere alınmasıdır (Ökten, 2018).

TSK envanterinde 1995'den itibaren Gnat/I-Gnat tipi İHA'ların bulunmasına rağmen İHA'lar TMH'da, İsrail'den kiralanan Heron sistemleri ile kullanılmaya başlanmıştır (Kantemir, 2015). Türkiye'nin 1997 yılından 2021 yılına kadar MALE sınıfı İHA'ları kullandığı dönemler Tablo 1'de gösterilmiştir (Ökten, 2018; Turkish Defence Agency, Haziran 2021; Savunma Sanayii Dergilik, Haziran 2019; Savunma Sanayi, Nisan 2017; Baykar, 2022).

İHA	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Gnat																									
I-Gnat																									
Heron																									
Karayel																									
TB2																									
Anka-A																									
Anka-B																									
Anka-S																									
Aksungur																									
Akıncı																									

(Kaynak: Ökten, 2018; Turkish Defence Agency, Haziran 2021; Savunma Sanayii Dergilik, Haziran 2019; Savunma Sanayi, Nisan 2017; Baykar, 2022)

Türkiye'de üretilen İHA ve SİHA'lar; anlık istihbarat paylaşımı, izleme, dinleme, radarlar karşısında görünmez olma, haberleşmeleri bozabilecek yazılımların kullanılması, sinyal istihbaratı yapılabilmesi ve yapay zeka ile kendi başlarına kalkış ve iniş yapabilmeleri ve operasyona gidip gelebilmeleri gibi kabiliyetlere sahiptir. Bunun yanında Türk İHA ve SİHA'ları, elde ettiği veriyi

anlık olarak değerlendirerek muharebe gücünü bu doğrultuda kullanabilmektedir. Türk İHA ve SİHA'larında bulunan tüm bu kabiliyetler, dünya teknolojileri göz önüne alındığında hibrit savaş düzeni açısından da önemli özellikler olarak görülmektedir (Katrancı, 2020).

Türkiye'de üretimi yapılan İHA ve SİHA'ların havada kalma süresine ve uçuş menziline önem verilmesinin sebebi; muharebe alanında anlık destek sağlama konusundaki stratejik üstünlük çarpanıdır. Ayrıca Türk İHA ve SİHA'larında otonom çalışma kabiliyeti, manevra, faydalı yükleri kaldırma gücü, elektronik muharebeye uygunluk, haberleşme, muharebe gücü, hedef analizi, komuta kontrol merkezine verilerin aktarımı, sürat, havada kalma süresi ve menzil uzunluğu gibi özellikler her geçen gün geliştirilmektedir (Katrancı, 2020).

Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir, 8 Mayıs 2020 günü yaptığı açıklamada 3 yeni Bayraktar TB2 SİHA'nın teslim edildiğini ve envantere giren TB2'lerin sayısının 107'ye ulaştığını açıklamıştır. 2021 yılı itibari ile güvenlik kuvvetlerine toplamda 174 adet İHA ve SİHA teslim edilmiş, bunlardan 124'ü Bayraktar TB2, 40'ı Anka, 10'u ise Heron'dan oluşmaktadır (Erdem, Nisan 2021)

Aşağıda Türkiye'de üretilen ve geliştirilen MALE ve yüksek irtifa-uzun menzil (High Altitude Long Endurance/HALE) sınıfında bulunan bazı İHA/SİHA'ların taktik ve stratejik yönleri ortaya konmuştur.

1.3.1. Vestel Karayel

Karayel İHA'larının öncü çalışmalarına 2007 yılında başlayan Vestel, 2009 yılında bu platformun ilk ürünü Karayel Demo'nun tasarımını tamamlamış, bu İHA ilerleyen süreçte Karayel ismi ile daha da geliştirerek, 2016 yılında 'Stanag 4671 NATO İHA Uçuşa Elverişlilik Standardı'na kavuşmuştur. Yine aynı yıl Karayel İHA silahlandırılarak Karayel-S ismi ile üretilmeye başlanmıştır. 2018 yılında kanatları uzatılarak daha kısa pistlerden kalkış-iniş yapabilme özelliği kazandırılan, havada kalış süresi ve tırmanış performansı gibi özellikleri geliştirilen Karayel-U tasarlanmıştır. 2020 yılında ise faydalı yük taşıma

kapasitesi artırılan, kendi sınıfının en gelişmiş SİHA'sı Karayel-SU'nun üretimi tamamlanmıştır (Lantatek, 2022).

Yüksek irtifalarda yağmur, buzlanma, sıcaklık v.b. olumsuz hava şartlarına karşı uzun süre dayanıklı bir biçimde tasarlanan Karayel serisi İHA'lar, çok önemli özelliklere sahiptir (Karakuş, 2019).

2010 yılının Aralık ayında katapultla atılma ve paraşütle inme yeteneklerine sahip olacak olan 6 adet Karayel İHA'nın üretimine dair anlaşma, Vestel ve SSM arasında imzalanmıştır. 2015 yılının Ekim ayından itibaren hizmet alımı kapsamında 6 adet Karayel İHA, TSK envanterinde görev yapmaya başlamış ancak 2016 yılında TSK'nın beklediği paraşüt ve katapult kabiliyetinin Karayel İHA'ya kazandırılmaması nedeniyle 6 uçaklık satış sözleşmesi iptal edilmiştir (Turkish Defence Agency, Haziran 2021).

Karayel serisi İHA'ların özelliklerini içerir bilgiler Tablo 2'de, Karayel sınıfına ait bir SİHA görseli ise Şekil 1'de gösterilmiştir (Lantatek, 2022).

Tablo 2. Karayel Serisi İHA Platformlarının Özellikleri						
	Ağırlık (kg)	Havada Kalış Süresi (sa.)	Azami İrtifa (ft)	Seyir Hızı (km/sa.)	Kanat Açıklığı (m)	Faydalı Yük Ağırlığı (kg)
Karayel	560	16	18.000	110-145	10,5	70
Karayel-S	560	8	18.000	110-145	10,5	Gövde:70 Kanat:60
Karayel-U	630	20	18.000	110-145	13	70
Karayel-SU	630	20	18.000	110-145	13	Gövde:70 Kanat:120

(Kaynak: Lantatek, 2022).

Şekil 1. Vestel Karayel MALE Sınıfı SİHA

(Kaynak: Lantatek, 2022)

1.3.2 Anka

Dünyada sayılı İHA'lar arasında yer alan TUSAŞ yapımı Anka, MALE sınıfı taktik bir İHA sistemidir.

24 Aralık 2004 günü TUSAŞ ve SSM arasında imzalanan anlaşma ile çalışmalarına başlanan bu platform, 16 Temmuz 2010 günü Anka ismi ile hangardan çıkmıştır (Savunma Sanayi, Nisan 2017).

25 Ekim 2013 günü SSM ve TUSAŞ arasında Hv.K.K.lığına teslim edilmek üzere 10 adet Anka-S platformu için bir sözleşme daha imzalanmış, Anka-A platformu ise 2016 yılının Nisan ayında K.K.K.lığının envanterinde yerini alarak operasyonel kullanıma girmiştir (Savunma Sanayii Dergilik, Haziran 2019).

Anka-A'da kazanılan tecrübeler doğrultusunda daha yüksek bir performansa sahip olacak biçimde geliştirilen Anka-B'nin ilk uçuşu, 30 Ocak 2015 günü gerçekleştirilmiş, 30 Aralık 2015 günü ise SSM, Anka-B platformunun testlerinin başarıyla bittiğini ve kullanıma hazır olduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır (Savunma Sanayi, Nisan 2017).

2017 yılının Mart ayında Anka-B platformu, Jandarma Genel Komutan (J.Gn.K.)'lığının envanterine alınarak görev uçuşlarına başlamış, aynı yılın Nisan ayında Anka-B platformuna Roket Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi (ROKETSAN) tarafından üretilen Mini Akıllı Mühimmat (MAM)-L entegre

edilerek, bu İHA'ya silahlı görev kabiliyeti kazandırılmıştır. Aynı yıl içerisinde Anka-S'nin sistem detay tasarım fazı tamamlanmış ve ilk uçuş Eylül 2016 tarihinde icra edilmiştir. Anka-S, envantere girdikten sonra ise ilk uçuşunu 2019 yılında gerçekleştirmiştir (Savunma Sanayii Dergilik, Haziran 2019).

SMM ile yapılan anlaşmaların ardından TUSAŞ tarafından üretimi yapılan Anka serisi İHA'ların en gelişmiş olan Anka Aksungur, ilk uçuşunu 20 Mart 2020 günü gerçekleştirmiştir (Savunma Sanayii Dergilik, Haziran 2019).

Kesintisiz çok yönlü istihbarat, yüksek faydalı yük kapasitesi ile keşif, gözetleme ve taarruzi görevleri gerçekleştirme yeteneğine sahip Aksungur platformunun ilk teslimatı 20 Ekim 2021 günü Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na yapılmıştır (Dünya, Ekim 2021).

Askerî Elektronik Sanayi (ASELSAN) tarafından geliştirilen yeni SAR/ISAR/GTMTI radarı Anka'ya entegre edilerek dünyadaki diğer İHAS'lar karşısında önemli bir teknolojik üstünlük sağlanmıştır. Platforma eklenen radar sistemleri ile kötü hava koşulları da dâhil olmak üzere, bulutların arkasını görme kabiliyetine sahip yeni bir gözetleme ve radar teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır (TUSAŞ, 2022).

Dünyada bulunan birçok yüksek teknoloji ürünüde kompozit malzeme kullanılmaktadır. Özellikle hafiflik ve yüksek mukavemet ihtiyacı kompozit malzemeler ile sağlanabilmektedir. Böylece daha fazla faydalı yük kapasitesi sağlanmakta, sağlam ve hafif uçaklar üretilebilmektedir. Anka-S platformu kompozit yapısı sayesinde radara yakalanmama görevlerini yerine getirme becerisine sahip bir SİHA'dır (D. Karakaş, M. Karakaş, Karagöz ve Tiftikçi 2012).

Anka-S SİHA'da, havanın soğuması ve ısınması gibi durumlara karşı buzlanma önleyici sistem, cihazların çevresel koşullara uyum sağlaması için gerekli düzenlemeyi yapmaktadır. Anka-S SİHA'da, uçuş kontrol bilgisayarına bağlı; çeşitli sensörler (hareket/sıcaklık/basınç algılayıcılar vb.), hareketlendiriciler, ara yüz üniteleri, haberleşme ve tanıtma sistemleri, kontrol

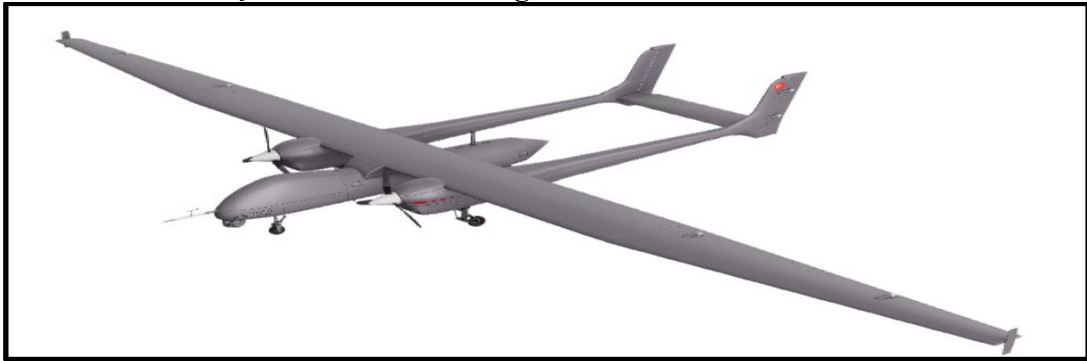
üniteleri, görev kontrol, izleme ve kayıt sistemleri gibi aviyonik birimler yer almaktadır (Karakuş, 2019).

Anka serisi İHA'lara ait özellikler Tablo 3'de, Anka sınıfına ait bir İHA görseli ise Şekil 2'de gösterilmiştir (TUSAŞ, 2022).

Tablo 3. Anka Serisi İHA Platformlarının Özellikleri							
	Kalkış Ağırlık (kg)	Havada Kalış Süresi (sa.)	Azami İrtifa (ft)	Seyir Hızı (km/sa.)	Link Menzili (km)	Kanat Açıklığı (m)	Faydalı Yük Ağırlığı (kg)
Anka	1.700	30	30.000	220	250	17,5	350
Aksungur	3.300	50	40.000	250	250	24	750

(Kaynak: TUSAŞ, 2022).

Şekil 2. Anka Aksungur MALE Sınıfı SİHA

(Kaynak: TUSAŞ, 2022).

1.3.3. Bayraktar

MALE sınıfı bir İHA olan Bayraktar TB2, otonom seyrüsefer, otonom kalkış-iniş ve sensör füzyonu, saldırı, keşif ve istihbarat toplama kabiliyetleri ile dünyanın sayılı İHA'larından biridir (Savunma Sanayi Başkanlığı, 2018).

Kalekalıp/Baykar Makina tarafından Bayraktar TB2 İHA'nın prototip çalışmalarına 2007'de başlanmış, geliştirilen prototip İHA'nın ilk uçuşu 8 Haziran 2009 günü gerçekleştirilmiştir. Prototip sistemle 2009'da gerçekleştirilen uçuş testlerinin ardından, 2010 yılında seri üretime geçilmesine karar verilmiştir. K.K.K.lığı için 12 adet Bayraktar TB2 İHA'nın üretimine dair sözleşme 20 Aralık

2011 günü SSM ile imzalanmış ve Bayraktar TB2 2014 yılında TSK envanterinde yerini almıştır (Yanık, Şubat 2021).

2015'te ROKETSAN tarafından geliştirilen MAM-L ve MAM-C lazer güdümlü mühimmatların entegre edildiği Bayraktar TB2, bu suretle silahlandırılarak, 17 Aralık 2015 günü ilk atış testi başarıyla icra etmiştir (Yanık, Şubat 2021).

27 saat havada kalış süresi, 220 km/saat azami seyir hızı, 150 kg faydalı yük kapasitesi, 700 kg. azami kalkış ağırlığı, 12 m kanat açıklığı, 300 km link menzili ve 25.000 ft. azami irtifası (Baykar, 2022) ile Bayraktar TB2 İHA; TSK, J.Gn.K.lığı, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından operasyonel olarak kullanılmakta ve güvenlik kuvvetlerince 2014 yılından beri yurt içi ve yurt dışında terörle mücadelede etkin olarak görev yapmaktadır (Yanık, Şubat 2021). Bayraktar TB2'ye ait görsel ise Şekil 3'te gösterilmiştir (Baykar, 2022).

Şekil 3. Bayraktar TB2 MALE Sınıfı SİHA

(Kaynak: Baykar, 2022).

1.3.4. Akıncı

Baykar firması tarafından tasarlanan Akıncı İHA, taarruz amaçlı geliştirilen sistemler içerisindeki HALE sınıfı ilk Türk İHA'dır

24 havada kalış süresi, 40.000 ft maksimum uçuş irtifası, 1.500 kg faydalı yük kapasitesi, 6.000 kg azami kalkış ağırlığı, 20 m kanat açıklığı, 355 km/saat azami seyir hızı, ROKETSAN tarafından üretilen MAM-L ve MAM-C lazer

güdümlü mühimmat taşıyabilme özelliği bulunan Akıncı SİHA 6 Aralık 2019 günü ilk uçuşunu gerçekleştirmiş, ilk teslimatı 29 Ağustos 2021 günü yapılmıştır. Akıncı SİHA'ya ait görsel ise Şekil 3'te gösterilmiştir (Baykar, 2022).

Şekil 4. Baykar Akıncı HALE Sınıfı SİHA

(Kaynak: Baykar, 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

İHA/SİHA'LARIN KONVANSİYONEL HAREKÂTTA VE TERÖRLE MÜCADELEDE KULLANIMI

2.1. DEĞİŞEN HAREKÂT KONSEPTİ

Askerî harekât kavramı devletlerin algılarına, doktrinlerine, hukukuna ve kültürüne göre değişkenlik gösterebilmektedir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan ‘Askerî ve Askerî Konularla İlgili Terimler Sözlüğü’nde harekât; “ortak amaç veya birleştirici bir tema maksatlı gerçekleştirilen eylem”, “stratejik, operasyonel, taktik, hizmet, eğitim veya idari amaçlar taşıyan askerî eylem” olarak tanımlanmıştır (Şahin ve Kıvıam, 2021).

Harekât, çatışma ve savaş ortamında ordu personelinin ve ordu envanterinde bulunan silah, mühimmat ve diğer araç ve gereçlerin sevk ve idaresidir. Ateş ve manevranın icra edilmesi, bunların üstünlüğüne dayanır. Harekât, başarıya ulaşması için gerekli olan askerî gücün elde bulundurulmasını gerektirir. Askerî harekatta, orduların maksadının ve hedefinin stratejik, operatif ve taktik seviyelere ayrıldığı, belli bir coğrafya dâhilinde bulunan bir mekânın hâkimiyetinin ele geçirilmeye veya elde tutulmaya çalışıldığı ve düşmanın savaşıma iradesinin ve azminin kırıldığı bir amaç gözetilir (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

İlk dönemlerde mızrak, kılıç ve ok gibi ilkel araçlar kullanan askerler, muharebe alanının genişlemesi ve mesafelerin artması ile birlikte arabalı savaşçılara ve süvarilere dönüşmüştür. Barutun Uzakdoğu’da icat edilerek ateşli silahlarda kullanılmaya başlanması ve Osmanlı üzerinden Avrupa’ya yayılması, savaşın evriminde önemli bir dönüm noktası oluşturur. Orta Çağ’ın sonlarına doğru muharebeler, sınırlı araçlarla ve yerel düzeyde yürütülen mücadelelerden ibarettir. Profesyonel ve düzenli orduların olmadığı bu dönemde paralı askerlik sistemi bulunmaktadır. Bu dönemde yöneticiler, kontrol altında bulundukları bölgelerin güvenliğini sağlamak, isyanları bastırmak ve otoritelerini devam ettirmek adına paralı askerleri kullanmışlardır (Eker, 2015).

Barutun tüfek ve toplarda kullanılması ile birlikte düzenli orduların ilk temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu değişim, Orta Çağ'da feodal sistemin yıkılmasına ve o dönemki mevcut siyasi sistemin çöküşe uğrayarak yeni bir çağa girilmesine ön ayak olmuştur. Öte yandan barutun ateşli silahlarda kullanılmaya başlanması ile birlikte muharebelerin yıkıcılığı artarken, zırhlı süvari birliklerinin savaş alanındaki üstünlüğü sona ermiş, kılıç ve ok kullanan süvari birliklerinin yerini silahlı piyade kuvvetleri almıştır. 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan Seksen Yıl Savaşları, Otuz Yıl Savaşları ve Osmanlı-Rus Savaşları bu dönüşümü net bir şekilde göstermiştir (Eker, 2015).

Kazananın birkaç saat veya birkaç gün içerisinde belli olduğu bu dönemde manevra, mevzilenme ve aldatma hoş karşılanmamaktadır. Temel askeri hedef ise her ne pahasına olursa olsun bir bölgenin kontrolünü elde bulundurmaktır ya da ele almaktır (Luvaas, 1999).

Endüstri devrimi ile birlikte gelişen teknolojik imkânlar muharebe sahasına da yansımıştır. Dikey atışları giderek daha yıkıcı olan topçu birlikleri ile ateş gücünü arttıran makinalı tüfeklerin savaşın gidişatına önemli etkileri olmuş, bu süreçte muharebe alanında gerekli olan hizmetlerin daha da karmaşık bir hale gelmesi sebebi ile süvari, piyade ve topçu gibi muharip unsurların yanı sıra bakım, istihkam, levazım v.b. yardımcı sınıflara da ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Gürcan, 2012).

1850'li yıllarda toplu taşıma ve demiryollarının gelişmesi ile büyük birliklerin sevki daha kolay bir hal almış, böylelikle kuvvet kaydırma ve stratejik manevra imkânı sağlanmıştır. Telgraf sisteminin kullanılmaya başlanması ile birlikte haberleşmenin etkinliği ve hızı artarak sevk ve idare daha kolay bir hale gelmiştir. Ayrıca zırh teknolojisinin ve buhar motorlarının savaş gemilerinde kullanılmaya başlanması ile birlikte donanmalar daha ölümcül olmaya başlamıştır. Özellikle toplarda ve piyade tüfeklerinde yaşanan teknolojik gelişmeler ile birlikte muharebe alanları daha da genişlemiş, lider vasıflardan yoksun olan soyluların subaylıktan uzaklaştırılması ile birlikte, savaş sanatına dayalı askeri eğitim ve rütbe terfi sistemi kurumsallaşmıştır. Bu dönemde karmaşık bir hal alan muharebe

alanında askeri karar alıcılara yardımcı olacak, teknik bilgiye sahip kurmay sınıf ortaya çıkmıştır. (Gürcan, 2012).

1908 yılından itibaren uçaklar ilk defa askeri amaçla kullanılmıştır. 1914 yılına gelindiğinde İngiltere, Fransa ve Almanya gibi büyük devletler, her biri sayıları 400'den fazla uçağa sahip bir hava gücüne kavuşmuştur. Askeri maksatlı uçaklar bu dönemde muharebe alanında ateş unsuru olarak değil, keşif unsuru olarak kullanılmış, böylelikle ordugâhlar ve büyük tahkimat planları önemini yitirmiştir (Hammes, 2004).

I. Dünya Savaşı'nda harp alanı; sayıca fazla olan piyade kuvvetlerinin ellerinde bulunan yivsiz tüfekler ile çizgisel bir düzlemde omuz omuza savaştığı, cephe hattında maksimum ateş gücünün toplanmasının gerektiği, teknolojinin ve manevra kabiliyetinin oldukça kısıtlı olduğu, top ve tüfek atışlarından kaynaklı barut gazlarının muharebe alanını yoğun bir sis bulutu ile kapladığı, bu sebeple sahada topçu birliklerinin süvari birliklerini kısıtlı olarak desteklediği, hat düzenini bozan veya birliğinden ayrı düşen askerlerin ya hasım kuvvetler tarafından ya da dost birlikler tarafından öldürülme riskinin bulunduğu bir alan olmuştur (Luvaas, 1999).

I. Dünya Savaşı'nda Alman askeri birliklerinin 'fırtına taktiklerinin' muharebe alanında gösterdiği başarı ile 'mevzi savaşları' anlayışı son bulmuştur. Alman Blitzkrieg doktrinine göre; bütün savaş gayretleri hasım kuvvetlerin en zayıf olduğu belirlenen tek bir noktada toplanmalı, bu bölgede bir ağırlık merkezi oluşturulmasının ardından, düşman kuvvetlerinin savaşa gayreti kırılarak, düşman hatları yarıp kuşatma harekâtı gerçekleştirilmelidir. Ardından düşmanın geri bölgesi ele geçirilip, ele geçirilen geri bölgelerden düşman kuvvetlere gelen lojistik yardımın önü kesilmelidir. Böylelikle düşman kuvvetleri küçük birliklere ayrıştırılarak teslim olmaları veya imha edilmeleri sağlanmalıdır. Bu taktik ile gerçekleştirilmek istenen temel hedef; hızlı manevralar ile düşman kuvvetlerinde bir şok etkisi yaratmak ve bu şok etki ile savaşın; temposunun artırılarak devam etmesini sağlamaktır (Gürcan, 2012).

II. Dünya Savaşı'nda yaşanan muharebelerde, başarı sağlayan kuşatıcı manevra taktiği ile artık savaş alanı hat düzeninde olma özelliğini yitirmiş, tankın muharebe alanına girmesi, kara harekâtında bir 'kuvvet çarpanı' etkisi yaratmıştır. Bunun nedeni tankta üstün manevra avantajı ve kuvvetli ateş gücünün birleştirilmesidir. Ayrıca uçak gemilerinin ortaya çıkışı, denizaltı, torpido ve savaş uçakları alanında yaşanan teknolojik ilerlemeler ile muharebe sahasında manevra imkânı daha da kolaylaşmış, muharebe sahalarının boyutları enine ve boyuna genişlemiştir (Gürcan, 2012).

İlerleyen dönemde nükleer silahların caydırıcılığı ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ni sıcak bir savaştan alıkoyarken, topyekûn bir savaş pratiğini ortadan kaldırarak, geleneksel silahlarla gerçekleştirilen sınırlı vekâlet savaşlarının başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde her iki blokta bulunan devletler, bütçelerinin ciddi bir kısmını silahlanmaya ve savunma sanayine ayırarak gerginliğin tırmanmasına neden olmuşlardır. Mevcut caydırıcılık politikaları sonucunda oluşan denge ortamı, nükleer boyuttaki bir savaşın önüne geçse de dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleşen sınırlı konvansiyonel savaşlara engel olmamıştır. Ancak yine de nükleer tehdidin varlığı, konvansiyonel savaşların etki ve süre olarak belirli bir seviyede kalmasını sağlamıştır. 1950'lerden başlayarak ve 1970'li yıllara kadar süren silahlanma yarışı neticesinde artan risk ve maliyetler, 1970'li yıllarda blok ülkelerini silahsızlanma anlaşmalarına iterken, üçüncü dünya ülkelerinde ise devlet dışı silahlı aktörler ile devletler arasında asimetrik savaş³lar yaşanmaya başlamıştır (Eker, 2015).

İçinde bulunduğumuz dönemde askeri harekâtlar çok daha kompleks bir yapıya dönüşmüştür. Düşman unsurlar artık sivil halkın arasında kamufle olmakta ve diğer devletler ile doğrudan doğruya bir bağı olmayan asimetrik bir yapıda bulunmaktadır. Ayrıca düşman unsurlar; sivil toplum kuruluşları, güvenlik şirketleri ve suç örgütleri gibi çok aktörlü yapılarda faaliyet gösterir hâle gelmiştir. Bu nedenle harekât ortamı meskûn mahal dışında yer alan geniş düzlük

³ Benzeşmeyen güç unsurlarının, muharebe yöntemlerinin, vasıta ve silahlarının kullanıldığı savaştır (Varlık, 2013)

arazilerden çıkararak, siber alan ve şehir merkezleri gibi bölgelere kaymıştır (Şahin ve Kıvıam, 2021).

Yine bu dönemde bilgi işlem, mikro elektronik ve telekomünikasyon gibi bilgi teknolojileri ile sağlanan otomasyon, yüksek isabet ve insan hatasını minimize etme gibi yeni kabiliyetleri ön plana çıkarmıştır. Bilgi teknolojileri; bilgi toplama, analiz, muhabere, bilgiyi dağıtma, yüksek isabet, komuta-kontrol, silahların ve platformların kontrolü, veri işleme ve sensörler alanında devamlı olarak gelişim olanağı sunmaktadır (Yılmaz, t.y.).

Orduların envanterinde bulunan silah sistemleri iki hususta etkili olmaktadır. Birincisi, askeri bir harekât yapılmadan önce elde bulunan silah sisteminin stratejik seviyede caydırıcılığının kullanılmasıdır. İkincisi ise, harekât sırasında elde bulunan silah sisteminin, kendisine öngörölmüş işlevsel alan içinde etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Bir silah sisteminin askeri harekâta belirlenen işlevsel alana uygun olarak kullanılması, kendisi için öngörölen ihtiyaçları karşıladığını göstermektedir. Eğer ki bir silah sistemi; kendisi için belirlenen işlevsel alanın üzerine çıkarak yeni imkân ve kabiliyetler sağlıyor ise harekâtın planlama ve icrasında yeni yaklaşımlara ve değişimlere neden olabilir. Bir silah sistemi kendisi için öngörölen işlevi layıkıyla yerine getirmeye devam ediyor ise envantere bulunması gerekli olan bir silah sistemidir ve teknolojik olarak geliştirilmesinde fayda görülür (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

Devletler özellikle son dönemde uluslararası menfaatlerinin çatıştığı alanlarda topyekûn bir savaştan kaçınarak, devlet dışı silahlı grupları desteklemekte, ayrıca askeri teknolojilerden yararlanarak kendilerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal çıkarlarına zarar vermekten kaçınmaktadırlar. Son yıllarda dünyada gerçekleşen savaşların niteliği de bu durumu doğrulamaktadır. Günümüzde ülkelerin kitlesel ve topyekûn olarak bir savaşa girmesindeki çekinceleri devam etse de askeri alanda güvenlik ihtiyacından doğan rekabet ortamı artarak devam etmektedir. Bu rekabet ortamının en önemli konularından biri; silah sistemlerinin teknolojik imkânlar dâhilinde devamlı olarak geliştirilmesi iken diğer bir önemli husus ise geliştirilen silah sistemlerinin muharebe alanında gösterdiği etkidir (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

2000’li yıllarda orduların zayıf yanları gün yüzüne çıkmıştır. Şöyle ki, geçmiş dönemlerde boş arazi kesimlerinde karşılıklı olarak doğrudan savaşan birlikler, gelinen son noktada ise gerilla taktiği ile hareket eden terör örgütleri ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Yaygın olarak otomatik silahların kullanıldığı bu dönemde, sayıca daha fazla olan taraftan ziyade, ev sahibi olan veya pusu kuran taraf avantaj sahibi olmuştur. Asimetrik savaş konseptinin geçerli olduğu bu dönemde, teknolojik olarak yaşanan gelişmeler ile beraber İHA’lar tasarlanmaya başlanmış, böylelikle konvansiyonel bir savaş alanı oluşturmak suretiyle gerilla taktiği engellenmeye çalışılmıştır (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

İHA’ların, askeri personelin yorucu ve zor olan birçok görevini üzerine alarak onları rahatlattıkları açıktır. Taarruz harekâtından sinyal istihbaratına, keşif ve gözetlemeden lojistik hizmetlerine kadar birçok faaliyette İHA’lardan yararlanılmaktadır (Akyürek vd, 2012; Ak, 2017).

İHA’ların; hedeflerin imhasından keşif ve gözetlemeye, elektronik harp imkânından komuta kontrol yeteneğine kadar muharebe alanında birçok silah sisteminin yerini alabileceği, hatta insanlı savaş uçaklarına dayalı olan hava harekâtlarının yerine, tamamen İHA’ların kullanılabilmesi değerlendirilmektedir. Batılı ülkelerce üretimi gerçekleştirilen F-35 savaş uçağının son insanlı savaş uçağı olacağı tahminleri ise bu değerlendirmeye örnek olarak verilebilir (Karaağaç, 2014).

Son dönemde, İHA’ların asimetrik savaş kabiliyetleri alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hava gücünü elinde bulunduran taraf, ‘Hava Gücü Teorisi’ bağlamında her zaman savaşın avantajlı olan taraftır. Bir ordunun hava gücünün gelişmiş olması durumunda hareket etme ve strateji geliştirme kabiliyeti önemli derecede gelişme göstermektedir. İHA’lar, kara birlikleri karşısında özellikle çöllerde veya dağlık arazilerde, gerekli olan tespit ve teşhisin yapılabilmesi için stratejik bir sistem olarak görülmektedir. Bu noktada İHA’lar, otonom çalışabilme yeteneği sayesinde stratejik bir harp aracı olarak kabul görmeye başlamıştır (Katrancı, 2020).

Son dönemde orduların envanterinde sıklıkla karşılaşılan İHA'lar, silah sistemlerinin geleceği konusuna ışık tutmaktadır. İHA'ların ölümcül etkiye sahip olması, sisteme dâhil edilen ve üzerinde bulunan füzelerin kullanılması ile mümkündür. Son yıllarda taktik sahada kullanılmasından, stratejik olarak faydalanılmasına kadar sıklıkla kullanılan ve zamanla; çeşitleri, teknolojisi ve işlevsel alanı değişen İHA'lar, artık en üst rütbeli generalden en alt rütbeli ere kadar herkes tarafından çatışma ve savaş ortamının vazgeçilmezi olarak kabul görmektedir (Ak, 2017).

2.2. KONVANSİYONEL HAREKÂT VE İHA/SİHA KULLANIMI

2.2.1. Genel

Günümüzde askeri harekâtlar çok farklı boyut ve uzmanlık alanları olan türlere evrilmiştir (Şahin ve Kıyam, 2021). Teknolojik ilerlemeler ile beraber hareketlerde; radar tespiti, karıştırma, muhabere, istihbarat ve yön bulma imkânları oldukça gelişmiştir. Kara, hava ve deniz kuvvetleri envanterlerinde yer alan her tür ağır silahın, hedef tespiti ve atış isabeti gibi karmaşık işlemleri, bilgisayar destekli sistemlerle yapılarak, insan hatası minimize edilmektedir. Bu doğrultuda orduların caydırıcılığının ve gücünün değerlendirilmesinde; yüksek isabet yeteneği bulunan silah sistemleri önem kazanmıştır (Grand, 2003).

Günümüzde savaş stratejisinin ana kavramı 'sürat'tir. Karar vermede ve bilgiyi kullanma daha hızlı olmak ve muharebe sahasında bulunan askeri birliklerden maksimum düzeyde faydalanmak için sürat esas faktör olmuştur. Bu dönemde muharebelerde, hantal ve ağır bir savaş gücünün yerine, çok yönlü, daha hafif, daha hızlı, daha çevik ve daha etkin bir gücün kullanıldığı bir savaş stratejisi uygulanmaktadır (Yılmaz, t.y.).

Yine bu dönemde; muharebe sahasında iyi donatılmış ve sayıca fazla olan hasım unsurlar karşısında, mobil ve küçük kuvvetler ile başarı elde edebilmek adına; uzak mesafelerden, yüksek isabetli, öldürücü ve etkili mühimmatların kullanıldığı silah sistemleri, hava desteğine ve istihbarat faaliyetlerine entegre edilmiştir. Teknolojik gelişmeler; insan kapasitesini aşacak biçimde muharebe sahasının koşullarını değiştirmekte, silah sistemlerinin menzilini artırmakta ve

karşı reaksiyon süresini azaltmaktadır. Bu bağlamda, teknolojik imkanlara sahip ülkeler; keşif, gözetleme ve istihbarat yetenekleri ile desteklenen; her türlü hava koşullarında, gündüz, gece ve daha uzun sürelerde, ikmal yapmadan görev yapabilen, yüksek öldürücülüğe sahip silah sistemleri ile hedeflere görüntü vermeden daha kısa sürede angajman avantajlarını kullanmaktadır (Yılmaz, t.y.).

Dünya ordularının çok boyutlu eş zamanlılığa uyum sağlayan; füzelere, taarruz helikopterlerine, uçak ve İHA'lara olan ihtiyacı önem arz etmektedir. Hedeflerin üzerinde 24 saat boyunca görülemeyecek ve duyulamayacak kadar yüksekte görev yapma yeteneğine sahip İHA'lar, gökyüzünde paha biçilmez gözler olarak vazife görmektedir (Sullivan ve Coroalles, 1995).

Önümüzdeki senelerde, teknolojiyi yönlendiren ve orduların imkân ve kabiliyetlerinde asimetrik avantaj sağlayan en önemli silah sistemlerinin İHA'lar olduğu değerlendirilmektedir. İHA'lara verilen önem, bu sistemlerin kullanım oranından da anlaşılabilir. İngiltere ve ABD, İHA'lar ile yalnızca Afganistan'da yaklaşık olarak 200 adet füze atışı yapmış ve ortalama 300.000 saat uçuş gerçekleştirmiştir. İngiltere Başbakanı David Cameron 2010 yılında gerçekleştirdiği bir söyleşide, İngiltere'nin SİHA'ları kullanmak sureti ile 124 teröristi etkisiz hale getirdiğini beyan etmiştir. Silahlı kuvvetlerin başarılı geçen harekâtlarından memnun kalan siyasi karar alıcılar ise, günümüz çatışma koşullarına uyum sağlayan bu sistemlere gereken önemi göstermiştir (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

Askeri harekâtın icrasında İHA ve SİHA'ların müştereken en çok kullanıldığı iki askeri araç; helikopterler ve savaş uçaklarıdır. Bu husus İHA'ların diğer askeri hava araçlarını desteklemesinde önemli bir rol aldığını göstermektedir. Operasyonlarda İHA'ların tespit ve gözlem yetenekleri, saldırı helikopterlerinin ve savaş uçaklarının vuruş kabiliyetlerini desteklemektedir. İHA'lar tespit ettiği hedefleri ve elde ettiği görüntüleri anlık olarak harekât merkezlerine ileterek, gerektiğinde savaş uçaklarına lazer işaretlemesi yapabilmektedir. Bu yeteneği sayesinde silahlı olmayan İHA'lar, bir saldırı aracına dönüşebilmektedir (Erboğa ve Ayar, 2019).

Dolayısıyla İHA'ların muharebe alanında devrimsel bir değişiklik yaptığına ya da halihazırdaki silah sistemlerinin teknolojik olarak bir devamı olup olmadığına dair yapılacak bir değerlendirmede; teknolojik gelişmeleri ve kullanım alanları dikkate alındığında, herhangi bir işlev alanı için tasarlanabilecek bir silah sisteminden daha fazlasına karşılık geldiği söylenebilir. İHA'ların, mevcut durumunun ve teknolojik yönden gelişiminin, gerek muharebenin yönetimine gerekse stratejik olarak caydırıcılığa etki ettiği ve edeceği, dolayısıyla ilerleyen süreçte de devrimsel değişikliklere ön açabileceği değerlendirilmektedir (Ak ve Çobanoğlu, 2020).

İHA'lar; sensör ağları, uzun menzilli hassas mühimmatları ve veri işlemlerinin birleşiminden kaynaklı olarak, hareket alanında bir sinerji doğurmaktadır. Bu sinerji, savaşın; taktik, operatif ve stratejik seviyeleri arasında mesafeyi azaltarak, savaş alanındaki sürekliliği daha da ileri bir seviyeye götürmektedir. 21'nci yüzyılda stratejik, operatif ve taktik harekâtlar, eş zamanlı olarak üç boyutlu ateş gücü ile düşman kuvvetlerinin hassas noktalarına yapılmaktadır. Bu ateş gücünün etkinliğinin nedeni ise; dijitalleşme ve isabet sistemleri vasıtasıyla hedeflerin angaje edilmesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş hedef tespit teknolojilerinin kullanıldığı silah sistemleri vasıtası ile gerçekleştirilen kütleli atışlar, düşman kuvvetlerini imha edecek bir potansiyele sahiptir (Yılmaz, t.y.).

1980'li yıllardan bu yana birçok devletin ordu envanterine giren İHA'lar, Libya, Filistin, Pakistan, Afganistan, Lübnan, Kosova, Bosna- Hersek, Irak, Yemen ve Somali gibi askeri harekât bölgelerinde etkili bir şekilde kullanılmıştır.

2.2.2. NATO'nun Libya Harekâtında İHA/SİHA Kullanımı

2010 yılının sonuna doğru Tunus'ta başlayan ve 'Arap Baharı' olarak adlandırılan isyan hareketleri, Yemen'den, Fas'a ve Libya'ya kadar pek çok ülkeyi etkisi altına almıştır. Orta Doğu'da siyasi yönetimlere karşı gerçekleştirilen bu isyan hareketleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da önemli bir değişim dalgası başlatmıştır (Tanrıverdi, 2011).

Libya'ya sıçrayan isyan hareketlerinde ise muhalifler, Libya yönetimini ortadan kaldırarak kendi hükümetlerini kurmayı hedeflemişlerdir. Libya'da ki krizin başlaması ile birlikte NATO ittifak kuvvetleri, 8 Mart 2011'de havadan erken ihbar uçaklarını Libya bölgesine sevk ederek, Akdeniz bölgesindeki hava trafiğini izlemeye yönelik bir harekât başlatmışlardır. Bu harekâttan iki gün sonra ise İttifak Kuvvetleri, savaş gemilerini Libya kıyılarına göndererek, bu bölgeyi denizden ve havadan detaylı bir şekilde takip etmişlerdir (Ok, 2015).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 1973 sayılı kararının yürürlüğe girmesi ile birlikte, Libya bölgesinde uçuşa yasak bölgeler oluşturularak, yerel halkın korunmasına yönelik bazı tedbirler alınmıştır. 17 Şubat 2011 günü Libya'da baş gösteren isyan hareketleri, dönemin Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin direnişiyle karşılaşmış ve muhalif gruplar hiç beklemedikleri bir darbe almışlardır. Devam eden süreçte, muhaliflerin bazı kabile liderlerinden yardım alarak güçlenmesi ve Kaddafi'nin iktidarı bırakmak istememesi neticesinde Libya, aylarca devam eden bir iç savaşa sürüklenmiştir. Bu süreçte uluslararası alanda en çok tepki ise Kaddafi yönetiminin Libya halkına karşı şiddetli ve ölümcül eylemlerine yönelik olmuştur. Bu durum uluslararası aktörlerin Libya'ya yönelik bazı yaptırımları uygulamasına sebebiyet vermiştir (Ok, 2015).

Libya'da gerçekleşen 'insanlığa karşı suç' eylemlerinin artması sonucu İttifak Kuvvetleri, BMGK'nın 1970 ve 1973 sayılı kararları kapsamında 31 Mart 2011 günü Libya'ya yönelik, adı Birleşik Koruma Harekâtı (Operation Unified Protector/OUP) olarak belirlenen askeri müdahaleyi başlatmıştır (Ok, 2015; Yılmaz, 2012).

Askeri müdahalenin gayesi; sivil halkı ve sivil yerleşim bölgelerini, saldırılara ve saldırı tehditlerine karşı korumak olarak belirlenmiştir. BMGK kararlarının ardından harekâta Fransa ve İngiltere öncülük etmiş, devamında ise ABD ile bazı Körfez ve AB ülkeleri bu koalisyona ortak olmuştur. Bu harekatta ülkelerin farklı uygulamalarından ve BMGK kararlarını birbirlerinden farklı olarak yorumlamalarından kaynaklanan koordinasyon, entegrasyon ve işbirliği konularında yer yer bazı sorunlar ile karşılaşmıştır (Kuloğlu, 2011).

Bu ittifaka ABD, Uçuşa Yasak Bölgeyi korumak adına İtalya’da bulunan Aviano üssünden kalkan 42 adet F-16 savaş uçağı ve 5 adet savaş gemisi ile katılım sağlamıştır. İngiltere, GR4 ve Tornado uçaklarının yanında, Tristar ve VC10 yakıt ikmal uçakları ve Sentinel E-3D Sentry keşif uçakları ile harekâta dâhil olmuştur. Fransa, 20 adet Mirage ve Rafale savaş uçaklarının yanı sıra 1 adet uçak gemisi, 1 adet yakıt ikmali gemisi, 3 adet firkateyn ve 1 adet denizaltı ile harekâta destek vermiştir. İtalya, Eurofighters, Tornado ve F-16 savaş uçakları ve 11 adet savaş gemisi ile harekâta katılmıştır. İspanya, 4 adet F-18 savaş uçağı, 1 adet deniz devriye uçağı, 1 adet tanker uçağı, 1 adet firkateyn ve 1 adet denizaltı, Katar, 6 adet savaş uçağı ve 1 adet kargo uçağı, Norveç, 6 adet savaş uçağı, Danimarka, 6 adet savaş uçağı, Türkiye ise F-16 savaş uçakları, 5 adet savaş gemisi ve 1 adet denizaltı ile harekâta destek vermiştir (Doğan ve Tanrıverdi, 2011).

OUP, 31 Mart 2011 günü hava harekâtı ile başlamıştır. Harekât kapsamında Fransız keşif uçaklarının hava keşif faaliyetini icra etmesinin ardından, 4 adet zırhlı araç imha edilmiştir. Müteakiben ABD ve İngiliz deniz unsurlarından fırlatılan Tomahawk füzeleriyle operasyon devam ettirilmiştir (Kuloğlu, 2011).

Harekâta belirlenen askeri hedeflere yönelik operasyonlar belirli bir sıra dâhilinde planlanmıştır. Bu kapsamda hedefler; hava savunma sistemleri, haberleşme sistemleri, hava kuvvetleri ve muhaliflere yönelik kullanılan tank ve zırhlı araçlar olarak belirlenmiştir (Kuloğlu, 2011). İttifak kuvvetlerince belirlenen hedefler doğrultusunda; hem füze saldırıları hem de hava operasyonları icra edilmiştir (Ok, 2015).

Ayrıca Libya’da gerçekleştirilen hava harekâtları İHA ve SİHA’lar tarafından desteklenmiştir. İHA’lar, Afganistan’da olduğu gibi Libya’da da öncelikle keşif, gözetleme ve istihbarat faaliyetleri kapsamında kullanılmıştır. Bu görevlerin yanı sıra İttifak Kuvvetlerini desteklemek ve tespit edilen hedefleri bombalamak amacıyla SİHA’lar görevlendirilmiştir. ABD Hava Kuvvetleri’nin Libya Harekâtı süresince yaklaşık olarak 200 SİHA saldırısı gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir (Terkan, 2015).

İttifak kuvvetlerine ait savaş uçakları tarafından imha edilen birçok hedef, İHA'lar tarafından tespit edilmiş (Terkan, 2015), Kaddafi'nin çatışma esnasında yer değiştiren bindiği konvoy, Las Vegas şehrinde bulunan bir binadan kontrol edilen bir SİHA tarafından vurulmuştur (Ak ve Çobanoğlu, 2015).

31 Mart 2011 günü başlayan harekât, 31 Ekim 2011 günü gece yarısı son bulmuştur. Bu harekât kapsamında; 26.000 uçak sortisi yapılmış ve çoğu sivil 6 bin hedef bombalanmıştır (Ok, 2015). İttifak Kuvvetlerinin Libya Harekâtı boyunca kullandığı İHA platformlarına ilişkin bilgiler Tablo 4'de gösterilmiştir (Caferoğlu, 2016).

Tablo 4. NATO'nun Libya Harekâtında Kullandığı İHA Platformları		
ÜLKE	SİSTEM	KULLANIM AMACI
ABD	1 Adet U2-	Görüntü İstihbaratı
	3 Adet E3-B/C Sentry	Havadan Erken İhbar ve Kontrol
	3 Adet E8-C JSTARS	Havadan Satih Gözetleme
	1 Adet RC135-V Rivet Joint	Sinyal İstihbaratı
	1 Adet EP3-E Aries II	Sinyal İstihbaratı
	2 Adet RQ4-A Global Hawk	Havadan Satih Gözetleme
İNGİLTERE	2 Adet E3-D Sentry	Havadan Erken İhbar ve Kontrol
	4 Adet Tornado GR4	Görüntü İstihbaratı
	1 Adet Nimrod R1	Sinyal İstihbaratı
	1 Adet Sentinel R1	Havadan Satih Gözetleme
FRANSA	1 Adet Harfang	Görüntü İstihbaratı
	2 Adet E3-F	Havadan Erken İhbar ve Kontrol
YUNANİSTAN	1 Adet Embraer R99-A	Havadan Erken İhbar ve Kontrol

(Kaynak: Caferoğlu, 2016).

2.2.3. TSK'nın Suriye Harekât Alanında İHA/SİHA Kullanımı

27 Şubat 2020 günü akşam saatlerinde Suriye'nin kuzeybatısında bulunan İdlib bölgesindeki TSK'ya ait bir birliğe, Suriye rejim kuvvetlerince hava taarruzu gerçekleştirilmiş, saldırıda 34 Türk askeri şehit olmuştur. Bu olayın hemen

ardından TSK, İdlib ve çevresinde bulunan Suriye ordusu ve Esad rejimine bağlı milislere karşı Bahar Kalkanı Harekâtı (BKH)'nı başlatmıştır (Demir, 2021).

BKH, harekât bölgesinde sivillerin bulunması nedeni ile ateş gücünün kısıtlı olduğu bir alanda gerçekleştirilmiştir. Bu kısıtlı bölgede; TSK, Suriye ordusu ve bağlı milis kuvvetleri, muhalif Suriye Milli Ordusu, diğer muhalif güçler ve Rus unsurları bulunmaktadır (Erdil, 2021). Bölgede Suriye'ye ait hava savunma sistemlerinden kaynaklı bir tehdit unsuru da yer almaktadır. Rus ve Suriye hava kuvvetlerine ait helikopter ve uçaklar bölgede faaliyette oldukları gibi aynı zamanda ABD hava araçlarının da varlığı söz konusudur. Dolayısıyla BKH'nın icra edildiği operasyon sahası, dost-düşman ayrımının son derece önemli olduğu, istihbaratın gerçek zamanlı üretilmesi, dağıtılması ve kıymetlendirilmesinin gerektiği zorlayıcı bir alan özelliği taşımaktadır. Ayrıca, bölgede bulunan aktörlerin sahada yer alan askeri unsurlarının önemli bir bölümü sivil yerleşim yerlerine çok yakın bir mesafede veyahut iç içe bir şekilde konumlandırılmıştır. Öyle ki rejim kuvvetlerine ait topçu unsurların ve zırhlı araçların sivil ikamet yerlerinin bahçelerinde ya da garajlarında kamufle edildikleri tespit edilmiştir (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020).

BKH kapsamında icra edilen operasyonlarda TSK, hava ve kara unsurlarını başarılı bir şekilde koordine ederek, savaş tarihinde yer alacak bir SİHA operasyonu gerçekleştirmiştir. BKH'nın başarıya ulaşmasında; son yıllarda TMH kapsamında İHA/SİHA kullanımında edinilen tecrübe, Türk savunma sanayinin yerli ve milli imkânlar ile ürettiği silah sistemleri ve TSK'nın TMH'daki tecrübesi yer almaktadır (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020). Türkiye, BKH ile İHA/SİHA'ları ilk defa konvansiyonel bir güç karşısında kullanmıştır (Erdil, 2021).

5 Mart 2020 günü Moskova'da gerçekleşen zirvede, Rusya ve Türkiye'nin İdlib'de ateşkes maddeleri üzerinde anlaşması ile BKH son bulmuştur.

BKH'da; SİHA'ların, hava kuvvetlerinin, topçu unsurlarının ve elektronik harbin koordineli bir şekilde kullanımı, kısa bir zaman dilimi içerisinde rejim kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmiştir. BKH'nın diğer bir özelliği ise; kara unsurlarının bir manevra harbi gerçekleştirilmeyerek, önceden belirlenen ve

havadan anlık olarak tespit edilen rejim güçlerine ait hedeflerin; karadan topçu birlikleri ve hava unsurları ile ateş altına alınması, bu yöntem ile elde edilen taktik sonuçların stratejik seviyeye dönüştürülmesidir (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020).

BKH’da dikkat çeken en önemli gelişme, TSK’nın kullandığı yöntem ve stratejidir. Suriye hava sahasını kontrol altında bulunduran Rusya’nın olumsuz tavrı ve muhtemel riskler sebebi ile savaş uçaklarını kullanmayan Türkiye, kara operasyonlarından evvel İHA ve SİHA’ları etkili bir şekilde kullanmıştır. Halep’in güneyi, İdlib ve PKK’nın Suriye uzantısı Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitiya Demokrat/PYD)’nin kontrolü altında bulunan bölgelerde etkili bir biçimde sahaya sürülen İHA ve SİHA’lar, sahadaki üstünlüğü Türkiye lehine çevirmiştir (Domazeti ve Özcan, 2020).

Türkiye’nin Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtlarında İHA’ları kullanması olağan bir uygulama iken BKH süresince İHA’lar bu standartların daha da ötesine gitmiş, TSK düzinelerce İHA’yı İdlib ve çevresinde sürekli olarak havada tutmuştur. İHA ve SİHA’ların dünya üzerinde bu yöntemle kullanımına dair başkaca bir örnek bulunmamaktadır. Böyle dar bir alanda, bu kadar yüksek sayıda görev yapan İHA ve SİHA’lar, üç temel görevi yerine getirmişlerdir. Birincisi, İHA’lar topçu birliklerine ve savaş uçaklarına hedef tespiti ve işaretlemesi yapmışlardır. Dolayısıyla İHA’lar, BKH kapsamında bir nevi ileri topçu gözetleyicisi görevinde kullanılmıştır. İkincisi, SİHA’lar, üzerlerinde bulunan akıllı mühimmatlar sayesinde çok hassas bir biçimde belirlenen hedefleri ateş altına almıştır. Bayraktar TB2 ve Anka-S SİHA’ları, üzerlerinde bulunan güdümlü füzeler ile Suriye rejim ordusuna ait; zırhlı araç, tank, top ve hava savunma sistemleri ile birçok depo, mevzi gibi sabit hedefi imha etmiştir. Diğer bir ifade ile SİHA’lar, BKH kapsamında bir nevi ‘seyyar hava topçusu’ görevinde kullanılmışlardır Üçüncüsü ise İHA’lar, TSK’nın taktik, operatif ve stratejik seviyedeki keşif, gözetleme ve istihbarat görevlerinde faaliyet göstermişlerdir. Bu bağlamda hedef tespit ve teşhisi, elektronik ve görüntü istihbaratı ile taarruz sonrası hasar tespiti v.b. görevlerde İHA’lar etkili bir biçimde kullanılmıştır (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020).

Harekât esnasında SİHA'lar Suriye rejim ordusuna mensup birçok üst rütbeli askerin etkisiz hale getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Suriye rejim ordusunda ki bu kayıplar, sahada bulunan rejim unsurlarının manevra ve faaliyetlerini kısıtlayarak, rejim ve rejime bağlı milis güçlerin koordinesini bozmuştur. Literatürde 'sensor-to-shooter' olarak isimlendirilen, hedefin tespitinden etkisiz hale getirilmesine kadar geçen sürenin kısaltılmasının faydası sahada somut olarak görülmüştür (Mevlütöglü ve Korkmaz, 2020).

Askerî uzmanların yorumlarına göre bu stratejinin hava savaşlarına ve savaşların anatomisine etki edecek sonuçları olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği bu harekât, uluslararası alanda stratejik ve siyasi sonuçları kadar, otonom araçların yoğun olarak kullanıldığı, savunma sanayi ve teknolojik üstünlük bağlamında da tartışılacak bir harekâttir. Aynı zamanda bu durum Türkiye'nin İHA'lar konusunda dünyada sayılı ülkeler arasına girdiğinin de göstergesi olmuştur. Türkiye'nin bu alandaki kabiliyeti ve kapasitesi, Türk savunma sanayisinin geldiği noktanın uluslararası arenada anlaşılmasına ve Türkiye'nin dünya silah pazarındaki yerine olumlu yönde katkı sağlayacaktır (Domazeti ve Özcan, 2020).

27 Şubat – 5 Mart tarihleri arasında gerçekleşen BKH süresince toplam 39 Türk askeri şehit olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın verdiği bilgilere göre ise 3.400 rejim askeri etkisiz hale getirilmiş, ayrıca 8 adet helikopter, 8 adet hava savunma sistemi, 3 adet uçak, 108 adet top, 156 adet tank, 24 adet zırhlı araç, 99 adet askeri araç, 49 adet uçaksavar monteli pikap araç ve 10 adet mühimmat deposu imha edilmiş (Milliyet, Mart 2020), Türk SİHA'ları Suriye ordusuna ait yaklaşık değeri 15 milyon dolar olan hava savunma sistemini kullanılamaz hale getirmiştir (TRT Haber, Aralık 2020).

Türk İHA ve SİHA'larının BKH kapsamında icra edilen operasyonlardaki başarısı, dünya medyasında da geniş bir yer bulmuştur. Amerikan dergisi Forbes'in, "Türk yapımı İHA'lar ve topçu atışları, İdlib'de Esad rejimini yıkıma uğrattıyor" başlıklı yazısında, "sadece 3 gün içinde Türk droneleri ve topçu atışları, 100'den fazla zırhlı aracı, düzinelerce topçu sistemini imha etti ve

yüzlerce rejim yanlısı asker öldürüldü” ifadelerini kullanılmıştır (NTV, Mart 2020).

2.2.4. 2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda İHA/SİHA Kullanımı

Dağlık Karabağ, Sovyet Rusya döneminden bu yana Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki en önemli kriz başlıklarından biridir. Sovyet Rusya döneminde, merkezi yönetim tarafından baskılanan sorun, her iki devletin bağımsızlığını kazanmasının ardından uluslararası bir çatışmaya dönüşmüştür. 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, 26 Kasım 1991 günü Dağlık Karabağ’ın doğrudan kendisine bağlı olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine Dağlık Karabağ’da yaşayan Ermeniler, 10 Aralık 1991 günü bağımsızlık kararı almış, yaşanan bu anlaşmazlık Azerbaycan ve Ermenistan arasında savaşa dönüştürmüştür. Ebulfez Elçibey’in Azerbaycan Cumhurbaşkanı olmasının ardından, Ermenistan, Dağlık Karabağ’ı işgal etmiştir. Ermenistan, işgal ettiği topraklardan derhal geri çekilmesini isteyen BMGK’nın kararlarına uymamış, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yollarla çözülmesi için uzun yıllar boyunca aracı devletlerin yoğun çabalarına rağmen bir ilerleme kaydedilememiştir (Sapmaz ve Sarı, 2012).

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, 12 Temmuz 2020 günü Ermenistan-Azerbaycan sınırında bulunan Tovuz şehrine saldırı düzenlemiş, saldırılar ilerleyen günlerde de aralıklarla devam etmiştir. Ermeni kuvvetleri, 27 Eylül 2020 günü yeniden bir saldırı gerçekleştirmiş, bunun üzerine karşı saldırı gerçekleştiren Azerbaycan güçleri, başarılı bir harekât icra ederek kritik bölgeleri kontrol altına almıştır. Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, Azerbaycan ordusunun SİHA’lar ve diğer ateş destek vasıtaları ile gerçekleştirdiği başarılı saldırılar neticesinde ciddi zayıflar vererek, geri çekilmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, Cebrayıl, Füzuli, Ağdam ve Terter bölgelerini işgalden kurtararak, bölgede kontrolü sağlamıştır (Asker ve Özpınar, 2021).

10 Kasım 2020 günü taraflar arasında Moskova’da imzalanan ateşkes anlaşması sonucu çatışmalar sona ermiştir (Güler, 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı, dar bir coğrafi bölgede gerçekleşen, görece küçük çaplı bir bölgesel savaş niteliğindedir. Fakat son dönemlerde yaşanan silahlı çatışmaların önemli bir çoğunluğunda, çatışan taraflardan en az birinin devlet dışı aktör konumunda olması göz önüne alındığında, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı, günümüz devletlerarası klasik savaşları kavrama yönünden önem arz etmektedir. Özellikle Azerbaycan ordusunun savaş sırasında kullandığı silah sistemlerinin, 21'inci yüzyıl savaş ortamının değişen şartlarına dair önemli ipuçları sunduğu değerlendirilmektedir (Özgen, 2021).

Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin envanterinde 2020 yılı itibariyle; 450 kadar ana muharebe tankı, 300 adet kundağı motorlu ve çekili obüs, 150 civarında çok namlulu roketatar, 900 civarında paletli ve Taktik Tekerlekli Zırhlı Araç (TTZA) ile sayısı bilinmeyen miktarda kısa menzilli balistik füze, 19 adet Su-25 yakın destek uçağı, 15 adet MİG-29 bombardıman uçağı, 2 adet Su-24 bombardıman uçağı ile 26 adet Mi-24/35 taarruz helikopteri bulunmaktadır. Ayrıca İsrail'den tedarik edilen Barak-8 hava savunma füzeleri ile Rusya'dan alınan S-300PMU2 Favorit ve EL/M-2080 erken ihbar hava radar sistemi bulunmaktadır. Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin envanterinde ise 2020 yılı itibariyle; 100'den fazla ana muharebe tankı, 400 civarında paletli ve TTZA, 150 civarında kundağı motorlu ve çekili obüs, 60 civarında çok namlulu roketatar ile sayısı bilinmeyen miktarda kısa menzilli balistik füze, 14 adet Su-24 yakın destek uçağı, 4 adet Su-30 bombardıman uçağı, 7 adet Mi-24 taarruz helikopteri ve S-300PT hava savunma füze sistemi yer almaktadır. Ermenistan 2020 yılında bütçesinden savunma harcamalarına 634 milyon dolar ayırmıştır. Bu rakam, aynı yıl Azerbaycan'ın savunma harcamalarına ayırdığı bütçenin yaklaşık dörtte birine karşılık gelmektedir (Özgen, 2021).

Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin silah envanterinin ele alındığı bu noktada, Karabağ'da işgalci olarak bulunan sözde Artsakh Savunma Ordusu ile kâğıt üzerinde ayrı kuruluşlar olarak görünseler de sevk ve idare bakımından Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ile arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu açıdan 18.000 ila 20.000 arasında personel mevcudu olduğu tahmin edilen sözde Artsakh Savunma Ordusunun envanteri konusunda güvenilir bilgiler

bulunmamakla birlikte, 200-300 adet civarında ana muharebe tankı ve yine aynı sayıda zırhlı araç ve az sayıda helikoptere sahip olduğu tahmin edilmektedir (Global Security, t.y).

Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, 2020 yılında Dağlık Karabağ'da 21'nci yüzyılın savaş konseptine uygun bir hareket icra etmiştir. Dağlık Karabağ'ın dağlık ve dar coğrafi yapısı ve Ermenistan'ın elinde bulunan hava savunma sistemleri dikkate alındığında, Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nin helikopter ve uçaklardan asgari düzeyde faydalanmasına karşın İHA/SİHA'ları etkin bir şekilde kullanarak kesin zafer elde etmesi, İHA ve SİHA'ların harp sahasındaki etkisini net bir biçimde göstermektedir (Sarıkaya, 2020).

Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sinin işgal altında olduğu düşünüldüğünde, harekât bölgesinin ortalama 20.000 km² olduğu ve bu nedenle savaşın dar bir coğrafi alanda gerçekleştiği söylenebilir. Ayrıca, topoğrafik koşullar bağlamında gerek Dağlık Karabağ bölgesi gerekse işgal altında bulunan diğer bölgeler yüksek dağlık arazilerden meydana geldiğinden, harekât alanında düzlük alan hemen hemen bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Dağlık Karabağ'ın arazi yapısının, taarruzi bir harekât için riskli, savunma harekâtı için ise elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca arazi yapısının dağlık olması, zırhlı birlik harekâtını da ziyadesiyle zorlaştırmaktadır. Bu bakıma, Dağlık Karabağ'da icra edilecek bir harekâta başarılı sonuçlar alınabilmesi için harekâtın; kara ve hava ateş destek vasıtaları ile desteklenen komando ve piyade birlikleri ile gerçekleştirilebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır (Özgen, 2021).

Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, harekât için en uygun arazinin Dağlık Karabağ bölgesinin güney kesimi olması gerektiğini değerlendirerek, sıklet merkezini burada konuşlandırmıştır. İlk aşamada temas hattının farklı sektörlerinde bulunan tali kuvvetler, Ermeni askeri unsurlarını tespit ederek mevziinde tutmak için cephe taarruzu gerçekleştirirken, güneyde bulunan asıl kuvvetler yarma harekâtı icra etmişlerdir. Yarma harekâtında başarı sağlandıktan sonra, asıl taarruz harekâtı Fuzuli-Cebrail-Gubadlı yönünde ilerlemiş ve İran sınırı tam anlamıyla kontrol altına alınmıştır. Ardından kuzeyde, nihai hedef olarak belirlenen Şuşa şehri istikametine doğru ilerleme sağlanmıştır. Nitekim

planlandığı üzere Şuşa'nın Azerbaycan kuvvetlerince ele geçirilmesinin ardından, Ermeni kuvvetlerinin durumu kritik bir vaziyet almış ve Ermenistan ateşkes istemek zorunda kalmıştır (Özgen, 2021).

Tarafların, birbiri ile uyuşmayan rakamları beyan etmesi sebebiyle savaşta kayıplar konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Azerbaycan, 2.783 askerin hayatını kaybettiğini, 1.245 askerin yaralandığını, 100'den fazla askerin ise kayıp olduğunu açıklamıştır (Milliyet, Aralık 2020). Ermenistan tarafı ise 7.630 Azeri askerin hayatını kaybettiğini iddia etmiştir (Özgen, 2021). Öte yandan Ermenistan Adalet Bakanlığı Sözcüsü Alina Nikoghosian, 2.317 Ermeni askerinin hayatını kaybettiğini ifade etmiştir (Koyuncu, Kasım 2020). Ancak Ermenistan'ın Vatikan Eski Büyükelçisi Mikayel Minasyan, 4.750 Ermeni askerinin savaşta hayatını kaybettiğini ve bu konu hakkında hazırlanan raporun Ermenistan Savunma Bakanlığı tarafından Başbakan Paşinyan'a sunulduğunu açıklamıştır (Özgen, 2021). Türk medyasında ise Ermenistan'ın savaşta 13.000 askerinin hayatını kaybettiğine dair analizler yayımlanmıştır (Şahanoğlu, Kasım 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a ait; 140 adet ana muharebe tankı, 266 adet taktik tekerlekli araç, 121 adet zırhlı araç, 12 adet radar, 128 adet çekili obüs, 17 adet kundağı motorlu obüs, 26 adet hava savunma sistemi, 2 adet elektronik harp sistemi, 72 adet çok namlulu roketatar, 4 adet havan topu, 1 adet helikopter, 1 adet uçak, 4 adet İHA ve 1 adet balistik füze fırlatma aracı imha olmuş, 81 adet ana muharebe tankı, 257 adet taktik tekerlekli araç, 75 adet zırhlı araç, 39 adet çekili obüs, 7 adet kundağı motorlu obüs, 15 adet havan topu, 4 adet çok namlulu roketatar, 1 adet radar ve 2 adet hava savunma sistemi Azerbaycan kuvvetlerince ele geçirilmiştir. Savaşta, Azerbaycan'ın; 31 adet ana muharebe tankı, 25 adet taktik tekerlekli araç, 23 adet zırhlı araç, 1 adet havan topu, 1 adet çok namlulu roketatar, 1 adet helikopter ve 22 adet İHA'sı imha olmuş, 3 adet ana muharebe tankı, 8 adet taktik tekerlekli araç, 26 adet zırhlı araç ve 3 adet İHA Ermeni kuvvetler tarafından ele geçirilmiştir (Mitzer, Eylül 2020).

Muharebe alanında ortaya koyduğu etki sayesinde, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan ordusunca sahaya sürülen İHA ve SİHA sistemleri, savaşın 'başrol oyuncusu' olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan, son 10 yıl

içinde İsrail ve Türkiye’den İHA ve SİHA satın alarak, bu savaşta mevzu bahis sistemleri gerek hedef tespit ve işaretleme, gerekse keşif, gözetleme ve istihbarat faaliyetlerinde etkin bir şekilde kullanmıştır. Ancak SİHA’ları asıl ön plana çıkaran husus, hassas güdümlü taarruzi görevlerde ortaya koyduğu yüksek performanstır. Bu bağlamda SİHA’lar, ilk olarak komuta-kontrol merkezleri ve hava savunma sistemlerinin imhasında, ardından personel, zırhlı araç, tank, top gibi harp alanında tespit edilen bütün hedeflere karşı kullanılmıştır. Savaşta imha edilen sistemler içerisinde, bir adet balistik füze fırlatma aracının da olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Çünkü yaşanan bu olay, SİHA ile bir balistik füze fırlatma aracına karşı yapılan ilk saldırı olarak kayıtlarda yerini almıştır (Özgen, 2021).

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, SİHA saldırıları karşısında sahte hedef, elektronik harp ve kamuflaj tedbirlerini almaya çalışmıştır. Esas olarak helikopter ve uçaklara karşı tasarlanan Rus menşeli hava savunma sistemleri, SİHA’lar karşısında etkisiz kalarak, sahada adeta ‘açık hedef’ haline gelmiştir. Hava savunma sistemlerinin İHA ve SİHA’lar konusunda etkisiz kalmasının başlıca nedeninin, İHA ve SİHA’ların takibinde yetersiz olan radarları olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Shahbazov, Kasım 2020).

SİHA’ların, savaş süresince genellikle askeri personelleri, silah depolarını ve zırhlı araçları hedef aldığı bilinmektedir. Ermenistan Silahlı Kuvvetleri envanterinde bulunan Strela ve Osa’ların eski bir radar sistemi olması ve bu sistemlerin savaş uçakları ve helikopterleri tespit etmek amacı ile tasarlanmasından dolayı SİHA’lara etki etmediği görülmüştür. Bu nedenle hava savunma sistemi zaafa uğrayan Ermenistan karşısında Azerbaycan kuvvetlerinin ilerleyişi daha da kolaylaşmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan daha az kayıp vererek zafer giden yolda önemli bir avantaj elde etmiştir (Türkiye Azerbaycan Dergisi, 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’ın İHA ve SİHA’ları etkili bir şekilde kullanması, uluslararası arenada ciddi bir yankı uyandırmış, Almanya Savunma Bakanı Annegret Kramp Karrenbauer, “Karabağ’da tarihin ilk SİHA savaşı yaşandı. SİHA’lar bombardımanlarla savaşın seyrini değiştirdi. Sonuçları

kaybeden taraf için çok ağır oldu” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Almanya basınında yer alan bir analiz yazısında, “Sadece SİHA’larla kazanılan ilk savaş” şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır (Star, Aralık 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nın ardından, Avrupa Dış İlişkiler Konseyi üyesi Gustov Gressel’in, Avrupa ordularının anti-İHA alanındaki eksikliklerine değinerek, gerekli adımların atılmaması halinde olası bir çatışmada Ermenistan’ın düştüğü “sefil” duruma düşecekleri yönündeki yorumu, bu alandaki tartışmaların başladığını göstermektedir (Gressel, Kasım 2020). Öyle ki, savaşın ardından ABD merkezli Foreign Affairs isimli dergide, “İHA’lar Küresel Siyaseti İstikrarsızlaştırıyor” başlığıyla neşredilen yazıda, SİHA’ların muharebeyi “daha ucuz ve cazip” hale getirdiği şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır (Lyall, Aralık 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nın öne çıkan diğer bir özelliği ise; ateş gücünün ön plana çıkması ve klasik bir manevra harbi olmamasıdır. Genel çerçevede Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, kara ateş destek vasıtaları ve SİHA’lar ile Ermenistan askeri unsurlarının savunma hatlarını hedefleyen, isabetli ve yoğun atışlara dayanan bir harekât yürütmüştür. Bu taktiğin personel zayıyatını minimize etme gibi olumlu neticeleri olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Azerbaycan’ın sahadaki uygulamaları ile Türkiye’nin Suriye’de icra ettiği BKH arasında çok ciddi benzerliklerin bulunmasıdır. Zira bu benzerlikler ile Türkiye’nin en yakın müttefiklerinden olan Azerbaycan’a yalnızca İHA ve SİHA’larını değil, kendi savaş doktrinini de aktardığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Özgen, 2021).

Türkiye’nin, Libya ve Suriye çatışma bölgelerinde ve TMH’da kazandığı İHA ve SİHA deneyimlerinin, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’a olan katkısı muhakkaktır. Fakat Ermeni tarafının iddia ettiği gibi Azerbaycan, bu savaşta TSK personeli ya da Suriye Milli Ordusu ile değil, yalnızca kendi askeri personeli ile savaşmıştır (Sarıkaya, 2020).

Türk SİHA’ları karşısında ciddi zayıyat veren Ermenistan ise Rusya’dan SİHA satın almak istediğini beyan etmiştir (Yeni Şafak, Aralık 2020). Azerbaycan

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ‘Türkiye’nin ürettiği SİHA’lar sayesinde değeri 1 milyar doların üzerinde olan Ermeni mühimmatını imha ettiklerini’ ifade etmiştir (Köker, Kasım 2020). Ayrıca Aliyev, France 24 televizyonuna verdiği röportajda, sunucunun, “Kaç tane Türk İHA’nız var?” sorusuna, “Yeterince var” cevabını vermiştir (Habertürk, Ekim 2020).

2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda SİHA’ların rolü, dünya medyasında da geniş bir yer bulmuştur. Amerikan merkezli Forbes dergisi, Türk SİHA’ları için ‘sihirli mermi’ benzetmesi yapmıştır. İngiliz bilim ve teknoloji yazarı David Hambling, Forbes dergisinde kaleme aldığı yazısında, Azerbaycan’ın 2020 Dağlık Karabağ Savaşı’nda, Ermenistan’a karşı farklı boyutlarda SİHA’lar kullandığını, bu SİHA’lardan en etkili olanının ise Türk SİHA’ları olduğunu ifade etmiştir (CNN [Cable News Network] Türk, Kasım 2020). Ayrıca İngiltere ‘çığır açan silah’ olarak ifade ettiği Türk SİHA’larından satın almak istediğini belirtmiştir (Gülen, Ocak 2021).

2.3. TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTINDA İHA/SİHA KULLANIMI

2.3.1. Terörle Mücadele Harekâtı

Uluslararası alanda ‘terör’ün ortak bir tanımının bulunmadığı gibi terörle mücadelede başarıyı belirleyen ortak kriterler de bulunmamaktadır. Terörle mücadelede başarı seviyesinin ölçülmesi oldukça güçtür. Bunun nedeni, terörle mücadelenin asimetrik bir savaş olmasından dolayı, konvansiyonel bir savaşta olduğu gibi karşı tarafta ele geçirilmesi hedeflenen başkent, bölge veya bir kışla olmamasıdır (Kaya ve Kodaman, 2021).

İHA ve SİHA’ların terörle mücadelede kullanımı ile ilgili literatür, 11 Eylül saldırılarından sonra giderek büyümüştür. ABD Başkanı George W. Bush döneminde Irak ve Afganistan harekâtlarında sıklıkla Predator tipi İHA’lar kullanılmıştır. İlerleyen süreçte bu İHA’lar silahlandırılmış ve direkt olarak saldırı maksatlı kullanılmaya başlanmıştır. ABD Savunma Bakanlığı, 2001-2011 yılları arasında İHA ve SİHA’lar ile ilgili Ar-Ge bütçesini, önceki on yıla oranla 6 katına

çıkarmıştır. ABD ordusu, özellikle Barrack Obama döneminde, İHA ve SİHA'ları çok daha yoğun bir şekilde harekât icra edilen alanlarda saldırı maksatlı kullanmıştır. Özellikle 2011 yılında El Kaide lideri Usame Bin Ladin'e yönelik gerçekleştirilen operasyonda İHA'ların kullanılması, dikkatleri bu sistemlerin üzerine çekmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019).

Güçlü ve büyük ordular karşısında terör örgütlerince gerçekleştirilen asimetrik savaşlar, 2000'li yıllarda İHA ve SİHA'ların sahada kullanılması ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Terör örgütleri, İHA ve SİHA'ların sahada kullanılması ile birlikte asimetrik savaştan elde ettiği avantajları kaybetmeye başlamıştır (Akyürek vd, 2012).

İsrail, İHA teknolojisini dünyada ilk kullanan devletler arasında bulunmakta olup İHA'ların geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. ABD ve İsrail, her ne kadar İHA'ların gelişim teknolojileri bakımından başat devletler olsalar da günümüzde Çin, İHA pazarında ihracat ve üretim alanında lider devlet pozisyonundadır. Daha ucuz ve satış sonrası bağlayıcı şartları olmaması nedeniyle, Çin İHA'larına ulaşım, İsrail ve ABD İHA'larına erişimden daha kolay durumdadır. Çin, ürettiği İHA'ları başta Suudi Arabistan, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır olmak üzere birçok devlete ihraç etmekte olup ülke içi ve sınır güvenliğini sağlama noktasında da İHA'lardan faydalanmaktadır. Öte yandan birçok Afrika ülkesi de Çin'den satın aldığı İHA'lar ile askeri kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Örneğin; Nijerya, Çin yapımı CH-3 tipi İHA'ları Boko Haram'a karşı, BAE ve Suudi Arabistan ise Çin menşeli CH-4 tipi İHA'ları Yemen'de bulunan Hursi gruplara karşı kullanmaktadır (Erboğa ve Ayar, 2019).

Dünyada teknolojik alanda meydana gelen hızlı dönüşüm, savaş araçları ve savaşma taktiğinde de değişime sebep olmaktadır. Çünkü teknolojik gelişmeler, pek çok fonksiyonu bünyesinde barındıran daha dayanıklı, daha küçük ve daha hızlı sistemlerin geliştirilmesine olanak sunmaktadır. Uzaktan kontrol ve muhabere sistemleri ile gerçek zamanlı uydu navigasyonları, konvansiyonel yöntemlere nazaran daha az maliyetle benzer görevlerin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla İHA ve SİHA'ları bünyesinde bulunduran ordular daha kısa sürede, daha az personelle, daha etkili askeri operasyonlar

yapabilmektedir. Öte yandan anlık ve uzun menzilli görüntü alabilme yeteneği sayesinde İHA'lar, sınır hattında yaşanabilecek hareketliliklerin tespit edilmesinde terörle mücadeleye önemli katkı sağlamaktadır (Erboğa ve Ayar, 2019).

Terörle mücadelede İHA ve SİHA'ların en çok kullanıldığı ülkelerin başında Afganistan, Irak, Somali ve Yemen gelmektedir. Bu bölümde, İHA ve SİHA'ların bu ülkelerde bulunan silahlı devlet dışı aktörlere yönelik kullanımı ele alınmıştır.

2.3.2. ABD ve NATO'nun Afganistan Harekâtı

Dünyada en fazla SİHA saldırısı gerçekleştirilen ülke Afganistan'dır. 2012 yılı itibariyle Afganistan'da, İngiltere ve ABD tarafından gerçekleştirilen SİHA saldırının sayısı 1000'e ulaşmıştır. Bu sayı Yemen, Somali ve Pakistan'da gerçekleştirilen SİHA saldırıların toplamından bile fazladır (Terkan, 2015).

İngiltere Savunma Bakanlığı, Afganistan'da 2011 yılı itibariyle 20.000 saatlik İHA uçuşu gerçekleştirildiğini ifade etmiştir (Cole, 2012).

Afganistan'da, Taliban'ın üst düzey yöneticilerini hedefleyen SİHA saldırılarının, Taliban'ın motivasyon düzeyi, profesyonelliği ve etkinliği üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmada, SİHA saldırılarının ardından terör örgütlerinin şiddet eylemlerini daha da artırdığı, ancak buna rağmen bu eylemlerden kaynaklı ölümlerin sayısında azalış olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar bu sonucu, etkisiz hale getirilen kalifiyeli teröristlerin yerine daha tecrübesiz teröristlerin geçmesine ve bu teröristlerin gerçekleştirdikleri saldırıların öncekilere kıyasla daha az sofistike olmasına bağlamıştır. Öte yandan gerçekleştirilen SİHA saldırıları karşısında örgüt mensuplarının motivasyonunun olumsuz yönde etkilendiği ve örgütün organizasyon yapısının bozulduğu tespit edilmiştir (Wilner, 2010).

Afganistan'da İHA ve SİHA'lar; keşif ve gözetleme yapmak, terör örgütlerinin üst kademelerinde bulunan yöneticilerini ve diğer örgüt mensuplarını etkisiz hale getirmek, terör örgütlerinin bina, depo, sığınak gibi yapılarına saldırılar düzenlemek, yol güzergâhlarına yerleştirilen mayın veya EYP'leri tespit

etmek maksadı ile kullanılmıştır. Bu görevler kapsamında yoğunlukla: MQ-9 Reaper, MQ-1 Predator, RQ-170 Sentinel, RQ-4 Global Hawk, MQ-5B Hunter ve RQ-7 Shadow tipi İHA ve SİHA'lar kullanılmıştır (Terkan, 2015).

NATO öncülüğünde kurulan ve amacı güvenliği sağlamak ve insanî yardımlarda bulunmak olan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (International Security Assistance Force/ISAF), Afganistan'da Taliban ve El Kaide'ye yönelik gerçekleştirdiği birçok harekâta İHA ve SİHA'ları etkili bir şekilde kullanmıştır. ISAF bünyesinde ABD'nin dışında; İngiltere, Avustralya, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda ve İsveç de Afganistan'da İHA ve SİHA'ları kullanan ülkeler arasındadır (NATO Parliamentary Assembly, 2011).

Karada bulunan unsurlar, çok yüksek irtifalarda gözetleme görevinde bulunan ve yakın bölgelerdeki terörist unsurlar hakkında bilgi aktaran İHA'ların her türlü yeteneklerinden istifade etmiştir. SİHA'lar ise terör örgütlerine ait barınak, sığınak, bina ve depoların imhasının yanı sıra örgüt mensuplarını etkisiz hale getirilmesinde bu mücadeleye katkıda bulunmuşlardır (Terkan, 2015).

14 Kasım 2001 günü Afganistan'da, CIA tarafından kullanılan Predator İHA ve F-15 savaş uçağı ile müştereken gerçekleştirilen operasyon neticesinde, El Kaide'nin 11 Eylül saldırılarında ki planlayıcılarından olan Muhammed Atif ve beraberindeki El Kaide ve Taliban mensupları etkisiz hale getirilmiştir. Bu saldırıdan itibaren İHA ve SİHA'lar, Afganistan'da gerçekleştirilen bütün operasyonların en etkili tamamlayıcılarından olmuş, kara unsurları ile koordineli olacak bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir (O'Connell, 2010; NATO Parliamentary Assembly, 2011).

Keşif, gözetleme ve istihbarat faaliyetlerini icra eden bir SİHA'nın, gerektiğinde hızlı bir şekilde saldırı gerçekleştirebilme kabiliyeti, kara unsurlarını destekleme bakımından oldukça önemli bir kazanımdır. Afganistan'da sıklıkla kullanılan İHA ve SİHA'ların kara unsurlarına sağladığı bilgi desteği ve operasyonel destek, vazgeçilemez bir kazanım haline gelmiştir. Afganistan'da gerçekleştirilecek bir harekât öncesinde operatif ve taktik seviyede İHA ve SİHA'ların kesintisiz desteği olmadan ve İHA'lardan elde edilen bilgiler

değerlendirilmeden, harekâtlar neredeyse icra edilemez bir hal almıştır (Akyürek vd, 2012).

İHA'lar Afganistan'da, mayın veya EYP döşeyen teröristlerin takibinde de kullanılmıştır. İHA'lar marifeti ile yol güzergâhlarına yerleştirilen mayın veya EYP'ler tespit edilerek, bu yolları kullanmayı planlayan veya kullanmakta olan kara unsurları önceden uyarılmış ve verilmesi muhtemel zayıatların önüne geçilmiştir. Afganistan'da bulunan ABD'li subayların operatif ve taktik sevide İHA desteği olmadan birliklerin intikaline izin vermemeleri, bu sistemlerin Afganistan'da ne kadar etkin ve yaygın bir biçimde kullanıldığının kanıtıdır (Mahadevan, 2010).

2.3.3. II. Körfez Harekâtı

İHA ve SİHA'lar ABD tarafından Irak'ta; terörle mücadele alanında keşif ve gözetleme yapmak, terör örgütü mensuplarını, terör örgütlerinin kontrol noktalarını, bina, tesis, depo, sığınak v.b. yapılarını tespit ve imha etmek, Irak Silahlı Kuvvetleri'ne yakın hava desteği sağlamak, yol güzergâhına döşenen mayın ve EYP'leri tespit etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu görevlerde genellikle; MQ-9 Reaper, MQ-1 Predator, RQ-7 Shadow, RQ-4 Global Hawk, MQ-5B Hunter, Warrior, Pioneer, Scan Eagle, Raven tipi İHA'lardan faydalanılmıştır (Terkan, 2015).

2003 yılındaki Irak harekâtı esnasında ABD, hava harekâtlarını desteklemek amacıyla Predator'ları sıklıkla kullanmıştır. Bu harekâtta Predator'lar, istihbarat toplama ve saldırı düzenleme gibi görevleri yerine getirmiştir. Ayrıca hassas zamanlı hedef tespiti için füze angajman bölgelerinde de Global Hawk'lar kullanılmıştır. ABD Global Hawk tipi İHA'lar ile toplamda 16 görevde; 300'ün üzerinde tank, 70'in üzerinde füze taşıyan ulaşım aracı, 50 adet füze rampası ve 13 adet füze bataryasının yerini tespit etmiştir (Kenneth ve Robert, 2004). Irak Harekâtı'nda hassas zamanlı hedef tespitinin %55'i Global Hawk'lar tarafından gerçekleştirilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005).

ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinin ardından, Irak'ta bulunan farklı iki örgüt, ABD güçlerini hedef almıştır. Bu örgütler nitelik olarak birbirlerinden

farklı pozisyonadadır. Bu örgütlerden birisi, ABD ordusunun Irak'ta bulunmasını istemeyen Irak'ın milli ve İslami kimlikli yerli direniş unsurları iken, diğeri ise işgal esnasında Irak'a, Afganistan ve Pakistan'dan gelen ve Irak'ın içinde bulunan yerli unsurlar ile ABD güçlerine karşı eylemler gerçekleştiren Irak El Kaidesi'dir (Çubukçu, Haziran 2007).

2005 yılında Irak'ta koalisyon kuvvetlerine karşı en büyük tehdidi, yol güzergâhlarına döşenen mayın ve EYP'ler oluşturmuştur. Gerçekleştirilen bu tür saldırılar sebebiyle birçok asker hayatını kaybetmiştir. ABD, 2007 yılında bu saldırılardan kaynaklı zayıatları azaltmak maksadıyla bir 'Görev Kuvveti' teşkil etmiştir. Bu kuvvet, İHA'lar marifeti ile Irak'taki intikal yollarını sürekli olarak gözetleyerek keşif ve istihbarat faaliyetleri icra etmiş, böylelikle zayıatlarda %85 oranında azalma görülmüştür (Hunter, Nisan 2009).

Tugay ve daha ast seviyede bulunan birlikleri desteklemek maksadıyla teşkil edilen Görev Kuvveti, Warrior ve Shadow tipi İHA'ları kullanan ve 300 personelden oluşan bir İHA birliğidir. 300 kişilik personel sayısında zamanla artış yaşanmıştır. İHA'lar marifeti ile tespit edilen hedeflerin hızlı bir şekilde imha edilebilmesi için Apache tipi taarruz helikopterleri, tugay seviyesindeki birliklerin emrinde konuşlandırılmıştır. Ayrıca İHA'lardan elde edilen verileri; operasyon öncesinde ve operasyon anında anlık olarak, operasyon sonrasında ise detaylı olarak incelemek üzere bir analiz takımı oluşturulmuştur. Görev Kuvveti teşkil edilmesi emrini veren ABD'li General Cody, hedef tespiti, keşif ve gözetleme görevlerinin, unsurların yeteneklerini ne derece artırdığına dair verilerin, Irak'ta elde edilen sonuçlarda net bir şekilde görüldüğünü beyan etmiştir (Global Security, 2015).

Irak'ta bulunan Sadr şehrinde 2008 yılında gerçekleştirilen operasyonlar, İHA ve SİHA'ların terörle mücadeledeki önemini göstermektedir. Bu operasyonlarda, karada görev yapan Albay rütbesindeki birlik komutanlarına, Irak hava sahasında uçurulan SİHA'ları doğrudan kontrol edebilme yetkisi verilmiştir (Terkan, 2015).

Irak'ta İHA ve SİHA'lar, Irak Şam İslam Devleti (DEAŞ)'ne karşı, ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu operasyonlarda İngiltere'nin Reaper'ları, ABD'nin ise Predator'ları ön plana çıkmaktadır. Reaper'lar Irak hava sahası üzerinde keşif ve gözetleme faaliyetleri icra etmiş, Irak Silahlı Kuvvetleri'nin DEAŞ karşısında gerçekleştirdiği harekâtlarda yakın hava desteği sağlamıştır (UK Ministry of Defense, Mayıs 2015).

DEAŞ karşısında genellikle hava gücünün kullanıldığı operasyonların hedefi, DEAŞ'ı ortadan kaldırarak uluslararası toplumun güvenliğinin sağlanmasıdır. ABD'li yetkililer, gerçekleştirilen hava harekâtları neticesinde DEAŞ'ın, Suriye ve Irak'ta terör eylemleri gerçekleştirebilme kabiliyetinin azaldığını ifade etmiştir (Terkan, 2015).

2.3.4. Somali ve Yemen'de Terörle Mücadele

Somali ve Yemen'de, MQ-9 Reaper ve MQ-1 Predator tipi İHA'lar, El Kaide bağlantılı terör örgütlerine yönelik keşif, gözetleme ve istihbarat faaliyetleri ile terör örgütlerinin; mensuplarını, eğitim kamplarını ve barınaklarını imha etmek amacıyla kullanılmaktadır (Terkan, 2015).

ABD, Somali ve Yemen'deki El Kaide bağlantılı terör örgütleri ile uzun süredir mücadele vermektedir. Bu mücadeledeki politikası ise; yerel kuvvetlerin terör örgütleri karşısında gerçekleştireceği operasyonların; istihbarat faaliyetleri, hava saldırıları ve diğer faaliyetler ile desteklenmesi şeklindedir (Joscelyn ve Roggio, Eylül 2014).

11 Eylül saldırılarından bu güne kadar ABD, Somali'de terör örgütleri karşısında örtülü bir mücadele gerçekleştirmektedir. ABD Müşterek Öz.K.K.lığı, bu mücadelenin sahada bulunan ve önde gelen en önemli birliğidir. Bu birliğe bağlı özel unsurlar, Somali'de bulunan El Kaide bağlantılı El Şebab isimli terör örgütüne karşı; keşif, gözetleme, esir alma ve saldırı yöntemleriyle mücadele yürütmektedir (O'Connell, 2010).

2001 yılında ABD, Cibuti Silahlı Kuvvetleri'nden, Cibuti'de bulunan Lemonnier Kampı'nı devralmış, bu kampın onarımını yaparak 2003 yılından itibaren aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Lemonnier Kampı, Somali'de gerçekleştirilen İHA operasyonları açısından önemli bir üs haline gelmiştir (Attuquayefio, 2014).

2006 yılından itibaren ABD, bölgedeki hava üslerini kullanarak MQ-9 Reaper İHA'lar ile saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu saldırılarda örgütün lider kadrosu ve diğer örgüt mensupları, örgütün eğitim kampları, sığınak ve barınakları hedef alınmıştır (Terkan, 2015).

Ayrıca Müşterek Öz.K.K.lığı, Somali'de İHA'lar ile gerçekleştirdiği operasyonlarda, Etiyopya'da bulunan hava üssünden de yararlanmaktadır (Queally, Eylül 2014).

2014 yılında ABD Müşterek Öz.K.K.lığı, gerçekleştirdiği bir operasyonda El Şebab lideri Ahmet Abdi Godani'yi hedef almış, operasyon esnasında savaş uçaklarından ve SİHA'lardan ateşlenen füzeler ile örgüte ait bir kamp imha edilmiş ve Godani ile birlikte toplam 6 örgüt üyesi etkisiz hale getirilmiştir. Bu operasyon, Godani'ye SİHA'lar ile gerçekleştirilen üçüncü operasyon olmuştur. ABD, 2013 yılı içerisinde Godani'yi etkisiz hale getirmek için amfibi tarzı bir harekât dahi gerçekleştirmiş ancak başarılı olamamıştır (Cox ve Serle, Eylül 2014).

2009 yılında El Kaide'nin Yemen'de yeniden etkili olmaya başlaması ile birlikte ABD, ulusal güvenliği ve bölgesel çıkarları bakımından Yemen'e daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu kapsamda ABD, Yemen'de bulunan El Kaide ile bağlantılı terör örgütleri ile daha etkili bir şekilde mücadele edebilmek amacıyla, bu örgütler hakkında İHA'lardan elde ettiği istihbari bilgileri Yemen makamlarına aktarmıştır (Joscelyn ve Roggio, 2014).

Yemen'de ilk defa 2002 yılında CIA tarafından El Kaide'nin üst düzey bir mensubuna karşı SİHA saldırısı gerçekleştirilmiş ve saldırı neticesinde hedeflenen kişi öldürülmüştür. CIA'in, Cibuti ülkesinde bulunan bir hava üssünü kullanarak düzenlediği bu saldırı, muharebe alanı dışında düzenlenen ilk SİHA saldırısı

olmuştur. Bu tarihten sonra gerçekleştirilen SİHA operasyonlarında El Kaide'ye bağlı birçok üst düzey örgüt mensubu etkisiz hale getirilmiştir (Cole, 2012).

2002-2015 yılları arasında Yemen'de ABD tarafından toplamda 114 SİHA saldırısı gerçekleştirilmiş, bu saldırılar neticesinde, aralarında El Kaide'nin 35 üst düzey yöneticisinin de bulunduğu 569 örgüt üyesi etkisiz hale getirilmiştir (Terkan, 2015).

El Kaide'nin üst düzey yöneticilerinin hedeflendiği operasyonlardan biri ise, örgütün Arap Yarımadası'ndaki dış operasyonlar sorumlusu Enver El Evlaki'ye yönelik gerçekleştirilen operasyondur. 30 Eylül 2011 günü Evlaki, ABD tarafından kontrol edilen SİHA vasıtasıyla gerçekleştirilen operasyonda, konvoy olarak hareket halindeyken etkisiz hale getirilmiştir (BBC, Eylül 2011).

Afrika ülkelerinde sınır güvenliği ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren terör örgütleri, herhangi bir engel ile karşılaşmadan, bir ülkeden başka bir ülkeye rahatlıkla geçebilmektedir. Terör örgütlerinin ülkeler arasında bulunan sınırlardan rahatlıkla geçebilmeleri, söz konusu ülkelerin konvansiyonel güçleri açısından belirli riskler oluşturmaktadır. Konvansiyonel güçlerin istihbarat toplama faaliyetlerine ilişkin kabiliyetlerinin, özel birliklere nazaran daha kısıtlı olması, bu riskin seviyesini artıran önemli bir faktördür. (Attuquayefio, 2014). Dolayısıyla ABD, terör örgütleriyle mücadelede, Afrika ülkelerindeki konvansiyonel birlikler yerine, İHA ve SİHA'lar ile desteklenen özel birlikleri kullanmaktadır. İHA ve SİHA'lar, ülke sınırlarını geçmeye çalışan teröristlerin tespit edilmesinde aktif olarak kullanılmaktadır (Terkan, 2015).

ABD Müşterek Öz.K.K.lığının yanı sıra CIA'de, Yemen ve Somali bölgelerinde terörle mücadelede önemli bir aktördür. CIA, Somali'nin Mogadişu havaalanında gizli bir hava üssü teşkil ederek, İHA'lar marifeti ile keşif ve gözetleme faaliyetleri icra etmektedir (Terkan, 2015). Ayrıca envanterinde bulunan Predator tipi İHA'ları, Arap Yarımadası'nda, Somali'de ve Yemen'de faaliyet gösteren El Kaide bağlantılı terör örgütlerine karşı kullanmak amacıyla 2010 yılında Kenya, Yemen, Etiyopya ve Cibuti'ye konuşlandırmıştır (Cole, 2012).

2.3.5. İsrail'in İHA/SİHA Kullanımı

İsrail, terör örgütü olarak iddia ettiği örgütlere karşı uzun yıllardır İHA ve SİHA'ları; keşif, gözetleme ve istihbarat toplama faaliyetleri ile saldırı ve kara birliklerine yakın hava desteği sağlama görevlerinde kullanmaktadır. İHA'ların gece koşullarında keşif, gözetleme ve hedef tespit etme kabiliyetleri ile Hizbullah, Hamas ve diğer örgütlerin gece şartlarından yararlanarak gerçekleştirdikleri saldırılar açığa çıkartılmaktadır (Sanders, 2002).

İsrail'in başlıca kullandığı SİHA'lar; İsrail Hava ve Uzay Sanayii tarafından üretimi yapılan Heron isimli İHA ve İsrail merkezli Elbit isimli şirket tarafından üretimi yapılan Hermes isimli İHA'dır. Filistin'e bağlı Gazze şehrinde İsrail tarafından gerçekleştirilen saldırılarda Heron ve Hermes'lar kullanmıştır. Heron ve Hermes'ların taşıdığı füzelerin üzerinde kameralar yer almaktadır. Bu kabiliyetler ile operatörler, ateşlenmiş bir füzenin yörüngesini son ana kadar değiştirebilmektedirler (Human Rights Watch, 2009).

İsrail, İHA'ları, Lübnan Hizbullah'ı karşısında 1996 yılında gerçekleştirdiği 'Gazap Üzümleri Operasyonu'nda, örgüt mensuplarının yoğun olarak bulunduğu bölgeleri tespit etmek amacıyla keşif ve gözetleme görevlerinde kullanmıştır (Sanders, 2002).

28 Eylül 2000 günü başlayan İkinci Filistin Ayaklanması'nda İsrail, 'hedef olarak öldürme' yöntemini sistematik ve açık bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren İsrail, 14 yıllık süre içerisinde büyük kısmı Gazze Şeridi'nde olmak üzere yaklaşık olarak 400 kez bu yöntem ile saldırı düzenlemiştir, bu saldırıların 35'i SİHA'lar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu saldırıların bir kısmı ise başka ülkelerin sınırları içerisinde düzenlenmiştir (Terkan, 2015).

Ayaklanmanın başladığı 2000 yılının Eylül ayından, 2008 yılının sonuna kadar geçen sürede toplamda 386 Filistinli hayatını kaybetmiştir. Bu rakamın sadece %40'ını İsrail tarafından doğrudan hedef alınan şahıslar oluştururken, geriye kalan %60'lık kısmını masum siviller oluşturmaktadır (Byman, Mart 2009). Ayaklanma süresince, İsrail'in Hamas hedeflerine karşı gerçekleştirdiği

'hedef olarak öldürme' tarzındaki operasyonlarının artması neticesinde, Hamas da İsrail'e yönelik saldırılarını artırmıştır (Terkan, 2015).

2006 yılında İsrail'in kuzeyinde ve Lübnan topraklarında İsrail Silahlı Kuvvetleri ile Hizbullah arasında yaşanan geniş çaplı silahlı çatışmalar; stratejik, operatif ve taktik seviyede İHA kullanımı konusunda İsrail'e ciddi tecrübeler kazandırmıştır. Roket ateşleme mevziilerinin tespit edilmesi ve imha edilmesinde SİHA'lar aktif olarak kullanılmış, İHA'lardan alınan anlık görüntü imkânı sayesinde, Hizbullah unsurlarının yoğun olarak bulunduğu bölgeler tespit edilmiştir. İsrail tarafından gerçekleştirilen operasyonlarda taarruz helikopterleri ve İHA'lar; hedeflerin tespiti, teşhisi, takibi ve imhasında koordineli bir biçimde hareket etmişlerdir (Gaub, 2011).

Terörist unsur olarak iddia ettiği örgütlere karşı tam anlamıyla güvenlik odaklı bir mücadele yürüten İsrail Silahlı Kuvvetleri, daha etkili bir mücadele gerçekleştirebilmek amacıyla 2006 yılından itibaren yeni bir harekât konsepti uygulamaya başlamıştır. 2006 yılında kabul edilen bu harekât konsepti; süratli, hafif, küçük ve ileri teknolojik imkânlar ile donatılan piyade birliklerinin görevlendirilmesini kapsamaktadır. Bu birliklerin, İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin sahip olduğu üstün istihbarat toplama, komuta ve kontrol kabiliyetlerinden yararlanması yeni harekât konseptinin esasları dâhilindedir. Birçoğu özel kuvvetlerden oluşan bu birlikler; İHA'lar, savaş uçakları ve taarruz helikopterleri ile yakın bir koordinasyon içerisinde operasyonlar icra etmektedir. Yakın hava desteği kapsamında olan bu yeni konsept, İsrail'in 'terörle mücadele' yöntemini oluşturmuştur (Petrelli, 2012).

28 Aralık 2008 günü başlayan ve 18 Ocak 2009 tarihinde son bulan 'Dökme Kurşun Harekâtı' kapsamında İsrail, gerçekleştirdiği operasyonlarda SİHA'ları Gazze'de aktif bir şekilde kullanmıştır (Human Rights Watch, 2009). Bu harekât kapsamında hava saldırıları düzenleyen SİHA'ların yanı sıra, kara unsurlarını destekleyen ve bu unsurlarla koordineli bir şekilde görev yapan İHA'lar da kullanılmıştır (Terkan, 2015). Bu harekâta Hermes ve Heron tipi İHA'lar ile havadan keşif ve gözetleme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Gazze hava sahasında aralıksız bir biçimde görev yapan en az bir düzine İHA, İsrail kuvvetlerinin

durumsal farkındalıklarının oldukça yüksek olmasını sağlamıştır (Eshel, Mart 2009).

İsrail, işgal ettiği Filistin topraklarında İHA'lar ile aralıksız bir şekilde devriye faaliyetleri icra etmektedir. Ayrıca İHA'ların; istihbarat toplama, keşif ve gözetleme faaliyetlerinde sahip olduğu kabiliyetler, Hamas tarafından Gazze'den fırlatılan roketlerin yıkıcı etkisinden korunabilmek adına, erken ikaz tedbirleri kapsamında İsrail için hayati bir öneme sahiptir. İşgal altındaki Filistin topraklarının İHA'lar marifeti ile kesintisiz olarak gözetlenmesi, başka herhangi bir sistem ile yerine getirilmesi oldukça zor bir görevdir (Terkan, 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKÂTI VE İHA/SİHA'LARIN KULLANILMASI

3.1. PKK TERÖR ÖRGÜTÜ

PKK, Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ni de kapsayacak şekilde, İran, Suriye ve Irak toprakları üzerinde, 'Kürdistan' olarak isimlendirdikleri coğrafi bölgede, Marksist ve Leninist ideolojiye dayanan, bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan, 1978 yılında Diyarbakır/Lice'de Abdullah Öcalan tarafından kurulan bölücü bir terör örgütüdür (Bal, 2008).

PKK kuruluşunda, Parti-Cephe-Ordu şeklinde bir yapılanmayı benimsemiştir (Özcan, 1999).

Parti; politik ve ideolojik öncüdür. Parti teşkilatının hiyerarşisi küçükten büyüğe doğru; Hücre, Köy Komitesi, Yerel Komite, Bölge Komitesi, Merkez Komite⁴ ve Kongre olarak sıralanmaktadır. Kongre, partinin en yüksek karar organı olup iki yılda bir toplanır. Kongre, olağanüstü hallerde ise Parti Meclisinin üye tam sayısının yarıdan fazlasının talebi ile toplanabilmektedir. Parti Meclisinin asil ve yedek üyeleri, Kongre'nin tabii üyeleridir. Silahlı direnme komiteleri, Avrupa'daki komiteler ve mahalli teşkilatlar Kongre'ye delege yollarlar. Kongre'nin görev ve yetkileri ise şunlardır; Parti programı ve tüzüğünü hazırlamak ve değiştirmek, parti ideolojisini ve stratejisini saptamak, partinin ismini değiştirmek, merkez ve diğer komitelerin çalışma raporlarını dinlemek ve onları tartışmak ve partiyi lağvetmek (Özcan, 1999).

Cephe; Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (Eniya Rızgariya Netawiya Kürdistan/ ERNK) adı altında siyasi bir yapılanmadır. 1985'de kurulan ERNK'da örgüt yandaşları yönetilir ve temsil edilir. Cepenin kuruluş maksadı; Kürt kökenli vatandaşların desteğinin kazanılması, bu vatandaşların örgütlemesi ve en üst düzeyde bu durumdan yararlanılmasıdır. PKK, halk desteğini almadan

⁴ PKK'nın 7'nci Kongresinde, 'Merkez Komite' yerine 'Parti Meclisi' kavramının kullanılması kararı verilmiştir (Özcan, 1999).

hedefini gerçekleştiremeyeceğinin farkında olduğundan, en ücra köylerde dahi cephe komiteleri kurmuştur. Örgütün 7'nci Kongresinde ERNK'nın yerine Demokratik Halk Birlikleri (DHB)'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır (Hacıbrahimoglu, 2004).

Ordu yapılanmasına başlangıçta Kürdistan Kurtuluş Birliği (Hezen Rızgariya Kürdistan/HRK) adı verilmiş, bu yapılanma 1984'de Şemdinli ve Eruh saldırıları ile kuruluşunu ilan etmiştir. 1986'da ise Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (Arteşe Rızgariya Gele Kürdistan/ARGK) adını almıştır (Hacıbrahimoglu, 2004).

Öcalan'ın yakalanmasının ardından strateji değiştiren örgüt, mobilize ve daha profesyonel hale gelmeyi amaçlamış ve nicelikten çok niteliğe önem vermiştir. 7'nci Kongre kararları kapsamında ARGK lağvedilerek yerine Halk Savunma Güçleri (Hazen Parestina Gel/HPG) ilan edilmiştir (Demirel, 2005). HPG stratejisini, 'Meşru Savunma Stratejisi' olarak belirlemiştir. Bu strateji, örgütün yeniden silahlı propaganda aşamasına geldiği ve varlığını uzun süre devam ettireceği anlamına gelmektedir (Semiz, 2007).

Parti-Cephe-Ordu teşkilatının sacayağı olan 'Parti'nin kuruluşu kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların ardından, Diyarbakır ilinin Lice ilçesinin Fis köyünde, 26-27 Kasım 1978 tarihlerinde gerçekleştirilen ve örgütün 1'inci Kongresi olarak kabul edilen toplantı neticesinde, Marksist-Leninist ideolojiyi esas alan 'Bağımsız Birleşik Kürdistan Devleti' kurma amacı doğrultusunda örgütün kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Özdağ, 2007).

PKK, 'Kürdistan'ın, Türkiye Cumhuriyeti'nin 'sömürsünden' kurtararak bağımsız bir devlet olmasını hedeflemiş ve bu hedefine ulaşmak için silahlı mücadeleyi yöntem olarak benimsemiştir (İmset, 1993). Bu kapsamda silahlı mücadeleye başlama kararı alan Öcalan, karşılarında teçhizat üstünlüğüne sahip, disiplinli ve eğitilmiş bir ordu ile mücadele vereceklerinin farkında olduğundan, 'uzun süreli halk savaşı' stratejisini esas almıştır. Bu strateji üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; 'stratejik savunma', 'stratejik denge' ve 'stratejik saldırı' aşamalarıdır (Elarşlan, 2021).

Stratejik savunma aşamasında; düşman olarak görülen TSK'nın baskısından kurtulmak ve hayatta kalmak temel amaçtır. Stratejik savunma aşamasında siyasi yapılanma ve cephe faaliyetlerinin temeli hazırlanır ve örgütlenmeye hız kazandırılır. Stratejik savunma aşaması, aynı zamanda elde edilen kazanımların korunması aşamasıdır (Semiz, 2007).

Stratejik denge aşaması ise 'geçiş dönemi' olarak nitelendirilebilir. Bu aşamada karşı güç ile örgütün teknik ve maddi gücünün aynı seviyeye getirilmesi amaçlanır. Aynı zamanda karşı tarafın maddi gücünü yok etmeye yönelik eylemler başlar. Bu eylemler ise daha düzenli ve büyük birlikler ile gerçekleştirilir (Semiz, 2007).

Stratejik saldırı aşamasında ise artık ordu düzenine ve kurtarılmış bölgelerde halkın desteği ile klasik savaş metoduna geçilmiştir. Bu aşamanın sonunda örgüt, kesin zafere ulaşmak için hedeflerini gerçekleştirme amacındadır (Tunalı, 2010).

Öcalan, silahlı mücadelenin temel unsuru olan 'gerilla'yı, 'silahlı propaganda-gerilla-gelişkin gerilla' olmak üzere üç safhaya ayırmıştır. 'Silahlı propaganda' aşamasında; 'gerilla'nın silahlı çatışmalardan kaçınarak, sadece politik propaganda yapması, 'gerilla' tarafından gerçekleştirilen 'silahlı propaganda' ile halk desteğini sağlayan ve siyasi hedefine ulaşan PKK'nın, bir sonraki safha olan 'gerilla' aşamasına geçerek ordu birliklerini oluşturması hedeflemiştir. 'Gerilla' aşamasında, silahlı unsurların temel eylem tarzı; taciz, baskın ve pusu şeklinde olacak ve sadece kazanılması kesin muharebelere girilecektir. 'Gerilla'ların sayısındaki artış ve teşkil edilen üs bölgeleri ile 'gelişkin gerilla' safhasına geçilerek; taciz, baskın ve pusu tarzı eylemlerin yanında, 'hareketli savaş' icra edilecek, savaşın gidişatına göre 'gerilla'nın üstünlük sağlaması durumunda 'imha muharebesi'ne başlanılacaktır. PKK'nın üç farklı 'gerilla' tipi belirlemesine rağmen temel taktiği gayri nizami harbe dayalı 'gerilla savaşı'dır (Özcan, 1999).

Örgüt, kuruluşunu büyük bir eylemle ilan etme yönünde karar almış, Eruh ve Şemdinli ilçe merkezleri 15 Ağustos 1984 günü basılmış ve örgüt kuruluşu ilan edilmiştir. Eruh ve Şemdinli saldırıları ile silahlı mücadeleye başlayan PKK (Bila,

2004), ‘silahlı propaganda’ aşamasından ‘gerilla’ aşamasına geçmiş yapmıştır (Özcan, 1999).

PKK, sınır bölgelerinde ve kırsal alanlarda halkın desteğini silahlı propaganda yaparak temin etmeye çalışmıştır (Elarslan, 2021). Halk desteği ile kırsal alanda etkinliğini ve askeri kapasitesini artıran PKK, ‘ajan’ ve ‘işbirlikçi’leri deşifre ederek infaz etmeyi, köy ve mezralardan başlayarak ‘kurtarılmış bölgeler’ oluşturmayı (Karaca,2016), silahlı unsurlarıyla şehir merkezlerini işgal ederek buralarda da ‘kurtarılmış bölgeler’ oluşturmayı, ‘kurtarılmış bölgeler’de ise askeri gücünü geliştirerek bağlı bulunan unsurlarına ideolojik ve askeri eğitimler vermeyi ve bu bölgeleri ikmal noktaları olarak kullanmayı, düzenli ordu birlikleri kurmayı hedeflemiştir (Özcan, 1999).

PKK, ‘devrimci halk savaşı’nın son aşamasında ise şehir merkezlerinde ‘halk ayaklanmaları’ başlatarak, teşkil ettiği gerilla ve ordu birlikleri ile buraları kontrol altına alıp sözde sömürge unsurlarını ‘Kürdistan’dan temizlemeyi hedeflemiştir. Kurulduğu günden bu güne kadar ‘devrimci şiddet’i, mücadelesinin her safhasında bulunduran PKK, Bekaa Vadisi’nde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) tarafından, PKK’lı teröristlerin ‘gerilla savaşı’na dair taktik, teknik ve pratik alanda eğitilmesi ile beraber, askeri yapısının temelinde yer alan ‘gerilla’nın çekirdeğini oluşturmuştur (Elarslan, 2021).

Örgüt, 3’ncü Kongresinde, ‘gerilla’nın etkinliğini artırmak ve ileride teşkil edilmesi planlanan ordu birliklerinin temelini atmak amacıyla ‘askeri tüzük’ ve ‘gerilla’ yapılanmasını, askeri bir sistem (üniformaya benzer tek tip “gerilla” kıyafeti, rütbe ve terfi sistemi gibi) içerisinde düzenleme çabasına girişmiş, bu kapsamda sözde bir ‘Yönetmelik’ hazırlamıştır.(Karaca, 2016).

Örgütün askeri yapılanması, ‘üçlük’ sistemde teşkil edilmektedir. Bu yapılanmada; bir ‘manga’ 7-9 kişilik ‘gerilla’dan (Özcan, 1999), bir ‘takım’ üç ‘manga’dan, bir ‘bölük’ ise üç ‘takım’dan oluşmaktadır. Bu yapılanma ‘tabur, alay, tugay, tümen’ şeklinde devam etmektedir (İmset, 1993) Ancak örgüt hiçbir zaman bölük üstü seviyede yapılanmamış, genel olarak birliklerini manga veya takım seviyesinde teşkil etmiştir. Örgüt, TSK’nın bölgede icra ettiği operasyonlar

neticesinde, manga seviyesini dönemsel olarak 3-5 kişilik ‘gerilla’dan oluşacak Şekilde teşkil etmek durumunda kalmıştır (Elarslan, 2021).

‘Yönetmelikte’ birliklerin sevk ve idaresinin ‘birlik siyasi komiseri, birlik komutanı ve birlik komutan yardımcısı’ tarafından yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca her takımda ‘bir orta otomatik silah, bir roketatar’, her ‘gerilla’da ise ‘ferdi silahın yanında el bombası ve 150 adet fişek’ bulunması planlanmıştır (zcan, 1999). ‘Yönetmelik’te konvansiyonel orduların mevzuatlarında yer alan diğer tüm askeri faaliyetler (savunma ve taarruzda hareket tarzları, üslenme, yürüyüş, toplanma, dağılma, saldırı, nöbet vb.) ile ilgili talimatlar yer almaktadır (Elarslan, 2021).

PKK’nın bugüne kadar gerçekleştirdiği terör eylemleri incelendiğinde, bu eylemler; Karakol ve s Bölgesi Saldırıları, Köy Baskınları, Taciz, Pusu, Mayın/EYP, Yol Kesme, Bombalı Saldırı, Canlı Bomba, Adam Kaçırma ve Sabotaj olmak üzere 10 farklı kategoride sınıflandırılmıştır (Tümlü, 2014).

Ancak son dönemde, karakol ve s bölgelerinin yeniden inşa edilmesi, bazı bölgelerde dezavantajlı konumda bulunan ve etkin olmayan karakolların yerlerinin değiştirilmesi veya kapatılması, saldırılar karşısında daha güvenli olan ‘kalekol’ların inşa edilmesi gibi PKK’nın karakol/s bölgesi saldırılarını önlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır (Cantenar ve Tümlü, 2016).

3.2. İHA/SİHA’LARIN TÜRKİYE’NİN TERÖRLE MÜCADELE HAREKTINDAKİ ETKİSİ

PKK kurulduğu günden bu güne, eylem tarzını sürekli olarak değiştiren, geliştiren ve çeşitlendiren bir örgüt olmuştur. Süreç içerisinde TSK’nın kazandığı imkân ve kabiliyetler neticesinde PKK, geliştirmiş olduğu taktik, teknik ve stratejiler ile eylem tarzında değişikliğe giderek yeni yöntemler keşfetmiştir. Bu alışmada PKK ile mücadele harekâtı; örgütün ilk terör saldırısının başladığı 1984 yılından 2007 yılına ve İHA’ların aktif olarak kullanılmaya başlandığı 2008 yılından 2021 yılına kadar iki ana başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca TMH’nın ve örgütün terör saldırısındaki farklı hareket tarzlarının daha doğru bir Şekilde anlaşılabilmesi için, 1984 yılından 2007 yılına kadarki süreç dört farklı dönemde,

2008 yılından 2021 yılına kadarki süreç ise üç farklı dönemde incelenmiştir. Buna göre; 1984-2007 yılları arasındaki süreç; Birinci Dönem (1984-1991), İkinci Dönem (1992-1999), Üçüncü Dönem (2000-2003) ve Dördüncü Dönem (2004-2007), 2008-2021 yılları arasındaki süreç ise; Beşinci Dönem (2008 -2012), Altıncı Dönem (2013-2015) ve Yedinci Dönem (2016-2021) olarak ele alınmıştır.

3.2.1. 1984-2007 Yılları Arasında Terörle Mücadele Harekâtı

PKK terör örgütü, 1984 yılından 2007 yılının sonuna kadar Türkiye’de 23.985 terör eylemi gerçekleştirmiş (Tunalı, 2010), bu eylemler neticesinde; 6.228 güvenlik görevlisi⁵ şehit olurken, 14.245 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020). Bu dönemde günlük kuvvetleri Irak’ın kuzeyinde 44 farklı askeri harekât icra etmiştir (CNN Türk, Şubat 2008). Güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak’ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar neticesinde 21.233 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Arslan, 2019).

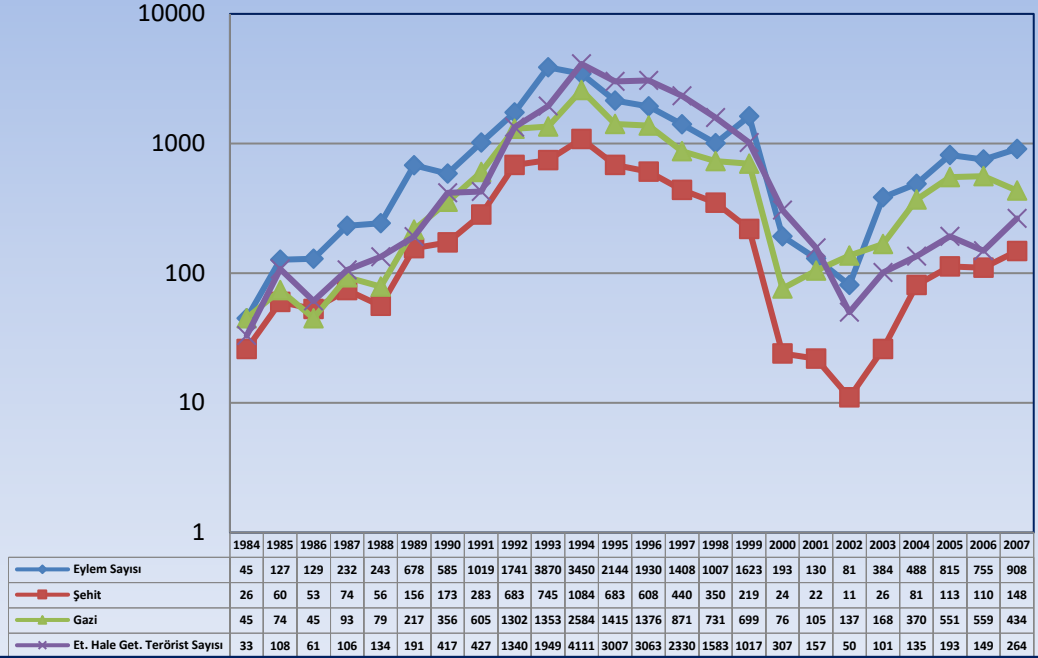
Açık kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda; Tablo 5’te, “1984-2007 Yılları Arasında PKK’nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu Eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK’lı Terörist Sayısı” gösterilmiştir (Tunalı, 2010; Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

Tablo 6’da, “1984-2007 Yılları Arasında Bir Günde; PKK’nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı” gösterilmiştir (Tunalı, 2010; Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

Tablo 7’de “1984-2007 Döneminde Yıllara Göre PKK’nın Gerçekleştirdiği Her Bir Terör Eylemi Neticesinde Şehit veya Gazi Olan Güvenlik Görevlisi Sayısı” (Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020), Tablo 8’de ise “1984-2007 Döneminde Yıllara Göre Şehit Olan Her Bir Güvenlik Görevlisine Karşılık Etkisiz Hale Getirilen PKK’lı Terörist Sayısı” gösterilmiştir (Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

⁵ Güvenlik Görevlisi: Asker, Jandarma, Polis, GK.

Tablo 5. 1984-2007 Yılları Arasında PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı

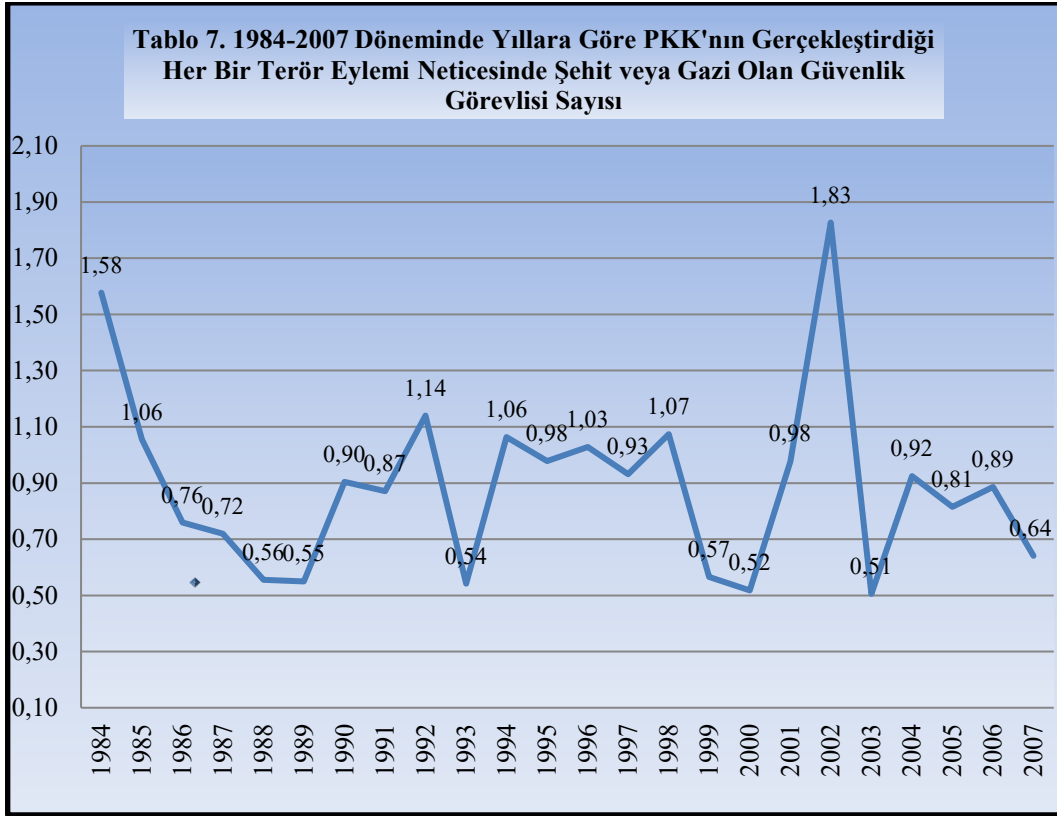

(Kaynak: Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020; Arslan, 2019).

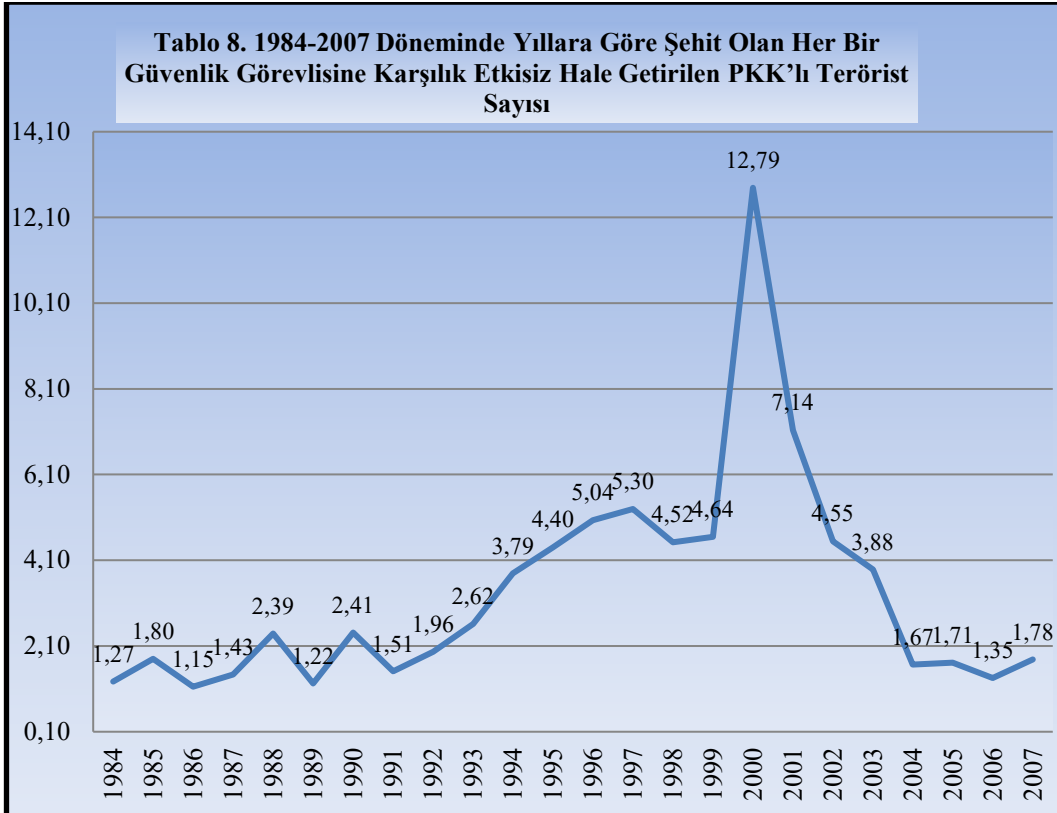
Tablo 6. 1984-2007 Yılları Arasında Bir Günde; PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı

(Kaynak: Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020; Arslan, 2019).

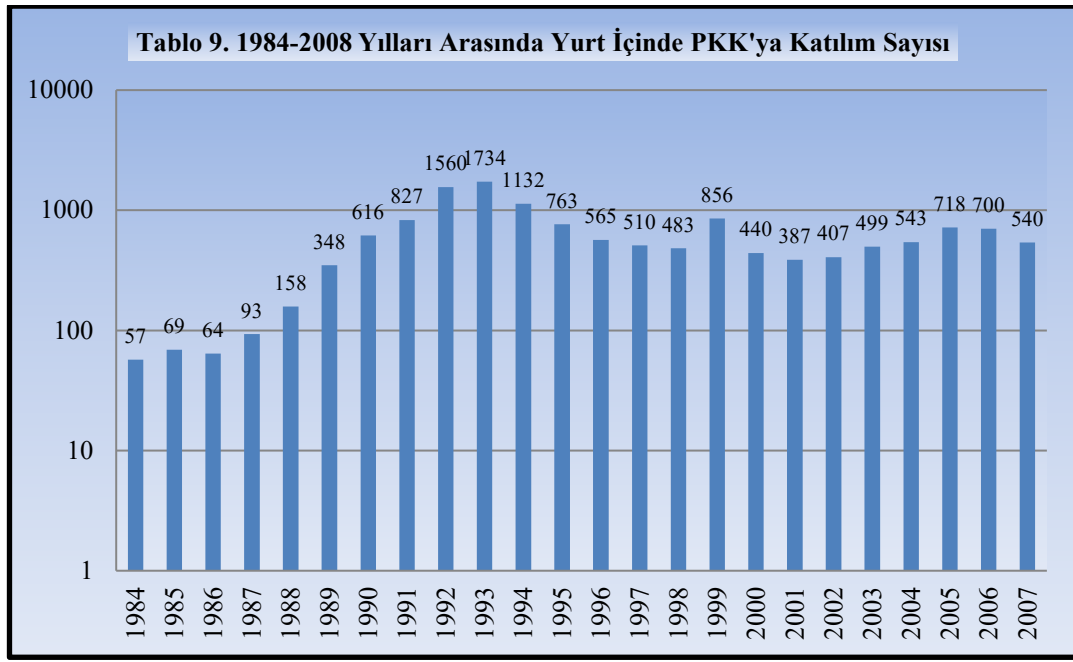

(Kaynak: Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020).

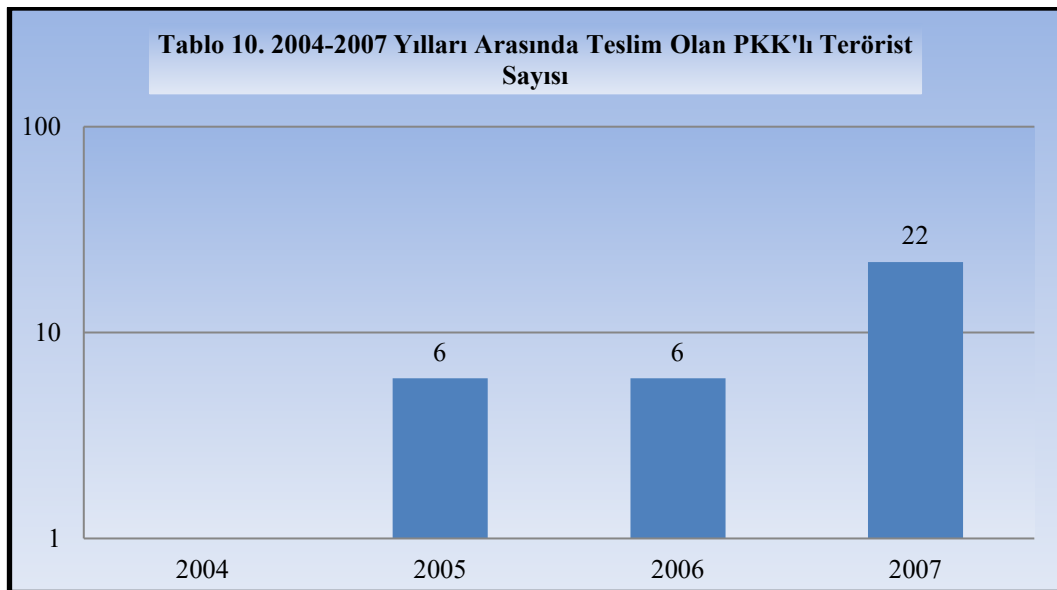

(Kaynak: Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

1984-2007 yılları arasındaki dönemde, ülke içerisinde 14.069 kişi örgüte katılmıştır. “1984-2008 Yılları Arasında Yurt İçinde PKK'ya Katılım Sayısı” Tablo 9’da gösterilmiştir (Karadağ, Ocak 2021). Bu dönem içerisinde 2004 yılından önce güvenlik kuvvetlerine teslim olan PKK’lı sayısına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak 2004-2007 yılları arasında 34 PKK’lı terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur. “2004-2007 Yılları Arasında Teslim Olan PKK'lı Terörist Sayısı” Tablo 10’da gösterilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019).

(Kaynak: Karadağ, Ocak 2021).

(Kaynak: Erboğa ve Ayar, 2019).

Birinci Dönem (1984-1991);

15 Ağustos 1984 günü Şemdinli baskınları ile başlamıştır. Bu dönem, Tablo 5’de görüldüğü üzere PKK; 1984 yılında 45, 1985 yılında 127, 1986 yılında 129, 1987 yılında 232, 1988 yılında 243, 1989 yılında 678, 1999 yılında 585, 1991 yılında 1.019 olmak üzere toplamda 3.058 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tunalı, 2010), bu eylemler neticesinde; 1984 yılında 26, 1985 yılında 60, 1986 yılında 53, 1987 yılında 74, 1988 yılında 56, 1989 yılında 156, 1990 yılında 173, 1991 yılında 283 olmak üzere toplamda 881 güvenlik görevlisi şehit olurken, 1984 yılında 45, 1985 yılında 74, 1986 yılında 45, 1987 yılında 93, 1988 yılında 79, 1989 yılında 217, 1990 yılında 356, 1991 yılında 605 olmak üzere toplamda 1.514 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020)

Güvelik kuvvetlerince bu dönem Irak’ın kuzeyinde 4 farklı askeri harekât icra edilmiş (CNN Türk, Şubat 2008), Tablo 5’de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak’ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 1984 yılında 33, 1985 yılında 108, 1986 yılında 61, 1987 yılında 106, 1988 yılında 134, 1989 yılında 191, 1990 yılında 417, 1991 yılında 427 olmak üzere toplamda 1.477 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönem, Tablo 9’da görüldüğü üzere ülke içerisinde; 1984 yılında 57, 1985 yılında 69, 1986 yılında 64, 1987 yılında 93, 1988 yılında 158, 1989 yılında 348, 1990 yılında 616, 1991 yılında 827 olmak üzere toplamda 2.232 kişi PKK’ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

TMH’nın birinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

PKK, ülke içinde ilk terör saldırısını gerçekleştirdiğinde siyasi iktidarın meydana gelen olayı teşhis hatası, bu terör karşısında TSK’yı yalnız bırakmıştır. PKK’nın yalnızca TSK’nın sorun alanı olduğu değerlendirilmiş ve sorumluluk TSK’ya havale edilmiştir (Özdağ, 2007).

PKK’nın ilk terör saldırılarının başladığı yıllarda TSK, Cumhuriyetin ilk yıllarında ki isyanlarda olduğu gibi benzer bir reaksiyon göstererek, askeri

harekâtlar icra etmiştir (Özdağ, 2007). Bu anlayışla, PKK'ya yönelik gerçekleştirilen mücadele, uzun bir süre boyunca, 1920 ve 1930'lu yıllarda meydana gelen isyanlarda olduğu gibi nizami savaş teknikleri ile icra edilmiştir (Kışlalı, 1996).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Necdet Öztoran, PKK'nın başlarda terör örgütü Devrimci Sol (DEV-SOL) benzeri bir hareket olarak değerlendirildiğini, fakat zaman geçtikçe durumun ciddiyetinin anlaşıldığını ve 'işin sadece askerî yöntemlerle çözülemeyeceğinin görüldüğünü' belirtmişlerdir (Birand, 1992).

Terörle mücadele alanında TSK'ya bağlı birlikler, önce Sıkıyönetim Kanunu, sonra ise Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunu kapsamında kullanılmış, bu bağlamda TSK; ülke içinde ve Irak topraklarında askeri harekâtlar icra etmiş ve 'tek bir terörist kalmayıncaya kadar' süreceği ifade edilen bir mücadeleye girişmiştir (Kantemir, 2015).

Bu dönemde TSK'ya ait karakollar; atış mazgalları, gözetleme yerleri, mayınlar, tel engeller ve kamufle edilmiş mevzilerle güçlendirilen, savunma maksadıyla hazırlanmış tahkimli mevziler ile benzerlik gösteren yapılardan ibarettir (Pamukoğlu, 2004).

Terör saldırılarının hemen akabinde Kayseri ve Bolu'da konuşlu bulunan komando tugayları bölgeye sevk edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ, "durumun basit bir zabıta olayı olmadığını ve vaziyetin ciddiyeti göz önüne alınarak derhâl hazırlıkların yapılmasını" emretmiştir (Parmaksız, 2006).

PKK'nın ilk terör saldırılarının gerçekleştiği yıllarda, bölgede sıkıyönetimin devam etmesi, TSK'ya olaylara tüm gücü ile müdahale etme olanağı sunmuş, piyade ve jandarma birliklerine eğitim yapma ve terör operasyonları icra etme talimatı verilmiştir (Kundakçı, 2004).

1985 yılının yaz aylarında batı illerinde bulunan askerî birlikler, TMH'ya katılmak için geçici bir süreyle bölgeye kaydırılmış, böylelikle PKK'nın bölgede hareket alanı kısıtlanmıştır. 1985'in sonlarına doğru ise PKK, TSK karşısında

bozguna uğradığını ve ‘her şeyin yeniden başlaması’ gerektiğini kabul etmiştir (Özdağ, 2007).

1985-1986 yılları arasındaki kış ay aylarında, kış teçhizatı olan birlikler bölgede başarılı operasyonlar gerçekleştirmişlerdir (Kundakçı, 2004). 1986 yılında yaşanan çatışmalar, güvenlik kuvvetlerinin inisiyatifinde yaşanan çatışmalardır. PKK, 1985 yılı içerisinde yaşanan çatışmaları, 1915 yılında Türk Ordusu’nun Rus Ordusu karşısında aldığı yenilgiye istinaden, ‘Sarıkamış’ olarak isimlendirmiştir (Özdağ, 2007).

PKK karşısında 1985 yılında elde edilen başarı, bazı devlet yetkilileri tarafından, ‘terör bitti, PKK sona erdi, örgütün tekrar canlanması mümkün değil’ şeklinde değerlendirilmiş, bu sebeple bölgede görev yapan subay ve astsubayların hizmet süresi 1985 yılının Mayıs ayında 85 aya indirilmiştir. Tecrübe kazanan lider personelin bölgeden ayrılması ile elde edilen başarılarından faydalanılamamış, PKK yeniden toparlanma fırsatı elde etmiş ve bundan sonra icra edilen harekâtlarda önceki yıllardaki başarı sağlanamamıştır (Kundakçı, 2004).

Her dönem bölgeye kaydırılan Kayseri ve Bolu Komando Tugayları, Batı Anadolu’da yaşanan Türk-Yunan gerilimi sebebi ile 1987’de TMH’da kullanılamamıştır. Böylelikle 1987 yılında arazide hareket serbestisi kazanan PKK; bazı bölgeleri yarı kurtarılmış bölge olarak görmeye başlamış ve ‘garnizonda savunma’ anlayışı ile askerî birliklere karşı ‘vur-kaç’ taktiği ile saldırılar gerçekleştirmiştir (Özdağ, 2007).

1987 yılından itibaren TSK, öncelikli görevini; ‘kendini savunmak, saldırıları önlemek, pusuya düşmemek için gece dışarı çıkmamak’ şeklinde belirlemiş ve inisiyatif PKK’nın eline geçmiştir. Bölge halkında, ‘PKK’nın her yerde olduğu’ izlenimi oluşmuş, böylelikle güvenlik kuvvetlerinin sahadan elde ettiği istihbarat akışında zayıflama meydana gelmiştir (Özdağ, 2007).

TMH’nın birinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin en büyük eksikliğinin, gece görüş kabiliyetindeki eksiklik olduğu değerlendirilmektedir (Kantemir, 2015). Bu dönemde geceleyin araziye hâkim olmak pek mümkün olmamıştır. Helikopterlerde gece görüş imkânı olmaması sebebiyle, örgüt tarafından askeri

birliklere yönelik gerçekleştirilen birçok saldırıda, çatışma bölgelerine takviye kuvvetler zamanında intikal ettirilememiştir (Pamukoğlu, 2004).

PKK'nın eylem sayısında artış meydana gelmesi ile birlikte güvenlik kuvvetleri ve Türk kamuoyu, 'terörün ciddiyetini' ilk kez 1987 yılında anlamıştır (Özdağ, 2007). 1987 yılı itibari ile terörle mücadelede özel timler ve helikopterler devreye sokulmuş, muhabere sistemi ise geliştirilmiştir (Birand, 1992). Buna rağmen güvenlik kuvvetleri, 'düşük yoğunluklu çatışma'⁶ yöntemleri yerine, 'konvansiyonel savaş yöntemleri'ni kullanmaya devam etmiştir (Özdağ, 2007).

1990'lı yıllarda TSK, TMH bölgesine birçok yeni birlikler sevk ederek, terör örgütünün hareket alanını daraltmak sureti ile 'alan hâkimiyeti' prensibini benimsemiş, bu uygulama ile PKK'ya karşı kısmi bir başarı göstermiş olsa da, gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde personel zayiatında artış meydana gelmiştir (Akyürek vd, 2012).

TSK, TMH'nın birinci döneminde, Irak'ın kuzeyine 4 ayrı askeri harekât düzenlemiştir (CNN Türk, Şubat 2008). Bu kapsamda, PKK'ya yönelik ilk sınır ötesi operasyon; 1983 yılında, 7 bin askeri personelin Irak sınırını 5 km kadar ilerlemesi ile gerçekleştirilmiş, bir diğer operasyon ise 15 Ağustos 1986 günü icra edilmiştir. Teröristlerin, Hakkâri/Çukurca'da 14 askeri şehit etmesinin ardından TSK, 8 bin askeri personelin katılımı ile havadan ve karadan Irak topraklarına operasyon başlatmıştır. Bu harekâta TSK, PKK'ya yönelik sınır ötesinde ilk defa hava unsurlarını kullanmıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

TSK'nın birinci dönem içerisinde gerçekleştirdiği en büyük operasyonlarından biri, 4 Mart 1987 günü gerçekleştirilmiş, 30 kadar Türk savaş uçağı, Irak'ın kuzeyinde bulunan Alamiş ve Era çevresindeki PKK kamplarını ateş altına almıştır. 1991 yılında PKK'nın, Hakkâri/Çukurca bölgesinde bulunan 3 farklı jandarma karakoluna gerçekleştirdiği saldırıda 17 asker şehit olmuştur. Bu

⁶ Soğuk savaş döneminde ise savaşlar nizami orduların nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları kullanmaları halinde yüksek yoğunluklu, bu silahların kullanılmadığı durumlarda "orta yoğunluklu" şeklinde isimlendirilirken, düşük yoğunluklu savaş kavramı ise yüksek ve orta yoğunluklu olmayan savaşların tanımlanmasında kullanılmıştır (Özdağ, 2005).

olay üzerine TSK, 05-13 Ağustos 1991 tarihleri arasında Irak'ın kuzeyine yönelik 'Süpürge Harekâtı' adı altında operasyon icra etmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

TMH'nun birinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

I. Dünya Savaşı sırasında Arapları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtan Lawrence, ayaklanmalara karşı gerçekleştirilecek olan savaşın zorluğunu şu sözlerle ifade etmiştir "Ayaklanmalara karşı savaşmak son derece yavaş ve pis bir iştir. Çorbayı bıçakla içmeye benzer" (Kışlalı, 1996).

Sedat Laçiner (2007) ise güvenlik kuvvetleri açısından konuya şu şekilde yaklaşmıştır:

"Teröre karşı düzenli birlikleri kullanmak son derece hatalıdır, çünkü ordular terörle mücadeleye göre dizayn edilmemişlerdir. Eğer terör örgütleri ülkeyi rahatsız eden bir sivrisinekse, ordular bir balyoza benzer. Balyozunuz ne kadar ağır olursa 'sivrisinek'i yakalamak o kadar zor olacaktır. Sinek bir yere konacak, siz hızla balyozu kaldırıp duvara indireceksiniz. Bir süre sonra bakacaksınız ki sivrisinek uçmaya devam ediyor, fakat duvarlar yıkık dökük olmuş."

Ordular, gerilla savaşları için değil, diğer nizami ordularla savaşmak için eğitilir ve teşkil edilirler. Nizami bir ordu için 'düşük yoğunluklu çatışma' alanında mücadele vermek kolay değildir. Düşük yoğunluklu çatışmalarda gerekli olan; kuvvet yapısı, eğitim, silah ve stratejiler, konvansiyonel bir savaşta olduğundan çok daha farklıdır (Özdağ, 2005).

PKK'nın, siyasi karar alıcılar tarafından 1984 yılında 'bir avuç eşkıya' olarak görülmesindeki hata, PKK'ya yönelik gerçekleştirilen mücadelenin tanımlanmasında da devam etmiştir (Özdağ, 2007) Yürütülen mücadelenin, 'düşük yoğunluklu çatışma' olduğu, ilk defa 1993 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Doğan Güreş tarafından ifade edilmiştir (Kışlalı, 1996).

PKK'nın terör saldırılarının başladığı ilk yıllarda, hükümet yetkililerinin bu saldırıları, basit bir asayiş olayı olarak değerlendirdiği, TSK'nın ise yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde icra ettiği askeri harekâtları nizami savaş teknikleri ile gerçekleştirdiği, bölgeye yeni birlikler sevk ederek 'alan hâkimiyeti' sağlamaya

çalıştığı, bu uygulamada ile; PKK'nın hareket alanının kısıtlandığı ve kısmi bir başarı gösterilmiş olsa da, gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde personel zayıfında artış meydana geldiği görülmektedir.

Öte yandan Yunan tehdidinden dolayı 1987 yılında batı illerinde bulunan komando birliklerinin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne sevk edilmemesi, 1987 yılına kadar 'alan hâkimiyeti' prensibini benimseyen TSK'nın, 1987 yılından sonra 'savunma' stratejisi izlemesi, bölgede görev yapan rütbeli personelin zorunlu hizmet süresinin düşürülerek tecrübeli personelin bölgeden ayrılması neticesinde; terör saldırılarında artış meydana gelmiştir.

PKK sorununun ciddiyeti, hükümet yetkilileri tarafından ilk kez 1987 yılında anlaşılmış ve bu yıl itibari ile terörle mücadelede özel timler ve helikopterler devreye sokulmuştur. Ancak helikopterlerde gece görüş imkânı olmaması sebebiyle, örgüt tarafından askeri birliklere yönelik gerçekleştirilen birçok saldırıda, çatışma bölgelerine takviye kuvvetler zamanında intikal ettirilememiş ve TSK ilerleyen yıllarda da düşük yoğunluklu çatışma yöntemleri yerine, konvansiyonel savaş yöntemlerini kullanmaya devam etmiştir.

Özetle, TMH'nın birinci döneminde; güvenlik kuvvetlerinin yapısının 'gerilla savaşı'na uygun olmadığı, muhabere ve istihbarat toplama faaliyetlerinde aksaklıklar yaşandığı, düşük yoğunluklu bir çatışma için gerekli olan silah sistemlerinin envantere bulunmadığı, TSK tarafından uygulanan taktik ve stratejilerin düşük yoğunluklu bir çatışmanın doğasına uygun olmadığı ve terörle mücadeleye yönelik uygun bir doktrin geliştirilemediği görülmektedir.

TMH'nın birinci döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi sayısında, her geçen yıl artış görülmektedir. Bunun sebebinin; güvenlik kuvvetlerinin PKK ile mücadeleyi, düşük yoğunluklu çatışma şartlarına uygun olarak yürütmemesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın birinci döneminde, bir günde PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 1984 yılında 0.12, 1985 yılında 0.35, 1986 yılında 0.35, 1987 yılında 0.64, 1988 yılında 0.67, 1989 yılında

1.86, 1990 yılında 1.60, 1991 yılında ise 2.79 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010).

İcra edilen sınır ötesi harekâtlarda yaşanan sıcak çatışmalar ve PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemi sayısında yaşanan artışın doğal bir sonucu olarak, TMH'nın birinci döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi sayısının, her geçen yıl arttığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın birinci döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 1984 yılında 0.07, 1985 yılında 0.16, 1986 yılında 0.15, 1987 yılında 0.20, 1988 yılında 0.15, 1989 yılında 0.43, 1990 yılında 0.47, 1991 yılında ise 0.78 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

TMH'nın birinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin; sınır ötesi harekâtlar icra etmesi ve 'alan hâkimiyeti' prensibini benimsemesi, örgüt mensuplarının kamplarda, sığınak ve barınaklarda sayıca fazla ve toplu halde bulunması gibi sebeplerden dolayı, güvenlik kuvvetlerince bir günde etkisiz hale getirilen terörist sayısında her geçen yıl artış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın birinci döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 1984 yılında 0.09, 1985 yılında 0.30, 1986 yılında 0.17, 1987 yılında 0.29, 1988 yılında 0.37, 1989 yılında 0.52, 1990 yılında 1.14, 1991 yılında ise 1.17 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019).

TMH'nın birinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde, en fazla 1984 yılında zayıat verildiği, ancak bu sayının TMH'nın birinci dönemine ait ilerleyen yıllarda nispeten azaldığı görülmektedir. TMH'nın birinci döneminde, Tablo 6'da görüldüğü üzere, bir günde gerçekleşen terör eylemi sayısında ve şehit sayısında yıllara göre artış yaşanmasına rağmen, her bir terör eylemi neticesinde şehit ve gazi sayısı her geçen yıl azalmıştır. Bu durum, terör örgütünün nitelikli eylem gerçekleştirebilme yeteneğini gün geçtikçe kaybettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Tablo 7'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın birinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde, şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 1984 yılında 1.58, 1985 yılında 1.06, 1986 yılında 0.76, 1987 yılında 0.72, 1988 yılında 0.56,

1989 yılında 0.55, 1990 yılında 0.90, 1991 yılında ise 0,87 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın birinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemleri neticesinde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık en çok teröristin 1990 yılında etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 8'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın birinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemleri neticesinde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 1984 yılında 1.27, 1985 yılında 1.80, 1986 yılında 1.15, 1987 yılında 1.43, 1988 yılında 2.39, 1989 yılında 1.22, 1990 yılında 2.41, 1991 yılında ise 1.51 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın birinci döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

PKK bu dönemde, 'yıpratmaya dayalı gerilla harekâtı' yerine, 'imhaya dayalı hareketli savaş' stratejisi uygulamış, bu kapsamda kalabalık silahlı gruplar tarafından, TSK'nın bölük ve tabur seviyesindeki sınır birliklerinin ele geçirilmesini ve şehir merkezlerinde geçici süreyle alan hâkimiyetinin sağlanmasını planlanmıştır (Özcan, 1999). Örgüt, Aktütün gibi kritik bölgelerde bulunan karakolların ele geçirilmesi halinde, TSK'nın Yüksekova ve Şemdinli'ye kadar geri çekileceğini düşünmüştür (Sarızeybek, 2006). Bu plan kapsamında PKK, Irak-Türkiye sınır hattında bulunan karakollara, ağır makinalı tüfek, roketatar ve havan gibi ateş gücü unsurları ile desteklenen ve sayıları 500'e kadar çıkan gruplarla saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Özdağ, 2008). Bu saldırılar gerçekleştirilirken, saldırıların manevra ve ateş gücü ile desteklenen müşterek bir harekât tarzında olması (uçaksavar, havan, roketatar v.b. gibi ateş destek vasıtalarının baskısı altında karakol ve üs bölgelerine sızma girişimlerinin gerçekleştirilmesi), karakol ve üs bölgelerine sızan unsurların yakın muharebeye girmesi, kalabalık grupların sevk ve idare edilmesi, saldırıların uzun bir süreye yayılması göz önünde bulundurulmuştur (Ökten, 2018).

25 Ekim 1985 tarihinde Serin Jandarma Karakol Komutanlığı'na gerçekleştirilen saldırı, PKK'nın konvansiyonel tarzındaki ilk saldırısı olarak kayda

geçmiştir. Bu dönem örgütün daha küçük çaplı saldırılar gerçekleştirdiği dönemdir (Ökten, 2018). 1985-1986 yıllarında icra edilen sınır ötesi harekâtlar neticesinde güvenlik kuvvetleri karşısında başarılı olamayan PKK, terör saldırılarını enerji nakil hatları ve maden ocakları gibi yumuşak hedeflere karşı gerçekleştirmiştir (Özdağ, 2007).

1984-1991 yılları arasında PKK; silahlı propaganda, köy baskınları, taciz ve pusu şeklinde eylemler gerçekleştirmiştir (Elarslan, 2021). Konvansiyonel manevralara dayalı olan bu tip saldırılar, oldukça kalabalık grupların aynı anda hareket etmesini gerektirdiğinden dolayı, PKK açısından birçok tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Yani bu dönemde örgüt açısından ‘gizliliğin’ ikinci planda olduğu ifade edilebilir (Ökten, 2018).

İran-Irak Savaşı’nın ardından, Irak ordusunun, Irak’ın kuzeyinde bulunan Kürt gruplara yönelik gerçekleştirdiği ‘Enfal Operasyonu’ neticesinde, 80 bin kadar mülteci Türkiye’ye sığınmış, PKK ise 1988 yılından itibaren bu fırsattan yararlanarak, ‘hareketli savaş stratejisi’ ile ‘gelişmiş gerilla’ aşamasına geçmiştir. PKK açısından 1988 yılı her ne kadar ‘başarılı yıl’ olarak görülse de, örgüt bu dönemde, ‘kurtarılmış bölge’ ilanı için hedeflenen militan sayısını elde edememiştir (Özdağ, 2007).

İran-Irak Savaşı’nın ardından PKK, elde ettiği ağır silahlar ile kalabalık gruplar halinde askeri birliklere yönelik terör eylemlerinin sayısını artırmış, şehir merkezlerine silahlı saldırılar gerçekleştirmiş, kent merkezlerini işgal etmeye çalışarak, sözde ‘kurtarılmış bölgeler’ oluşturma çabası içine girmiştir (Karaca, 2016).

PKK için Körfez Savaşı önemli bir dönüm noktası olmuştur. PKK, Körfez Savaşı’nın ardından Irak’ın kuzeyinde oluşan boşluğu fırsat bilerek, lojistik ve insan kaynağı açısından geniş imkânlarla erişmiş (Ökten, 2018), Türkiye-Irak sınır hattı; sosyal, coğrafi ve siyasi açıdan her türlü askeri harekete uygun hale gelmiştir (Özcan 1999). Bu durumu fırsat olarak gören PKK, Türkiye-Irak sınır hattında ‘kurtarılmış bölgeler’ oluşturarak, ‘Botan-Behdinan Savaş Hükümeti’ adı altında idari bir yapılanma kurmaya çalışmıştır (Ökten, 2018).

TMH'nin birinci döneminde PKK'nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

1984-1991 yılları arasında PKK'nın; köy baskınları, taciz ve pusu şeklinde eylemler gerçekleştirdiği, konvansiyonel manevralara dayalı olan bu tip saldırılarda örgütün 'gizliliğe' riayet etmediği görülmektedir.

PKK'nın bu dönemde, Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın kuzeyindeki otorite boşluğundan yararlandığı, Türkiye-Irak sınır hattında 'kurtarılmış bölgeler' oluşturmaya çalıştığı, bu hedefe, 'yıpratmaya dayalı gerilla harekâtı' yerine, 'imhaya dayalı hareketli savaş' taktiği ile ulaşmaya çalıştığı, bu plan kapsamında; Irak-Türkiye sınır hattında bulunan kritik bölgelerdeki karakollara, ağır makineli tüfek, roketatar ve havan gibi ateş destek vasıtaları ile sayıları 500'e kadar çıkan gruplarla saldırılar düzenlemeye başladığı görülmektedir.

PKK bu saldırıları gerçekleştirirken, saldırının manevra ve ateş gücü ile müşterek bir harekât tarzında olmasını, karakol ve üs bölgelerine sızan unsurların yakın muharebeye girmesini, kalabalık grupların sevk ve idare edilmesini, saldırıların uzun bir süreye yayılmasını göz önünde bulundurmıştır. Bu kıstaslara uyan saldırıların; kısa süreli, hızlı, az riskli manevraları kapsayan, baskına dayalı, küçük gruplar tarafından gerçekleştirilen klasik gerilla taktiklerinden farklı olarak konvansiyonel nitelikte olduğu görülmektedir.

Özetle, PKK'nın 1984-1991 yılları arasındaki stratejisi değerlendirildiğinde; İran-Irak Savaşı'nın ardından 'hareketli savaş stratejisi' ile mücadelesini 'gelişmiş gerilla' aşamasına getirdiği, İran-Irak Savaşı ve Körfez Savaşı'ndan kaynaklı Irak'ın kuzeyinde meydana gelen otorite boşluğundan yararlanarak silah ve eleman temininde bulunduğu, örgüt açısından bölgede hareket serbestisi olduğu, elde ettiği ağır silahlar ile kalabalık gruplar halinde askeri birliklere karşı terör eylemlerinin sayısını artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda PKK'nın 1987-1988 yılları arasında kısmi bir başarı elde ettiği söylenebilir.

Bu dönemde PKK'nın, her ne kadar hedeflediği militan sayısına ulaşmasa da elde ettiği kısmi başarı ve gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri neticesinde, ülke içinde örgüte katılımın her geçen yıl arttığı görülmektedir.

İkinci dönem (1992-1999)

PKK'nın terör saldırılarının sayısında artış yaşandığı, bu terör saldırıları neticesinde güvenlik kuvvetlerinin oldukça fazla zayıt verdiği, güvenlik kuvvetlerince PKK'nın Irak'ın kuzeyinde bulunan kamplarına geniş çaplı sınır ötesi harekâtlar icra ettiği dönemdir.

Bu dönem, Tablo 5'de görüldüğü üzere PKK; 1992 yılında 1.741, 1993 yılında 3.870, 1994 yılında 3.450, 1995 yılında 2.144, 1996 yılında 1.930, 1997 yılında 1.408, 1998 yılında 1.007, 1999 yılında 1.623 olmak üzere toplamda 17.173 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tunalı, 2010), bu eylemler neticesinde; 1992 yılında 683, 1993 yılında 745, 1994 yılında 1.084, 1995 yılında 683, 1996 yılında 608, 1997 yılında 440, 1998 yılında 350, 1999 yılında 219 olmak üzere toplamda 4.812 güvenlik görevlisi şehit olurken, 1992 yılında 1.302, 1993 yılında 1.353, 1994 yılında 2.584, 1995 yılında 1.415, 1996 yılında 1.376, 1997 yılında 871, 1998 yılında 731, 1999 yılında 699 olmak üzere toplamda 10.331 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020).

Güvenlik kuvvetlerince bu dönem Irak'ın kuzeyinde yirmiden fazla askeri harekât icra edilmiş (CNN Türk, Şubat 2008), Tablo 5'de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 1992 yılında 1.340, 1993 yılında 1.949, 1994 yılında 4.111, 1995 yılında 3.007, 1996 yılında 3.063, 1997 yılında 2.330, 1998 yılında 1.583, 1999 yılında 1.017 olmak üzere toplamda 18.400 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönem, Tablo 9'da görüldüğü üzere ülke içerisinde; 1992 yılında 1.560, 1993 yılında 1.734, 1994 yılında 1.132, 1995 yılında 763, 1996 yılında 565, 1997 yılında 510, 1998 yılında 483, 1999 yılında 856 olmak üzere toplamda 7.603 kişi PKK'ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

TMH'nın ikinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

1992 yılından itibaren TSK; termal kameralara sahip taarruz helikopterlerini ve tankları kademeli bir şekilde envantere almaya (Ökten, 2018), 1994 yılından itibaren ise termal kameraları sınır hattında etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır (Kışlalı, 1996). Bu dönemde de TSK, bölgede 'alan hâkimiyeti' prensibini uygulamaya devam etmiştir (Ökten 2018).

1992 yılında zorunlu askerlik süresi 18 aydan 15 aya indirilmiştir. Bu uygulama neticesinde; askeri birliklerin mevcut sayısı azalmıştır. Bu sebeple, vaktinde takviye edilemeyen uzak bölgelerdeki karakollara, PKK'lı teröristler tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde birçok asker şehit olmuş, hatta bazı karakollar terk edilmiştir. Karakolların terk edilmesi, PKK'lıları cesaretlendirmiş, teröristler bu dönemde saldırılarını artırmışlardır. Karakolların güvenliğinin sağlanması amacıyla TSK, komando birliklerini karakollarda görevlendirmek mecburiyetinde kalmış, bu sebeple askeri harekâtlarda sıklet merkezleri oluşturulamamıştır (Kundakçı, 2004).

Ancak ilerleyen yıllarda bölgede normal şartlarda 90 bin olan asker sayısı, terör saldırılarının yükselişe geçtiği 1994 yılının başlarında 160 bine (Altındağ, 2020), aynı yılın sonunda ise 300 bine kadar çıkmıştır (Kirişçi ve Winrow, 1997). Ayrıca dağlık arazide bulunan mezra ve köylerin çevresine karakollar teşkil edilmiş, bölgede jandarma personelinin sayısı artırılmış ve askerî tesisler güçlendirilmiştir (Kantemir, 2015).

1993 yılının Ağustos ayından itibaren Ankara, Türkiye için birinci tehdidin Yunanistan değil, PKK olduğunu kabul etmiştir (Kundakçı, 2004). Bu kapsamda; 2'nci Ordu Komutanlığı birlik, silah, teçhizat ve malzeme yönünden güçlendirilmiş ve bölgede görev alan askeri birlikler Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı'na bağlanarak emir-komuta birliği teşkil edilmiştir (Özdağ, 2007). Türkiye'nin batı bölgelerinden doğu bölgelerine kaydırılan askeri birliklerin ateş gücünü artırmak amacıyla, önceki yıllarda geride bırakılan 106 mm.lik geri tepmeli toplar ve 120 mm.lik havan topları, 1993'den itibaren bölgeye sevk edilen

birliklerin beraberinde bölgede konuşlandırılmıştır (Kundakçı, 2004) TSK'nın ihtiyaç duyduğu kaynaklar, 1993 yılından itibaren siyasi iktidar tarafından hızlı bir şekilde tahsis edilmeye başlanmış (Kundakçı, 2004), bu dönemde güvenlik kuvvetlerince gece operasyonları yaygınlaştırılmıştır (Özdağ, 2007).

1992'de 15 aya indirilen zorunlu askerlik süresi, 1994 yılından itibaren tekrar 18 aya çıkarılmış (Kundakçı, 2004) ve uzman erbaş temin edilmeye başlanmıştır (Özdağ, 2007). Farklı istihbarat birimleri arasındaki koordinasyon ise ancak 1994 yılında sağlanabilmiştir. 1994 yılı aynı zamanda güvenlik kuvvetlerinin GPS cihazları ve kış teçhizatı ile donatıldığı yıl olmuştur (Kışlalı, 1996).

Örgüt, 1995'den itibaren ise intihar saldırılarını eylem yöntemi olarak kullanmaya başlamıştır (Elarslan, 2021).

Öcalan'ın 1999'de Kenya'da yakalanmasının ardından örgüt, ülke içinde bulunan silahlı gruplarını Irak'ın kuzeyine çekmiştir (Çetin, 2009).

Güvelik kuvvetleri bu dönemde sınır ötesine 20'den fazla askeri harekât icra etmiş, yurt içinde ise birçok operasyon gerçekleştirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008). Bu kapsamda;

1992 yılında PKK'lı teröristlerin Alan Karakolu'na saldırması sonucu 43 terörist etkisiz hale getirilmiştir. Meydana gelen olay üzerine 30 Ağustos 1992 günü TSK'nın Irak'ın kuzeyine gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonda 100'den fazla terörist öldürülmüştür. 2 Eylül 1992 günü ise karadan ve havadan Irak sınırları içerisindeki PKK kamplarına yönelik operasyon başlatılmıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

7 Ekim 1992 günü Türk savaş uçakları, PKK'nın Irak'ın kuzeyinde bulunan Durji ve Hakurk kamplarını ateş altına almıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

Çeşitli tarihlerde girdi-çıkı şeklinde kısa süreli gerçekleştirilen sınır ötesi harekâtların ardından, Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen en büyük harekâtlardan biri, 12 Ekim 1992 tarihinde icra edilmiştir. 15 bin askeri personelin; tank, helikopter ve hava gücü desteği ile icra ettiği 20 günlük operasyon neticesinde,

1.452 terörist etkisiz hale getirilmiştir (TRT Haber, Mayıs 2019). Bu harekât kapsamında; 29 Ekim 1992 günü örgüt için stratejik öneme sahip olan Sinhat Boğazı, 31 Ekim 1992 günü ise Haftanın Kampı TSK tarafından kontrol altına alınmıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

10 Ekim 1993 günü TSK'nın, Irak'ın kuzeyinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde icra ettiği operasyonlar neticesinde 41 terörist etkisiz hale getirilmiş, 30 Kasım 1993 günü ise Diyarbakır'dan havalanan 16 Türk savaş uçağı, Irak sınırının 10 kilometre içinde bulunan PKK'ya ait 9 terör kampını ateş altına almıştır. Bu harekât neticesinde 40'in üzerinde PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

13 Aralık 1993 günü Irak sınırında bulunan Üzümlü Jandarma Karakolu'na saldırı düzenlemek isteyen PKK'lı grup pusuya düşürülmüş, yaşanan çatışmalarda 30 terörist etkisiz hale getirilmiş, çatışmaların devamında Irak'ın kuzeyine yönelik gerçekleştirilen operasyonlarda 100 kadar terörist öldürülmüştür. Bu olaydan 5 gün sonra 18 Aralık 1993 günü, Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye sızmak isteyen PKK konvoyu Türk savaş uçakları tarafından bombalanmış, sayıları yaklaşık 200 civarında olan teröristlerin önemli bir bölümü etkisiz hale getirilmiştir. 20 Aralık 1993 günü ise Irak'ın kuzeyinde kara harekâtı icra eden komando birlikleri 27 teröristi etkisiz hale getirmiştir. Harekâtında devamında 28 Ocak 1994 günü Türk savaş uçakları, Irak'ın kuzeyinde örgüte ait en önemli kamplardan biri olan Zeli Kampı'nı ateş altına almış, gerçekleştirilen hava harekâtında 100 terörist etkisiz hale getirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

12-23 Nisan 1994 tarihleri arasında Irak'ın kuzeyinde icra edilen Ejder-1 Operasyonu'nda; 146 terörist etkisiz hale getirilmiş, 5 askeri personel ise şehit olmuştur (Kantemir, 2015).

Zeli Kampı'na yönelik diğer bir hava harekâtı, 18 Mayıs 1994 günü icra edilmiş, gerçekleştirilen harekât sonucu yüzlerce teröristin etkisiz hale getirildiği bildirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

26 Temmuz 1994 günü ise Türk savaş uçaklarınca, Irak'ın kuzeyinde bulunan Mezi bölgesine icra edilen hava harekâtında 70 kadar teröristi etkisiz hale getirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

3 Ağustos 1994 günü, Türk savaş uçakları tarafından Irak'ın kuzeyinde icra edilen harekâta 120'den fazla terörist etkisiz hale getirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

21 Mart-02 Mayıs 1995 tarihleri arasında, 35 bin askeri personelin katılımıyla Irak'ın kuzeyinde 'Çelik Harekâtı' icra edilmiş, bu harekât neticesinde 555 PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiş, 61 askeri personel ise şehit olmuştur (Çölükoğlu, Kasım 2019). Çelik Harekâtı'nın ardından Irak'ın kuzeyindeki Kanimasi, Mergasor ve Barzan bölgelerinde kontrolü sağlayan TSK, 9 Temmuz 1995 günü 6 teröristi daha etkisiz hale getirmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

Irak'ta güvenli bir tampon bölge oluşturmak isteyen Türkiye, 5-11 Temmuz 1995 tarihleri arasında Irak sınırının 15 km içinde sınırlı bir harekât daha icra etmiştir (Özdağ, 2007), 'Ejder-2 Operasyonu' olarak adlandırılan bu operasyonda; 160 terörist etkisiz hale getirilmiş (Kışlalı, 1996), 21 askeri personel ise şehit olmuştur (Kantemir, 2015).

05-27 Nisan 1996 tarihleri arasında yurt içinde başlayan ve sınır ötesine genişleyen 'Atmaca Harekâtı' kapsamında; Zap, Haftanin, Kumri Dağı ve çevresi hava kuvvetlerince ateş altına alınmıştır (Vatan, Şubat 2008). Operasyon neticesinde 247 terörist etkisiz hale getirilmiştir. (TRT Haber, Mayıs 2019).

16 Haziran 1996 günü, 5 bin askeri personelin katılımı ile Irak'ın kuzeyinde icra edilen 'Tokat Operasyonu' neticesinde 31 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Özdağ, 1999).

21 Temmuz 1996 günü, Türk savaş uçakları, Irak'ın kuzeyindeki PKK'nın en büyük kamplarından biri olan Bote kampına hava harekâtı icra etmiştir. 25 Temmuz 1996 günü ise yine Irak'ın kuzeyinde bulunan Avagöze, Sinat, Birkiavdal, Haftanin ve Elagiş bölgeleri ateş altına alınmış, icra edilen bu

harekâtlar neticesinde 118 terörist etkisiz hale getirilmiş, 11 askeri personel ise şehit olmuştur (CNN Türk, Şubat 2008).

PKK'lı teröristlerce Siyahkaya Jandarma Karakolu'na gerçekleştirilen saldırı neticesinde, 29 Aralık 1996 günü TSK tarafından bir tugay seviyesindeki kuvvetle Irak'ın kuzeyine düzenlenen 'Baklava Dilimi Operasyonu'nda 150 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Özdağ, 1999).

KDP lideri Mesut Barzani'nin talebi üzerine, 12 Mayıs – 07 Temmuz 1997 tarihleri arasında TSK, 50 bin asker ve 4 bin Güvenlik Korucusu (GK) ile Irak'ın kuzeyine o zamana kadar gerçekleştirilen en kapsamlı harekâtlardan biri olan 'Çekiç Harekâtı'nı icra etmiştir (Çölükoğlu, Kasım 2019).

24 Eylül – 13 Ekim 1997 tarihleri arasında TSK, yine Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK'lı terörist unsurlara yönelik 'Şafak Harekâtı' adı altında kapsamlı bir operasyon icra etmiş, 25 bin askeri personelin katılımı ile gerçekleştirilen harekât neticesinde; 816 terörist etkisiz hale getirilmiş, 18 terörist sağ olarak ele geçirilmiş, 17 terörist ise güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Çölükoğlu, Kasım 2019).

5 Aralık 1997 günü başlayan 'Süpürme Harekâtı'nda (Yayman, 2011) Irak'ın kuzeyinde bulunan Hakurk bölgesine 20 bin askeri personel ile operasyon düzenlenmiştir (Akutay ve Ateş, 2013).

1998 yılının Nisan ve Mayıs ayları içerisinde 39.500 askeri personelin katılımı ile yurt içinde başlayan ve sınır ötesine genişleyen 'Murat Operasyonu' olarak isimlendirilen harekâtta 27 general görev almıştır (Hürriyet, Nisan 1998). Gerçekleşen bu operasyon neticesinde beklenen hedeflere ulaşılamamıştır (Akutay ve Ateş, 2013).

13 Nisan 1998 günü PKK'nın yönetim kadrosunda bulunan Şemdin Sakık, Irak'ın kuzeyine icra edilen operasyonla yakalanarak Türkiye'ye getirilmiş, bu operasyon ile örgüte büyük bir psikolojik darbe vurulmuştur (Özdağ, 1999).

26 Temmuz 1999 günü ise dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu, Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK'ya ait hedeflerin Türk savaş uçakları

tarafından bombalandığını ifade etmiştir (CNN Türk, Şubat 2008). ‘Sandviç Operasyonu’ olarak adlandırılan bu operasyon kapsamında, Irak’ın kuzeyinde bulunan Lolan ve Hakurke bölgeleri karadan ve havadan ateş altına alınmıştır (İnternet Haber, Şubat 2008). Bu tarihten 2003 yılının sonuna kadar PKK tarafından ilan edilen tek taraflı sözde ateşkesin de etkisiyle bölgeye yönelik kapsamlı bir operasyon icra edilmemiştir. (Akutay ve Ateş, 2013).

TMH’nun ikinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin 1993 yılında hazırladığı ‘Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu’nda;

Teröristlere hızlı bir şekilde müdahale edilmesini sağlayan zırhlı araçlar ve gece görüş özelliğine sahip olan helikopterlerin güvenlik kuvvetlerine ancak Ekim 1992’de teslim edildiği,

Pusuya karşı korumalı araçlara ilişkin ihtiyaçların giderilemediği,

Teknolojinin kullanılmasındaki gecikmenin zayıf artmasına neden olduğu,

Sınır güvenliğinin sağlanmasında, İHA’ların ve elektronik cihazların kullanılmasındaki gecikme nedeniyle teröristlerin sınırlarımızdan geçişlerinin önüne geçilemediği, ifade edilmiştir (akt. Kantemir, 2015).

Ayrıca CHP’nin 1993 yılında yayımlanan ‘CHP 26’ncı Olağan Kurultay Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu’nda yapılan tespitler, teknoloji yönetimi açısından oldukça önemlidir. Bu raporda özetle;

Güvenlik kuvvetlerinin donatılmasında geç kalındığı,

OHAL Valiliğinin teknolojiden yararlanmada başarısız ve yetersiz kaldığı,

Sınırlı sayıdaki Süper Kobra helikopteri ile zırhlı araçların ancak birkaç hafta önce (Şubat 1993) devreye sokulabildiği,

Teknoloji kullanımındaki bu gecikmenin de şehit ve yaralı sayısının artmasının bir başka nedeni olduğu,

Taarruz helikopterlerinin ancak 1992 Ekim ayı başlarında envantere alınabildiği,

Devriye görevleri için pusuya karşı korumalı araçlara yönelik gereksinimlerin giderilemediği,

Güvenlik kuvvetlerinin teknoloji seviyesinin çok yetersiz olduğu, belirtilmektedir (akt. Kantemir, 2015).

İkinci dönemin başlangıcında termal kameraya sahip silah sistemlerinin envantere alınmaya başlanması, gece şartlarının yavaş yavaş PKK'nın aleyhine dönmesine yol açmıştır. Bu dönemde TSK tarafından benimsenen 'alan hâkimiyeti'nin de gece görüş kabiliyeti sayesinde tam anlamıyla hayata geçirilebildiği söylenebilir. Bu kabiliyet sayesinde askeri tesislerin ve arazide bulunan birliklerin güvenliği artırılmış, konvansiyonel birlikler gece-gündüz arazide konuşlandırılabilmiştir (Kantemir, 2015).

Bölgede görev yapan askeri personel sayısının, 1994 yılı itibariyle önceki yıllara nazaran 2,5 katına çıkarılması neticesinde, güvenlik kuvvetleri ile çatışmaya giren PKK'nın, sahada daha zor koşullarda mücadelesini yürütmek zorunda kaldığı muhakkaktır.

1992 yılında zorunlu askerlik süresinin 18 aydan 15 aya indirilmesi, TMH'yi olumsuz yönde etkilemiş, ancak zorunlu askerlik süresi 1994 yılından itibaren tekrar 18 aya çıkarılarak personel sayısı artırılmıştır. Uzman erbaş temini ile bölgede bulunan askeri birliklerde deneyimli personel sayısı artırılmıştır. Uzman erbaş temininin, TMH'nin profesyonel personel ile icra edilmeye başlanmasının ilk adımı olduğu söylenebilir.

İstihbarat birimleri arasındaki koordinasyonun 1994 yılında sağlanmasıyla, güvenlik kuvvetlerinin askeri harekâtlarda ihtiyaç duyduğu istihbaratın değerlendirilmesinin ve vaktinde kullanılabilmesinin kolaylaştığı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin 1993 yılından itibaren, kendisi için birinci tehdidin Yunanistan değil, PKK olduğunu kabul etmesi ile birlikte, siyasi iktidarın TSK'nın ihtiyaç duyduğu kaynakları hızlı bir şekilde tahsis etmeye başladığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde doğu illerinden sorumlu ordu ve kolordu komutanlıklarının

personel, silah, mühimmat ve teçhizat bakımından güçlendirilmesi neticesinde, PKK ile daha etkin bir mücadele verildiği değerlendirilmektedir.

Alınan tedbirler neticesinde 1994 yılı; güvenlik kuvvetlerinin teknolojiyi etkin bir biçimde kullanmaya başladığı yıl olmuştur. Özellikle 1994 yılında termal kameraların sınır hattında etkin bir şekilde kullanılması, teröristlerin bölgede tespit edilmesini kolaylaştırmış (Kışlalı, 1996), GPS cihazları ve kış teçhizatı ile donatılan güvenlik kuvvetleri, ağır kış şartlarında operasyonlarına devam ederek, 1994 yılının ilkbahar dönemlerinde sonuç almaya başlamıştır. 1994 yılında dağlar artık örgüt için güvenli bölge olmaktan çıkmıştır (Özdağ, 2007). Tablo 5’de görüldüğü üzere bu dönem içerisinde 1994 yılı, en fazla teröristin etkisiz hale getirildiği yıl olmuştur.

Öcalan’ın 1999 yılında Kenya’da yakalanmasıyla birlikte PKK, değişim sürecine girmiş ve silahlı grupların sınır dışına çekilmesi stratejisini izlenmiştir.

Güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak’ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar ve uygulanan ‘alan hakimiyeti’ prensibi ile -özellikle 1994 yılından itibaren alınan tedbirler sonucu- hareket alanı kısıtlanan teröristlerin arazide rahat hareket edememesinin bir neticesi olarak; terör eylemlerinin sayısında azalma meydana gelmiştir. Zira bu dönemde, bir günde en çok 1993 ve 1994 yıllarında terör eylemi gerçekleştiren PKK’nın, 1993 ve 1994 yıllarına nazaran ilerleyen yıllarda terör eylemlerinin sayısında yarı oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6’da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH’nın ikinci döneminde, PKK’nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 1992 yılında 4.77, 1993 yılında 10.60, 1994 yılında 9.45, 1995 yılında 5.87, 1996 yılında 5.29, 1997 yılında 3.86, 1998 yılında 2.76, 1999 yılında ise 4.45 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010).

TMH’nın ikinci döneminde ülke içinde ve sınır ötesinde -özellikle 1994 yılında- icra edilen askeri harekâtlar neticesinde; bir günde en çok teröristin 1994 yılında etkisiz hale getirildiği görülmektedir. 1999 yılında örgüt liderinin yakalanmasının ardından silahlı unsurlarını ülke dışına çıkaran PKK’nın, ülke içinde silahlı unsuru kalmamasının bir neticesi olarak; 1999 yılı en az teröristin

etkisiz hale getirildiği yıl olmuştur. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın ikinci döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 1992 yılında 3.67, 1993 yılında 5.34, 1994 yılında 11.26, 1995 yılında 8.24, 1996 yılında 8.39, 1997 yılında 6.38, 1998 yılında 4.34, 1999 yılında ise 2.79 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönem içerisinde en çok zayıflığın 1994 yılında verildiği ancak bu tarihten sonra, batı illerinden doğu illerine sevk edilen komando birliklerinin silah ve teçhizatları ile birlikte TMH bölgesinde konuşlandırılması, genel maksat helikopterlerinin ve gece görüş sistemlerinin TMH'da etkili olarak kullanılmaya başlanması ve güvenlik kuvvetlerinin TMH kapsamında ihtiyaç duyduğu gerekli silah ve teçhizatların tedarik edilmesi ile birlikte şehit olan güvenlik görevlisi sayısında her yıl düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın ikinci döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 1992 yılında 1.87, 1993 yılında 2.04, 1994 yılında 2.97, 1995 yılında 1.87, 1996 yılında 1.67, 1997 yılında 1.21, 1998 yılında 0.96, 1999 yılında ise 0,60 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

1992 yılından itibaren artan terör saldırılarında, 1995 yılından sonra alınan tedbirler neticesinde kademeli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 1999 yılında örgüt liderinin yakalanmasının ardından silahlı unsurlarını ülke dışına çıkaran PKK'nın, ülke içinde silahlı unsuru kalmamasının bir neticesi olarak; 1999 yılı en az terör saldırısının gerçekleştiği yıl olmuştur. Bu bağlamda, Tablo 7'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın ikinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 1992 yılında 1.14, 1993 yılında 0.54, 1994 yılında 1.06, 1995 yılında 0.98, 1996 yılında 1.03, 1997 yılında 0.93, 1998 yılında 1.07, 1999 yılında ise 0,57 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın ikinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemleri neticesinde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık en çok teröristin 1997 yılında etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 8'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın ikinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemleri neticesinde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz

hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 1992 yılında 1.96, 1993 yılında 2.62, 1994 yılında 3.79, 1995 yılında 4.40, 1996 yılında 5.04, 1997 yılında 5.30, 1998 yılında 4.52, 1999 yılında ise 4.64 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

Bu dönem içerisinde TSK tarafından Irak'ın kuzeyinde konvansiyonel tarzda gerçekleştirilen en kapsamlı operasyonlardan biri olan Çelik Harekâtı bu çalışmada detaylı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda;

Güvenlik kuvvetleri açısından Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nin en kritik kesimleri; Türkiye-Irak sınırının doğusunda bulunan Hakkâri Platosu ve batısında bulunan Cudi Platosu'dur. Türkiye'nin güney sınırından içeri giren 'üçgen' şeklindeki bu platoların savunulması ve kontrol altında tutulması oldukça zordur. Hakkâri Platosu'na Irak ve İran'dan, Cudi Platosu'na ise Irak ve Suriye'den girişi ve çıkışı kolaylaştıran sarp boğazların yanı sıra birçok patika ve dağ yolu gibi taktik istikametler bulunmaktadır. Çelik Harekâtı ise sınır güvenliğinin sağlanmasında problemler yaşanan bu bölgenin güneyinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Irak sınırı boyunca 350 km'ye ulaşan ve 40 km derinliğe uzanan harekât alanı, takribi 14.000 km² genişliğindedir. Bölgenin coğrafi yapısının dağlık olması, karayoluyla yapılacak kuvvet intikallerini kısıtlamıştır (Özgen, 2015).

Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, batıda Suriye sınırlarıyla çevirili olan harekât bölgesi, batı-doğu istikametinde paralel olarak uzanan iki dağ sırası ve bunların arasındaki koridordan oluşmaktadır. Türkiye-Irak sınırı üzerinde başlayan ilk dağ sırası doğudan batıya; Hakurk, Avaşin, Zap, Metina, Hantur Dağları, Haftanin ve Sinad bölgelerinden oluşmakta olup bu dağ sırasının ardından Zaho-Amadiya koridoru, bu koridorun güneyinde ise Hayırsızdağ ve Garadağ'ın oluşturduğu ikinci bir dağ sırası bulunmaktadır (Kundakçı, 2004).

Bölgede; Dicle ve Murat Nehirleri, Habur, Hezil ve Botan Çayları ile bu akarsuların tali kollarıyla birbirinden ayrılan binlerce zıt kompartıman bulunmakta olup arızalı coğrafi yapısı sebebiyle bölgede rakım farkları da yüksek boyutlardadır. Bölgede bir saatlik yürüyüş mesafesi 600 metreden 3.000 metreye

kadar çıkıp inebilmektedir. Coğrafi yapısıyla, gayri nizami harp teknik ve taktiklerini kullanan silahlı bir örgütün üstlenmesine oldukça elverişli koşullar sunan bölgede, vadiler haricinde dağları geçebilmenin tek yolu patikalardır (Özgen, 2015).

Irak'ın kuzeyinde, Türkiye sınırına 15-20 km mesafede PKK'nın birçok kampı bulunmaktadır. PKK yazınında 'Botan-Behdinan Eyaleti' olarak belirtilen bu bölgedeki başlıca kamplar; Haftanın, Hakurk, Sinad, Metina, Avaşın, Zap, Zeli ve Boti kamplarıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanaklarında, Çelik Harekâtı'nın gerçekleştirileceği dönemde, bu kamplarda sayıları 2.400-2.800 arasında değişen terörist bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Yine bu tutanaklarda, teröristlerin örgüt kamplarına göre dağılımları; Haftanın 150-200, Sinad 600-700, Zap 100-150, Metina 300-350, Hakurk 300-400, Avaşın 500-600, Zeli 50 ve Boti 350-400 şeklinde belirtilmiştir (Özdağ, 2007).

1993-1995 yılları arasında Hakkâri Dağ ve Komando Tugay Komutanlığı görevinde bulunan Tümğ. Osman Pamukoğlu, Irak'ın kuzeyinde bulunan örgüte ait kampların, ülke içinde bulunan kamplara benzemediğini, örgütün Irak'ın kuzeyinde bulunan kampları 'haremi ismeti' olarak gördüğünü, burada bulunan teröristlerin savaşma azminin ve direncinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir (Özgen, 2015).

TSK'nın Irak'ın kuzeyine askeri bir harekât düzenleyeceği ve Irak sınırına yığınak yapıldığı yorumları ile ilgili olarak, 2 Mart 1995 günü dönemin Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "PKK'nın yığınak yaptığı şeklinde duyum aldık. Tedbirler bu çerçevede. Özel bir tedbir yok. Sınırlarda devamlı olarak önlemler alınıyor." Harekât gerçekleştirilmeden önce ise Irak'ın kuzeyinde yayın yapan PKK radyosu, TSK'nın sınır ötesi harekât gerçekleştireceğinden bahsetmiştir (Çölükoğlu, Kasım 2019).

Çelik Harekâtı'nın hedefleri Genelkurmay Başkanlığı'nca gerçekleştirilen basın toplantısında şu şekilde sıralanmıştır;

PKK'nın Irak'ın kuzeyin bulunan kamplarını kullanılamaz hale getirmek,
PKK'nın bölgede hâkimiyet kurmasının önüne geçmek,

PKK'nın lojistik destek imkânlarını sekteye uğratmak,
 PKK'nın muhabere, sevk ve idare sistemini imha etmek,
 PKK'nın olası eylemlerinin önüne geçmek,
 PKK'lı teröristleri etkisiz hale getirmek,
 PKK'nın içinde bulunduğu psikolojik çöküntüye hız kazandırmak,
 Terörle mücadelede Türkiye'nin kararlılığını göstermek (Çölükoğlu, Kasım 2019).

Çelik Harekâtı'na bölgede bulunan askeri birliklerin yanı sıra; Eskişehir, Kars, Ağrı, Erzurum, Van, Malatya, İzmir, Isparta, Ankara ve İstanbul gibi farklı şehirlerden bölgeye sevk edilen birlikler de katılmıştır. Harekât öncesinde Türkiye-Irak sınırına sevk edilen birlikler arasında; Bolu'da konuşlu bulunan 2'nci Komando Tugayı, Kayseri'de konuşlu bulunan 1'inci Komando Tugayı, Hakkâri'de konuşlu bulunan 5'nci Komando Tugayı, Siirt'te konuşlu bulunan 3'üncü Komando Tugayı, Diyarbakır'da konuşlu bulunan 16'ncı Zırhlı Tugay, Şırnak'ta konuşlu bulunan 6'ncı Motorlu Piyade Tugayı, Mardin'de konuşlu bulunan 70'nci Mekanize Piyade Tugayı ve Şanlıurfa'da konuşlu bulunan 20'nci Zırhlı Tugay bulunmaktadır. Ayrıca Öz.K.K.lığı unsurları ve 2'nci Taktik Hava Kuvvet Komutanlığı'na bağlı savaş uçakları da harekâta katılmıştır (Yazıcı, 2016).

Harekât tarihinin Mart ayı olarak belirlenmesinin sebebi, bölgede kış şartlarının devam etmesi ve bu dönemde karların erimemiş olmasından dolayı teröristlerin hala örgüt kamplarında toplu bir şekilde bulunmasıdır. Bu kapsamda, kış dönemini kamplarda eğitim alarak sürdüren teröristlerin, ilkbaharda kırsala dağılmalarına mahal vermeden etkisiz hale getirilerek, terör eylemlerinin arttığı Mayıs-Ağustos arasındaki dönemi rahatlatmak amaçlanmıştır (Çölükoğlu, Kasım 2019).

Hazırlanan planlar kapsamında; komando ve piyade birlikleri, Cudi Dağı eteklerinden Hakkâri'nin doğusuna kadar olan bölgeye, mekanize ve zırhlı birlikler ile harekâta lojistik destek verecek olan hizmet destek birlikleri Silopi ve çevresine, kara havacılık birlikleri Hakkâri ve Şırnak'ta bulunan meydanlara

kaydırılmış, yakın hava desteğinin etkin bir şekilde yapılması maksadıyla Silopi'de 'Hava Destek Harekât Merkezi' teşkil edilmiştir (Kundakçı, 2004).

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Öz.K.K.lığına bağlı birlikler, harekâttan birkaç gün önce mekanize ve zırhlı birliklerin geçeceği kritik bölgelerde emniyet almış, 20 Mart günü ise asıl birlikler 6-7 noktadan Irak'ın kuzeyine giriş yapmıştır. Silopi'de konuşlu bulunan mekanize ve zırhlı birlikler, teröristlerin kaçış güzergâhlarını kesmek maksadıyla, gece yarısından sonra Habur Sınır Kapısı'ndan geçerek; Pirbela, Darkarajam ve Şabaniye Boğazı bölgelerine ulaşmış ve Hantur Dağı'nı kuşatma altına almıştır. Sabaha karşı ise iki taburdan oluşan askeri birlik, havadan Hantur Dağı ve Şabaniye Boğazı civarına indirilmiştir. Birliklerin tespit edilen tüm kamplara girmesi 36 saat; Hantur Dağı'da dâhil olmak üzere tüm bölgeye hâkim olmasıysa 48 saat içerisinde gerçekleşmiştir (Kundakçı 2004).

Bu harekâtta TSK'nın hedefi, Haftanın ve çevresinde bulunan 12 büyük örgüt kampı olarak belirlenmiştir. TSK unsurları, 1992 ve 1994 yıllarında gerçekleştirdiği askeri harekâtlardaki anlayış ile 13 generalin emir komutasında bulunan 35.000 kişilik büyük bir askeri kuvvetle, 20 Mart 1995 günü sabaha karşı 40 km derinliği hedefleyerek, 220 km'lik bir cephe hattından Irak'ın kuzeyine giriş yapmıştır. Çelik Harekâtı, F-4 ve F-16 savaş uçakları, Kobra ve Skorsky tipi helikopterler ile havadan desteklenmiştir. Ayrıca Çelik Harekâtı'nda, önceki yıllarda gerçekleştirilen harekâtlardan farklı olarak Talabani ve Barzani güçlerinden yardım alınmamış, harekât yalnızca TSK tarafından icra edilmiştir. Çelik Harekâtı esnasında PKK, birçok bölgede direniş göstermeksizin kamplarını boşaltmış, ancak PKK'nın cephe savaşına girişmesi sebebiyle tam anlamıyla bir kuşatma ve imha operasyonu gerçekleştirilememiştir (Çölükoğlu, Kasım 2019).

TSK karşısında arazide tutunamayan teröristler, çemberi aşabilmek ve yerlerini belli etmemek amacıyla çoğu zaman çatışmadan kaçınmış, geceleyin birçok noktada çemberi aşabilmek adına yanılma taktiklerinde bulunmuşlardır. Bu maksatla teröristlerin uyguladığı taktiklerden biri; küçük bir grubun taciz ateşi ile askerlerin dikkatini üzerine çekerek, büyük grubun ters istikamette kaçması şeklinde olmuştur (Yenerer, 2008).

Operasyonun ilk günlerinde dağılan PKK'lı gruplardan bazıları, Dügün ve Hantur Dağı'nda yeniden toparlanarak eylem yapmaya çalışmıştır (Kundakçı, 2004). Teröristler, askeri unsurlara geceleyin saldırılar düzenlemiş, geri çekilme esnasında beklenmedik bölgelerde birliklerin arkçı kuvvetine taarruz girişiminde bulunmuşlardır (Özgen, 2015). Bu girişimlerden en önemlisi; 14 Nisan günü Dügün Dağı'nın güneyinde bulunan 1530 rakımlı tepedeki yaşanan çatışmalardır. Bu çatışmaların ardından TSK tarafından alınan tedbirler, teröristlerin başkaca eylemler yapmasını engellemiştir (Kundakçı, 2004). Kısa bir süre içinde bölgede kontrolü ele alan TSK birlikleri, saklanan teröristlere yönelik arama-tarama faaliyetlerine başlamıştır (Özgen, 2015).

Çelik Harekâtı'na katılan askeri birlikler nisan ayının sonuna doğru kademeli bir şekilde geri çekilmeye başlamış, ilk kısım 24-25 Nisan tarihlerinde, ikinci kısım ise 3 Mayıs günü Türkiye'ye giriş yapmıştır (Kundakçı, 2004).

Geri çekilme, operasyonun en riskli safhalarından biridir. PKK'lı teröristlerin geri çekilme esnasında yol güzergâhı üzerinde bulunan köprüleri imha etmesinin yaratacağı riskler değerlendirilerek, bu safha gizli bir şekilde icra edilmiştir. TSK, geri çekilme esnasında aldatma tedbirlerini uygulayarak teröristleri yanıltmış, şöyle ki geri çekilmeden birkaç gün evvel başka bölgelere operasyonlar düzenlenmiş, böylelikle askeri birliklerin bu hareketi olağan bir faaliyet gibi gösterilmiştir (Bila, 2007). Geri çekilmenin ardından 6 bin kişilik askeri kuvvet sınır hattına konuşlandırılmıştır (Özdağ, 2007).

Çelik Harekâtı'na ABD destek vermiş gibi görünse de ABD Siyasi İşlerden Sorumlu Dışişleri Müsteşarı Marc Grossman, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı'yı iki kez ziyaret ederek, TSK'nın Irak'ın kuzeyinden çekilmesini istemiş, Irak ise, kendi topraklarında icra edilen bu harekâtı protesto etmiştir. Çelik Harekâtı'nda ciddi bir dış baskı altında kalan Türkiye, 24 Nisan günü 20 bin kişilik askeri kuvvetini geri çekmiş, ancak bölgede 10 bin kişilik askeri kuvvet bırakılmış ve Mayıs ayının sonuna kadar operasyonlar aralıklarla devam etmiştir (Çölükoğlu, Kasım 2019).

Genelkurmay Başkanlığı, Çelik Harekâtı kapsamında; 555'i ölü olmak üzere 568 teröristin etkisiz hale getirildiğini, 4.000 el bombası, 3.500 roket, 1.000'den fazla piyade tüfeği, 7.500 havan mühimmatı, 6.000 mayın, 75.000 uçaksavar mühimmatı ve 600.000 mermi ele geçirildiğini, 61 askerın şehit olduğunu, 185 askerın ise yaralandığını açıklamıştır (Özgen, 2015).

TMH'nın ikinci döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

Gayri nizami harp taktik ve tekniklerini kullanan PKK, bu dönemde silahlı kadrolarını; manga, takım ve bölük şeklinde teşkilatlandırmıştır. Bu dönemde takımlar 40-50, bölükler ise 110-120 teröristten oluşmaktadır. Bu teşkilatlanma içerisinde her kademedede; komutan, komutan yardımcısı, maliye sorumlusu, asker alma görevlisi ve propaganda görevlisi gibi karargâh hizmetlerini takip eden teröristler bulunmaktadır. Bu dönemde PKK tarafından başlıca kullanılan silahlar; Kalaşnikof piyade tüfeği, Biksi makineli tüfek, Kanas keskin nişancı tüfeği, Doçka uçaksavar makineli tüfeği, 82 mm'lik havan, RPG-11 ve RPG-7 roketatar silah sistemleri ve muhtelif tipte anti-tank/anti-personel mayınlarıdır (Pamukoğlu, 2004).

TMH'nın ikinci döneminde PKK'nın konvansiyonel tarzdaki saldırıları devam ederken, bu saldırıları birinci döneme kıyasla daha küçük gruplarla gerçekleştirmiştir (Ökten, 2018).

1991 yılının Mayıs ayında Irak Silahlı Kuvvetleri'nden kaçan mültecilerin Türkiye sınırına birikmesi sonucu Türkiye, bu sığınmacıların ülkeye girişine izin vermemiş ancak mültecilere insani yardımlar yaparak güvenliklerini sağlamıştır. Bölgede meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan PKK, sözde yeni kurtarılmış bölgeler elde ederek, Irak Silahlı Kuvvetleri'nin bölgeden çekilirken geride bıraktığı silah ve mühimmatları ele geçirmiş, ayrıca dağılan SSCB'den gelen silah ve teçhizatlarla elini güçlendirmiştir. PKK'nın Irak'ın kuzeyinde ayakta kalması ise 1994 yılının Nisan ayında cereyan eden Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)-Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) çatışması ile mümkün olmuştur (Özdağ, 2007).

Diğer yanan, 1991 yılından itibaren PKK, bazı sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Militan sayısı arttıkça, büyüyen silahlı unsurları sevk ve idare edecek lider personel problemi öne çıkmış, ağır silahlar ve hava gücü olmaması nedeni ile kendisinden çok daha donanımlı TSK karşısında mevzi savaşına girişilmesi, örgütü zor durumda bırakmıştır. Ayrıca sayıca büyük terörist unsurların güvenlik kuvvetlerinin keşif faaliyetlerinden gizlenmesi ve bu unsurlara lojistik destek sağlanması da daha zor bir hale gelmiş, unsurlar arasında yapılması gerekli olan muhabere, güvenlik kuvvetlerinin sinyal istihbaratı faaliyetlerini kolaylaştırmıştır (Özdağ, 2007).

Öcalan tarafından 1992 yılında yazılan ‘Ayaklanma Taktikleri Üzerine Tezler ve Görevlerimiz’ isimli kitabın dağıtımını yapan PKK, böylelikle kitleleri harekete geçirerek yerleşim yerlerini ele geçirmeyi amaçlamış, örgütün bu hedef kapsamında tespit ettiği ilk yerler; Silopi, Cizre, Nusaybin ve Şırnak olmuştur. ‘Uzun süreli halk savaşı’nın ‘stratejik denge aşaması’na geçmeyi planlayan örgüt, 1992 yılının Eylül ayında Maden-Doğu-Toroslar-Ergani-Bitlis-Tatvan bölgelerinde faaliyet alanını genişletmeye çalışarak, imkân bulması durumunda bazı küçük ilçelerin ele geçirilmesini amaçlamıştır (Özdağ, 2007).

PKK, 1993 yılının bahar aylarında sözde tek taraflı ateşkes ilan etmiş (Özeren ve Sever, 2013), ancak devam ettirdiği şiddet eylemleri ile hedefine ulaşamayacağını anlayınca, 1993’den itibaren karşı karşıya kaldığı sorunları çözebilmek maksadıyla legalleşmeyi bir taktik araç olarak kullanmaya çalışmıştır (İnanç ve Polat, 1999).

TMH’nın ikinci döneminin ilk yıllarında, ülke içinde örgüte katılan kişi sayısında artış yaşanırken, bu sayının 1994 yılından sonra örgütün başarısızlıklarından dolayı azaldığı görülmektedir. Örgüte ülke içinde katılımın azalması, örgütü şehir merkezlerinde intihar eylemleri gerçekleştirmeye sevk etmiş, bu alanda ilk intihar saldırısı 28 Haziran 1996 günü gerçekleşmiş, bu saldırı neticesinde 9 asker şehit olmuştur (Özdağ, 2007).

Örgüt çatışmaları, 1995’de Akdeniz’de, 1996’da ise Karadeniz’de yaymaya çalışmış, turistik bölgelerde gerçekleştirilmesi planlanan terör saldırıları ise güvenlik kuvvetlerince önlenmiştir (Özdağ, 2007).

1990’ların başından itibaren artan terör saldırıları, güvenlik kuvvetlerinin ortaya koyduğu tedbirler sonucunda 1995–1999 yılları arasında belirli bir seviyede tutulmuş, 1999’da ise örgüt liderinin yakalanması ile birlikte durma noktasına gelmiştir (Cantenar ve Tümlü, 2016).

TMH’nın ikinci döneminde PKK’nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Bu dönemde PKK’nın konvansiyonel tarzdaki saldırılarını devam ettirdiği ve saldırılarını birinci döneme nazaran daha az sayıdaki gruplarla gerçekleştirdiği görülmektedir. Buradaki amacın; imhadan yıpratmaya doğru evrildiği ifade edilebilir. Bu durumun birkaç farklı sebebi olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeplerden biri; 1992 yıllarından itibaren TSK’nın; organizasyon yapısını düşük yoğunluklu çatışmanın şartlarına göre değiştirmesi, teknolojik altyapıya önemli yatırımlar yapması ve askeri personele terörle mücadeleye yönelik eğitimler vermeye başlamasıdır (Pamukoğlu, 2004). Diğer bir sebep ise; PKK’nın sözde orta kademe yöneticilerinin, ‘gerilla’ tarzı savaşa nazaran, daha zor olan ve büyük birliklerin operasyonel seviyede sevk ve idaresini gerektiren konvansiyonel savaşa dair yetenek ve tecrübeye sahip olmamalarıdır (Özcan 1999).

Bu dönemde TSK’nın, Irak’ın kuzeyine yönelik gerçekleştirdiği büyük çaplı askeri harekâtlarda, konvansiyonel manevraya dayalı çatışmalara giren PKK, teknik ve taktik eksiklikleri sebebi ile ciddi kayıplar vermiştir. PKK’nın sözde üst düzey yöneticilerinden Murat Karayılan, askeri başarısızlığın sebebini; askeri eğitimin ikinci plana atılarak, siyasi eğitime ağırlık verilmesi olarak göstermiştir (Ökten, 2018).

PKK’nın 1991 yılında Irak’ın kuzeyindeki otorite boşluğunu iyi değerlendirdiği, böylelikle kendine bir hareket alanı bulduğu ve aynı yıl dağılan SSCB’den gelen silahlarla elini güçlendirdiği görülmektedir. Ancak gruplar arasındaki muhaberelelerin güvenlik kuvvetlerinin sinyal istihbaratına maruz

kalması, kendisinden daha donanımlı olan güvenlik kuvvetleri ile mevzi savaşına girmesi örgütü zor durumda bırakmıştır.

Bu dönem PKK'lı teröristlerin kaybının fazla olmasının sebebi; teröristlerin eğitimsiz, tecrübesiz ve önemli bir bölümünün 14-15 yaşlarında olması, TSK'nın teknolojik alt yapısını geliştirerek, envanterine aldığı termal kameralar ve gece görüş sistemleri ile gece şartlarını kendi lehine çevirmesidir (Kantemir, 2015).

Ocak 1993 tarihinde sözde tek taraflı ateşkes ilan eden PKK'nın, bu ateşkesi, zaman kazanmak ve kadrolarını güçlendirmek amacıyla ilan ettiği değerlendirilmektedir (Çetin, 2009).

Bu dönemin ilk yıllarında, ülke içinde örgüte katılımında artış yaşandığı ancak 1994 yılından sonra PKK'nın güvenlik kuvvetleri karşısında maruz kaldığı başarısızlıklardan dolayı katılımın azaldığı, güvenlik kuvvetlerince icra edilen askeri harekâtlar ve benimsenen 'alan hâkimiyeti konsepti' ile PKK'nın hareket alanının önemli ölçüde kısıtlandığı, bu nedenle örgütün ülke gündemindeki yerini korumak amacıyla intihar saldırısı türü eylemlere başvurduğu görülmektedir.

Örgüt, 1995 yılından sonra Türkiye'nin diğer coğrafi bölgelerine yayılarak 'savaşın Türkiyelileşmesi'ni hedeflemiş, bu hedef kapsamında uluslararası alanda Türkiye'de bir iç savaş yaşandığı algısı oluşturmayı ve Ankara ile müzakere masasına oturmayı planlamıştır (Özdağ, 2007).

Üçüncü Dönem (2000-2003)

Örgüt lideri Öcalan'ın yakalanmasının ardından, PKK'nın tek taraflı ateşkes ilan ederek, Türkiye'den çekilme kararı alması sebebiyle konvansiyonel saldırılarda bir nebze kesilme yaşandığı dönemdir.

Bu dönem, Tablo 5'de görüldüğü üzere PKK; 2000 yılında 193, 2001 yılında 130, 2002 yılında 81, 2003 yılında 384 olmak üzere toplamda 788 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tunalı, 2010), bu eylemler neticesinde; 2000 yılında 24, 2001 yılında 22, 2002 yılında 11, 2003 yılında 26 olmak üzere toplamda 83 güvenlik görevlisi şehit olurken, 2000 yılında 76, 2001 yılında 105, 2002 yılında

137, 2003 yılında 168 olmak üzere toplamda 486 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020).

Bu dönemde sınır ötesine herhangi bir harekât icra edilmemiş, Tablo 5’de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 2000 yılında 307, 2001 yılında 157, 2002 yılında 50, 2003 yılında 101 olmak üzere toplamda 615 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönem, Tablo 9’da görüldüğü üzere, ülke içerisinde; 2000 yılında 440, 2001 yılında 387, 2002 yılında 407, 2003 yılında 499 olmak üzere toplamda 1.733 kişi PKK’ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

TMH’nın birinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

1980 askeri darbesi ile ilan edilen sıkıyönetimin bitiminden hemen sonra, 19 Temmuz 1987 günü bölgede ilan edilen OHAL (Hürriyet, Kasım 2002) uygulamasına 30 Kasım 2002 günü son verilmiştir (Özdemir, 2012).

II. Körfez Savaşı’ndan önce, 24 bin ABD askerinin Habur Sınır Kapısı üzerinden Irak topraklarına girmesi, 38 bin ABD askerinin ise ihtiyadi olarak Türkiye’de konuşlanması, Türkiye’de bulunan bazı havaalanları ve limanların ABD’nin Irak’a düzenleyeceği operasyonlarda kullanılması, 31 bin Türk askerinin sınırda, 31 bin Türk askerinin ise Irak sınırından 40 km kadar içeride konuşlanması (Bölükbaşı, 2008) planı kapsamında, gerekli tezkerenin 1 Mart 2003 günü TBMM’de onaylanmaması neticesinde, ABD-Türkiye ilişkileri gerilmiştir (Kantemir, 2015). Bu olaydan sonra, Türkiye üzerinden Irak’a girme ihtimali kalmayan ABD, müttefik olarak Irak’ın kuzeyinde bulunan Kürt grupları seçmiştir. ABD’nin, Türkiye’nin Irak topraklarında gerçekleştireceği askeri harekâtlara sıcak bakmaması sebebiyle ülke içine ‘hapsedilen’ Türkiye (Büyükanıt, 2009), bu dönemde PKK’nın da ilan ettiği tek taraflı ateşkesin etkisiyle, Irak’ın kuzeyinde kapsamlı bir askeri harekât icra etmemiştir (Akutay ve Ateş, 2013).

Türkiye, bu dönemde her ne kadar sınır ötesine askeri bir harekât icra etmemiş olsa da güvenlik kuvvetlerinin çağın gereklerine uygun silah ve teçhizatlarla donatılması noktasında önemli girişimlerde bulunmuştur.

2000 yılından itibaren 5.56 mm çapındaki Alman HK-33 piyade tüfekleri güvenlik kuvvetlerinin envanterine alınmaya başlanmış ancak 7.62 mm çapındaki G3 piyade tüfekleri de askeri faaliyetlerde kullanılmaya devam edilmiştir. 2000 yılından itibaren saldırı helikopterlerinde kullanılmak üzere AGM-114K Hellfire füzeleri, 2001 yılından itibaren savaş uçaklarında kullanılmak üzere lazer hedef işaretleme sistemleri, 2002 yılından itibaren ise; hedef tespit, tarif ve işaretlemesinde ciddi kolaylık sağlayan Hedef Koordinat Belirleme Sistemleri, 105 mm.lik Panter obüsleri, MK-19 bombaatarlar ve üzerinde 7.62 mm'lik makineli tüfek ve termal gece görüş sistemi bulunan Kobra TTZA'lar envantere alınmış ve TMH'da ateş gücü unsuru olarak oldukça etkin kullanılmıştır. T10 taşınabilir gündüz görüş dürbünleri 2003 yılından itibaren, termal görüş imkânının ağır ve hafif silahlara kazandırılması amacıyla termal gece görüş dürbün sistemleri ise 2004 yılından itibaren envantere alınmaya başlanmıştır (Kantemir, 2015).

TMH'nın üçüncü döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Bu dönem, Irak'ta işgalci olarak bulunan ABD ile yaşanan gerilim ve PKK'nın sözde ateşkes ilanından sonra silahlı unsurlarını sınır dışına çekmesi neticesinde, güvenlik kuvvetlerinin sınır ötesinde kapsamlı bir harekât icra etmediği, ancak güvenlik kuvvetlerinin envanterinin çağın gereklerine uygun askeri teçhizatlarla güçlendirildiği görülmektedir.

Bu dönem PKK'nın terör saldırılarında; 2002 yılına kadar belirli bir oranda azalış, 2003 yılından itibaren ise artış görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın üçüncü döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 2000 yılında 0.53, 2001 yılında 0.36, 2002 yılında 0.22, 2003 yılında ise 1.05 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010).

TMH'nın üçüncü döneminde, diğer dönemlere nazaran oldukça az zayıt verilmiştir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın üçüncü döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 2000 yılında 0.07, 2001 yılında 0.06, 2002 yılında 0.03, 2003 yılında ise 0.07 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

TMH'nın üçüncü döneminde, diğer dönemlere nazaran etkisiz hale getirilen terörist sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın üçüncü döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 2000 yılında 0.84, 2001 yılında 0.43, 2002 yılında 0.14, 2003 yılında ise 0.28 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönemde, en çok terör saldırısının gerçekleştirildiği yılın 2003 yılı olmasına rağmen, her bir terör saldırısı neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısının en az olduğu yıl da 2003 yılıdır. Dolayısıyla PKK'nın 2003 yılında gerçekleştirdiği terör eylemlerinin çok nitelikli eylemler olmadığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Tablo 7'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın üçüncü döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 2000 yılında 0.52, 2001 yılında 0.98, 2002 yılında 1,83, 2003 yılında ise 0.51 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020).

Bu dönemde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen terörist sayısında yıllara göre azalma olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 8'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın üçüncü döneminde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 2000 yılında 12.79, 2001 yılında 7.14, 2002 yılında 4.55, 2003 yılında ise 3.88 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın ikinci döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

Öcalan'ın yakalanması, örgüt için bir dönüm noktası olmuştur. Öcalan'ın yakalanması ile birlikte PKK'nın lidersiz kalması ve güvenlik kuvvetlerince gerçekleştirilen askeri harekâtlar PKK'yı tükenme noktasına getirmiştir (Elarslan, 2021).

Öcalan'ın yakalanmasının ardından PKK, 2000 yılında gerçekleştirdiği 7'nci Kongre kararlarını 9 Şubat 2000 günü bir bildiri ile ilan etmiştir. Bu bildiri de, Türkiye'nin demokratik dönüşümünün sağlanabilmesi ve Kürt sorununun çözülebilmesi amacıyla, 'Demokratik Cumhuriyet ve Barış Projesi' adı altında yeni bir program oluşturulduğu ifade edilmiştir (Kaya, 2013; Alkan, 2002). PKK, bu kongrede alınan kararları uygulamaya koyabilmek adına, 05-22 Ağustos 2001 tarihleri arasında 6'ncı Ulusal Konferansını gerçekleştirmiş, bu konferansta Kürt halkında 'serhildan'⁷ çağrısında bulunulmuştur (Yüksek, 2022).

2002 yılının Nisan ayında 8'nci Kongresini gerçekleştiren PKK, bu kongrede terör örgütü imajından kurtulabilmek için adını Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (Kongre-i Azade Demokrasiye Kürdistan/KADEK) olarak değiştirmiştir (Alkan, 2002). Türkiye, gerçekleştirdiği diplomatik girişimlerle; PKK'nın, AB'nin terör örgütleri listesinde yer almasını sağlarken, KADEK bu listede yer almamıştır (Eliçık, 2019). 8'nci Kongre'de; Kürt kimliğinin tanınması, genel af, Kürt dilinin üzerindeki baskıların kaldırılması, idamın kaldırılması ve sözde bağımsız 'Kürdistan'a Türkiye'nin müdahale etmesi durumunda HPG'nin devreye gireceği gibi kararlar alınmıştır (Alan, 2016).

27 Ekim-6 Kasım 2003 tarihleri arasında PKK'nın gerçekleştirilen 9'ncü Kongresinde KADEK feshedilmiş, yerine Kürdistan Halk Kongresi (KONGRA-GEL) ilan edilmiştir (Kaya, 2013). PKK, bu isim değişikliği ile 'barıştan yana olduğu' mesajını vermek istemiştir. KONGRA-GEL, bağımsız bir devlet kurma amacından vazgeçerek, hedefini; Kürtlere anayasal vatandaşlık verilmesi ve Kürt kimliğinin kabul edilmesi şeklinde ilan etmiştir. Bu yeni hedef kapsamında PKK, eylem tarzını 'serhildan', stratejisini 'siyasal mücadele', silahlı mücadelesini ise 'meşru savunma' olarak belirlemiştir (Yüksek, 2022).

Bu dönem kamuoyunda gündemde kalma çabaları kapsamında PKK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan şehir merkezlerinde toplumsal olaylar organize etmiş, cezaevlerinde bulunan örgüt mensuplarına başta ölüm orucu olmak üzere çeşitli eylemlere başlanılması talimatı göndermiş ve 'serhildan' çağrısında bulunmuştur (Elarслан, 2021).

⁷ Başkaldırı (Özdağ, 2007).

PKK, bu dönem içerisinde yalnızca elinde bulunan silahlı gücü muhafaza etmeye çalışmıştır. Güvenlik kuvvetleri, bu dönemde yurtiçindeki operasyonlarını hız kesmeden sürdürmüş, PKK'nın bölge halkı üstündeki baskısı neredeyse sıfırlanmıştır (Alan, 2016).

TMH'nın üçüncü döneminde PKK'nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Örgüt liderinin yakalanmasının ardından silahlı unsurlarını ülke dışına çıkararak PKK'nın, sahada propaganda faaliyetleri gerçekleştirememesi neticesinde ülke içinde örgüte katılımın önceki dönemlere nazaran azaldığı tespit edilmiştir.

Örgütün bu dönemde; sözde bağımsız 'Kürdistan' hedefi yerine, Kürt kimliğinin tanınması, Kürtler ile ilgili anayasal düzenlemeler yapılması ve 'demokratik cumhuriyet' gibi söylemlere yöneldiği, bunu yapmak içinse bölgede bulunan sivil halkı devlete karşı itaatsizlik eylemlerine teşvik ettiği ve yine terör örgütü imajından kurtulabilmek adına isim değişikliğine gittiği görülmektedir.

Dördüncü Dönem (2004-2007)

Bu dönem, PKK'nın yeniden konvansiyonel saldırılar gerçekleştirmeye başladığı dönemdir.

Bu dönem, Tablo 5'de görüldüğü üzere PKK; 2004 yılında 488, 2005 yılında 815, 2006 yılında 755, 2007 yılında 908 olmak üzere toplamda 2.966 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tunalı, 2010), bu eylemler neticesinde; 2004 yılında 81, 2005 yılında 113, 2006 yılında 110, 2007 yılında 148 olmak üzere toplamda 452 güvenlik görevlisi şehit olurken, 2004 yılında 370, 2005 yılında 551, 2006 yılında 559, 2007 yılında 434 olmak üzere toplamda 1.914 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020).

Bu dönem, güvenlik kuvvetlerince sınır ötesinde herhangi bir askeri harekât icra edilmemiştir. Tablo 5'de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 2004 yılında 135, 2005 yılında 193, 2006 yılında 149, 2007 yılında 264 olmak üzere toplamda 741 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Arslan, 2019).

Bu dönem, Tablo 9’da görüldüğü üzere ülke içerisinde; 2004 yılında 543, 2005 yılında 718, 2006 yılında 700, 2007 yılında 540 olmak üzere toplamda 2.501 kişi PKK’ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

Bu dönem, Tablo 10’da görüldüğü üzere; 2005 yılında 6, 2006 yılında 6, 2007 yılında 22 olmak üzere toplamda 34 PKK’lı terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019).

TMH’nın dördüncü döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

Bu dönem; TTZA, patlayıcı madde tespit sistemleri ve jammer gibi teknolojik sistemler envantere alınmaya devam edilmiştir (Demir, 2008).

2006 yılının Mart ayından itibaren PKK’nın terör eylemlerinde ciddi bir artış görülmüştür. Türkiye’nin, Irak’ta işgalci olarak bulunan ABD’nin, PKK’lı teröristlere müdahale etmesi yönündeki talebine ABD, bu mücadele için ‘maddi kaynağının olmadığını’ bahane etmiş, ayrıca Türkiye’nin sınır ötesi harekâtlar icra etmesine razı olmamıştır. Ancak 2006 yılından itibaren ABD, PKK ile mücadeleye yönelik Türkiye ile istihbarat paylaşımını artırmayı taahhüt etmiştir. 2006 yılında Türk ve ABD’li emekli generallerden oluşan bir ekip ile PKK’ya yönelik alınacak önlemlerin koordine edileceği bir mekanizma kurulmak istenmiş fakat bu mekanizmanın işlemediği anlaşıldığından, 2007 yılının başlarında bu alandaki çalışmalara son verilmiştir (Kantemir, 2015).

PKK’nın 2007 yılında gerçekleştirdiği Çukurca ve Dağlıca saldırılarının ardından ABD, Türkiye’nin Irak’ın kuzeyinde bulunan PKK kamplarına kısa süreli harekâtlar düzenlemesine rıza göstermiş ve Türk güvenlik kuvvetleri ile uydu fotoğrafları gibi bazı istihbari bilgileri paylaşmaya başlamıştır. PKK’nın 2007’den itibaren yoğun olarak gerçekleştirdiği terör saldırılarının ardından (Kantemir, 2015), 21 Ekim 2007 günü itibariyle Irak’ın kuzeyinde bulunan terör hedeflerine yönelik hava harekâtları başlatılmış, sınırlı seviyede de olsa zaman zaman kara harekâtları icra edilmiştir (Yayman, 2011).

Bu kapsamda;

16 Aralık 2007 günü Irak sınırının 90 km kadar içinde bulunan PKK hedefleri 50 savaş uçağı ile bombalanmıştır (Yayman, 2011).

Genelkurmay Başkanlığı, Irak sınırları içinde bulunan PKK'lı 50-60 kişilik terörist grubuna 1 Aralık 2007 günü müdahale edildiğini, 15 Aralık 2007 günü ise Kandil Dağı'nın savaş uçakları ile bombalandığını açıklamıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

17-18 Aralık 2007 tarihlerinde, Türkiye-Irak sınırını geçmeye çalışan terörist grubuna müdahale edilmiş, bölgede konuşlu bulunan kara birlikleriyle sıcak takip gerçekleştirilmiştir. Operasyon, Şemdinli-Yeşilova bölgesinde, sınırdan birkaç km derinlikte icra edilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK hedeflerine yönelik 22 Aralık 2007 günü gerçekleştirilen operasyonda, Amediye çevresindeki kamplar savaş uçakları ile bombalanmıştır (CNN Türk, Şubat 2008).

26 Aralık 2007 günü, Irak'ın kuzeyinde bulunan Zap bölgesinde savaş uçaklarıyla hava harekâtı icra edilmiş, 8 mağaranın bombalandığı operasyonda büyük bir terörist grup etkisiz hale getirilmiştir (CNN Türk, Şubat 2008).

Bu operasyonlardan bazıları; 50 bin askeri personelin yer aldığı, su engellerini yüzer köprülerle aşan zırhlı birliklerin operasyonel seviyede manevralar yaptığı, manevra ve ateş gücünün eşgüdümünde büyük konvansiyonel muharebeler şeklinde gerçekleştirilmiştir (Ökten 2018).

Bu dönemde, yurt içinde ve sınır ötesinde icra edilen harekâtlar, zorunlu askerlik hizmetini yapmakta olan erbaş ve erlerin bulunduğu birliklerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (Bilgiç, t.y.).

TMH'nın dördüncü döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

PKK'nın bu dönemde konvansiyonel saldırılarına yeniden başlaması, ABD ile Türkiye arasında meydana gelen ihtilaflar sebebi ile sınır ötesi harekâtların

kısıtlı olarak icra edilmesi neticesinde, örgütün ülke içerisinde eylemselliğini artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın dördüncü döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 2004 yılında 1.34, 2005 yılında 2.23, 2006 yılında 2.07, 2007 yılında ise 2.49 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010).

PKK'nın 2004 yılından itibaren konvansiyonel saldırılarına yeniden başlaması ile birlikte TSK, TMH'nın ilk iki döneminde olduğu gibi reaksiyon göstererek, ülke içinde örgüte yönelik operasyonlarını hızlandırmış, TSK'nın ülke içinde ve kısıtlıda olsa sınır ötesinde gerçekleştirdiği operasyonlar neticesinde 2004-2007 yılları arasında her geçen yıl etkisiz hale getirilen terörist sayısında artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın dördüncü döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 2004 yılında 0.37, 2005 yılında 0.53, 2006 yılında 0.41, 2007 yılında ise 0.72 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019).

TSK'nın bu dönemde de PKK'ya yönelik gerçekleştirdiği operasyonlarda, eğitimli ve donanımlı özel birlikler yerine, zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren askerlerden teşkilli kalabalık birlikleri kullandığı görülmektedir.

Zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren erbaş ve erler, bölgeye gitmeden çok iyi bir eğitim sürecinden geçirilse dahi, bölgenin iklim ve arazi koşulları zorlu olduğundan, erbaş ve erler bölgede aylarca süren operasyonlardan sonra çatışma tecrübesine sahip olabilmekte, araziye tanıyabilmekte ve teröristlerin kullandığı teknik ve taktikleri öğrenebilmektedirler. Bu 'alışma' sürecinde, hem etkili bir mücadele gösterilememekte hem de daha fazla zayıat verilmektedir. Durum böyleyken, süreç içerisinde tecrübe kazanan askerler bir müddet sonra terhis olmakta, yerine yeni gelen askerler için aynı süreç yeniden başlamaktadır. Bu durum karşısında birlik, komando birliği olsa dahi bu faktörlerden etkilenmektedir (Bilgiç, t.y.).

Ayrıca bu dönemde askeri harekâtların çok sayıda askeri personelle icra edilmesi, daha teröristle sıcak temasa girmeden harekâtın deşifre olmasına neden olurken, teröristlerin temasa girmekten kaçınmasına ve harekâtın boşa çıkmasına

sebebiyet vermiştir. İcra edilen harekât sayısının fazla olması, teröristlerin arazide serbest bir şekilde hareket etmesini engellemiş olsa dahi, birçok harekâttan sonuç alınamamış olunması, birliklerin mayın ve pusu gibi saldırılar ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Bilgiç, t.y.).

Ancak yine bu dönemde güvenlik kuvvetlerinin envanterinde TTZA sayısının artırılması ve diğer bazı önemli teknolojik ekipmanların envantere alınması ile birlikte personel zayıfatı belirli bir seviyede tutulmuş, fakat terör saldırılarının artmasının doğal bir sonucu olarak TMH'nın dördüncü döneminde her geçen yıl şehit sayısında kısmi bir artış meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Tablo 6'da yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın dördüncü döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 2004 yılında 0.22, 2005 yılında 0.31, 2006 yılında 0.30, 2007 yılında ise 0.41 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

Bu dönem içerisinde; meydana gelen terör eylemi sayısının her geçen yıl artmasına karşın, her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısının her geçen yıl azalması, önceki dönemlerde olduğu gibi örgütün nitelikli eylem yapabilme kabiliyetini gün geçtikçe kaybettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Tablo 7'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın dördüncü döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 2004 yılında 0.92, 2005 yılında 0.81, 2006 yılında 0.89, 2007 yılında ise 0.64 olarak tespit edilmiştir (Tunalı, 2010; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın dördüncü döneminde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısında ilk üç döneme nazaran azalma meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Tablo 8'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın dördüncü döneminde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 2004 yılında 1.67, 2005 yılında 1.71, 2006 yılında 1.35, 2007 yılında ise 1.78 olarak tespit edilmiştir (Arslan, 2019; Şener, Eylül 2020).

TMH'nin dördüncü döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

PKK, örgüt liderinin yakalanmasının ardından ilan ettiği sözde ateşkesi 1 Haziran 2004 günü itibariyle sonlandıracağını ve 'meşru savunma' kapsamında saldırılara karşılık vereceğini, 29 Mayıs 2004 günü yayınladığı bildiri ile ilan etmiştir (Taşdemir, 2012).

PKK, sözde 'siyasi çözüm taraftarı' olan imajını bozacak türdeki terör saldırılarını ihale etmek üzere, 2004 yılında Kürdistan Özgürlük Şahinleri (Teyrebazen Azadiya Kurdistan/TAK) isimli yapıyı oluşturmuştur. TAK'ın saldırı türleri; suikast, silahlı saldırılar ve bombalama eylemleri olup hedefleri ise turizm bölgeleri ve metropol şehirlerdir (Alan, 2016).

2005 yılında gerçekleştirilen 12'nci Kongresinde PKK, yeniden bir isim değişikliğine giderek, içeriği ve ilkeleri Öcalan tarafından belirlenen Kürdistan Demokratik Konfederalizmi (Koma Komalen Kurdistan/KKK) isimli yapıyı hayata geçirme kararı almıştır. (İnci, 2019).

20 Ağustos-20 Eylül 2005 tarihleri arasında PKK, yeniden bir tek taraflı sözde ateşkes ilan etmiş, ancak ilan ettiği ateşkese uymayarak terör eylemlerine bu dönemde de devam etmiştir (Özeren ve Sever, 2013).

1990'larda daha çok karakol saldırısı ve pusu tarzı eylemlere öncelik veren PKK, 2004'den itibaren Irak ve Afganistan'da oldukça fazla kullanılan mayın/EYP saldırılarına yönelmiş (Cantenar ve Tümlü, 2016), örgüt bu saldırıları sadece kırsal alanda bulunan askeri birliklere değil, şehir merkezlerinde sivil hedeflere yönelik de gerçekleştirmiştir (Elarslan, 2021).

TMH'nin dördüncü döneminde PKK'nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

PKK'nın sözde tek taraflı ateşkesi sonlandırması ve 'aktif meşru savunma' pozisyonuna geçeceğini ilan etmesi ile beraber, terör saldırılarında 2004 yılından itibaren artış görülmüştür (Cantenar ve Tümlü, 2016).

Başbuğ (2011), PKK'nın 2004 yılından itibaren terör saldırılarını artırmasının sebebini, Öcalan'ın pazarlık gücünü terör üzerinden arttırmak istemesine bağlamaktadır.

Örgütün, bu dönemde de isim değişikliği ve kendi içinden çıkardığı paravan örgütlerle, terör örgütü imajından kurtulmaya çalıştığı görülmektedir.

PKK'nın bu dönemde; konvansiyonel savunmaya dayanan hareket tarzını yeniden organize ettiği ve alan hâkimiyetini konvansiyonel savunma aracılığıyla korumaya çalıştığı, konvansiyonel saldırıları ise Türkiye sınırları içine yayararak, elde edeceği taktik zaferi, siyasi kazanımlara dönüştürmeyi amaçladığı görülmektedir. (Ökten, 2018).

Karayılan; “geçmiş dönemde askeri birliklere saldırdıktan sonra dağıldıklarını, ancak takip edilerek kayıplar verdiklerini, bu nedenle artık askeri üslere saldırmak yerine güvenlik kuvvetlerinin bulunmadığı bir bölge tespit ederek yerleştiklerini, hazırladıkları savunma pozisyonlarında beklediklerini ve bu pozisyonları terk etmediklerini” belirtmektedir. Yani tespit edilme ve açığa çıkma riski yaratan konvansiyonel saldırıların yerine önceden planlanan savunma pozisyonlarının avantajından faydalanılması gerektiğini ifade etmiştir. Karayılan bu yeni süreci “gerilla yönteminin klasik vur-kaç saldırılarının yanı sıra alan hâkimiyeti amacıyla sabit mevzilerin de tutulduğu” bir model olarak formüle etmektedir. Buna göre, “eğer (TSK) askeri bir hareket düzenlerse, Hakkari kırsalı gibi alanlarda hazırladıkları mevzilerin (PKK'ya) avantaj sağlayacağını, düzenlemezse PKK'nın bölgeyi ele geçirmiş olacağını” ifade etmektedir (aktaran Ökten, 2018).

Bu dönemde güvenlik kuvvetlerince, PKK'ya yoğun bir güç kullanılmasına rağmen örgüte istenilen darbenin vurulamaması, PKK'ya moral ve propaganda imkânı sunmuş, dolayısıyla bu durum örgüte katılım sayısı ve teslim olan terörist sayısını etkilemiştir. Bu dönemde ülke içerisinde örgüte katılımın -özellikle 2005 ve 2006 yıllarında- oldukça fazla olduğu görülmektedir.

TMH'nın ilk üç döneminde güvenlik kuvvetlerine teslim olan terörist sayısına dair herhangi bir veri bulunmamasına karşın, bu dönemde güvenlik

kuvvetlerine teslim olan terörist sayısının, TMH'nın; beşinci, altıncı ve yedinci dönemleri ile karşılaştırıldığında, oldukça asgari seviyelerde olduğu görülmektedir.

3.2.2. 2008-2021 Yılları Arasında Terörle Mücadele Harekâtı ve İHA/SİHA'ların Envantere Alınması ile Terörle Mücadele Harekâtında Yaşanan Değişimler

İsrail'den satın alınan Heron tipi MALE sınıfı İHA'ların TMH'da aktif olarak kullanılmaya başladığı 2008 yılından, 2021 yılının sonuna kadar olan dönemdir. Bu dönemde TSK, ülke içinde ve sınır ötesinde birçok askeri harekât icra etmiştir.

2011 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin etkisi ile iç savaşa sürüklenen Suriye'de meydana gelen otorite boşluğu, PYD ve silahlı kanadı Halk Koruma Birlikleri (Yekineyen Parastina Gel/YPG) ile DEAŞ tarafından değerlendirilmeye çalışılmıştır (Ökten, 2018). O zamana kadar PKK'ya yönelik sınır ötesi harekâtları yalnızca Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen TSK, bu dönemde Suriye sınırında oluşan terör tehdidini bertaraf etmek amacıyla Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi isimlerle Suriye'nin kuzeyinde bir dizi harekât icra etmiştir.

Türkiye, 2007 yılından sonra İHA, hassas güdümlü mühimmat ve teknik istihbarat teknolojilerine yönelik olan yatırımlarını artırmış, bu yatırımların etkisi 'çözüm süreci'nin sona erdiği 2016 yılından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Bu durum hem istatistik verilerine hem de örgüt yöneticilerinin söylemlerine yansımış, örgüt yaşadığı teknolojik asimetriyi dengelemek adına taktiklerini; zaman, mekân ve kuvvet değişkenleri üzerinden hayata geçirmeye çalışmıştır (Ökten, 2018).

PKK, 2008 yılının başından, 2021 yılının sonuna kadar Türkiye'de 6.903 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tümlü, 2014; Doğan, Kasım 2021; Global Terrorism Database, 2022), bu eylemler neticesinde; 2.092 güvenlik görevlisi şehit olurken, 9.459 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020; CNN Türk, Aralık 2017). Güvenlik kuvvetlerince, yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde icra

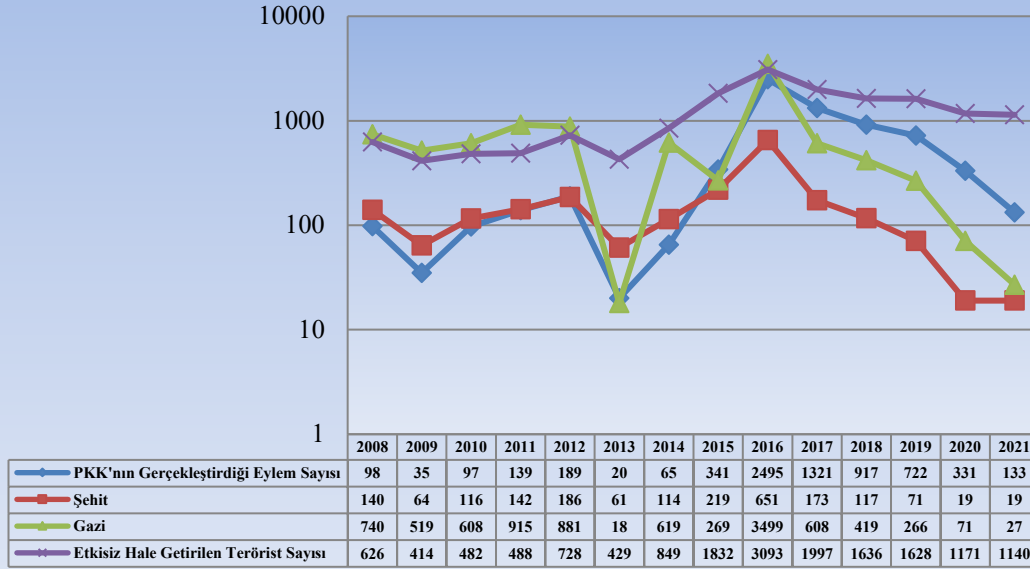
edilen operasyonlar neticesinde, 16.513 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022).

Tablo 11’de “2008-2021 Yılları Arasında PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu Eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı” gösterilmiştir (Tümlü, 2014; CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Doğan, Kasım 2021; Özel, 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şahin, Ocak 2022).

Tablo 12’de “2008-2021 Yılları Arasında Bir Günde; PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı” gösterilmiştir (Tümlü, 2014; CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Doğan, Kasım 2021; Özel, 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şahin, Ocak 2022).

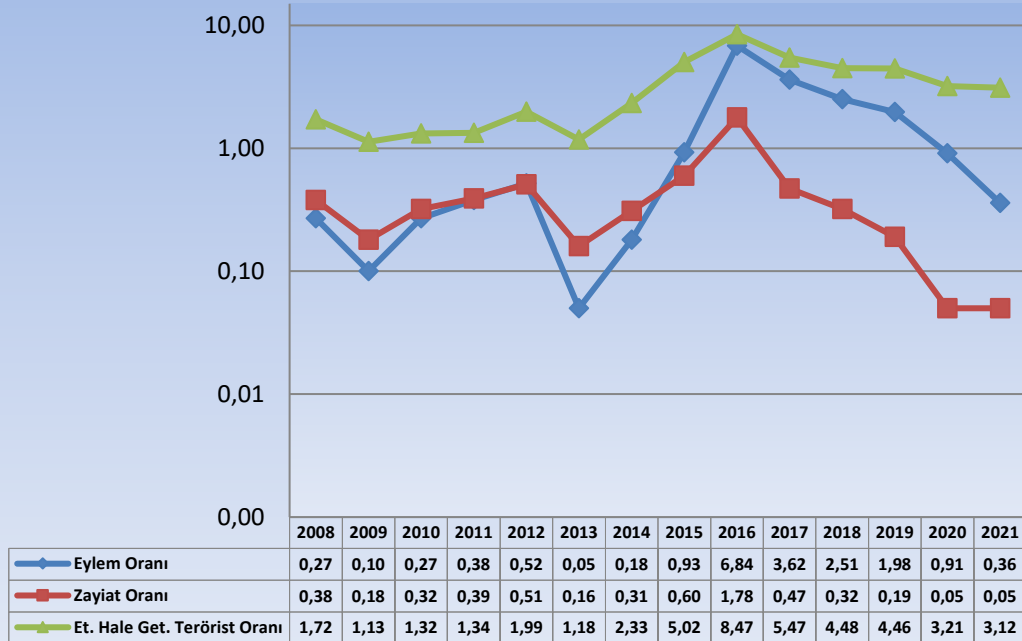
Tablo 13’de “2008-2021 Döneminde Yıllara Göre PKK'nın Gerçekleştirdiği Her Bir Terör Eylemi Neticesinde Şehit veya Gazi Olan Güvenlik Görevlisi Sayısı” (Tümlü, 2014; Doğan, Kasım 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şener, Eylül 2020; CNN Türk, Aralık 2017), Tablo 14’de ise “2008-2021 Döneminde Yıllara Göre Şehit Olan Her Bir Güvenlik Görevlisine Karşılık Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı” gösterilmiştir (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022).

Tablo 11. 2008-2021 Yılları Arasında PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemleri, Bu Eylemler Neticesinde Şehit ve Gazi Olan Güvenlik Görevlisi ve Güvenlik Kuvvetlerince Etkisiz Hale Getirilen PKK'lı Terörist Sayısı

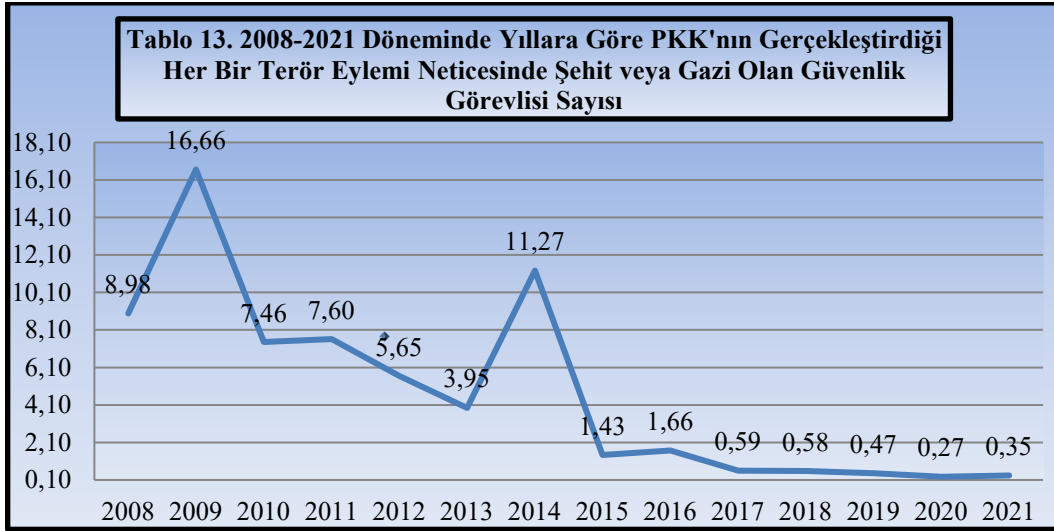

(Kaynak: Tümlü, 2014; CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Doğan, Kasım 2021; Özel, 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şahin, Ocak 2022).

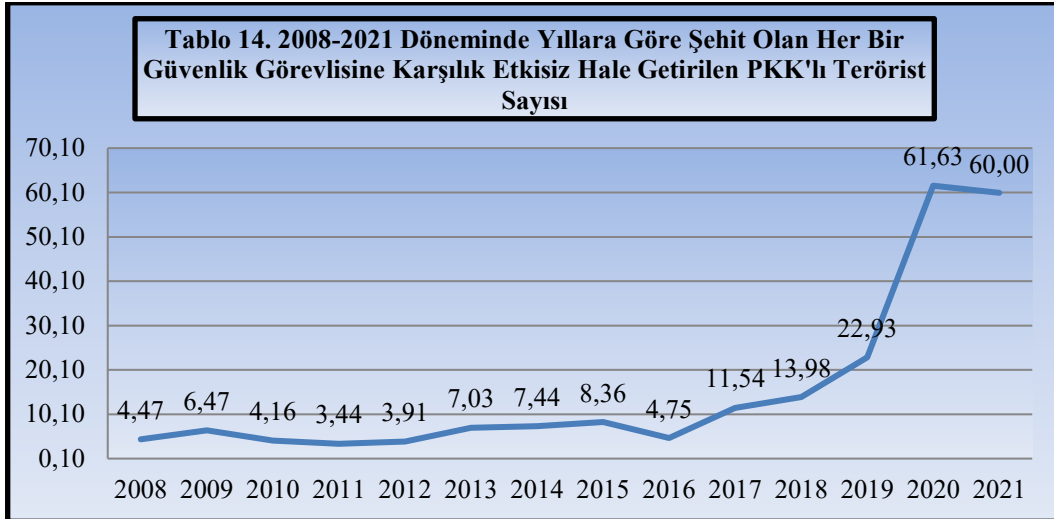
Tablo 12. 2008-2021 Yılları Arasında Bir Günde; PKK'nın Gerçekleştirdiği Terör Eylemi Oranı, Etkisiz Hale Getirilen Terörist Oranı ve Şehit Olan Güvenlik Görevlisi Oranı

(Kaynak: Tümlü, 2014; CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Doğan, Kasım 2021; Özel, 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şahin, Ocak 2022).

(Kaynak: Tümlü, 2014; Doğan, Kasım 2021; Global Terrorism Database, 2022; Şener, Eylül 2020; CNN Türk, Aralık 2017).

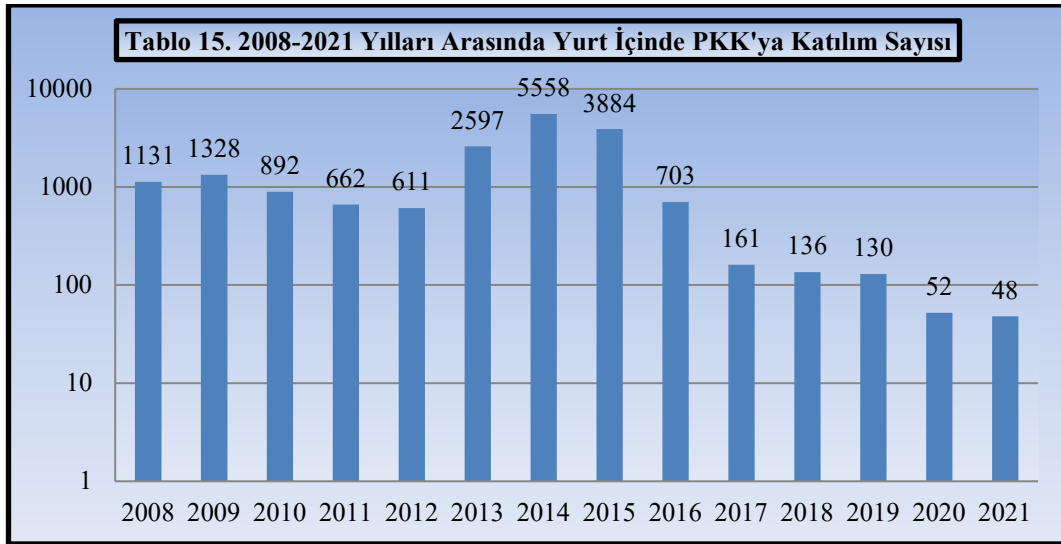
(Kaynak: CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022).

2008-2021 yılları arasındaki dönemde ülke içerisinde 17.893 kişi örgüte katılmış (Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022), 1.216 PKK'lı terörist ise güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

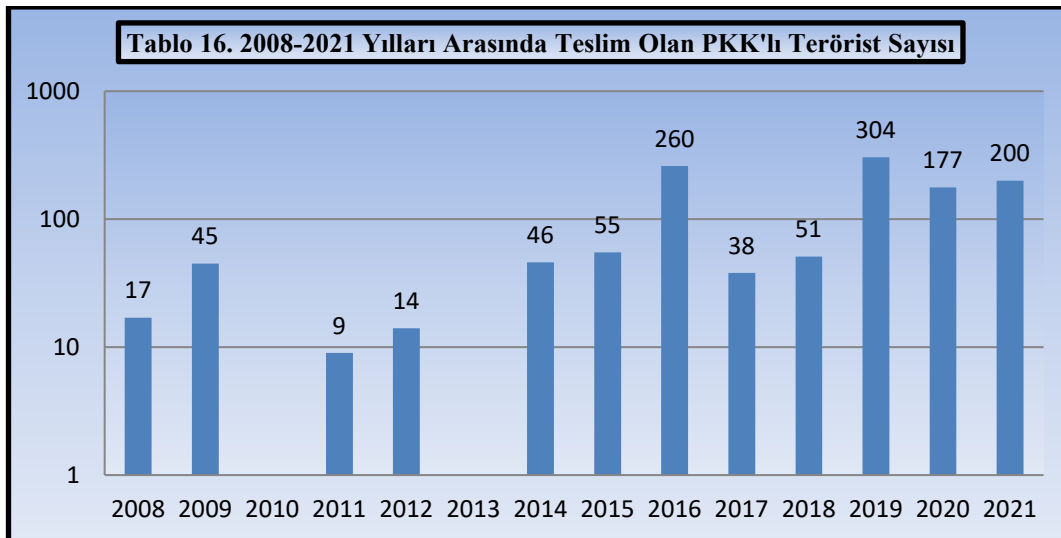
“2008-2021 Yılları Arasında Yurt İçinde PKK'ya Katılım Sayısı” Tablo 15’de (Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022), “2008-2021 Yılları Arasında Teslim Olan PKK'lı Terörist Sayısı” ise Tablo 16’de gösterilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

“2016-2021 Yılları Arasında Yurt İçinde Kalan PKK’lı Terörist Sayısı” Tablo 17’de gösterilmiştir (Gökçe, Ocak 2022). 2016 yılından önce yurt içinde kalan terörist sayısına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır.

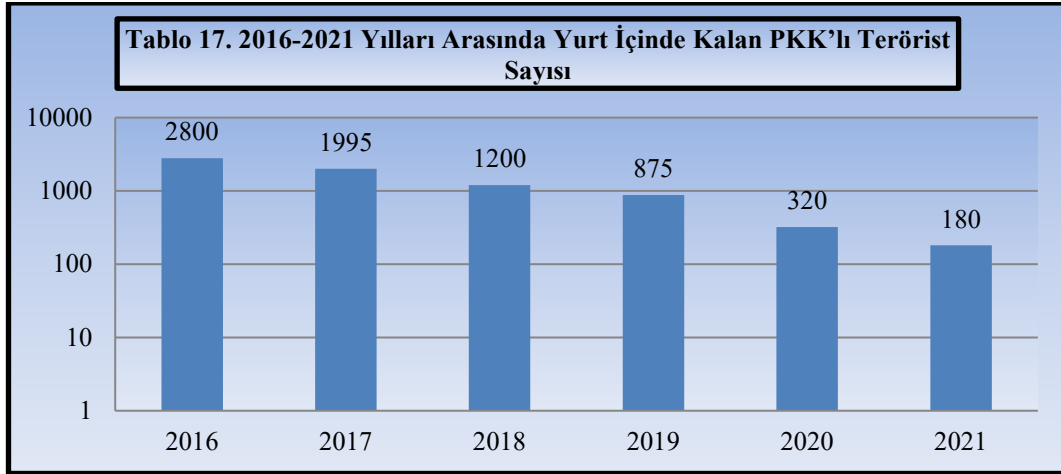
Tablo 18’de ise “2008-2021 Yılları Arasında İHA/SİHA’ların Kullanıldığı Operasyon Sayısı ve Bu Operasyonlarda Etkisiz Hale Getirilen Terörist Sayısı” gösterilmektedir (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020). 2021 yılında İHA ve SİHA’lar ile icra edilen ve basına yansıyan birçok operasyon bulunurken, kaç operasyonda kaç teröristin etkisiz hale getirildiğine dair ise net bir veri bulunmamaktadır.

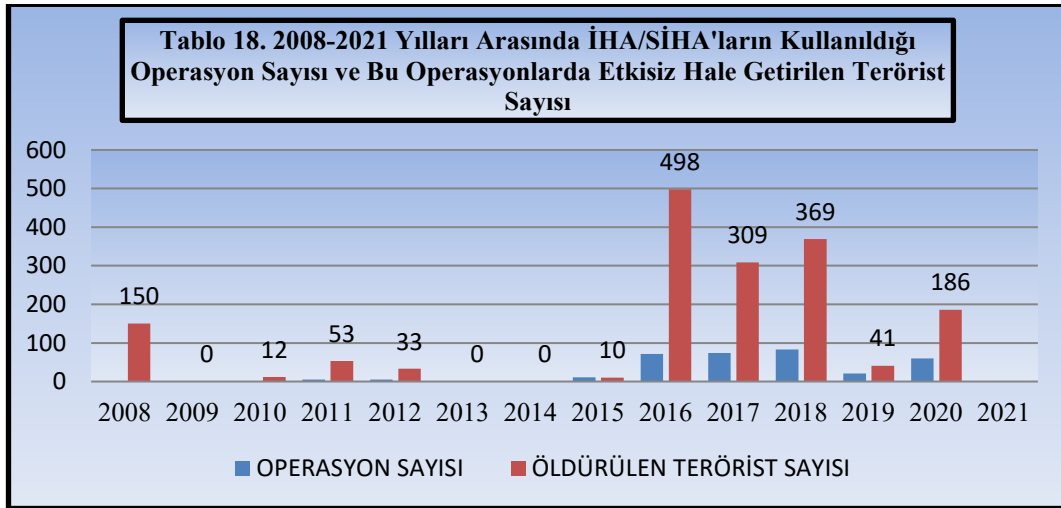
(Kaynak: Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022)

(Kaynak: Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

(Kaynak: Gökçe, Ocak 2022).

(Kaynak: Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020).

Beşinci Dönem (2008 - 2012)

İsrail'den satın alınan Heron tipi MALE sınıfı İHA'ların TMH'da aktif olarak kullanılmaya başlandığı 2008 yılından, 'çözüm süreci' olarak adlandırılan çatışmasızlık sürecinin başladığı 2013 yılına kadar olan dönemdir.

Bu dönem, Tablo 11'de görüldüğü üzere PKK; 2008 yılında 98, 2009 yılında 35, 2010 yılında 97, 2011 yılında 139, 2012 yılında 189 olmak üzere toplamda 558 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Tümlü, 2014), bu eylemler neticesinde; 2008 yılında 140, 2009 yılında 64, 2010 yılında 116, 2011 yılında 142, 2012 yılında 186 olmak üzere toplamda 648 güvenlik görevlisi şehit olurken, 2008 yılında 740, 2009 yılında 519, 2010 yılında 608, 2011 yılında 915, 2012

yılında 881 olmak üzere toplamda 3.663 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020; CNN Türk, Aralık 2017).

Güvelik kuvvetlerince bu dönem Irak'ın kuzeyinde 5 farklı askeri harekât icra edilmiş (CNN Türk, Şubat 2008; TSK'nın sınır ötesi, 2011), Tablo 11'de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 2008 yılında 626, 2009 yılında 414, 2010 yılında 482, 2011 yılında 488, 2012 yılında 728 olmak üzere toplamda 2.738 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Şener, Eylül 2020).

Bu dönem, Tablo 15'de görüldüğü üzere ülke içerisinde; 2008 yılında 1.131, 2009 yılında 1.328, 2010 yılında 892, 2011 yılında 662, 2012 yılında 611 olmak üzere toplamda 4.624 kişi PKK'ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

Bu dönem, Tablo 16'da görüldüğü üzere; 2008 yılında 17, 2009 yılında 45, 2011 yılında 9, 2012 yılında 14 olmak üzere toplamda 85 PKK'lı terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur. 2010 yılında ise teslim olan PKK'lı terörist bulunmamaktadır (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

TMH'nin beşinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

Bu dönem, Türkiye'nin askeri teknoloji alanında çalışmalara hız kazandırdığı dönemdir. Süreç içerisinde yerli ve milli imkânlar ile geliştirilen İHA'lar, hassas güdümlü mühimmatlar, saldırı helikopterleri, lazer işaretleyiciler envantere alınmış ve terörle mücadele eden askeri birlikler kademeli bir şekilde profesyonelleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2008 yılının Mayıs ayı itibariyle yedek subaylar, 2010 yılının sonlarına doğru ise erbaş ve erlerin komando birliklerinde görevlendirmelerinin sona erdirilmesi planlanmıştır (Ökten, 2018). Komando birliklerinde 2009 yılı itibariyle profesyonellik oranı %86 seviyesine çıkarılmıştır (Hürriyet, Eylül 2009).

Bu dönem operasyonlarda Hv.K.K.lığına bağlı savaş uçakları etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu kapsamda;

Genelkurmay Başkanlığı, Irak'ın kuzeyindeki Hakurk, Zap, Basyan ve Avaşın bölgelerinde PKK'ya ait tespit edilen 60 farklı hedefin, 15 Ocak 2008 günü savaş uçakları ile vurulduğunu duyurmuştur (CNN Türk, Şubat 2008).

Genelkurmay Başkanlığı, Irak'ın kuzeyindeki Hakurk Basyan ve Avaşın bölgelerinde PKK'ya ait tespit edilen 70 farklı hedefin, 4 Şubat 2008 günü savaş uçakları ile vurulduğunu duyurmuştur (CNN Türk, Şubat 2008).

21 Şubat 2008 günü, 10.00-18.00 saatleri arasında Irak'ın kuzeyinde belirlenen hedefler savaş uçakları ve karada konuşlu bulunan uzun menzilli silah sistemleri ile ateş altına alınmış (CNN Türk, Şubat 2008), 22 Şubat 2008 günü ise 10 bin askeri personelin katılımı ile 'Güneş Harekâtı' icra edilmiştir (Kantemir, 2015).

2011 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında, başta Hakkâri, Siirt, Diyarbakır ve Şırnak olmak üzere, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde PKK'nın terör eylemlerinin artması neticesinde, 17 Ağustos 2011 günü, Türk savaş uçakları Irak'ın kuzeyinde bulunan Kato ve Kandil Dağları'ndaki terör kamplarını ateş altına almıştır (Aljazeera Türk, Ekim 2011).

PKK'nın, Ekim 2011 tarihinde Çukurca'da gerçekleştirdiği terör eylemlerinin ardından, 19 Ekim 2011 günü sıcak takibe başlayan güvenlik kuvvetleri, Irak sınırının 4 km içinde operasyon icra etmiştir (Aljazeera Türk, Ekim 2011).

Bu dönemde, güvenlik kuvvetlerinin envanterine alınan Heron tipi İHA'lar, TMH'da aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 2010 yılında gerçekleşen Gediktepe saldırısından önce, örgüt mensuplarının Irak'ın kuzeyinden sınıra doğru hareket halinde oldukları Heron'lar tarafından tespit edilmiş fakat örgüt mensupları etkisiz hale getirilememiştir. Yine 2010 yılında gerçekleşen Hantepe saldırısında, örgüt mensuplarının sızma girişimi Heron'lar tarafından tespit edilmiş, ancak teröristlerin eylem yapmalarının önüne geçilememiştir. Bu örnekler, TSK'nın hedefleri tespit ettiği ancak müdahale de geç kalındığı, dolayısıyla tespit-sabitleme-imha zincirinin etkin bir biçimde çalıştırılmadığını

göstermektedir (Ökten, 2018). Ancak bu durum her zaman bu şekilde olmamış, Tablo 18’de görüldüğü üzere, 2008 yılında güvenlik kuvvetlerince icra edilen bir askeri harekâta, İHA’lar tarafından tespit edilen 150 kişilik terörist grup ateş destek vasıtaları ile etkisiz hale getirilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020).

TMH’nın beşinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

2008 yılı itibari ile TSK’nın, gerek konvansiyonel manevra yeteneklerinin gerekse ateş gücünün arttırılmasına yönelik yatırımların hız kazandığı, TMH’da kullanılan birliklerin profesyonel askerlerden teşkil edilmeye ve İHA’ların TMH kapsamında sahada aktif olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Bu dönemde, İHA’lardan anlık olarak elde edilen istihbaratın ardından, anlık müdahaleye geçişde bazı aksaklıklar yaşandığı görülmektedir. 2010 yılında gerçekleşen Gediktepe saldırısından önce, örgüt mensuplarının, Irak’ın kuzeyinden sınıra doğru hareket halinde olduklarının Heron’lar tarafından tespit edilmesine rağmen etkisiz hale getirilememesi, 2010 yılında gerçekleşen Hantepe saldırısında da örgüt mensuplarının sızma girişiminin Heron’lar tarafından tespit edilmesine rağmen saldırının engellenememesi, bu aksaklıklara dair bazı örneklerdir. Bu örnekler, TSK’nın hedefleri tespit ettiğini ancak müdahale de geç kaldığını göstermektedir. Bu durum envantere bulunan İHA’ların silahlandırılması ile birlikte son bulmuştur. Zira TMH’da son dönemde elde edilen başarıların ardında, anlık istihbarat ile anlık müdahale arasında, hedefi elden kaçırmayacak kadar kısa bir süre bulunması yer almaktadır.

Öte yandan, meydana gelen bu gelişmeler, PKK’nın konvansiyonel tarzdaki eylemleri bakımından sonun başlangıcını işaret etmiş ve etkileri son dönemde daha net bir şekilde görülmüştür. Dolayısıyla TMH’da kullanılan İHA sistemlerinin içerisinde asıl sonuç alıcı sistemler SİHA’lardır. Türkiye’nin SİHA sistemlerine sahip olması, TMH’da TSK’nın etkinliğini çok daha yukarılara çıkarmaktadır (Akyürek vd, 2012).

PKK'nın konvansiyonel saldırılarına yeniden başladığı dördüncü dönemde, bir yılda dokuzyüzün üzerine çıkan terör saldırılarının, 2008 yılından itibaren önemli derecede azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın beşinci döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 2008 yılında 0.27, 2009 yılında 0.10, 2010 yılında 0.27, 2011 yılında 0.38, 2012 yılında ise 0.52 olarak tespit edilmiştir (Tümlü, 2014) Özetle bu dönemde PKK'nın eylemselliğinin önemli derecede kısıtlandığı görülmektedir. Güvenlik kuvvetlerinin İHA'ları TMH'da kullanmaya başlamasının, bu duruma etki eden önemli faktörlerden biri olduğu değerlendirilmektedir.

Dördüncü dönemde PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemi sayısının, beşinci döneme nazaran fazla olmasına rağmen, şehit sayısı bu iki dönemde hemen hemen aynı seviyelerdedir. PKK'nın, beşinci dönem itibarıyla bombalı araç saldırılarına başlaması, bu saldırıların daha kitlesel ölümlere sebebiyet vermesi nedeniyle -her ne kadar eylem sayısı azalsa da- şehit sayısının her iki dönemde de hemen hemen aynı seviyelerde olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın beşinci döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 2008 yılında 0.38, 2009 yılında 0.18, 2010 yılında 0.32, 2011 yılında 0.39, 2012 yılında ise 0.51 olarak tespit edilmiştir (CNN Türk Aralık 2017; Şener, Eylül 2020).

Dördüncü ve beşinci dönemlerde şehit sayısı hemen hemen aynı seviyelerde iken, beşinci dönemde etkisiz hale getirilen terörist sayısının bir önceki döneme nazaran iki katına çıktığı görülmektedir. Güvenlik kuvvetlerinin bu dönemde Irak'ın kuzeyinde askeri harekâtlar icra etmesinin ve İHA'ları TMH'da aktif kullanmaya başlamasının, bu duruma etki eden önemli faktörlerden biri olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın beşinci döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 2008 yılında 1.72, 2009 yılında 1.13, 2010 yılında 1.32, 2011 yılında 1.34, 2012 yılında ise 1.99 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

Etkisiz hale getirilen teröristlerle ilgili olarak bu dönemde; Tablo 18'de görüldüğü üzere, 2008 yılında İHA'ların kullanıldığı 1 operasyonda 150, 2010

yılında İHA'ların kullanıldığı 1 operasyonda 12, 2011 yılında İHA'ların kullanıldığı 5 operasyonda 53, 2012 yılında ise İHA'ların kullanıldığı 5 operasyonda 33 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020).

Beşinci dönemde, PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemi sayısının, dördüncü döneme nazaran daha az olmasına rağmen, her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısının dördüncü döneme nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu duruma PKK'nın, beşinci dönem itibariyle bombalı araç saldırılarına başlaması, bu saldırıların daha kitlesel ölümlere sebebiyet vermesinin neden olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Tablo 13'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın beşinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 2008 yılında 8.98, 2009 yılında 16.66, 2010 yılında 7.46, 2011 yılında 7.60, 2012 yılında ise 5.65 olarak tespit edilmiştir (Tümlü, 2014; CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020)

Beşinci dönemde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısının, dördüncü döneme nazaran iki katına çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 14'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın beşinci döneminde şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 2008 yılında 4.47, 2009 yılında 6.47, 2010 yılında 4.16, 2011 yılında 3.44, 2012 yılında ise 3.91 olarak tespit edilmiştir (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın beşinci döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

PKK'nın 2007 yılında gerçekleştirdiği 14'üncü Kongresinde; KKK'nın yerine Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civaken Kürdistan - KCK)'nin kurulduğu, KCK'nın kurucusu ve önderinin ise Abdullah Öcalan olduğu ilan edilmiştir (Özeren ve Sever, 2013).

O zamana kadar kurulan yapılardan oldukça farklı olan KCK'nın en önemli özelliği; silahlı unsurları da dâhil olmak üzere örgüte dair her şeyi kapsayan ve en tepede bulunan çatı bir örgüt olmasıdır. İdeolojik alan, kadın, halk savunma,

siyasal alan ve sosyal alan olmak üzere, beş ana merkez ve bu merkezlere bağlı alt birimlerden oluşan KCK'nın, 14 bölümden oluşan yazılı sözleşmesinde; ulus-devlet döneminin bittiği, tek alternatifin demokratik konfederalizm olduğu, Kürdistan'ın içinde oluşacak bir Kürt yapılanmasında tüm Kürtlerin kendi federasyonlarını birleştirerek bir üst konfederalizm oluşturulacağı konularına yer verilmiştir (Yüksek, 2022).

KCK çatı yapılanması; Türkiye, Suriye, Irak ve İran'ı kapsamakta olup, Türkiye'de bulunan kolu KCK Türkiye Koordinasyonu (KCK-TK)'dur (Alan, 2016). KCK, Türkiye'de zaman zaman Türkiye Halkın Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C), Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ), DEV-SOL, Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP), Devrimci Yol (DEV-YOL), Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP/M-L) ve Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) gibi sol terör örgütleri ile ittifaklar yaparak, terör eylemleri gerçekleştirmiştir. (Çelik, 2019).

2007 yılından itibaren PKK, terör saldırılarında EYP ve mayın gibi patlayıcı maddeleri yoğun olarak kullanmış (Alan, 2016), askeri birliklere yönelik bombalı araçlarla intihar türü eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır (Temizöz, 2012).

PKK'nın, 14 Nisan 2009 tarihinde ilan ettiği sözde tek taraflı ateşkes, 1 Haziran 2009 günü sona ermiş (Temizöz, 2012), 21 Temmuz 2009 günü dönemin başbakanı Erdoğan, bir 'Kürt Açılımı' başlattıklarını ilan etmiştir (Yılmaz, 2012). 2009 yılında gündeme gelen 'çözüm süreci' ile örgütün terör saldırılarında nispi bir azalma görülse de örgüt terör eylemlerine devam etmiştir. (Cantenar ve Tümlü, 2016).

13 Ağustos-31 Ekim 2010 tarihleri arasında PKK, yeniden tek taraflı sözde bir ateşkes ilan ettiğini açıklamış, sözde ateşkes süresinin bittiği 1 Kasım 2010'da, İstanbul/Taksim'de bulunan bir polis noktasına yönelik saldırı gerçekleştirilmiş, dolayısıyla başlatılan 'süreç' örgüte silah bıraktıramamış ve terör olayları bu dönemde de devam etmiştir (Yılmaz, 2012). 2010'lu yıllardan itibaren PKK, kıra

dayalı şehir gerillacılığına dayanan mücadele tarzını gündemine almıştır (Özcan, 1999).

‘Çözüm süreci’, 4 Mayıs 2011 günü Kastamonu’da Başbakan Erdoğan’ın konvoyuna yapılan silahlı saldırı ve 14 Temmuz 2011 günü Diyarbakır/Silvan’da 12 askerin şehit edilmesi olayları ile kesintiye uğramış, Silvan saldırısının ardından güvenlik kuvvetleri PKK’ya yönelik operasyonlarına hız kazandırmıştır. Silvan’da gerçekleştirilen saldırı ile aynı gün Diyarbakır’da, Demokratik Toplum Kongresi (DTK), ‘demokratik özerklik’ ilan etmiş, PKK, kendilerine söylenen vaatlerin gerçekleşmediğini bahane ederek, eylemsizlik sürecini askıya aldığı bildirmiştir. PKK, 27 Ekim 2011 günü Öcalan’ın emri ile ‘Devrimci Halk Savaşı’ adı altındaki ayaklanma stratejisini uygulanmaya koymuştur (Yılmaz, 2012).

TMH’nın beşinci döneminde PKK’nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Örgütün bu dönemde, yine önceki dönemlerde olduğu gibi isim değişikliğine gittiği, ancak bu isim değişikliği ile kurulan KCK isimli yapının, önceki dönemlerde kurulan yapılardan farklı olarak, örgütün tüm birimlerini bünyesinde taşıyan bir çatı yapılanma olduğu, bu yapılanmanın 14 bölümden oluşan sözleşmesinin devlet yapılanmasını ele almasından dolayı sözde bir anayasa niteliği taşıdığı görülmektedir (Yüksek, 2022).

PKK’nın bu dönemde, Türkiye’de faaliyet gösteren diğer sol terör örgütleri ile zaman zaman ittifaklar kurarak terör eylemleri gerçekleştirdiği, özellikle 2007 yılından itibaren askeri birliklere yönelik saldırılarında; bombalı araç, mayın ve EYP kullandığı görülmektedir.

2009 yılında gündeme gelen ‘çözüm süreci’ ile örgütün terör saldırılarında nispi bir azalma görülse de, örgüt, sürecin kendi kontrolü dışına çıkmasını engellemek ve inisiyatifi kendi elinde bulundurmak amacıyla terör saldırılarına devam etmiştir (Cantenar ve Tümlü, 2016).

Örgüt, bu dönemin sonunda ilan ettiği sözde ateşkesi, yine çeşitli bahaneler ile devam ettirmemiş ve gerçekleştirdiği terör eylemleri ile süreci sekteye uğratmıştır. Bu dönemde de 1980 ve 1990’lı yıllardaki stratejisini koruyan PKK,

önceki yıllardaki söylem, eylem ve taktiklerini KCK üzerinden devam ettirmiştir (Özeren ve Sever, 2011).

Örgütün, 2009 yılında gündeme gelen ‘çözüm süreci’nin etkisi ile bir önceki döneme nazaran daha fazla eleman kazandığı ancak bu dönem her geçen yıl ülke içinde örgüte katılımın azaldığı görülmektedir. Zira Tablo 15’de görüldüğü üzere; 2008 yılında ülke içinde örgüte 1.131 kişi katılırken, bu sayı 2012 yılında 611 olarak tespit edilmiştir (Karadağ, Ocak 2021).

Bu dönemde, bir önceki döneme nazaran daha fazla PKK’lı teröristin güvenlik kuvvetlerine teslim olduğu görülmektedir. Zira 2004 yılından 2007 yılına kadar toplamda 22 terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olurken bu sayı yalnızca 2008 yılında 17, 2009 yılında ise 45 olarak tespit edilmiştir.

Altıncı Dönem (2013-2015)

Öcalan’ın yayınladığı Nevruz mesajında; örgüte sınır dışına çekilme ve ateşkes talimatı verdiği, bu talimat üzerine PKK’nın sözde Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan’ın ateşkesi kabul ettiklerini, hükümet ve parlamento tarafından bir komisyon kurulup yasal zeminin hazırlanması durumunda sınır dışına çekileceklerini ifade ettiği 2013 yılından, PKK’nın terör eylemlerine yeniden başlayarak çatışmasızlık sürecinin sona erdiği 2015 yılına kadarki dönemdir.

‘Çözüm süreci’ olarak adlandırılan dönemin miladı, her ne kadar gündeme geldiği 2009 yılı olarak gösterilse de, ‘çözüm süreci’nin kaideleri 2013 yılına kadar tam anlamı ile devreye sokulmamış, dolayısıyla PKK 2013 yılına kadar terör eylemlerine devam etmiştir.

Bu dönem, Tablo 11’de görüldüğü üzere PKK; 2013 yılında 20, 2014 yılında 65, 2015 yılında 341 olmak üzere toplamda 426 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Global Terrorism Database, 2022), bu eylemler neticesinde; 2013 yılında 61, 2014 yılında 114, 2015 yılında 219 olmak üzere toplamda 394 güvenlik görevlisi şehit olurken, 2013 yılında 18, 2014 yılında 619, 2015 yılında

269 olmak üzere toplamda 906 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020).

Bu dönem, sınır ötesinde kapsamlı herhangi bir askeri harekât icra edilmemiş, Tablo 11’de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 2013 yılında 429, 2014 yılında 849, 2015 yılında 1.832 olmak üzere toplamda 3.110 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Şener, Eylül 2020).

Bu dönem, Tablo 15’de görüldüğü üzere ülke içerisinde; 2013 yılında 2.597, 2014 yılında 5.558, 2015 yılında 3.884 olmak üzere toplamda 12.039 kişi PKK’ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021).

Bu dönem, Tablo 16’da görüldüğü üzere; 2014 yılında 46, 2015 yılında 55 olmak üzere toplamda 101 PKK’lı terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021). 2013 yılında güvenlik kuvvetlerine teslim olan PKK’lı terörist bulunmamaktadır.

TMH’nın altıncı döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

Devletin, Kürtlere yönelik bazı yenilikleri hayata geçirmeyi planladığı ‘Çözüm Süreci’ olarak isimlendirilen çatışmasızlık dönemi, Mart 2013 tarihinde karşılıklı olarak eylemsizlik ve ateşkes parolası ile başlamış, bu sebeple PKK’ya yönelik gerçekleştirilen askeri harekâtlar 2013 yılı içerisinde durma noktasına gelmiştir (Yüksek, 2022).

‘Çözüm süreci’, PKK’nın her seferinde süreci sekteye uğratabilecek bahaneler öne sürmesi ve sözde bağımsız ‘Kürdistan’ hedefinden vazgeçmemesinden dolayı amacına ulaşamamıştır. ‘Çözüm süreci’ içerisinde devlet, ilgili kurumlarını boş bırakmayarak, bu süreçte alması gereken notları almış ve zamanı geldiğinde alınan bu notlar devletin hizmetlerinde kullanılmıştır (Yüksek, 2022).

PKK’nın şehir merkezlerine yerleşerek buralarda terör saldırıları gerçekleştirmesinin ardından, güvenlik kuvvetlerince Ağustos 2015’den itibaren

‘Hendek Operasyonları’⁸ başlatılmış ve ‘çözüm süreci’ son bulmuştur. Hendek Operasyonları’nın başlamasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti yeniden askeri gücünü etkin bir biçimde kullanmaya başlamıştır (Yüksek, 2022).

‘Çözüm süreci’nin ardından gerçekleşen şehir eylemlerinin akabinde, TSK ve EGM, müşterek bir şekilde, PKK’lı teröristlere yönelik; Sur, Cizre, Nusaybin (Küçükali ve Balıkcılar, 2019), Silopi, İdil, Yüksekova ve Şırnak başta olmak üzere (İnci, 2019) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin çeşitli il ve ilçe merkezlerinde meskûn mahal operasyonları icra etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, hendek ve barikatların olduğu mahallelerde halkın güvenliği için farklı zamanlarda sokağa çıkma yasakları ilan etmiş, bölgede güvenlik kuvvetleri ve PKK’lı teröristler arasında ciddi ve ağır çatışmalar meydana gelmiş, 2016 yılının Mart ayında Hendek Operasyonları amacına ulaşarak son bulmuştur. Bu operasyonlar neticesinde 3.583 PKK’lı terörist etkisiz hale getirilmiş, teröristler tarafından kazılan hendekler kapatılmış, barikatlar kaldırılmış, EYP’ler imha edilmiş, birçok ağır otomatik ve uzun namlulu silah, keskin nişancı tüfeği, RPG-7 roketatar ve bu silahlara ait birçok mühimmat ele geçirilmiştir. Bölgenin teröristlerden temizlenmesinin ardından sokağa çıkma yasakları kaldırılmıştır (Yüksek, 2022).

Meskûn mahal operasyonlarında SİHA’lar kullanılmamış, nadiren de olsa İHA’lardan faydalanılmıştır (Erboğa ve Ayar, 2019).

Bu dönemde Türkiye, askeri teknolojiye yönelik önemli yatırımlarda bulunmuştur. TSK, hassas güdümlü mühimmatları 2010 yılı itibariyle PKK’ya karşı gerçekleştirdiği operasyonlarda aktif olarak kullanılmaya başlamış, yerli ve milli imkanlarla üretimi ASELSAN, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve ROKETSAN tarafından yapılan hassas güdümlü mühimmatlar, son yıllarda SİHA’lara entegre edilerek, yine PKK’ya yönelik icra edilen operasyonlarda önemli rol oynamıştır (Yıldırım, Temmuz 2018). TÜBİTAK ve ASELSAN tarafından geliştirilen lazer güdüm kitleleri ve GSP

⁸ Bu operasyonların “Hendek Operasyonu” olarak adlandırılmasındaki neden, PKK’nın eylem yapılan şehir merkezlerinin etrafına hendekler kazmasıdır (Yüksek, 2022).

bulunan hassas güdüm kitleri, 2015 yılı itibariyle envantere alınmış, yakın hava desteği sağlayacak olan sistemlere ilişkin yatırımlara ise 2014 yılından sonra hız kazandırılmıştır (Ökten, 2018).

TMH'nın altıncı döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Türkiye'nin askeri teknolojiye yönelik yatırımlarının ciddi derecede arttığı ve bu alanda önemli bir hazırlık sürecinin yaşandığı, ancak 2013-2015 yılları arasında 'çözüm süreci' olarak adlandırılan çatışmasızlık döneminde –özellikle 2013 yılında- askeri harekâtların durma noktasına geldiği görülmektedir.

Bu dönem TSK'nın, faaliyetlerini sadece 'üs bölgesi emniyeti' adı altında icra ettiği (Yüksel, 2019), ancak devlet kurumlarının örgüte dair ileride kullanacağı gerekli notları aldığı bir dönem olmuştur (Yüksek, 2022).

Güvenlik kuvvetlerince 'yalancı uyku dönemi' olarak ifade edilen 'çözüm süreci'nin bitişinde PKK, şehir savaşı izleminin boyutunu genişletmek maksadıyla bir takım hazırlıklar yaparak süreci yeniden yapılandırmak adına çaba sarf etmiştir (Yüksek, 2022).

'Çözüm süreci'nin etkisi ile 2013 ve 2014 yıllarında terör saldırılarında nispi bir azalma görülse de Ağustos 2015 tarihinden itibaren başlayan Hendek Operasyonları ile 'çözüm süreci' olarak adlandırılan çatışmasızlık dönemi sona erdiğinden, 2015 yılında terör saldırılarının sayısında artış meydana gelmiştir. Ayrıca 2013 yılı, PKK'nın en az eylem gerçekleştirebildiği yıl olmuştur. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın altıncı döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 2013 yılında 0.05, 2014 yılında 0.18, 2015 yılında ise 0.93 olarak tespit edilmiştir (Global Terrorism Database, 2022).

'Çözüm süreci'nin etkisi ile 2013 ve 2014 yıllarında terör saldırılarının azalmasının doğal bir sonucu olarak, bu yıllarda şehit olan güvenlik görevlisi sayısında da azalma görülmüştür. Ancak, çatışmasızlık döneminin sona etmesi ile birlikte Ağustos 2015 tarihinden itibaren terör saldırılarının sayısındaki artış, şehit

olan güvenlik görevlilerinin sayısının da artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Hendek Operasyonları'nda PKK'lı teröristlerin menfezlere, asfalt altlarına ve yol kenarlarına önceden döşediği EYP'leri, güvenlik kuvvetlerinin karayolu intikalleri sırasında uzaktan komuta ederek infilak ettirmelerinden dolayı, bu süreçte daha fazla zayıt verilmiştir (Yüksek, 2022). Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın altıncı döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 2013 yılında 0.16, 2014 yılında 0.31, 2015 yılında ise 0.60 olarak tespit edilmiştir (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020).

Bu dönem, etkisiz hale getirilen terörist sayısında her geçen yıl artış meydana gelmiştir. Özellikle 'çözüm süreci'nin bitmesinin ardından 2015 yılında etkisiz hale getirilen terörist sayısının, 1998 yılından sonra en yüksek seviyeye çıktığı, ayrıca 2008-2021 yıllarını kapsayan dönemde; 2016 yılından sonra bir günde en fazla teröristin 2015 yılında etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın altıncı döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 2013 yılında 1.18, 2014 yılında 2.33, 2015 yılında ise 5.02 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020). Etkisiz hale getirilen teröristlerle ilgili olarak, Tablo 18'de görüldüğü üzere, 2013 ve 2014 yıllarında İHA'ların kullanıldığı bir operasyon bulunmazken, 2015 yılında İHA'ların kullanıldığı 11 operasyonda 10 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020).

1984 yılından, 2021 yılına kadar, gerçekleşen her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısının, 2016 yılından sonra en fazla 2014 yılında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 13'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın altıncı döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 2013 yılında 3,95, 2014 yılında 11,27, 2015 yılında ise 1.43 olarak tespit edilmiştir (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020; Global Terrorism Database, 2022)

Bu dönemde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen terörist sayısının bir önceki döneme nazaran yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 14'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın altıncı döneminde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık

etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 2013 yılında 7,03, 2014 yılında 7,44, 2015 yılında ise 8.36 olarak tespit edilmiştir (CNN Türk, Aralık 2017; Şener, Eylül 2020).

TMH'nın altıncı döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

Türkiye'nin, teröre yönelik başlatmış olduğu siyasi alandaki çözüm arayışları, PKK kanadında sözde ılımlı karşılanmış gibi görünse de ilerleyen süreçte PKK'nın izlediği strateji, bu süreci suistimal ettiğini göstermiştir (Yüksek, 2022).

23 Şubat 2013 tarihinde Halkların Demokratik Partisi (HDP) Milletvekilleri Sırrı Süreyya Önder, Altan Tan ve Pervin Buldan, Adalet Bakanlığı'ndan aldıkları özel izin kapsamında, İmralı Cezaevinde hükümlü olarak bulunan Öcalan ile görüşme sağlamışlardır (Yüksek, 2022). Bu görüşmeden sonra, 21 Mart 2013 günü Diyarbakır'da ki Nevruz kutlamalarında, Öcalan tarafından kaleme alınan mektup okunmuştur (Alan, 2016). Bu mektupta; silahlı direnişten demokratik siyasete geçilmesi gerektiği belirtilmiştir (Yüksek, 2022).

Nisan 2013 tarihinde ise Murat Karayılan, üç kademeli çözüm planını açıklamıştır. Bu kapsamda; birinci aşama; Türkiye'nin 'çözüm süreci' ile ilgili anayasal reform görevlerini yerine getirmesini, ikinci aşama; özel tim, koruculuk gibi birimlerin kaldırılmasını, üçüncü aşama ise; Öcalan dâhil herkesin özgürleşmesini ve 'gerillanın' silahsızlandırılmasını öngörmektedir. Bu süreçte Cemil Bayık, PKK'ya katılımın 2013 ve 2014 yıllarında o zamana kadar görülmedik bir şekilde arttığını ifade etmiştir (Alan, 2016).

PKK'nın sözde gençlik yapılanması Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi (YDG-H) bu dönemde kurulmuş ve zaman içerisinde sözde öz savunma birlikleri adı altında birçok il ve ilçede asayiş birimleri oluşturulmuştur (Alan, 2016).

'Çözüm süreci' döneminde, Suriye'nin Ayn-El Arap bölgesinde gerçekleşen DEAŞ saldırıları neticesinde HDP yöneticileri, 7 Ekim 2014 günü halkı sokağa dökerek, "Kobani düşerse çözüm süreci biter" çağrısında bulunmuş, bu çağrı neticesinde halk sokağa çıkarak güvenlik kuvvetleri ile karşı karşıya gelmiş ve

meydana gelen sokak olaylarında 50'ye yakın vatandaş hayatını kaybetmiştir Bu olaylarda PKK tarafından evlere, kamu binalarına, araçlara ve işyerlerine saldırılar düzenlenmiş, banka ATM'leri yağmalanmıştır (Alan, 2016).

PKK bu dönemde, iş insanlarından 'vergi' adı altında para tahsil etmiş, mahkemeler kurarak 'yargılamalar' yapmaya çalışmış ve karayollarında kimlik kontrolleri yaparak 'asayiş' vazifesi gördüğünü iddia etmiştir (Coşkun, 2015). Yani PKK, şiddet ve yargılama işlevini tekelinde bulunduran devletin yerine, kendini bu fonksiyonları devlet gibi icra eden bir güç konumuna getirmeye çalışmıştır.

PKK, 11 Temmuz 2015 günü kalekolların yapımına devam edildiği bahanesiyle ateşkesin sona erdiğini açıklamış (Alan, 2016), 22 Temmuz 2015 günü iki polis memuru Şanlıurfa/Ceylanpınar'da ikamet ettikleri evde PKK'lı teröristlerce şehit edilmiştir. Temmuz 2015'den itibaren PKK, terör saldırılarını artırmış, bu saldırılar şehir merkezlerine kadar sirayet etmiştir (Yüksek, 2022).

PKK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan birçok şehir merkezinde, YDG-H eliyle kazdığı çukurlar ve kurduğu barikatlar ile bölge halkının günlük yaşamını olumsuz yönde etkileyerek, hayatın doğal akışını durma noktasına getirmiştir (Yüksek, 2022).

Bu dönemde PKK'nın sözde yöneticilerinden Cemil Bayık "Halkımız meşru savunma örgütlenmesini ve bilincini geliştirmeli, tüm halkımız silahını alıp kendini eğitmeli ve örgütlenmeli, her türlü saldırıya karşı köylerde, kentlerde, mahallelerde, yeraltı sistemi tüneller ve mevzii sistemi geliştirilmeli" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (Alan, 2016).

PKK'nın hendek kazdığı ve barikat kurduğu bölgeler; Mardin iline bağlı; Nusaybin ve Dargeçit, Diyarbakır iline bağlı; Silvan, Sur, Lice, Hani, Bismil, Hazro, Dicle, Kayapınar, Bağlar, Yenişehir ve Kocaköy, Şırnak il merkezi ve Şırnak iline bağlı; Silopi, Derik, Cizre ve İdil, Batman iline bağlı; Kozluk ve Sason, Muş iline bağlı; Varto, Elazığ iline bağlı Arıcak ilçeleridir (Yüksek, 2022).

Bu dönemde Türkiye'nin askeri teknolojiye yönelik hızla artan yatırımlarının ardından PKK, TSK'nın teknolojik üstünlüğünü dengelemek amacıyla, 2013 yılında 'modern-profesyonel gerilla' isimli sistemi tasarlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda PKK'nın, "örgütlenme, hareket, mevzilenme, savunma ve saldırı tekniklerini" değiştirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu yeni örgütlenmede yapısal değişiklik ile alay ve tabur yapılanmaları lağvedilerek, tim ve takım gibi küçük yapılanmalara geçilmiştir (Yüksek, 2022).

TMH'nın altıncı döneminde PKK'nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

2013-2015 yılları arasındaki süreç, örgütün 'kıra dayalı şehir gerillacılığı' stratejisini hayata geçirmek adına son derece elverişli bir ortam yaratmış, PKK bu durumundan yararlanarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin il ve ilçelerinde şehir yapılanmasını artırmıştır (Yüksek, 2022).

YDG-H ile örgüt, kırsal alandan şehir merkezlerine yönelerek, terör saldırılarını buralarda gerçekleştirmeye başlamıştır. YDG-H'nin çatışmasızlık döneminde, kırsal alanda meydana gelecek olan boşluğu doldurarak, şehirlerde halk ayaklanmasına uygun ortam yaratmaya çalıştığı görülmektedir (Bila, 2016).

PKK bu dönemde, bölgede 'devletimsi' bir yapı oluşturmaya çalışmış, böylece ülkede ki tüm aktörlere örgütün etkinliği gösterilerek, kontrolün PKK'da olduğu hissi uyandırılmıştır. PKK, bu durumu kalıcı bir hale getirmek için sürekli olarak eylemler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde örgüt, verdiği sözleri yerine getirmeyip, 'çözüm süreci'ni fırsata çevirerek, terör saldırılarını kırsaldan şehir merkezlerine taşımak için zaman kazanmıştır (Coşkun, 2015).

PKK, bu süreci silah bırakmak için değil, aksine, terör eylemlerini şehir içine taşımak, ülke içinde yeni yığınaklar yapmak ve silah depoları oluşturmak için kullanmıştır (Güllüpinar ve Fidan, 2017).

Hendek eylemleri, PKK'nın saldırılarını şehir merkezlerine taşıma stratejisinin bir parçasıdır. PKK'nın şehir merkezlerinde gerçekleştirdiği terör saldırılarının temelinde iki ayrı hedef bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; doğrudan sivil halktır. PKK, sivil halkı terör saldırılarının içine taşıyarak;

güvenlik kuvvetleri ile sivil halkı karşıya getirmek, sivilleri devlete karşı kışkırtmak, sözde kurtarılmış bölgeler elde edip devletin kendi halkı ile savaştığı görüntüsünü vermek istemiştir. Diğer hedef ise; ülke genelinde infial uyandırmaktır. PKK, yaygın ve yoğun bir şekilde halkın sinir uçlarına dokunan eylemler yaparak, toplumda bir öfke patlaması yaşanmasına neden olmak istemiştir (Coşkun, 2015).

PKK, çukur ve barikat eylemleri ile güvenlik kuvvetlerinin bu bölgelere giriş yapmasını engellemeye çalışarak, bölgenin sadece kendi kontrolü altında olduğu görüntüsünü vermek istemiştir. Özetle PKK, bu süreci zaman kazanmak, kırsal alandan şehir merkezlerine yönelerek şehir yapılanmasını oluşturmak, örgüte katılımı artırmak ve sözde bağımsız bir ‘Kürdistan’ devleti kurma hayaline ulaşmak için kullanmıştır (Yüksek, 2022).

Bu dönem her ne kadar bir çatışmasızlık dönemi olarak geçse de, PKK, güvenlik kuvvetlerinin teknolojik alanda kat ettiği mesafeyi yakından takip etmiştir.

PKK’nın, TSK’nın teknolojik üstünlüğünü dengelemek amacıyla 2013 yılında hayata geçirmeye çalıştığı “modern-profesyonel gerilla” isimli sistemini Karayılan;

“çağın gelişen teknolojisine karşı durabilen, düşman istihbarat ve tekniğini boşa çıkarabilen, gerilla taktik ve tekniğini yetkince kullanarak zafere yürüeyebilen 21. yüzyıl gerillası. Gerektiğinde çok küçük birimler halinde araziye serpilip, gerektiğinde koordineli gerilla tarzıyla yoğun ve yaygın biçimde düşmanı vurabilen, gerektiğinde ortaya çıkıp hedefleri yok edebilen, gerektiğinde aniden kaybolabilen, adeta bir hayalet ordusu” şeklinde tanımlamaktadır (akt. Ökten, 2018).

‘Modern-profesyonel gerilla’ sistemi ile PKK’nın, alay ve tabur seviyesindeki birlikleri lağvettiği, küçük timleri iki veya üç kişiden, tim yapılanmasını iki küçük timden, takım yapılanmasını ise iki timden teşkil ettiği, 2013 yılından itibaren örgütün eğitim kamplarında bahse konu yapılanma doğrultusunda eğitim verildiği ve örgütün üst kademesince bu yapıya özel olarak önem verildiği görülmektedir (Ökten, 2018).

Bu dönem ‘çözüm süreci’nin etkisi ile propaganda imkânı bulan PKK’ya ülke içinde katılımın arttığı görülmektedir. Zira Tablo 15’de görüldüğü üzere, bu dönem örgütün, kurulduğu yıldan 2021 yılının sonuna kadar en fazla katılım sayısına ulaştığı, örgüt tarihinde katılımın en fazla olduğu yılın ise 2014 yılı olduğu görülmektedir (Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022).

Öte yandan bu dönemde teslim olan terörist sayısında da bir önceki döneme nazaran artış yaşandığı görülmektedir. Zira Tablo 16’da görüldüğü üzere, TMH’nın beşinci dönemini kapsayan beş yılda 85 terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olurken, TMH’nın altıncı dönemini kapsayan üç yılda 101 terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

Yedinci Dönem (2016-2021)

‘Çözüm süreci’ olarak adlandırılan çatışmasızlık döneminin sona erdiği, güvenlik kuvvetlerinin PKK’ya yönelik yurt içinde ve yurt dışında askeri operasyonlara başladığı, PKK’nın Suriye’de meydana gelen iç savaş sebebiyle lojistik ve insan kaynağı açısından ciddi imkânlara kavuştuğu, güvenlik kuvvetlerinin örgüte karşı gerçekleştirdiği askeri harekâtlarda İHA ve SİHA’ları aktif bir şekilde kullanmaya başladığı dönemdir.

Bu dönem, Tablo 11’de görüldüğü üzere PKK; 2016 yılında 2.495, 2017 yılında 1.321, 2018 yılında 917, 2019 yılında 722, 2020 yılında 331, 2021 yılında 133 olmak üzere toplamda 5.919 farklı terör eylemi gerçekleştirmiş (Doğan, Kasım 2021), bu eylemler neticesinde; 2016 yılında 651, 2017 yılında 173, 2018 yılında 117, 2019 yılında 71, 2020 yılında 19, 2021 yılında 19 olmak üzere toplamda 1.050 güvenlik görevlisi şehit olurken, 2016 yılında 3.499, 2017 yılında 608, 2018 yılında 419, 2019 yılında 266, 2020 yılında 71, 2021 yılında 27 olmak üzere toplamda 4.890 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır (Şener, Eylül 2020).

Bu dönem güvenlik kuvvetlerince, PKK’nın tamamıyla etkisiz hale getirilmesi amacıyla, yurt içinde, Irak ve Suriye’nin kuzeyinde bir takım askeri harekâtlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Irak’ın kuzeyine Pençe Harekâtları Serisi, Suriye’nin kuzeyine ise Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı Harekâtları

icra edilmiştir. Tablo 11’de görüldüğü üzere, güvenlik kuvvetlerince yurt içinde ve Irak’ın kuzeyinde icra edilen operasyonlar neticesinde; 2016 yılında 3.093, 2017 yılında 1.997, 2018 yılında 1.636, 2019 yılında 1.628, 2020 yılında 1.171, 2021 yılında 1.140 olmak üzere toplamda 10.665 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022).

Bu dönem, Tablo 15’de görüldüğü üzere, ülke içerisinde; 2016 yılında 703, 2017 yılında 161, 2018 yılında 136, 2019 yılında 130, 2020 yılında 52, 2021 yılında 48 olmak üzere toplamda 1.230 kişi PKK’ya katılmıştır (Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022).

Bu dönem, Tablo 16’da görüldüğü üzere; 2016 yılında 260, 2017 yılında 38, 2018 yılında 51, 2019 yılında 304, 2020 yılında 177, 2021 yılında 200 olmak üzere toplamda 1.030 PKK’lı terörist güvenlik kuvvetlerine teslim olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

Bu dönem, Tablo 17’de yer alan bilgilerden hareketle, ülke sınırları içinde kalan terörist sayısında her geçen yıl azalma görülmektedir. Bu bağlamda; 2016 yılında 2.800, 2017 yılında 1.995, 2018 yılında 1.200, 2019 yılında 875, 2020 yılında 320 terörist ülke içinde bulunurken bu sayı 2021 yılında 180 olarak tespit edilmiştir (Gökçe, Ocak 2022).

TMH’nın yedinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzına bakıldığında;

20 bin profesyonel askerin görev yaptığı Sarıkamış, Denizli, Bingöl ve Tatvan’daki piyade tugayları komando tugaylarına dönüştürülmüş ve bu tugaylar 2016 yılında Şırnak, Mardin, Tunceli, Hakkâri ve Ağrı’da konuşlandırılmıştır (Hürriyet, Nisan 2016). Ayrıca, 2018 yılı içerisinde; Trabzon’da 17’nci Komando Tugayı, Kırklareli’nde 41’nci Komando Tugayı, Sakarya’da ise 7’nci Komando Tugayı kurulmuş, böylelikle Türkiye’deki komando tugayı sayısı 16’ya yükseltilmiştir (Demirören Haber Ajansı [DHA], Ağustos 2018). Süreç içerisinde Irak sınırında bulunan üslerde ve hudut karakollarında görev yapmak üzere çok sayıda sözleşmeli er alımı yapılmış, 2018 yılı itibariyle sınır bölgelerinde görev alan tüm birlikler profesyonelleştirilmiştir (Ökten, 2018).

Türkiye, son dönemde uyguladığı terörle mücadele stratejisini İHA ve SİHA'lar ile uyumlu bir şekilde geliştirmiş, bunu yaparken de aynı zamanda askeri zayıflığın önüne geçmeyi hedeflemiştir. (Erboğa ve Ayar, 2019).

TMH kapsamındaki askeri operasyonların kısmen duraklama dönemine girdiği 2013-2015 yıllarından sonra, TSK ve diğer emniyet birimleri, TMH'da, İHA ve SİHA'ları daha yoğun bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Zira Tablo 18'de görüldüğü üzere İHA'lar; 2008-2015 yılları arasında 23 operasyonda, yalnızca 2016 yılında ise 71 operasyonda kullanılmıştır. 2016 yılından sonra İHA ve SİHA'ların kullanıldığı operasyonların önceki yıllara nazaran artış göstermesinde hem askeri ihtiyaçların hem de ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmelerin etkisi olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020).

Türkiye, İHA ve SİHA'ları genel olarak Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde kullanmaktadır. İHA ve SİHA'ların en yoğun olarak kullanıldığı iller ise sırasıyla; Hakkâri, Şırnak ve Tunceli illeridir. Bu üç il, güvenlik kuvvetlerinin hareketini zorlaştıran fakat teröristlerin saklanması kolaylaştıran engebeli ve dağlık arazi yapısı sebebiyle, İHA ve SİHA operasyonlarının odak noktaları haline gelmiştir. Yine aynı şekilde dağlık ve engebeli arazi yapısı nedeniyle, İHA ve SİHA'ların en fazla kullanıldığı bir diğer bölge ise PKK kamplarının yoğun olarak bulunduğu Irak'ın kuzeyidir (Erboğa ve Ayar, 2019).

Ek-3'de yer haritada (Ökten, 2018) görüldüğü üzere, Bayraktar TB2'lerin 150 km olan harekât yarıçapı göz önünde bulundurulduğunda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin yanında, Irak ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde de TSK'nın, SİHA'lar ile operasyon gerçekleştirebilme kabiliyetine sahip olduğu görülmektedir (Ökten, 2018).

Yine Ek-3'de yer haritada görüldüğü üzere, teröristlerin kullandıkları güzergâhlar, aynı zamanda İHA ve SİHA'ların TMH kapsamında kullanıldığı bölgelere denk gelmektedir. Bu bakıma teröristlerin sınır bölgelerinden ülke içine girişleri, ülke içindeki hareketleri ve muhtemel saldırı girişimlerinin İHA ve SİHA'lar ile ciddi derecede önlendiği değerlendirilmektedir (Erboğa ve Ayar, 2019).

İHA ve SİHA'ların envantere alınması ile beraber, geçmiş yıllarda PKK'nın sıklıkla gerçekleştirdiği karakol saldırıları, son dönemde önemli ölçüde azalmıştır. Hareket serbestisinin kısıtlanmasının tabii bir neticesi olarak saldırı yapma kabiliyetini kaybeden PKK'nın, 2015 yılında 79 olan karakol saldırısı sayısı, 2018 yılında 10'a kadar düşmüştür (Erboğa ve Ayar, 2019). 2019 yılından 2021 yılının sonuna kadar ise basına yansıyan herhangi bir karakol saldırısı bulunmamaktadır.

Operasyonlarda kullanılan İHA ve SİHA'lar, örgütün sözde üst düzey yöneticilerinin etkisiz hale getirilmesinde önemli rol almıştır. Bu durum, PKK'nın sözde üst düzey yöneticileri üzerindeki baskıyı artırmış, örgüt yöneticileri buldukları yerden hareket edemez hale gelmişlerdir. Zira 2021 yılı içerisinde PKK'lı sözde üst düzey yöneticiler ile röportaj yapmak için Irak'ın kuzeyine giden ancak röportajı gerçekleştiremeyen ABD merkezli PBS News'in muhabiri Simona Foltyn, röportajı gerçekleştirememelerinin sebebini şu şekilde ifade etmiştir: "PKK ile görüşmek için Kandil'e geldik. Daha öncesinde görüşmemize rağmen PKK'nın tüm üst düzey yöneticileri Türkiye'nin SİHA'ları nedeniyle saklandılar. PKK sözcüsü bizimle buluşmadı" (Star, Aralık 2021).

2016-2021 yılları arasında güvenlik kuvvetlerince PKK'nın sözde üst düzey yöneticilerinin etkisiz hale getirilmesi kapsamında icra edilen İHA/SİHA operasyonları Ek-4'de gösterilmiştir.

Bu dönem ülke içerisinde, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde PKK ve uzantılarına yönelik birçok asker harekât icra edilmiştir. Bu kapsamda;

Ülke içerisinde;

PKK'ya yönelik yurt içinde 11 ayrı bölgede, 17 Ağustos 2019 – 31 Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Kıran Operasyonları neticesinde; 144 terör örgütü mensubu etkisiz hale getirilirken (Özel, 2021), 103 adet mayın/EYP, 144 adet silah, 696.5 kg patlayıcı madde, 23.576 adet mühimmat, 260 adet el bombası ele geçirilmiş, 229 adet sığınak, barınak ve depo imha edilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2019).

Kıran Operasyonları'nın ardından, bölgede barındığı değerlendirilen örgüt mensuplarını etkisiz hale getirmek ve barınma alanları arasındaki geçişlerini engellemek amacıyla, yurt içinde 9 ayrı bölgede, 10 Ocak 2020 tarihinde başlayıp Mart 2020 tarihine kadar devam eden 'Kapan Operasyonları' (İçişleri Bakanlığı, 2020) neticesinde; 110 terörist etkisiz hale getirilmiş, 5.330 kg patlayıcı madde, 58.025 adet mühimmat, 233 adet mayın/EYP, 278 adet el bombası, 193 adet silah ele geçirilmiş, 621 adet sığınak, barınak ve depo imha edilmiştir (Global Savunma, Nisan 2021).

Kapan Operasyonları'nın ardından, yurt içinde 17 ayrı bölgede, 13 Temmuz 2020 tarihinde başlayıp 10 Ocak 2021 tarihine kadar devam eden 'Yıldırım Operasyonları' neticesinde; 151 terörist etkisiz hale getirilmiş, 399 adet el bombası, 2.478 kg patlayıcı madde, 278 adet silah, 215 adet mayın/EYP ele geçirilmiş, 707 adet sığınak, barınak ve depo imha edilmiştir (Özel, 2021).

PKK'nın ilkbahar hareketliğinin önüne geçmek amacıyla, 11 Ocak 2021 tarihinde yurt içinde 15 ayrı bölgede başlayan 'Eren Operasyonları' neticesinde; 3 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla; 84 terörist etkisiz hale getirilmiş, 187 adet mayın/EYP, 662 kg patlayıcı, 264 adet silah, 381 adet el bombası, 66.631 adet mühimmat ele geçirilmiş, 850 adet sığınak, barınak ve depo imha edilmiştir (Özel, 2021).

Suriye'nin kuzeyinde;

Türkiye, DEAŞ'ın 2014 yılındaki hilafet ilanı ile beraber, bu terör örgütünün Türkiye'nin güney sınırına doğru yaklaşmasını, PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde oluşturması olağan bir terör koridorunu, güney sınırında bulunan illerde meydana gelen terör saldırılarını ve bu sebeplerden dolayı bölgedeki istikrarın bozulmasından ve yaşanan kaos ortamından bölgede bulunan diğer terör örgütlerinin istifade etmesini engellemek amacıyla, 24 Ağustos 2016 günü Fırat Kalkanı Harekatı (FKH)'ni başlatmıştır (Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, 2017).

31 Mart 2017 günü sona eren FKH neticesinde; Suriye'nin kuzeyinde bulunan El-Bâb, Cerablus, Çobanbey ve Azez ilçeleri dâhil 243 yerleşim yeri ve

2.015 km²'lik bölge PYD/YPG'li ve DEAŞ'lı teröristlerden temizlenmiş, 4.000'e yakın PYD/YPG'li ve DEAŞ'lı terörist etkisiz hale getirilmiştir (Demir, 2021).

Türkiye'nin sınır güvenliğinin PYD/YPG tarafından tehdit edilmesi, terör örgütleri tarafından sınır bölgelerinde gerçekleştirilen saldırılar neticesinde 316 vatandaşın hayatını kaybetmesi, yalnızca 2017 yılı içerisinde terör örgütlerinin Hatay ve Kilis'in ilçelerine ve Türkiye'nin sınır karakollarına yönelik 700'den fazla saldırı gerçekleştirmesi, FKH'de elde edilen kazanımların korunması, PYD/YPG'nin oluşturmaya çalıştığı terör koridoru planının tamamen engellenmek istenmesi gibi sebeplerden dolayı Türkiye, 20 Ocak 2018 tarihinde DEAŞ ve PYD/YPG hedeflerine yönelik Afrin ilçesini kapsayacak şekilde Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH)'ni başlatmış, 18 Mart 2018 tarihinde Afrin ilçe merkezinde kontrolün sağlanması ile birlikte harekât büyük ölçüde tamamlanmıştır. Devam eden süreçte Afrin'in doğusunda bulunan köylerde de kontrolün sağlanması için operasyonlar devam etmiş ve harekât fiili olarak nisan ayı başlarında son bulmuştur. Harekât kapsamında Afrin, Bülbül, Raco, Cenderis, Şeran, Şeyh Hadid ve Mabatlı bölgeleri ile bu bölgelere bağlı 282 meskûn mahal ve 2.000 km²'lik alanda kontrol sağlanmış, 4.500'ü aşkın DEAŞ'lı ve PYD/YPG'li terörist etkisiz hale getirilmiştir (Demir, 2021). ZDH'de, İHA/SİHA'lar 5.300 saatlik uçuş gerçekleştirmiştir (Hürriyet, 2021).

Türkiye'nin; sınırlarının emniyetini ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü sağlamak istemesi, Fırat Nehri'nin doğusunda geniş bir bölgede hâkimiyet sağlayan PYD/YPG'nin bu bölgede bir terör devleti kurma girişiminin önüne geçmek istemesi, PYD/YPG'nin Türkiye sınırlarına yönelik taciz ve tehditlerinin devam etmesi gibi nedenlerden dolayı, 9 Ekim 2019 günü Suriye'nin kuzeyinde Barış Pınarı Harekâtı (BPH) başlatılmıştır. BPH, Fırat Nehri'nin doğusunda 30 km derinlik ve 145-150 km genişlikteki bir alanda gerçekleştirilirken, Türkiye bu bölgenin dışında kalan alanları ise diplomatik girişimlerle terör unsurlarından temizlemeye çalışmıştır. BPH kapsamında; Resulayn ve Telabyad şehir merkezleri, bu şehirlere bağlı 605 yerleşim bölgesi ve toplam 4.219 km²'lik alan terör unsurlarından temizlenerek kontrol altına alınmış, 2.500 civarında PYD/YPG'li terörist etkisiz hale getirilmiştir (Demir, 2021).

Irak'ın kuzeyinde;

11 Mart 2018 - 28 Mayıs 2019 tarihleri arasında Yüksekova 3'üncü Piyade Tümeni tarafından 'Kararlılık Harekâtı' adı altında askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. Kararlılık Harekâtı ile Irak'ın kuzeyinde bulunan bir kısım arazi güvenlik kuvvetlerince kontrol altına alınmıştır. Ancak PKK'nın gerek sınır birliklerine gerekse sınır ötesinde bulunan güvenlik kuvvetlerine yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, Türkiye-Irak sınır hattında meydana gelen gelişmeler, 2019 yılının yaz aylarında elde edilen istihbari bilgiler Hakurk'tan başlayarak kademeli bir şekilde ilerleyecek olan yeni bir askeri harekâtı zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede 5 Haziran 2019 günü Türkiye, Pençe Harekâtlar Serisinin ilk halkası olan Pençe-1 Harekâtı'nı başlatmıştır (Aslan, 2019).

MİT ve Türk Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin, Irak Savunma Bakanlığı, Irak Dışişleri Bakanlığı ve Irak Ulusal İstihbarat Servisi yetkilileri ile gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde, Pençe-1 Harekâtı Hakurk bölgesinde Zaho-Barson hattını da içine alacak şekilde genişletilmiş ve 13 Temmuz 2019 günü Pençe-2 Harekâtı başlatılmıştır. Pençe-2 Harekâtı sonucunda 80 PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiştir (Dağ, 2021).

Pençe-2 Harekâtı'nın ardından Irak'ın kuzeybatısında yer alan Haftanın-Sinat bölgesinde Pençe-3 Harekâtı başlatılmış, harekât sonucunda 417 PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiş, Helifan Köyü, Geli Reş köylerinin kırsalı, Bradost bölgesi ve Khalifa bölgelerinde bulunan PKK mevzileri imha edilmiştir (Dağ, 2021).

Pençe-3 Harekâtı'nın devam ettiği esnada, 15 Haziran 2020 günü Pençe-Kartal Harekâtı başlatılmış, harekâtın neticesinde PKK'ya ait 81 hedef imha edilmiştir (Sözcü, Haziran 2020).

Pençe-Kartal Harekâtı'nın ardından, Haftanın'nin güney bölgelerine ilerlemek amacıyla, 17 Haziran 2020 günü Pençe-Kaplan Harekâtı başlatılmış, harekâtın neticesinde 62 PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiş, PKK'ya ait 500'den fazla hedef imha edilmiştir (Sözcü, Haziran 2020).

Devam eden süreçte, 10 Şubat 2021 günü Irak'ın kuzeyinde bulunan Gara bölgesinde Pençe Kartal-2 Harekâtı başlatılmış, bu harekât kapsamında 65 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Özer, Nisan 2022).

Yine Irak'ın kuzeyinde bulunan Avaşin-Basyan ve Metina bölgeleri ağırlık merkezi olmak üzere, 24 Nisan 2021 günü Pençe-Yıldırım ve Pençe-Şimşek Harekâtları başlatılmış (Kasapoğlu, Nisan 2021), bu harekâtlar neticesinde 387 PKK'lı terörist etkisiz hale getirilmiştir (Özer, Nisan 2022).

TMH'nin yedinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin hareket tarzı değerlendirildiğinde;

Bu dönemde ülke içerisinde birçok askeri birliğin komando birliğine dönüştürüldüğü, yeni komando birlikleri teşkil edildiği, birliklerin silah ve teçhizat bakımından güçlendirildiği ve tam anlamıyla profesyonelleştirildiği görülmektedir

Türkiye'nin; ülke içerisinde, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde icra ettiği askeri harekâtlar neticesinde; PKK'nın, 'çözüm süreci'nden ve Suriye İç Savaşı'ndan faydalanarak elde ettiği kazanımları önemli ölçüde kaybettiği ve hareket alanının gittikçe daraldığı görülmektedir. Türkiye'nin, milli savunma sanayiinde kat ettiği ilerlemelere paralel olarak, terörle mücadelede etkili bir silah sistemi olarak karşımıza çıkan İHA ve SİHA'lar, PKK'yı stratejik yönden çaresizliğe doğru sürükleyen diğer bir önemli unsurdur. Pençe harekâtlarında, İHA/SİHA ile kara ateş-destek vasıtalarının entegre bir biçimde kullanılması, özellikle istihbarat, keşif ve gözetleme faaliyetleri ile hasar tespiti açısından oyun değiştirici bir askeri konsept oluşturmuştur. (Balcı, Temmuz 2020).

Baykar Firmasının Teknik Müdürü Selçuk Bayraktar, 2017 yılında İhlas Haber Ajansına verdiği röportajda şu ifadeleri kullanmıştır:

“İHA korkusundan dolayı hareket kabiliyetleri azalan ve moral bozukluğu içine düşen teröristler, grup halinde hareket edemiyor. Kırsal kesimde barınma alanları daraldığı için de beslenme zorluğu çekiyorlar. PKK'yı âdeta bitme noktasına getiren İHA ve SİHA'ların devreye girmesi ile güvenlik güçleri de neredeyse hiç kayıp vermiyor” (İhlas Haber Ajansı, Ekim 2017):

İHA ve SİHA'lar ile icra edilen operasyonlarda örgütün sözde üst düzey militanlarının etkisiz hale getirilmesi, örgüt içinde kaos ortamına sebep olmaktadır. Örgütün sözde yöneticilerinden Mustafa Karasu, konu ile ilgili yaptığı açıklamada, İHA ve SİHA'ların örgüt için büyük bir zafiyete sebebiyet verdiğini ve TSK'nın bu üstünlüğü karşısında örgütün bir dengeleme arayışında olduğunu belirtmiştir (Balcı, Temmuz 2020).

PKK'lı teröristlerin 24 saat esasına göre teknolojik imkânlar dâhilinde alan hâkimiyeti sağlayan güvenlik kuvvetleri karşısında arazide rahat hareket edemediği, dolayısıyla terör eylemi gerçekleştiremediği, SİHA'ların envantere alındığı 2016 yılından itibaren PKK'nın eylem sayısında her geçen yıl düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın yedinci döneminde, PKK'nın bir günde gerçekleştirdiği terör eylemi oranı; 2016 yılında 5.84, 2017 yılında 3.62, 2018 yılında 2.51, 2019 yılında 1.98, 2020 yılında 0.91, 2021 yılında ise 0.36 olarak tespit edilmiştir (Doğan, 2021).

Bu dönem güvenlik kuvvetlerince gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde; 2016 yılında etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı 3.093 iken 2021 yılında bu sayı 1.140 olarak tespit edilmiştir, Dolayısıyla dönem içerisinde etkisiz hale getirilen terörist sayısında azalma görülmüştür. Bunun nedeni, ülke içinde kalan terör örgütü mensubu sayısındaki azalmadır. Zira Tablo 17'de görüldüğü üzere; 2016 yılında 2.800 olan ülke içerisindeki PKK'lı terörist sayısı, 2021 yılı itibariyle 180'e kadar düşmüştür.

Tablo 12'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın yedinci döneminde, bir günde etkisiz hale getirilen terörist oranı; 2016 yılında 8.47, 2017 yılında 5.47, 2018 yılında 4.48, 2019 yılında 4.46, 2020 yılında 3.21, 2021 yılında ise 3.12 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022). Etkisiz hale getirilen teröristler ile ilgili olarak, Tablo 18'de görüldüğü üzere, İHA/SİHA destekli operasyonlarda; 2016 yılında 71 operasyonda 498 terörist, 2017 yılında 74 operasyonda 309 terörist, 2018 yılında 83 operasyonda 369 terörist, 2019 yılında 21 operasyonda 41 terörist, 2020 yılında 60 operasyonda 186 terörist etkisiz hale getirilmiştir (Erboğa ve Ayar, 2019; Düz, 2020). İHA/SİHA destekli

operasyonlarda her geçen yıl öldürülen terörist sayısındaki azalışın, ülke içinde bulunan PKK'lı terörist sayısındaki azalmadan kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir. Zira Tablo 17'de yer alan bilgiler doğrultusunda, ülke içinde kalan terörist sayısında her geçen yıl azalma olduğu görülmektedir.

Özellikle 2016 yılından sonra İHA ve SİHA'ları TMH'da etkin olarak kullanmaya başlayan güvenlik kuvvetlerinin, önceki yıllarda olduğu gibi alan hakimiyetini; geniş arazi kesimlerinde büyük birlikler ile aylarca süren operasyonlarla sağlamak yerine, teknolojik imkanların sunduğu hizmetlerden yararlanarak sağladığı, dolayısıyla güvenlik görevlilerinin, teröristlerin sıklıkla kullandığı pusu, mayın/EYP gibi saldırılara maruz kalmadığı ve zayıf oranında her geçen yıl düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda, SİHA'ların envantere alındığı 2016 yılından itibaren -Tablo 12'de görüldüğü üzere- TMH'nın yedinci döneminde, bir günde şehit olan güvenlik görevlisi oranı; 2016 yılında 1.78, 2017 yılında 0.47, 2018 yılında 0.32, 2019 yılında 0.19, 2020 yılında 0.05, 2021 yılında ise 0.05 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020).

İHA/SİHA'ların TMH'da aktif olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte hareket alanı daralan PKK'nın, terör eylemi gerçekleştirememesinin yanında arazide dahi rahat hareket edemediği, dolayısıyla örgütün terör eylemlerinin her geçen yıl güvenlik kuvvetleri üzerindeki etkisini yitirdiği, örgütün eylem yapamamasının yanı sıra gerçekleştirdiği eylemlerin son dönemde çoğunlukla ciddi bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. SİHA'ların envantere alındığı 2016 yılından itibaren -Tablo 13'de görüldüğü üzere- TMH'nın yedinci döneminde, PKK'nın gerçekleştirdiği her bir terör eylemi neticesinde şehit veya gazi olan güvenlik görevlisi sayısı; 2016 yılında 1.66, 2017 yılında 0.59, 2018 yılında 0.58, 2019 yılında 0.47, 2020 yılında 0.27, 2021 yılında ise 0.35 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020; Doğan, 2021).

SİHA'ların envantere alındığı 2016 yılından itibaren şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısında her geçen yıl artış yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Tablo 14'de yer alan bilgiler doğrultusunda, TMH'nın yedinci döneminde, şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık etkisiz hale getirilen PKK'lı terörist sayısı; 2016 yılında 4.75,

2017 yılında 11.54, 2018 yılında 13.98, 2019 yılında 22.93, 2020 yılında 61.63, 2021 yılında ise 60 olarak tespit edilmiştir (Şener, Eylül 2020; Özel, 2021; Şahin, Ocak 2022).

Pençe Harekâtları, Türkiye'nin son dönemde özellikle PKK terör örgütü ile askeri alanda mücadeleye dair uyguladığı stratejinin genel bir fotoğrafını göstermektedir. Bu bakıma Pençe-1 Harekâtı'nın icrasına etki eden dinamikler, bu çalışmada, önceki bölümde Çelik Harekâtı'nda ele alındığı şekliyle değerlendirilecektir.

Pençe-1 Harekâtı ile; Türkiye-Irak sınırında konuşlanmış PKK'lı teröristlerin etkisiz hale getirilmesi, yaz üslenmesine başlayan PKK'lı teröristlerin geri bölgesinin kontrol altına alınarak yurt içine giriş yapamamış terör unsurlarının bu bölgede izole edilmesi, PKK'nın lojistik desteğinin kesilmesi, Türkiye, İran ve Irak sınır hattında yoğunlaşan sigara, uyuşturucu ve mal kaçakçılıklarının engellenerek PKK'nın önemli bir finans kaynağının kesilmesi hedeflenmiştir (Aslan, 2019).

Bu dönemde örgütün Irak yapılanmasının; geniş bir alana yayıldığı, arazi yapısının teröristlerin ülke içine sızıp terör saldırılarını gerçekleştirmelerinin ardından rahat bir şekilde geri çekilmeye imkân sağladığı, lojistik ve ulaşım imkânlarını kolaylaştırdığı bilinmektedir. Bu dönemde Hakurk Kampı'nda bulunan terörist sayısına dair ise herhangi bir veri bulunmamaktadır. PKK'nın etkili olduğu bölgelerde Iraklı sivillerin örgüt kamplarının bulunduğu alanlara giremediği, bu sebeple bazı köylerin boşaltıldığı, 'tepeci' olarak isimlendirilen gözcüler ve ulaştırma güzergâhında teşkil edilen yol kontrol noktaları ile sivil halkın bölgede hareketinin engellendiği bilinmektedir. Bu dönemde PKK kampları, yaşam alanı haline gelecek şekilde tahkimatlandırılmıştır. Kamplarda, jeneratörle çalışan iş makineleri marifetiyle tüneller kazılarak, yaşam alanı ve korunak tesis edilmiştir. Kamplarda bulunan terörist unsurlar; 5-10 kişilik gruplar halinde, uzun menzilli atışlardan etkilenmeyecek biçimde, 700 ila 1.000 metre mesafede bulunan sırt hatlarının örtü sağlayan bölümlerinde barınmakta, böylelikle herhangi bir gruba yönelik gerçekleştirilen saldırıdan diğer grupların etkilenmemesi sağlanmaya çalışılmaktadır (Aslan, 2019).

Örgütün kamp üslenmesindeki genel karakteristiği dikkate alındığında, Hakurk Kampı'nın kendine has bazı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Hakurk Kampı; İran sınırına ve Kandil Dağı'na yakınlığı, karmaşık arazi yapısı, muhtemel saldırı bölgelerine ulaşan yaklaşma istikametlerinin çokluğu, bölgedeki sivil halkın nüfus yoğunluğunun az olması gibi sebeplerden dolayı, örgütün 'gizlilik' prensiplerine uygun bir ortam sağlamaktadır. Ayrıca Hakurk Kampı bölgesindeki su kaynaklarının bolluğu, teröristlere uygun barınma ve terör eylemleri için hazırlık imkânı sunmaktadır. Hakurk Kampı'ndaki yığınaklar; artabilecek terörist sayısına uygun olarak önceden tesis edilmiş olup özellikle Şemdinli'de bulunan örgüt mensuplarından alınan istihbari bilgilere erişimin kolay olması nedeniyle, eylem öncesi yapılan hazırlık ve planlamayı destekler niteliktedir (Aslan, 2019).

Pençe-1 Harekât alanı; Türkiye-Irak sınırına paralel 25 km genişlikte ve Irak sınırının ortalama 30 km içerisinde, 500 km²'lik dağlık alanı kapsamaktadır. Harekât bölgesi aynı zamanda; batıda Zap, Avaşin ve Basyan, doğuda ise İran sınırına kadar genişleyebilecek konumda bulunduğundan, örgütün Hakurk bölgesi dışındaki operatif ve taktik hedeflerine ulaşabilmeyi kolaylaştıracak konumdadır. Harekât alanının en güneyi ile PKK'nın ana karargâhı olan Kandil Dağı arasındaki uzaklık ortalama 55 km'dir. Harekât alanının coğrafi yapısı; teröristlere gizlenme imkânı sunmakta olup güvenlik kuvvetleri için ise doğal engel vazifesi görmektedir. 1.700 ila 3.200 metre rakım aralığında değişen ve doğu-batı istikametinde uzanan çok sayıda vadi, dağ ve tepe, bu bölgede mekanize harekâtı imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla, dağlık arazide komando birliklerinin ilerlemesi için kesintisiz hava desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Harekât alanındaki yerleşim bölgelerinin ve nüfus yoğunluğunun az olması, harekâta sivil zayıat endişesini de ortadan kaldırmaktadır (Özçelik, Ağustos 2021).

Pençe-1 Harekâtı'na katılan güvenlik görevlisi sayısına dair net bir veri bulunmamaktadır. Ancak harekâtın 1 alay (1.500 ila 3.000 kişi) seviyesinde icra edildiği değerlendirilmektedir.

Pençe-1 Harekâtı'nı icra eden kara birlikleri, sürpriz hücum indirmeleri ile kritik bölgeleri kısa bir süre içinde kontrol altına alma kabiliyetine sahip olup tamamı profesyonel personelden oluşmaktadır (Özçelik, Temmuz 2019).

Pençe-1 Harekâtı'nın ilk safhasında; önceden tespit edilen hedefler, hava unsurları ve uzun menzilli ateş destek vasıtaları ile ateş altına alınmış, ateş destek vasıtalarının otomasyon özelliğiyle tespit edilen hedeflere, kısa bir süre içerisinde isabet yüzdesi yüksek atışlar yapılmıştır. Zira tespit edilen hedeflere SİHA'lar ile atış yapılmasının ardından, hasar tespitinin de aynı anda yapılması başarıyı ön plana çıkarmış, böylece operasyonun sonraki aşamalarında muhtemel hedefler imha edilirken, terör unsurlarının karşı tedbir geliştirmesi engellenerek, teröristlerin mağaralarda izole edilmeleri sağlanmıştır (Aslan, 2019).

Tespit edilen ilk hedeflerin ateş altına alınmasından sonra, komando ve özel harekât birlikleri kademeli bir şekilde önceden belirlenen bölgelere hava hücum harekâtı gerçekleştirmiştir (Özçelik, Temmuz 2019). Yapılan hava hücum harekâtının; hedef noktalara baskın şeklinde gerçekleştirilmesi, büyük çapta bir birliğin aynı anda hedef noktalara indirilmesi, teröristlerin kaçış güzergâhlarının tıkanmasına yönelik derin harekât icra edilmesi, TSK'nın kapasitesi hakkında emare vermektedir. Hava hücum harekâtıyla izole edilen PKK'lıları tamamen etkisiz hale getirmek, arazide arama-tarama faaliyeti gerçekleştirmek ve teröristlerle sıcak temas sağlamak için bölgeye takviye birlikler sevk edilmiştir (Aslan, 2019).

Harekâtın ikinci günü Milli Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından yapılan açıklamada; harekâta -patlama bölgesinde bir futbol sahası genişliğinde alana etki eden- orta menzilli, yerli ve milli BORA füze sistemlerinin kullanıldığı ve bunun TMH'da bir ilk olduğu ifade edilmiştir (MSB, Mayıs 2019).

Pençe-1 Harekâtı; İHA/SİHA'lar, hava kuvvetleri unsurları, kara havacılık unsurları ve kara ateş destek vasıtalarıyla yüksek ateş gücü ve hassas angajmana dayalı kesintisiz ateş desteği altında komando, özel harekât ve Öz.K.K.lığına bağlı unsurlardan müteşekkil birlikler tarafından müşterek bir hareket konseptinde gerçekleştirilmiştir (Özçelik, Temmuz 2019).

Harekâta doğrudan destek sağlayan savaş uçakları, karadaki manevra unsurlarının anlık ateş destek ihtiyacını karşılarken, harekât bölgesi dışında kalan hedefleri de ateş altına alarak terörist unsurların savunma yapmalarına engel

olmuştur. Bu çerçevede hava kuvvetlerince kullanılan genel maksat mühimmatlarına entegre edilen hassas güdüm kitlerinin etkisi oldukça önemlidir. Ayrıca SİHA'larda kullanılan akıllı mühimmatlar, hem karadaki manevra unsurlarına sağladığı yakın hava desteği hem de nokta hedeflere yönelik uygulamalar ile harekâtın temposuna ve başarısına önemli katkı sağlamıştır (Özçelik, Temmuz 2019).

Harekât alanındaki hâkimiyetin yanında, harekât alanı dışında kalan bölgelerde TSK, mobil kara ve hava platformları ile aralıksız bir biçimde teröristler üzerinde baskı kurarak, örgütün eylem kapasitesini operatif ve taktik seviyede kısıtlamıştır. PKK ise bu durum karşısında, daha az riskli saldırılar gerçekleştirmeye çalışmış, bunun için EYP ve uzak mesafeden havan saldırısı eylemlerine başvurmuş ancak bu eylemler diğer eylem taktikleri ile desteklenemediğinden ciddi bir etki yaratmamıştır. Zaten TSK envanterinde bulunan havan tespit radarları ile PKK'nın gerçekleştirdiği bu tür saldırılara doğrudan cevap verilmiş ve örgütün bu yeteneği anında bertaraf edilmiştir (Özçelik, Temmuz 2019).

Pençe-1 Harekâtı'na 12 Temmuz 2019 günü son verilmiş, harekât neticesinde; 126 terörist etkisiz hale getirilmiş (Özer, Nisan 2022), 3 güvenlik görevlisi ise şehit olmuştur (MSB, 2022).

TMH'nun yedinci döneminde PKK'nın hareket tarzına bakıldığında;

PKK, 2015-2016 yıllarında, yurt içinde birçok il ve ilçe merkezinde alan hâkimiyetini sağlamak adına savunma pozisyonu almış ve güvenlik kuvvetlerini yakın muharebeye çekmeye çalışmıştır. PKK bu dönemde üs bölgelerine ve karakollara yönelik gerçekleştirdiği konvansiyonel saldırılardan vazgeçerek, özellikle 2013-2015 yılları arasındaki çatışmasızlık sürecinden sonra, Suriye ve Irak'taki terör örgütlerince sıklıkla kullanılan bomba yüklü araçlarla gerçekleştirilen intihar saldırılarına, daha az sayıdaki gruplar tarafından sabotaj ve sızma tarzı eylemlere yönelmiştir (Ökten, 2018).

PKK'nın başvurduğu diğer bir eylem taktiği ise hava araçlarına karşı kullandığı yerden-havaya portatif füze sistemleri ve uçaksavar silahları ile

gerçekleştirdiği saldırılardır. Örgüt, TSK'nın hava saldırılarını engellemek adına füze sitemlerini ve uçaksavar silahlarını kullanmaya çalışsa da insan istihbaratına dayalı bilgiler ve TSK tarafından kullanılan kesintisiz elektronik gözetleme imkânı sayesinde, bu silahların yerleri kolay bir şekilde tespit edilerek imha edilmiştir (Özçelik, Temmuz 2019).

PKK'nın terör eylemlerine yeniden başladığı yedinci dönem, Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle lojistik ve insan kaynağı açısından önemli imkânlara kavuştuğu dönemdir. Ancak bu dönemde PKK, gün geçtikçe konvansiyonel saldırı gerçekleştirme kabiliyetini kaybetmiştir. Bunun başlıca sebebi, İHA ve SİHA'ların, PKK'nın silahlı gruplarını deşifre ederek konvansiyonel manevra yapmasının önüne geçmesidir (Ökten, 2018).

İHA ve SİHA'ların hedef tespiti, takibi ve etkin ateş gücü sebebiyle, kırsal alanda rahat hareket edemeyen PKK mensupları, 2015 yılından itibaren il ve ilçe merkezlerinde halkın arasına sızarak kamufle olmaya çalışmış ve kent merkezlerinde sözde 'kurtarılmış bölgeler' oluşturma adına, mayın/EYP yerleştirme ve hendek kazma gibi eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır (Cantenar ve Tümlü, 2016). Bu dönemde birçok il ve ilçe merkezinde güvenlik kuvvetleri ile çatışmaya giren örgüt (Demir, 2017), 2016 yılında, kurulduğu günden o zamana kadar en yüksek eylem sayısına ulaşmıştır.

TSK'da yaşanan bu kademeli dönüşüm, PKK tarafından yakinen takip edilmiş, süreç içerisinde TSK'nın icra ettiği operasyonlar, Murat Karayılan, Duran Kalkan ve Cemil Bayık tarafından; "TSK'nın göğüs göğüse savaştan ziyade teknolojiye dayanarak hareket ettiği", "TSK'nın kara savaşına girmediği ve tekniğe dayandığı", "karadan yürütülen savaşın hava savaşına dönüştüğü", "askere değil tekniğe karşı savaşıldığı", "PKK'ya yönelik harekâtların %90'ının hava saldırısı şeklinde olduğu", "alan hâkimiyeti sağlamanın, bütün alanı kontrol etme biçiminde bir savaş tarzı olmadığı", "TSK'nın eskisi gibi binlerle, on binlerle kara savaşı sürdüreceği gücü ve kapasitesi kalmadığı", şeklinde formüle edilmiştir. PKK, teknoloji asimetrisini dengelemek adına silahlı gruplarını zamanla daha fazla küçültmüş, böylelikle silahlı unsurların görünürlüğü azaltmaya çalışmıştır (Ökten, 2018). Dolayısıyla İHA ve SİHA'lar sayesinde

teröristlerin toplu olarak hareket etmelerinin önüne geçilmiş, bu bakıma İHA ve SİHA'ların teröristler üzerinde kurduğu baskı, örgüt mensuplarının hareketliliğini olabildiğince kısıtlamıştır (Erboğa ve Ayar, 2019).

PKK, bu dönemde İHA/SİHA'lara karşı önlemler almaya çalışmış, teröristlere arazide nasıl hareket edilmesi gerektiği ve İHA/SİHA'lardan nasıl saklanılacağı konusunda eğitimler verilmiştir. Örneğin 2018 yılında Mersin ilinde gerçekleştirilen bir operasyonda, İHA'ların görüntü almasını önlemek maksadıyla teröristler tarafından kullanılan kamuflaj desenli şemsiye ele geçirilmiş, yine 2018'de Hakkari kırsalında ellerinde şemsiye bulunan üç terörist İHA'lar tarafından tespit edilmiştir. Örgütün İHA ve SİHA'lar karşısında almaya çalıştığı bir diğer önlem ise geçiş güzergâhlarının ve caddelerin brandalarla kapatılması şeklindedir. Bu durum Türkiye içinde yaşanmasa da Suriye'de bulunan Resul Ayn şehrinde teröristlerin kullandığı cadde ve sokakların brandalarla kapatıldığı haberleri gündeme gelmiştir. Ayrıca İHA ve SİHA'larda bulunan termal ve gece görüş kameralarına karşı önlem almak amacıyla PKK'lı teröristler ıslak battaniye ile hareket etme yoluna gitmiş fakat başarılı olamamışlardır (Erboğa ve Ayar, 2019).

İHA ve SİHA sistemlerinin izleme, görme ve ateş altına alma yeteneği, PKK'lı teröristlerin en büyük avantajı olan 'sürpriz' baskın yapma kabiliyetlerini erozyona uğratarken, güvenlik kuvvetlerine 'sürpriz' yapma imkânı sunmakta, PKK'lı teröristleri taarruzi hareketlerden, savunmacı bir taktiğe sürüklemektedir. Yine lojistik, intikal, muhabere, tedavi ve eğitim gibi konularda teröristlerin hareket alanını kısıtlarken, teröristler dar alanda hareket etmeye ve gizlenmeye mecbur kalmaktadır (Özcan, Mart 2019). Zira 6 Nisan'da 6 korumasıyla birlikte öldürülen, örgütün sözde Amanos saha sorumlusu Seyithan Sinet'in, öldürülmeden 1 hafta önce örgüt yöneticileri Murat Karayılan, Duran Kalkan, Cemil Bayık ve Mustafa Karasu'ya,

"Bilmelisiniz ki telsizle dahi konuşamayacak kadar zor durumdayız. Askerden ve hava araçlarından kaçmak için fare gibi deliklere giriyoruz. Son 20 gündür 6 heval (arkadaş) ile girdiğim delikten başımı bile dışarı çıkartamıyorum. TC askerinin Afrin'e operasyona başlamasıyla birlikte çevremizdeki çember her geçen gün daralmaya başladı. Eylemsizliğimiz beceriksizliğimizden değil, TC askerinin bugüne kadar görülmemiş bir

şekilde yaptığı baskıdandır. Yiyecek lokma bulamaz hale geldik. Bir parça ekmek bir şarjör çekirdek kadar değerli oldu. Bu sahada böyle durumdayız"

şeklinde mail attığı açık haber kaynaklarına yansımıştır (Akşam, Ağustos 2018).

Ayrıca PKK'nın sözde yöneticilerinden Murat Karayılan'ın bir dönem korumalığını yapan ve 2021 yılı içerisinde güvenlik kuvvetlerince icra edilen Eren Operasyonları'nda ağır yaralı olarak yakalanan Fırat Şişman, örgütün içinde bulunduğu çıkmazı güvenlik kuvvetlerine verdiği ifadesinde şu şekilde belirtmiştir:

"Örgüt hiçbir zaman bu süreçte yaşadığı kadar büyük zorluklar yaşamadı. Son beş altı yıldır özellikle askeri performans açısından örgüt büyük bir düşüşe geçmiş durumda. Kitle desteğinin çoğunu kaybetti. Örgüte katılımlar sıfıra indi. Sadece başarılı kara operasyonları PKK'ya büyük darbe vurmadı. Yerli SİHA'lar örgütte paniğe neden oldu. Örgütün kabiliyetini ortadan kaldırdı" (NTV, Haziran 2021).

DHA'nın 19 Eylül 2021 tarihli haberine göre teslim olan bir teröristin;

"Artık hiç kimse örgüt yönetiminin yalanlarına inanmıyor, kendileri rahat yerlerde oturup bizi ölüme gönderiyorlar, 'eylem yapın' diyorlar, bulunduğumuz yerden kafamızı çıkartamıyoruz, nasıl eylem yapalım? Üzerimizdeki baskıyı kaldırmak için eylem yapmış gibi rapor veriyoruz. Onlar da verdiğimiz bu raporu daha da abartarak diğer bölgelerdeki teröristlere aktarıyor. Sonra biz bile şaşırıyoruz kendi söylediklerimize"

şeklinde ifade verdiği belirtilmiştir (DHA, Eylül 2021).

İHA ve SİHA'ların teröristler üzerinde ki askeri etkisinin yanında psikolojik etkisi de oldukça fazladır. Nitekim İHA'lar tarafından tespit edilen PKK hedefleri süratle imha edilirken, örgütün sözde üst düzey yöneticilerinin İHA'lar tarafından tespit edilmesi, örgüt tabanında psikolojik baskıyı arttırmakta, teröristlerin erzak ve silaha ulaşımını ve hareketlerini ciddi derecede kısıtlamaktadır. Bu şartlar altında teslim olan terörist sayısı her yıl artarken, ülke içinde örgüte katılım sayısı ise her yıl azalmıştır. Bu duruma İHA'ların tek başına etkili olduğunu söylemek güçtür fakat önemli bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmektedir (Erboğa ve Ayar, 2019). Zira, 2019 yılında Adana'da PKK/KCK'ya yönelik gerçekleştirilen

soruşturma kapsamında, güvenlik kuvvetlerince yakalanan Kandil Dağı'nın genel telsizcisi Ö.T. isimli terörist, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“PKK içerisinde kaçmak isteyen ve ailesine dönmek isteyen çok sayıda örgüt mensubu var. Bunun da başlıca sebebi İHA ve SİHA'ların yaşam koşullarını tamamen kısıtlamasıdır. İHA ve SİHA'lar, PKK'nın tüm psikolojisini bozdu. Artık örgüte katılım arzusu yok denecek kadar azdır” (Akşam, Mayıs 2019).

Konu ile ilgili olarak; Erzincan Cumhuriyet Başsavcılığı'nca PKK/KCK soruşturması kapsamında, PKK'nın dağ kadrosunda bulunan ve 2021 yılında güvenlik kuvvetlerince icra edilen operasyonda yakalanan Günkan Düz isimli terörist alınan ifadesinde mevcut durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Faaliyet yürüttüğümüz alanlarda bulunan gözetleme kuleleri, kalekollar, İHA-SİHA'lar ile güvenlik güçlerince alınan tedbirler ve yürütülen faaliyetler, alan hâkimiyetimizi ciddi bir şekilde kısıtlamaktadır. Bu etkenler neticesinde ikna çalışmaları sonrasında teslim olan kadroların sayılarında artış sağlanmaktadır. Operasyonlar sonucu cephanelerin çoğu imha edildi. En son cephaneye takviyesi 2015 yılında yapıldı. Cephaneye sıkıntısı yaşanmaktadır. Irak'ın kuzeyi ile saha arasındaki hiyerarşik yapı zayıflatıldı. Örgüt mensupları, güvenlik kuvvetlerince özellikle hava destekli düzenlenen operasyonlarla etkisiz hale getirilme korkusu yaşamaktadır” (Özdemir, Ocak 2021).

Ayrıca 2019 yılında Van'da güvenlik kuvvetlerine teslim olan PKK'lı terörist verdiği ifadesinde; İHA ve SİHA'ların, yaşam koşullarını tamamen kısıtladığını, örgütün psikolojisini bozduğunu ve katılım arzusunu yok denecek kadar azalttığını belirtmiştir (Mynet, Temmuz 2019).

2019 yılında örgütten kaçarak Şırnak'ta güvenlik kuvvetlerine teslim olan M.D. isimli terörist verdiği ifadesinde; örgütün teröristlere havandan ve tank atışından nasıl korunulur, İHA ve SİHA'lardan nasıl saklanılır gibi eğitimler verdiğini, arazide SİHA ve İHA'ların korkusuyla en fazla 4 kişinin bir araya gelebildiğini, teröristlerin birbirlerine sürekli ‘oturun, aman hareket etmeyin, kıpırdamayın, sigara içmeyin, sessiz olun da dinleyelim, arazide olabilirler zaten İHA geziyor’ diye sürekli uyarılarda bulduklarını ve hepsinin bir panik içinde olduğunu ifade etmiştir (Haber.aero, Şubat 2019).

Tabanda yaşanan çözümler sonucu örgüt, şehir yapılanmasına yönelmek zorunda kalmıştır. Örgütün sözde liderlerinden Murat Karayılan, mevcut durum ile ilgili yaptığı açıklamalarda, örgütün dağ kadrosuna olan katılımlarda düşüş yaşandığını, örgütün şehir yapılanmaları; ‘Ateşin Çocukları İnisiyatifi’, ‘Halkların Birleşik Devrim Hareketi (HBDH)’ ve ‘Sivil Savunma Birlikleri (Yekineyen Parastina Sivil/YPS)’ gibi yapıların, örgütten herhangi bir talimat beklemeden eyleme geçmesi gerektiğini ifade etmiştir (Balcı, Temmuz 2020).

TMH'nın yedinci döneminde PKK'nın hareket tarzı değerlendirildiğinde;

PKK, bu dönemin ilk yıllarında meskûn mahallerin çok boyutlu yapısından istifade ederek, gücünü önceden tespit ettiği direnç noktalarında yoğunlaştırıp güvenlik kuvvetlerinin ateş gücünü kullanmasını engellemiş ve yıpratıcı şehir harekâtına zorlamıştır (Ökten, 2018).

Pençe Harekâtları'nın başlaması ile beraber örgütte baş gösteren ilk stratejik değişim, PKK'nın savunmacı ve korumacı bir konuma doğru evrilmesidir. 2016'ya kadar özellikle ülke içinde ‘devrimci halk savaşı’ söylemi ile terör saldırıları gerçekleştiren, şehir merkezlerinde öz yönetim ve hendek kazma eylemlerinde bulunan örgüt, 2021 yılına gelindiğinde bütünüyle ‘varlığını koruma’ stratejisine yönelmiştir. Hareket alanı daralan PKK, Irak'ın kuzeyinde bulunan kamplarını elinde kalan son stratejik bölge olarak görmektedir. Sözde ‘Medya Savunma Alanları’ olarak isimlendirdiği bu kamplar, örgütün ülke içinde aldığı darbelerin etkisiyle hayati bir öneme sahip hale gelmiştir (Balcı, Temmuz 2020).

Önceki yıllarda alanlarını genişletmek ve eylemselliğini çeşitlendirmek için Türkiye'yi sürekli olarak iç güvenliğe dayalı strateji geliştirmeye zorlayan PKK, TSK'nın geçirdiği teknolojik dönüşüm sayesinde, artık sınır ötesindeki varlığını korumanın yollarını aramaya başlamıştır (Gökçe, Ocak, 2022).

Teknoloji asimetrisi yaşayan PKK, bu asimetriyi dengelemek adına hareket tarzını yeni şartlara uygun hale getirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönemde PKK'nın temel amacının yaşadığı teknolojik asimetriyi dengelemek olduğu görülmektedir (Ökten, 2018).

Bu dönemde PKK, Suriye’de yaşanan iç savaştan elde ettiği insan kaynağı ve lojistik avantajlara rağmen, silahlı unsurların hareketlerini izleyen ve konvansiyonel manevra yapmasının önüne geçen İHA ve SİHA’lar karşısında, silahlı unsurlarını küçültme yoluna gitmiş ve olabildiğince az hareket ederek konvansiyonel saldırı gerçekleştirebilme kabiliyetinden feragat etmiştir (Ökten, 2018). Bu kapsamda örgütün hareket kabiliyetinin olabildiğince kısıtlandığı ve hareket edemez hale geldiği, yakalanan veya teslim olan teröristlerin güvenlik kuvvetlerine verdikleri ifadelerden de net bir şekilde anlaşılmaktadır.

İHA ve SİHA’lar karşısında militanlarına eğitimler vererek önlemler almaya çalışan örgütün bu çabalarına rağmen başarılı olamadığı görülmektedir.

PKK’nın sözde lider kadrosunda bulunan teröristlerin icra edilen operasyonlarla öldürülmesi, örgütün ‘varoluşsal tehdit’ algısının derinleşmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda PKK’nın söylemleri de, ‘devrim’, ‘özyönetim’, ‘demokratik konfederalizm’ gibi hedeflerden, ‘direniş’ ve ‘intikam’ söylemlerine evrilmiştir. Bu durum PKK’da iki değişik çözülmeye neden olmuş, bunlardan birincisi; örgütün uzun süredir tabanda yaşadığı çözülme ve örgütten ayrılan terörist sayısındaki artış olurken diğeri ise; örgüte katılım sayısındaki yaşanan düşüştür (Balcı, Temmuz 2020). Zira Tablo 15’de görüldüğü üzere, 2016 yılından itibaren her geçen yıl ülke içinde örgüte katılım sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir. Hatta 2021 yılı örgüt tarihinde katılımın en az olduğu yıl olmuştur (Karadağ, Ocak 2021; Gökçe, Ocak 2022). Öte yandan Tablo 16’da da görüldüğü üzere; 2004 yılından 2015 yılına kadar toplamda 220 terörist teslim olurken bu sayı yalnızca 2016 yılında 260 olarak tespit edilmiş, örgüt tarihinde en fazla teröristin teslim olduğu yıl ise 2019 yılı olmuştur (Erboğa ve Ayar, 2019; Özçelik, Ağustos 2021; TRT Haber, Aralık 2021).

Bu dönemde örgüt tabanında yaşanan çözülme, örgüt liderlerinin söylemlerine de yansımıştır. Bu durum örgütün içinde bulunduğu çaresizliğin en önemli göstergelerinden yalnızca bir tanesidir.

3.3. DEĞERLENDİRME

PKK'nın ilk terör saldırılarının başladığı birinci dönemde siyasi iktidarın, bu terör eylemlerini basit bir asayiş olayı olarak değerlendirip hafife aldığı ve çözümü yalnızca TSK üzerinden yürütmeye çalıştığı görülmektedir.

Nizami ordularla savaşmak için eğitilen, donatılan ve teşkilatlanan TSK'nın ise, TMH'nın özellikle birinci döneminde bu mücadeleyi konvansiyonel savaş tekniklerini kullanarak gerçekleştirdiği, bu kapsamda TSK'nın kuvvet yapısının, personel eğitiminin, envanterinde bulunan silahların ve uyguladığı stratejinin düşük yoğunluklu bir çatışmanın şartlarına uygun olmadığı görülmektedir.

Sarızeybek (2006), güvenlik kuvvetlerinin 1992 yılında envanterinde bulunan roketatar ve makineli tüfeklerin, PKK'nın elindeki silahlarla karşılaştırıldığında, örgütün elinde bulunan silahların kullanımı ve ateş gücü bakımından daha avantajlı olduğunu, bu nedenle güvenlik kuvvetlerinin envanterinde yer alan silahların depolara kaldırıldığını ve bunların yerine PKK'nın elinde bulunan silahlardan satın alındığı ifade etmiştir.

1992 yılında Kışlalı (1996)'nın, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Doğan Güreş ile yaptığı görüşmede, Güreş; güvenlik kuvvetlerinin 1984 yılında kuruluş, eğitim, silah ve teçhizat konularında yeterli seviyede olmadığını, malî şartlar imkân verse bile gerekli olan ihtiyaçlara ilişkin tedarik işlemlerinin uzun bir zaman aldığını, 1984 yılından beri devam eden terör saldırılarının önlenememesinin sebeplerden bazılarının bunlar olduğunu ifade etmiştir. Zira TMH'nın ikinci döneminde güvenlik kuvvetlerinin düşük yoğunluklu çatışma alanındaki eksiklikleri, CHP'nin 1993 yılında hazırlanan 'Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu'nda yer alan bilgilerde anlaşılmaktadır.

TSK, terör saldırılarının başladığı ilk yıllardan itibaren bölgede 'alan hakimiyeti' prensibini benimseyerek, PKK'nın bölgede rahat hareket etmesinin önüne geçmek amacıyla bir takım tedbirler almıştır. Bu kapsamda batı illerinde bulunan komando birlikleri bölgeye kaydırılmış ve Irak'ın kuzeyine bir takım harekâtlar icra edilmiştir.

TSK, uyguladığı ‘alan hakimiyeti’ prensibi ile bu dönem kısmi bir başarı elde etmiş olsa da gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde personel zayiatında artış meydana gelmiş, alınan tedbirler ‘terör’ün tam anlamıyla bitmesi için yeterli olmamıştır.

TMH’nın birinci döneminde, TSK’nın düşük yoğunluklu bir çatışma karşısında uygulanabilir bir stratejisinin olmaması, envanterinde düşük yoğunluklu çatışmanın doğasına uygun silah ve teçhizat bulunmaması, TMH’nın zorunlu hizmet yükümlülüğü altında bulunan askerler ile icra edilmesi ve gerilla savaşı tekniklerini kullanan PKK karşısında askeri personelin eğitimsiz olması, -Tablo 5’de ve Tablo 6’da görüldüğü üzere- terör eylemlerinin önüne geçilememesine ve her geçen yıl eylem sayısının artmasına, buna mukabil personel zayiatında da artış yaşanmasına neden olmuştur.

TMH’nın birinci döneminde PKK’nın, Irak’ta yaşanan otorite boşluğunu iyi değerlendirdiği, bunun neticesinde kendine rahat hareket edebileceği geniş ve kontrolsüz bir alan, lojistik imkân ve insan kaynağı sağladığı, örgütün bu dönemde ağır makineli tüfek, roketatar ve havan gibi ateş destek vasıtalarını kullanarak, çok kalabalık gruplarla, konvansiyonel manevralara dayalı köy baskınları, sabit askeri birliklere taciz ve arazide intikal esnasındaki birliklere pusu şeklinde eylemler gerçekleştirdiği, örgütün 1984-1991 yılları arasında hedeflediği militan sayısına ulaşamadığı ancak ülke içinde örgüte katılımın her geçen yıl arttığı görülmektedir.

TMH’nın ikinci dönemde -özellikle 1994 yılından sonra- silah ve teçhizat bakımından TSK’ya düşük yoğunluklu çatışmanın doğasına uygun sistemlerin tedarik edilmeye başlandığı, özellikle gece görüş sistemlerinin envantere alınması ile birlikte TSK tarafından benimsenen ‘alan hâkimiyeti’ prensibinin daha uygulanabilir bir hale geldiği anlaşılmaktadır.

Kışlalı (1996), 1993 yılının sonuna kadar bölgede terörle mücadele de TSK tarafından uygulanan taktiğin; gündüz PKK’ya yönelik askeri operasyonların icra edilmesi, gece ise kışlalara çekilerek emniyet tedbiri alınması şeklinde olduğunu,

1994'den itibaren ise gece operasyonlarının daha etkili bir biçimde uygulamaya konulduğunu ifade etmektedir.

İkinci dönemde bölgede görev yapan asker sayısının artırılması, rütbeli personelin zorunlu hizmet süresinin uzatılması, uzman erbaş temin edilmesi, bölgede görev yapan birliklerin silah ve teçhizat yönünden güçlendirilmesi ve sınır ötesinde icra edilen askeri harekâtlar neticesinde; Tablo 5'de ve Tablo 6'da görüldüğü üzere etkisiz hale getirilen terörist sayısında artış meydana gelmiştir.

Birinci döneme nazaran, 1992 yılından itibaren önemli ölçüde artan terör saldırıları, 1994 yılından itibaren alınan tedbirler neticesinde azalma eğilimi göstermiş, aynı şekilde 1992 yılından itibaren artan şehit/gazi sayısı, alınan tedbirler neticesinde 1994 yılından itibaren düşüş eğilimine girmiştir. Bu durum yine Tablo 5'de ve Tablo 6'da yer alan verilerde net bir şekilde görülmektedir.

1999 yılında zayıf sayısının, etkisiz hale getirilen terörist sayısının ve gerçekleşen terör eylemi sayısının azalmasının nedeni ise 1999 yılında örgüt liderinin yakalanmasının ardından silahlı unsurlarını ülke dışına çıkararak PKK'nın, ülke içinde silahlı unsuru kalmaması olarak değerlendirilmektedir.

TMH'nın ikinci dönemi, sınır ötesinde en fazla askeri harekâtın icra edildiği dönemlerden biridir. Bu harekâtların içinde en kapsamlı olanlardan biri ise Çelik Harekâtı'dır. Çelik Harekâtı, Irak'ın kuzeyinde ortalama 1,5 ay süren, TSK'nın kalabalık konvansiyonel birliklerle icra ettiği bir harekâttir.

Çelik Harekâtı'na dair yapılan askeri analizlerde genellikle; harekâtın başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ve çok sayıda teröristin etkisiz hale getirildiği belirtilmektedir. Harekâta görev alan Korg. Hasan Kundakçı (2004), harekâtın baskın tarzında ve gizlilik içinde yapıldığını ve örgüte büyük bir darbe indirildiğini ifade etmektedir. Harekât sırasında Kundakçı'nın yardımcılığını yapan Tümg. İlker Başbuğ (2011) da harekâtın gizliliğine ve baskın tarzına vurgu yapmakta, bu kapsamda çok sayıda teröristin etkisiz hale getirildiğini belirtmektedir.

Diğer yandan Çelik Harekâtı'nı askeri yönden eleştiren görüşler de mevcuttur. Güvenlik alanındaki çalışmalarıyla bilinen Ümit Özdağ (1999), bu büyüklükteki bir yığınağı gizlenmenin mümkün olmadığını, zaten Irak'ın kuzeyinde yayın yapan PKK radyosunun da olası bir harekâtı önceden duyurduğunu ifade etmektedir. Özdağ, harekâtın baskın niteliği taşımaması sebebiyle operasyon öncesinde kamplarda bulunan teröristlerin bölgenin güneyinde bulunan güvenli bölgelere çekildiğini ve 43 gün boyunca küçük çaplı çatışmalar yaşandığını, bunun neticesinde teröristlerin kaçış güzergahlarına Öz.K.K.lığına bağlı unsurların indirilmesine rağmen tam anlamıyla bir kuşatma ve imha harekâtı gerçekleştirilemediğini, üstelik askeri birliklerin geri çekilmesinin ardından teröristlerin bölgeye geri döndüğünü, resmi makamların harekâta etkisiz hale getirilen terörist sayısını '555' olarak ilan etmesini de gerçekçi bulmadığını ifade etmektedir.

İsrail merkezli Haaretz Gazetesi'nde ordu editörlüğü görevi yapan Zeev Schiff, harekâtın 35 bin kişilik askeri kuvvet yerine, 1 tugay seviyesindeki bir birlik ile gerçekleştirilmesinin daha doğru olacağını belirtirken, TSK'nın stratejik hedeflerini tam olarak belirlememesini ve amacının açık olmamasını da eleştirmektedir (Özgen, 2015).

Rusya Savunma Bakanlığı'na bağlı askeri akademide görev yapan Sergey Vorobyov da harekâtın 35 bin kişilik bir kuvvet yerine, özel eğitimli komandolar tarafından çok daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebileceğini, operasyondan önce sınır hattında yapılan yığınağın gizliliği ortadan kaldırarak teröristlere önlem alma fırsatı doğurduğunu, TSK'nın bu harekâta helikopterlerden ve savaş uçaklarından yeteri seviyede faydalanamadığını ifade etmektedir (Özgen, 2015).

TMH'nın ikinci döneminde, TSK'ya yeni silah ve teçhizatlar tedarik edilmesi, TMH bölgesinin yeni birliklerle takviye edilmesi, güvenlik kuvvetlerince ülke içinde ve sınır ötesinde birçok farklı askeri harekât icra edilmesi örgütün hareket alanını önemli ölçüde kısıtlamıştır.

TMH'nın ikinci döneminin ilk yıllarında, ülke içinde örgüte katılımın önemli ölçüde arttığı, militan sayısı artan PKK'nın bu dönemde de konvansiyonel

tarzda saldırılar gerçekleştirmeye devam ettiği ancak dağ kadrosunda bulunan orta kademe yöneticilerin kalabalık grupları sevk ve idare edecek bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olmaması nedeniyle örgütün, TSK karşısında gerçekleştirdiği mücadelenin, imhadan çok yıpratmaya doğru evrildiği görülmektedir.

Öte yandan özellikle 1994 yılından sonra TSK'nın örgüt karşısında elde ettiği başarıların, örgüte katılımı olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

TMH'nın ikinci döneminde de PKK'nın Irak'taki otorite boşluğundan faydalanmaya devam ettiği, bunun yanında dağılan SSCB'den gelen silahlarla elini güçlendirdiği, ancak 1999 yılında örgüt liderinin yakalanmasının ardından ülke içinde bulunan silahlı unsurlarını sınır dışına çekerek çatışmasızlık stratejisi izlediği anlaşılmaktadır.

TMH'nın üçüncü döneminde ise ABD ile yaşanan gerilim ve PKK'nın ilan ettiği sözde ateşkesin etkisi ile sınır ötesinde kapsamlı bir harekât icra edilmemiştir.

Yine aynı minvalde, PKK'nın ilan ettiği sözde ateşkesin etkisi ile Tablo 5 ve Tablo 6'da görüldüğü üzere üçüncü dönemde; PKK'nın terör eylemlerinde, şehit ve gazi sayısında ve etkisiz hale getirilen terörist sayısında önceki dönemlere nazaran azalma meydana gelmiştir.

TMH'nın üçüncü döneminde de düşük yoğunluklu çatışmanın gereklerine uygun silah ve teçhizatlar güvenlik kuvvetlerinin envanterine dâhil edilmiştir.

PKK'nın üçüncü dönemde, sözde bağımsız 'Kürdistan' hedefinden çok, Kürt'lere yönelik anayasal düzenlemeler ve 'demokratik cumhuriyet' gibi söylemlere yöneldiği ve bölge halkını sivil itaatsizlik eylemlerine teşvik etmeye çalıştığı, bu dönem propaganda faaliyetleri gerçekleştiremeyen ve güvenlik kuvvetlerinin yurt içinde icra ettiği operasyonlar ile tükenme noktasına gelen PKK'ya, ülke içinde katılım sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir.

TMH'nın dördüncü döneminde de güvenlik kuvvetleri silah ve teçhizat bakımından güçlendirilmeye devam edilmiş, özellikle TTZA'ların envantere

alınması, terör saldırıları karşısında şehit ve gazi sayısını belirli bir oranda tutmuştur.

TMH'nın dördüncü döneminde PKK'nın, sözde ateşkesi sonlandırarak konvansiyonel saldırılara yeniden başlaması neticesinde, güvenlik kuvvetleri ilk iki dönemde olduğu gibi aynı reaksiyonu göstererek ülke içinde askeri operasyonlarına hız kazandırmıştır. Ancak bu dönemde de ABD ile Türkiye arasında yaşanan gerilimin devam etmesi, sınır ötesi harekâtların kapsamlı bir şekilde icra edilememesine neden olmuştur.

PKK'nın dördüncü dönemde terör saldırılarına yeniden başlaması ve güvenlik kuvvetlerinin bu saldırılar karşısında askeri harekâtlara hız kazandırması, Tablo 5 ve Tablo 6'da görüldüğü üzere, terör eylemi sayısının, etkisiz hale getirilen terörist sayısının ve şehit/gazi personel sayısının artmasına neden olmuştur.

TMH'nın dördüncü döneminde güvenlik kuvvetlerince icra edilen askeri harekâtlar, önceki dönemlerde olduğu gibi oldukça kalabalık birlikler ve zorunlu hizmete tabi olan erbaş ve erler ile icra edilmiş, bu dönemde de düşük yoğunluklu çatışmanın doğasına uygun bir strateji geliştirilememiştir.

PKK'nın, 2004 yılından itibaren yeniden başladığı terör eylemleri ile askeri birliklerin yanında sivil yerleşim yerlerini de hedef aldığı, bu terör saldırılarında mayın ve EYP gibi patlayıcı maddeleri kullanmaya başladığı görülmektedir.

Sınır dışında bulunan silahlı unsurlarını yeniden ülke içine sızdıran ve propaganda imkânı bulan PKK'ya, dördüncü dönemde icra edilen operasyonlara rağmen istenilen darbenin vurulamaması örgüte katılımı artırmıştır.

TMH'nın beşinci döneminde envantere alınmaya başlayan İHA'ların, TMH'da ilk defa 2008 yılı itibariyle aktif olarak kullanılmaya başlandığı, güvenlik kuvvetlerince sınır ötesinde daha kapsamlı harekâtların icra edildiği ve TMH'da yer alan askeri birliklerin gün geçtikçe zorunlu hizmetlerini yerine getiren erbaş/erlerin yerine profesyonel askerlerden teşkil edilmeye başlandığı, tüm bunların bir neticesi olarak - Tablo 11 ve Tablo 12'de görüldüğü üzere-

etkisiz hale getirilen terörist sayısının dördüncü döneme nazaran iki katına çıktığı görülmektedir.

TMH'nın beşinci döneminde, İHA'ların envantere alındığı ilk yıllarda silahsız olması nedeniyle, İHA'lar tarafından tespit edilen silahlı PKK unsurlarının anında etkisiz hale getirilmesinde bazı gecikmeler yaşandığı, ancak bu durumun her zaman bu şekilde olmadığı, zira Tablo 18'de görüldüğü üzere 2008 yılında İHA desteği ile gerçekleştirilen 1 operasyonda 150 teröristin etkisiz hale getirildiği, ayrıca İHA'ların TMH'da aktif olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte PKK'nın terör eylemi sayısında her yıl düşüş yaşandığı, zira 2007 yılında 900'ün üzerine çıkan terör eylemi sayısının 2008, 2009 ve 2010 yıllarında 100'ün altına düştüğü görülmektedir.

PKK'nın, TMH'nın beşinci döneminde bombalı araç saldırılarına başlaması ve bu tip saldırıların kitlesel ölümlere yol açması nedeniyle, beşinci dönemde her ne kadar terör eylemi sayısında düşüş görülse de şehit sayısının dördüncü dönem ile aynı seviyelerde olduğu görülmektedir.

Ayrıca TMH'nın beşinci döneminde; PKK'nın 2009 yılında gündeme gelen 'çözüm süreci'nin de etkisi ile gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri neticesinde, ülke içinde örgüte katılım sayısında artış yaşandığı, ancak dördüncü döneme nazaran, beşinci dönemde daha fazla PKK'lı teröristin güvenlik kuvvetlerine teslim olduğu görülmektedir.

'Çözüm süreci' olarak isimlendirilen 2013-2015 yılları arasındaki dönem, bu çalışmada TMH'nın altıncı dönemi olarak ele alınmıştır.

Bu dönem, Türkiye'nin askeri teknolojiye yönelik yatırımlarının ciddi derecede arttığı ve bu alanda bir hazırlık sürecinin yaşandığı, ancak 'çözüm süreci' olarak isimlendirilen çatışmasızlık döneminde askeri harekâtların durma noktasına geldiği, güvenlik kuvvetlerinin faaliyetlerini yalnızca buldukları bölgenin emniyetini alma şeklinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Askeri operasyonların icra edilmemesinin bir neticesi olarak - Tablo 11 ve Tablo 12'de

görüldüğü üzere- 2013 ve 2014 yıllarında etkisiz hale getirilen terörist sayısında azalma meydana gelmiştir.

Altıncı dönemde yine ‘çözüm süreci’nin etkisi ile - Tablo 11 ve Tablo 12’de görüldüğü üzere- özellikle 2013 ve 2014 yıllarında terör saldırılarının sayısı azalmış, bunun bir neticesi olarak şehit/gazi sayısında da azalma görülmüştür.

‘Çözüm süreci’ boyunca siyasi iktidarın diyalog ile çözmeye çalıştığı terör sorunu, PKK tarafından suistimal edilmiş, bu süre boyunca PKK, kendisine müzahir legal görünümlü siyasi partilere ait il ve ilçe belediyelerinin de yardımı ile karayollarına ve menfezlere patlayıcılar yerleştirmiş, silahlı propaganda faaliyetlerine hız kazandırmış ve ilerde başlaması muhtemel silahlı çatışmalar için bir takım hazırlıklar yapmıştır. Nitekim 2015 yılının Ağustos ayından itibaren başlayan ‘Hendek Operasyonları’ ile ‘çözüm süreci’ olarak isimlendirilen çatışmasızlık süreci sona ermiş ve güvenlik kuvvetlerince PKK’ya yönelik özellikle ülke içinde kapsamlı harekâtlar icra edilmeye başlanmıştır.

‘Çözüm süreci’nin sona ermesi ile başlayan terör saldırılarının bir neticesi olarak, -Tablo 11 ve Tablo 12’de görüldüğü üzere- 2015 yılında PKK’nın gerçekleştirdiği terör eylemi sayısında ve şehit/gazi sayısında artış meydana gelmiştir. Yine ‘çözüm süreci’nin sona ermesinin ardından PKK’ya yönelik icra edilen askeri harekâtların neticesinde, 2015 yılında etkisiz hale getirilen terörist sayısında artış meydana geldiği görülmektedir.

‘Çözüm süreci’nin getirdiği çatışmasızlık döneminin etkisi ile Tablo 18’de görüldüğü üzere, 2013 ve 2014 yıllarında İHA’ların kullanıldığı herhangi bir askeri operasyon bulunmazken, çatışmasızlık döneminin sona ermesinin ardından 2015 yılında İHA desteği ile icra edilen 11 operasyonda 10 PKK’lı terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Altıncı dönemde, ‘çözüm süreci’nin etkisi ile propaganda imkânı bulan PKK’ya, -Tablo 15’de görüldüğü üzere- ülke içinde katılım ciddi derecede artmıştır.

TMH'nın altıncı döneminde PKK, güvenlik kuvvetlerinin teknolojik ilerlemesini yakından takip etmiş, PKK'nın sözde liderlerinden Murat Karayılan, 'eski', 'klasik' ve 'geleneksel' yöntem olarak tanımladığı sistemin, TSK'nın teknolojisi karşısında hiçbir şansının olmadığını, bu yöntemi sürdüren PKK birliklerinin sürekli olarak kayıp vereceğini ifade etmiştir (Ökten, 2018).

PKK'nın, 'çözüm sürecinin etkisi' ile yaptığı hazırlıkların bir neticesi olarak, TMH'nın yedinci döneminin ilk yıllarında terör saldırılarının sayısının arttığı, ancak TSK'nın İHA/SİHA destekli operasyonları neticesinde PKK'nın her geçen yıl eylem yapamaz hale geldiği, bu bağlamda Tablo 11 ve Tablo 12'de görüldüğü üzere, 2016 yılından sonra PKK'nın gerçekleştirdiği terör eylemlerinde ve şehit/gazi sayısında her geçen yıl düşüş yaşandığı görülmektedir.

Yedinci dönemde envantere alınan SİHA'lar ile desteklenen operasyonlar neticesinde, önceki dönemlere nazaran etkisiz hale getirilen terörist sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Bu bağlamda, Tablo 18'de görüldüğü üzere, İHA/SİHA destekli; 2016 yılında 71 operasyonda 498 terörist, 2017 yılında 74 operasyonda 309 terörist, 2018 yılında 83 operasyonda 369 terörist, 2019 yılında 21 operasyonda 41 terörist, 2020 yılında 60 operasyonda 186 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

2016 yılında etkisiz hale getirilen terörist sayısı 3.093 iken bu sayının 2021 yılında 1.140 olması, yine İHA/SİHA destekli operasyonlarda etkisiz hale getirilen terörist sayısının her geçen yıl azalması, ülke içinde kalan terör örgütü mensubu sayısının her geçen yıl azalmasından kaynaklanmaktadır. Zira 2016 yılından itibaren ülke içinde bulunan terörist sayısının her geçen yıl azaldığı Tablo 17'de yer alan verilerden anlaşılmaktadır.

TMH'nın yedinci dönemi, sınır ötesine en fazla askeri harekâtın icra edildiği dönemlerden biridir. Bu dönemde ülke içinde güvenlik kuvvetlerince Kıran, Kapan, Yıldırım ve Eren operasyonları adı altında PKK'ya yönelik birçok askeri harekât icra edilirken, Irak'ın kuzeyinde Pençe Harekâtları, Suriye'nin kuzeyinde ise FKH, ZDH ve BPH icra edilmiştir. Bu dönem, İHA ve SİHA'ların askeri harekâtlarda en aktif ve etkin kullanıldığı dönemdir.

Güvenlik kuvvetlerinin yurt içinde ve sınır ötesinde icra ettiği askeri harekâtlar neticesinde PKK'nın, özellikle çözüm sürecinde ve Suriye'de elde ettiği tüm kazanımları önemli ölçüde kaybettiği, örgütün önceki dönemlerde 'eylem alanını genişletme' stratejisinin, 2016 yılından itibaren 'var olanı koruma' stratejisine evrildiği görülmektedir.

Irak'ın kuzeyinde icra edilen Pençe Serisi Harekâtların ilk halkası olan Pençe-1 Harekâtı, Türkiye'nin askeri kapasitesindeki teknolojik dönüşüm, TMH'da bütüncül yaklaşım ve yapısal reformların bir göstergesidir. Pençe-1 Harekâtı, 2018 yılında gerçekleştirilen Kararlılık Harekâtı'nın başarısından yararlanılarak icra edilen bir harekât özelliğine sahip olup Irak'ın kuzeyinde örgüte ait önemli bir kamp olan Hakurk'un teröristlerden tamamen temizlenmesi bakımından Türkiye'nin terörle mücadelesinde bir ilktir. Türkiye, Pençe-1 Harekâtı ile stratejik açıdan terörle mücadele sahasını Irak topraklarında derinleştirmeyi ve genişletmeyi, taktik açıdan ise Hakurk bölgesinde bulunan teröristlerin etkisiz hale getirilmesini, örgüt tarafından kullanılan sığınak ve mağaraların imha edilmesini, PKK'lı teröristlerin Hakurk üzerinden Türkiye'ye sızmalarını engellemeyi hedeflemiştir (Özçelik, Temmuz 2019).

Pençe-1 Harekâtı, istihbarat-operasyon bağlamında milli imkânlarla icra edilmiş, örgütün eylem kapasitesi ciddi ölçüde kısıtlanmış ve PKK tarafından doktrinasyon, eğitim, lojistik ve kaçakçılık amacıyla kullanılan 500 km²'lik Hakurk bölgesi teröristlerden arındırılmıştır (Özçelik, Temmuz 2019). TSK'nın Pençe-1 Harekâtı'nda, "tespit, teşhis, takip, temas, tecrit ve imha" şeklinde özetlenebilecek yöntemi uyguladığı görülmektedir (Aslan, 2019).

PKK ile mücadeleyi geniş bir bölgede ve başka bir ülke toprağında icra edebilmek adına TSK'nın, Pençe-1 Harekâtı'nda buna uygun bir harekât konsepti planlayarak, harekât unsurlarını bu plan dâhilinde teşkil ettiği görülmektedir. Harekât konseptini belirleyen temel faktörlerin; 2018 yılında icra edilen Kararlılık Harekâtı'ndan alınan dersler, teröristlerin taktik kapasiteleri ve coğrafi şartlar olduğu söylenebilir. Şöyle ki; Hakurk bölgesinde bulunan teröristlerin küçük gruplar halinde hareket etmeleri, arazi koşullarında tespit edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, anlık hedef tespitinde elektronik istihbaratın

kullanılması ve anlık angajman için SİHA'lar da dahil olmak üzere diğer imkanlardan faydalanılması, hem manevra unsurlarının zayıf riskini azaltmış hem de başarıyı getirmiştir (Özçelik, Temmuz 2019).

Harekât alanının coğrafi yapısına bakıldığında, PKK kamplarının sadece ateş destek vasıtalarıyla tamamen imha edilmesinin mümkün olmadığı, bizatihi kamp alanlarına yönelik kara harekâtı icra edilmesi gerektiği görülmektedir (Aslan, 2019).

Pençe-1 Harekâtı kapsamında; PKK'nın genel durumu, etkisiz hale getirilen terörist sayısı, ele geçirilen malzemeler ve teröristlerin barınma alanları incelendiğinde; PKK'nın, TSK tarafından gerçekleştirilecek operasyonlara karşı bir alarm planı yaptığı görülmektedir. Böylelikle örgütün kritik arazi kesimlerine yerleştirdiği küçük gruplarla güvenlik kuvvetlerine zayıf verdirilmesi, zaman kaybettirmesi ve kamp bölgesindeki büyük grubun zayıftan kaçınması hedeflenmiştir. Ancak örgütün, askeri teknolojiyi etkin kullanan ve profesyonelleşen bir TSK'ya karşı başarılı olamadığı görülmektedir (Aslan, 2019). Ayrıca ele geçirilen EYP ve mayınların durumu ve sayıları incelendiğinde, bu patlayıcıların bölgede seri bir şekilde imal edilmeye çalışıldığı görülmektedir (MSB, Haziran 2019).

Pençe-1 Harekâtı'nın icrasına dair genel bir değerlendirme yapıldığında, şu hususlar ön plana çıkmaktadır; harekâtın baskın şeklinde başlaması, teröristlerin hava hücum harekâtı ile karşı tedbir almaya vakit bulamaması, ele geçirilen malzemenin genellikle hafif silah ve bunlara ait mühimmatlar ile yaşam malzemelerinden ibaret olması, ZDH'de direnme ve doğrudan temas girme stratejisi başarısız olan teröristlerin, Pençe-1 Harekâtı'nda sıcak temastan kaçınması, Pençe-1 Harekâtı bölgesinde zayıftan kaçınmak için arazide dağınık biçimde konuşlanan teröristlerin kuvvet çoğunluğu sağlayamadıkları için direnç gösterememesi ve etkisiz hale getirilmesi, teröristlerin hareket serbestisi ve saklanma imkânlarının kalmaması, TSK'nın milli savunma teknolojilerini harekâta etkin bir şekilde kullanarak harekâtın planlanma, hazırlık ve icrasında başarılı olunması, TSK'nın uyguladığı modern stratejinin, 1990'lı yılların yöntemlerini tercih eden PKK'yı etkisizleştirilmesi, dolayısıyla teröristlerin

kabiliyet ve kapasitesinin kendini idame edecek düzeyden uzak olmasıdır (Aslan, 2019).

1990'lı yıllarda Irak'ın kuzeyinde icra edilen harekâtlarda teröristlerin etkisiz hale getirilmesiyle harekâtın sonlandırıldığı ve harekât alanının boşaltıldığı, bununla birlikte örgüt üyelerinin tekrar Türkiye sınırına yakın bölgelere konuşlandığı ve ülke güvenliğini tehdit ettiği, bu durumun bu çalışmada incelenen Çelik Harekâtı'nda da aynı şekilde gerçekleştiği, ancak Pençe-1 Harekâtı'nın akabinde TSK'nın Irak'ın kuzeyinde üslenme yoluna gittiği görülmektedir.

Oldukça kalabalık konvansiyonel bir kuvvetle, 'gizliliğe' riayet etmeksizin, çok geniş bir alanda, 1,5 ay süren Çelik Harekâtı'nda; şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık 9 terörist etkisiz hale getirilirken, TSK'nın son yıllarda uygulamaya koyduğu hassas hedeflemeye dayalı yeni askeri strateji ile daha dar bir alanda, daha küçük bir birlik ile 1,5 ay süren ve İHA/SİHA'ların etkin olarak kullanıldığı Pençe-1 Harekâtı'nda şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık 42 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Son yıllarda her geçen gün ülke içindeki militan sayısı azalan, eylem yapamaz hale gelen ve hareket kabiliyeti gittikçe daralan teröristler için İHA/SİHA'ların ciddi bir psikolojik baskı unsuru olduğu, örgüt liderlerinin dahi buldukları yerlerden hareket etmeye çekindiği görülmektedir. TMH'nın özellikle ikinci ve altıncı döneminde yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere; terör eylemi yapan, sözde ateşkes ilanıyla propaganda faaliyetleri icra eden PKK'ya, bu dönemlerde ülke içinde katılım oldukça artmıştır. Ancak son dönemde ülke içinde silahlı unsuru her geçen yıl azalan, terör eylemi gerçekleştiremeyen, propaganda faaliyetinden ziyade arazide hareket edecek alan dahi bulamayan PKK'ya, ülke içindeki katılım her geçen yıl azalmıştır. Bu durum güvenlik kuvvetlerine teslim olan terörist sayısına da aynı şekilde etki etmektedir. Zira 1984-2021 yılları arasında ülke içinde örgüte katılımın en az olduğu yıl 2021 yılı, en fazla teröristin teslim olduğu yıl ise 2019 yılıdır. Bu duruma İHA/SİHA'ların, TMH'da aktif olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte örgütün, terör eylemi gerçekleştirememesinin ve sahada rahat hareket edememesinin önemli bir etkisi

olduğu değerlendirilmektedir. Tüm bu tespitler ise teslim olan ya da yakalanan teröristlerin güvenlik kuvvetlerine verdikleri ifadelere ve örgüt yöneticilerinin söylemlerine net bir şekilde yansımıştır.

TMH yıllara göre değerlendirildiğinde; TSK, 1990'larda konvansiyonel kalabalık askeri birlikler ile PKK'nın hareket alanını daraltarak, 'alan hâkimiyeti' prensibini benimsemiştir. TSK, bu uygulama ile PKK'ya karşı kısmi bir başarı göstermiş olsa da, gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde personel zayıfında artış meydana gelmiştir. Bugün ise TSK'nın daha farklı bir yöntemi benimsediği görülmektedir. 2008 yılından sonra Türkiye'nin ateş gücüne dayalı teknolojiye yatırım yaptığı, bu kapsamda ateş gücü unsurlarının yapısında değişikliğe gittiği görülmektedir. Özellikle 2016 yılından sonra İHA'ların silahlandırılması, birçok operasyonda kalabalık konvansiyonel kara birliklerine olan ihtiyacı azaltmıştır.

TSK, 1990'lı yıllarda uyguladığı 'ara-bul-yok et' taktiği yerine, bugün 'hassas hedefleme'ye⁹ dayalı yeni bir yöntem geçiş yaparak, nicelik olarak daha küçük, ancak ateş gücü olarak daha etkili unsurları kullanmaya başlamıştır. Bu yöntem ile TSK, alan hâkimiyetini konvansiyonel kara unsurları ile değil, teknolojik algılayıcıları ön plana çıkan İHA/SİHA'lar ile sağlamaktadır. Bu yöntem, sayısal üstünlükten ziyade, teknolojik üstünlüğe dayanan alan hâkimiyetine geçiş yöntemidir. Bu yöntem, askeri uzmanlar tarafından "bir tabur sevk edileceğine bir Predator daha etkili oluyor" şeklinde tanımlanmaktadır (Selvi, Mayıs 2012). Çünkü bugünkü anlamıyla 'alan hâkimiyeti'; araziye teknolojik imkânlarla gözetleyerek, elde edilen istihbari bilgilerle, istenilen yer ve zamanda kuvvet bulundurabilmek anlamına gelmektedir (Akyürek vd, 2012).

İHA'lar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin arızalı arazi yapısında oldukça etkili olan sistemlerdir. Zorlu coğrafi yapısı nedeniyle, örgüt mensuplarınca geçiş güzergâhı olarak kullanılan alanların İHA'lar marifeti ile sürekli olarak gözetlenmesi ve tespit edilen tehditlerin ortadan kaldırılması, en

⁹ 'Hassas Hedefleme' için Türkiye'de 'akıllı bomba' terimi kullanılmaktadır. Ateş gücü teorisine göre hedefleme süreci "tespit-sabitlenme-imha" zincirini takip etmektedir. Tespit; hedefin konumunu ve özelliklerini kesin ve süratle tespit edilerek ilgili birimlere iletilmesidir. Sabitleme; kullanılmasına karar kılınan ateş destek vasıtasının hazırlanana kadar hedefin yavaşlatılması ya da durdurulmasıdır. İmha ise hedefin vurulmasıdır (Ökten,2018).

risksiz ve en etkili mücadele yöntemidir (Akyürek vd, 2012). Zira Ek-3’de yer alan haritada görüldüğü üzere; Elazığ, Batman, Şırnak ve Van’da konuşlu bulunan İHA üslerinin (Ökten, 2018), 150 km’lik harekât yarıçapı göz önünde bulundurulduğunda, TSK’nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin yanında, Irak ve Suriye’nin kuzey bölgelerinde de SİHA’lar ile operasyon gerçekleştirme kabiliyetine sahip olduğu (Ökten, 2018) ve teröristlerin kullandıkları güzergâhların İHA/SİHA’ların uçuşlarını gerçekleştirdiği bölgelere denk geldiği görülmektedir (Erboğa ve Ayar, 2019). Bu durum, TSK’nın terör saldırılarının başladığı ilk yıllardan itibaren sağlamaya çalıştığı alan hâkimiyetini tam anlamıyla gerçekleştirebildiğini ayrıca PKK’lı teröristlerin hareket alanının olabildiğince kısıtlandığını, dolayısıyla teröristlerin eylem yapamaz bir hale geldiğini göstermektedir.

Kuvvet boyutunda küçülmeye giden PKK’nın, 2008 yılından sonra konvansiyonel savunmaya geçtiği ve konvansiyonel saldırı yeteneğini kaybettiği görülmektedir. Örneğin, 1990’lı yıllarda PKK’nın, Hakkâri bölgesindeki temel taktiği, konvansiyonel saldırılar düzenleyerek, alan hâkimiyetini sağlamak olmuştur. Örgüt, özellikle 1991-1992 yılları arasında, konvansiyonel saldırılara dayanan imha savaşı yürüterek, TSK’nın bölgeyi terk etmesini hedeflemiştir. PKK’nın bu taktiği, 1993-1999 yılları arasında ‘imhadan’ ‘yıpratmaya’ doğru evrilmiş, güvenlik kuvvetleri ise bu süreçte çok sayıda zayıt vermiştir. PKK’nın bu taktiğinin 2008 yılından sonra da devam ettiği ancak 2016 yılından sonra her yıl konvansiyonel saldırılarda ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durum TSK’nın hassas hedefleme teknolojisine sahip SİHA’ları sahada aktif olarak kullanmaya başladığı dönem ile eşleşmektedir.

Ayrıca İHA/SİHA’lar, PKK’nın sözde üst düzey yöneticilerinin etkisiz hale getirilmesinde de önemli rol almıştır. Zira Ek-4’de yer alan tabloda görüldüğü üzere, 2016-2021 yılları arasında gerçekleştirilen 41 operasyonda, örgüt içinde üst düzey faaliyet gösteren 62 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

İHA ve SİHA’ların TMH’daki etkisi göz önüne alındığında; 1984-2021 yıllarını kapsayan dönemde; her bir terör saldırısı neticesinde en az şehidin 2020 yılında verildiği, yine her bir şehide karşılık en fazla teröristinde 2020 yılında

etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Ayrıca 1984-2007 yılları arasında en fazla şehidin 1984 yılında (1.084 şehit), 2008-2021 yılları arasında ise en fazla şehidin 2016 yılında (651 şehit) verildiği görülmektedir. Bu azalma eğiliminde, özellikle 2016'dan itibaren farklı isimlerle icra edilen ve teröristi SİHA'larla bulunduğu bölgede vurma stratejisini içeren operasyon anlayışının etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin son dönemde TMH'da çok önemli başarılar imza attığını belirten emekli Tuğg. Fahri Erenel, yeni süreçteki başarılar ile geçmiş dönemdeki başarıların arasındaki farkları şu şekilde ifade etmiştir:

“Eskiden belirli hatlar üzerinde, hava şartlarının uygun olduğu zaman kısmen etkili bir mücadele ortaya konur ancak bu durum kalıcı olmazdı. Yaşanan paradigma değişimi ve sahip olunan imkan ve kabiliyetlerle birlikte 4 mevsim boyunca durmayan, istediği her nokta son derece etkin operasyonlar düzenleyebilen bir yapıya kavuştuk. Durum böyle olunca PKK'nın sahip olduğu avantajları da tersine çevirdik. Eskiden sürekli aynı noktalarda kalan unsurlarımız saldırıya maruz kalıyordu. Şimdi baskıyı kuran taraf tamamen biziz. TSK ve Jandarma bu yeni yaklaşıma göre teşkilatlandı, profesyonel bir yapılanma sağlandı, komandolarımızın ve diğer askerlerimizin sahip oldukları imkanlar artırıldı ve tüm bunların meyvesi alınmaya başlandı. Eskiden güvenlik güçleri kendi istihbaratlarını topluyor, bunları gerekli zamanda gerekli şekilde diğer güçlerle paylaşmıyor ve dağınık bir görüntü sergileniyordu. Daha sonra güvenlik güçlerinin istihbarat havuzu birleşti ve herkes elde edilen bilgiye erişebilir oldu. Kurumlar birbiriyle son derece değerli bilgileri paylaştı. İstihbaratın tek elde toplanması sahadaki değişimin kritik dönemeçlerinden biri oldu. Bir diğer önemli nokta ise istihbari dönüşüm oldu. Eskiden stratejik istihbarat üzerinden gidiliyordu. Yani daha uzun süreli yaklaşımlara göre adımlar atılıyordu. Savunma sanayiinin yerli ve milli imkanlarla yaptığı atılımla birlikte altın değerindeki taktik istihbarata kavuştuk. Yani sahadan anlık olarak elde edilen bilginin çok hızlı bir şekilde analiz edilmesi ve hemen reaksiyon alınarak operasyon düzenlenebilmesi kabiliyetine sahip olduk. Tüm bunlara milli teknoloji hamleniz ile yaptığımız silahlarımızın, drone'larımızın, atış destek sistemlerinizin ve sürekli genişleyen istihbarat ağımızın yansımalarını da eklerseniz terör örgütünün neden tarihinin en kötü dönemlerinden birini yaşadığını rahatlıkla görebilirsiniz.” (Aksan, Mayıs 2020).

SONUÇ

Literatürde İHA'ların ortak kabul gören bir tanımını bulunmamaktadır. Ancak bu konuda en kapsamlı tanımın NATO tarafından yapıldığı değerlendirilmektedir.

İHA'ların ilk örnekleri 18'inci yüzyılda görülmekte olup ilk kullanım alanları ise askeri alanlardır. İlk silahlı İHA örnekleri ise II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sı tarafından üretilen ve İngiltere'ye karşı kullanılan V-1'lerdir.

Devletler, İHA'ların ilk ortaya çıktığı 18'inci yüzyıldan günümüze kadar bu alanda önemli yatırımlar yapmış, gelişen teknoloji ile üzerinde birçok özelliği taşıyan İHA'lar üretmişlerdir. Günümüzde ise İHA'lar askeri bakımdan; keşif ve gözetleme, taarruz, hedef benzetimi ve elektronik harp gibi birçok alanda kullanılmaktadır.

Birçok askeri ekipman ve silah sisteminin avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bu bakıma İHA'ların en önemli avantajı bu platformları kullanan personelin can güvenliği riski olmamasıdır. Ayrıca, uzak mesafelerdeki hedefleri çok net bir şekilde görüntüleyebilmesi, ısı ve basınç kısıtlılıklardan etkilenmemesi, tek bir sortide farklı görevleri aynı anda gerçekleştirebilmesi, maliyetinin düşük olması, hava radarlarında düşük izler bırakması, muharebe alanının resmini anlık bir şekilde komuta merkezine iletebilmesi, birçok farklı askeri ekipmanı bünyesinde barındırıyor olması İHA'ların önemli avantajları arasında yer almaktadır Öte yandan, YKİ ile arasında bulunan veri bağlantılarında yaşanabilecek kopukluklar, olumsuz hava koşullarından etkilenmesi ve savaş uçaklarına kıyasla daha düşük hızda hareket etmeleri ise İHA'ların bazı dezavantajlarıdır.

İHA'ların tedarik ve temin işlemlerine yönelik Türkiye tarafından ilk atılımın 1989 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak Türkiye, 1989 yılından itibaren İngiltere, Almanya, ABD ve İsrail gibi ülkelere İHA satın alma ya da kiralama yönünde birçok kez girişimde bulunmuş, ancak bu ülkelere kiralanan ya da satın alınan İHA'ların tedarik sürecinde yaşanan

problemler, teknik arızalar ve diplomatik krizler İHA'ların TMH'da istenilen verimde kullanılamamasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte Türkiye, ancak yerli ve milli olarak üretimi yapılan İHA'larla TMH'da etkin bir mücadele sergilemiştir.

ABD ve İsrail, İHA'ların geliştirilmesi ve kullanılması konusunda öncü ülkeler arasında iken Türkiye ise son yıllarda özellikle MALE sınıfında geliştirdiği İHA'lar ile dünyada sayılı devletler arasına girmiştir. Özellikle Baykar Firması tarafından geliştirilen Bayraktar TB2 ve Akıncı, TUSAŞ tarafından geliştirilen Anka serisi İHA'lar ve Vestel tarafından geliştirilen Karayel platformu taşıdığı özellikler ile dünyada sayılı İHA'lar arasında yer almaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de İHA ve SİHA'ların çeşitliliğinde ve sayısında artış olduğu görülmektedir.

Devletler, ilk ortaya çıktıkları günden bugüne kadar kendilerini koruyacak, halkının can ve mal güvenliğini sağlayacak silahlı bir güce ihtiyaç duymuşlardır. Devletlerin silahlı gücünü oluşturan ordular ise her geçen gün caydırıcılıklarını artırmak ve girdikleri muharebelerde galip gelmek adına yeni yeni taktikler geliştirmişlerdir. Orduların süreç içerisinde değişen savaş taktiklerini, teknolojinin ilerlemesi ile birlikte gelişen yeni silah sistemlerine göre belirledikleri muhakkaktır. Bundan kısa bir süre önce, farklı iki ordunun sivil yerleşim yerlerinden uzak, boş bir alanda karşı karşıya gelerek gerçekleştirdiği savaşlar, bugün ise çok daha kompleks bir yapıya dönüşmüştür. Bugün savaş alanlarında konvansiyonel nizami ordulardan çok, özel askeri şirketler, devlet dışı aktörler ve otonom silah sistemleri yer almaktadır. Bu aktörler, muharebenin anatomisi tam anlamıyla değişmiştir.

Günümüzde otonom silah sistemleri bakımından, bu aktörlerden en önemlilerinden biri ise İHA'lardır. Devletler, üzerinde ciddi yatırımlar yaptığı ve teknolojik ilerlemeler ile beraber üzerinde birçok donanımı barındıran İHA'ları, konvansiyonel savaşlarda etkin olarak kullanmaktadır. Bu bakıma İHA'ların konvansiyonel alanda; NATO'nun 2011 yılında gerçekleştirdiği Libya Harekâtı'nda, Türkiye'nin BKH'da, Azerbaycan'ın 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nda aktif olarak kullandığı ve ciddi başarılar elde edildiği görülmektedir.

Devletler, son yıllarda İHA'ları mücadele ettikleri devlet dışı silahlı aktörlere karşıda aktif olarak kullanmaktadır. Bu bakımda devlet dışı silahlı aktörlere yönelik olarak; ABD ve NATO'nun Afganistan Harekâtı'nda, ABD'nin Somali, Yemen ve Irak'ta, İsrail'in ise Filistin'de İHA'ları aktif olarak kullandığını görmekteyiz.

Türkiye ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ni de kapsayacak bir biçimde, İran, Suriye ve Irak toprakları üzerinde sözde bir 'Kürdistan' devleti kurmayı amaçlayan PKK isimli terör örgütüne yönelik 1984 yılından bu yana birçok alanda mücadele vermektedir. Türkiye'nin bu mücadelesinin en önemli sacayağından biri ise askeri alandaki mücadeledir.

Türkiye, kırk yıla yakın bir süredir terörle mücadele yürüten bir devlet olarak, hem teçhizat hem de operasyonel bakımdan birçok tecrübeye sahiptir. Süreç içerisinde Türkiye'nin, farklı askeri araçların kullanımına başvuru görülmektedir. Türkiye, savunma sanayi alanında yapılan yatırımlarla ve teknolojik kapasitesi ile bütün dünyada yükselen İHA teknolojilerini süratle yakalayıp kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir devlet haline gelmiştir. Böylelikle İHA ve SİHA'lar, özellikle 'çözüm süreci' olarak isimlendirilen dönemin ardından, hem sınır ötesinde hem de yurtiçinde gerçekleştirilen askeri harekâtlarda güvenlik kuvvetlerinin sahadaki etkinliğine olumlu yönde katkıda bulunmuştur.

TSK, TMH'nın ilk yıllarında bu mücadeleyi 'alan hâkimiyeti' prensibi ile kalabalık konvansiyonel birlikleri kullanarak yürütmeye çalışmış, her ne kadar ilk yıllarda PKK karşısında kısmi bir başarı elde etse de terör saldırılarını tam anlamıyla sonlandıramamıştır. Bunun nedeni TSK'nın; kuvvet yapısının, personel eğitiminin, envanterinde bulunan silahların ve uyguladığı stratejinin düşük yoğunluklu çatışma koşullarına uygun olmamasıdır.

İlerleyen yıllarda güvenlik kuvvetleri her ne kadar silah ve teçhizat bakımından güçlendirilse de gayri nizami harp tekniklerini kullanan PKK'ya karşı düşük yoğunluklu çatışmanın doğasına uygun bir strateji geliştirilememesi neticesinde, terör saldırılarının önüne geçilememiş ve personel zayıyatında artış yaşanmıştır. Bu süreç PKK'nın bazı dönemlerde ilan ettiği sözde ateşkesin etkisi

ile kısmi olarak duraksasa da, terör saldırılarının yeniden başladığı dönemlerde aynı şekilde devam etmiştir.

Ancak silahlı İHA'ların envantere alındığı 2016 yılından sonra güvenlik kuvvetlerinin terörle mücadeleye yönelik teknoloji temelli yeni bir strateji geliştirdiği, 'alan hâkimiyeti'ni kalabalık konvansiyonel birlikler ile geniş arazi kesimlerinde aylarca süren operasyonlar yerine, üzerinde birçok özelliği barındıran İHA ve SİHA'lar ile sağladığı görülmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu İHA/SİHA platformları ile TMH'da güvenlik kuvvetlerinin etkinliği çok daha üst seviyelere çıkmış, İHA ve SİHA'lar, örgütün lider kadrosunun saf dışı bırakılmasında ve sınır dışında bulunan PKK kamplarının risk alınmadan temizlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Zira 2016 yılından sonra İHA/SİHA destekli operasyonlarda örgüt içinde sorumlu düzeyde faaliyet gösteren birçok terörist etkisiz hale getirilmiştir. Bu bağlamda güvenlik kuvvetlerinin 2016 yılından itibaren uygulamaya koyduğu teknoloji temelli yeni askeri strateji sayesinde, PKK'nın sözde ana karargâhlarında dahi rahat hareket edemediği ve hareket alanının önemli ölçüde daraldığı görülmektedir.

Hareket serbestisi azalan ve eylem yapamaz hale gelen PKK'lı teröristler üzerinde İHA/SİHA'lar ciddi bir psikolojik baskı unsurudur. Bu baskı altında her geçen yıl güvenlik kuvvetlerine teslim olan terörist sayısı artarken, ülke içinde örgüte katılım ise azalmaktadır. Bu tespit, bu çalışmada yer alan verilerden, örgüt yöneticilerinin söylemlerinden ve teslim olan ya da yakalanan teröristlerin verdikleri ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır.

TSK, uygulamaya koyduğu teknoloji temelli yeni askeri strateji sayesinde 'çözüm süreci'nin son bulduğu 2015 yılından sonra, örgütü konvansiyonel saldırıdan vazgeçirmeyi başararak, ilerleyen süreçte konvansiyonel savunmasına karşı çözümler üretme yoluna gitmiştir.

2016 yılına kadar 'eylem alanlarını genişletme' yönünde strateji izleyen PKK'nın ise 2016 yılından sonra 'var olanı koruma'ya yönelik bir strateji izlediği görülmektedir.

Öte yandan İHA'ların envantere alınması ve TMH'da aktif olarak kullanılması ile birlikte -bazı siyasi politikaların uygulama dönemleri hariç olmak üzere- güvenlik kuvvetlerince terörle mücadelenin etkin olarak yürütüldüğü dönemlerde; PKK'nın terör eylemleri sayısında ve güvenlik görevlilerinin zayıf oranında azalış gözlemlenirken, etkisiz hale getirilen terörist sayısında artış meydana gelmiştir. Ancak 2016 yılında etkisiz hale getirilen terörist sayısı 3.093 iken bu sayısı 2021 yılında 1.140 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 2016 yılında İHA/SİHA destekli operasyonlarda etkisiz hale getirilen terörist sayısı 498 iken sonraki yıllarda etkisiz hale getirilen terörist sayısının azaldığı görülmektedir. Bu durum, teröristlerin İHA ve SİHA'lardan çekinerek mobil hareket etmekten kaçınması, ülke içindeki azalan terörist sayısı ve örgüte katılım oranındaki düşüş ile açıklanabilir. Fakat yine de İHA/SİHA destekli operasyonlarda 2017 yılında 309, 2018 yılında 369, 2019 yılında 41, 2020 yılında 186 terörist etkisiz hale getirilmiştir. 2021 yılında İHA/SİHA operasyonu ile etkisiz hale getirilen terörist sayısına dair herhangi bir veri ise bulunmamaktadır.

Türkiye, PKK ile mücadeleye yönelik 1984 yılından 2021 yılına kadar hem ülke içinde hem de sınır ötesinde birçok farklı askeri harekât icra etmiştir. Bu harekâtlardan en kapsamlı olanları ise Irak'ın kuzeyine; 1995 yılında gerçekleştirilen Çelik Harekatı ve 2019 yılında gerçekleştirilen Pençe-1 Harekatı'dır.

1984 yılından 2016 yılına kadar Irak'ın kuzeyine gerçekleştirilen askeri harekâtların kalabalık konvansiyonel birlikler ile icra edildiği, bu nedenle hazırlık aşamasında 'gizlilik' tesis edilemediğinden harekâtların henüz başlamadan deşifre olduğu ve teröristlerin bir takım tedbirler aldığı, güvenlik kuvvetlerinin harekâtın bitimine müteakip bölgeden çekildiği, güvenlik kuvvetlerinin çekildiği bölgelere teröristlerin yeniden yerleşerek Türkiye için tehdit olmaya devam ettiği görülmektedir. 1995 yılında icra edilen Çelik Harekatı'nda bu minvalde; 30 bin kişilik oldukça kalabalık konvansiyonel bir kuvvetle, 14.000 km²'lik çok geniş bir arazi kesiminde, 1,5 ay süre ile icra edilmiş ve harekâtın başlayacağı Irak'ın kuzeyinde yayın yapan örgüte müzahir bir radyo kanalından deşifre edilmiştir. Harekâtın bitimine müteakip ise bölgede bulunan güvenlik kuvvetleri geri

çekilmiştir. Harekâtın neticesinde 555 terörist etkisiz hale getirilirken, 61 güvenlik görevlisi şehit olmuştur. Dolayısıyla şehit olan her bir görevlisine karşılık 9 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

2016 yılından sonra icra edilen askeri harekâtların ise daha az kuvvetle, daha dar arazi kesiminde, İHA/SİHA'ların yanında diğer hava gücü unsurlarının daha etkin kullanımı ile icra edildiği ve harekâtın bitimine müteakip bölgede üs kurma yoluna gidilerek teröristlerin bölgeye yeniden yerleşmesine fırsat vermeyecek bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bakıma 2019 yılında icra edilen Pençe-1 Harekâtı, bir alay kadar profesyonel askerle, İHA/SİHA'ların yanında diğer hava gücü unsurlarının daha etkin kullanıldığı, 500 km² dar bir sahada 1,5 ay süre ile icra edilmiştir. Harekâtın neticesinde 126 terörist etkisiz hale getirilmiş, 3 güvenlik görevlisi ise şehit olmuştur. Dolayısıyla şehit olan her bir güvenlik görevlisine karşılık 42 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Gün geçtikçe teknolojik imkânların artması ve İHA/SİHA'ların daha yoğun kullanılması ile beraber, PKK'nın terör eylemleri geçmiş yıllara nazaran daha da azalmış ve bölgenin kontrol edilmesinde güvenlik kuvvetlerine üst düzey bir etkinlik kazandırmıştır. Böylelikle terör örgütünün arazide hareket serbestisi önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Bölgede hareket serbestisi kısıtlanan PKK eylem yapamaz hale gelmiş ve her geçen yıl eylem sayısında azalma meydana gelmiştir.

Elde edilen bulgular TMH'da 2008-2021 yılları arasında icra edilen askeri harekâtlarda İHA ve SİHA kullanımının güvenlik kuvvetlerine sağladığı avantajları göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada; TMH'nın başladığı 1984 yılından 2007 yılına kadarki harekât konsepti, icra edilen operasyonlar, terör saldırılarının sayısı, şehit/gazi sayısı ve etkisiz hale getirilen terörist sayısı ile İHA'ların envantere girdiği 2008 yılından 2021 yılına kadarki harekât konsepti, icra edilen operasyonlar, terör saldırılarının sayısı, şehit/gazi sayısı ve etkisiz hale getirilen terörist sayısı karşılaştırılmış, böylelikle Türk güvenlik kuvvetlerinin PKK ile mücadelesinde İHA/SİHA'ların etkisi incelenmiştir.

Yapılan alışmalar, analizler ve incelemeler neticesinde; İHA/SİHA'ların TMH'da aktif olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte, Türkiye'nin PKK ile mücadelede daha başarılı sonuçlar elde ettiği anlaşılmıştır.

EKLER

Ek 1. UVS International İHA Sınıflandırması

Kategori	Kısaltma	Menzil (km)	Uçuş İstifası (ft)	Uçuş Süresi (sa.)	Kalkış Ağırlığı (kg)
<u>Taktik</u>					
Nano	N	<1	300	<1	<0.025
Mikro	u	<10	800	1	<5
Mini	Mini	<10	1000	<2	<30
Yakın Menzil	CR	10-30	10000	2-4	150
Kısa Menzil	SR	30-70	10000	3-6	200
Orta Menzil	MR	70-200	16000	6-10	1250
Orta Menzil Havada Kalış	MRE	>500	26000	10-18	1250
Alçak İrtifa Derin Sızma	LADP	>250	150-30000	0.5-1	350
Alçak İrtifa Uzun Süre Havada Kalış	LALE	>500	10000	>24	<30
Orta İrtifa Uzun Süre Havada Kalış	MALE	>500	46000	24-48	1500
<u>Stratejik</u>					
Yüksek İrtifa Uzun Süre Havada Kalış	HALE	>2000	65000	24-48	4500/ 12000
<u>Özel Amaçlı</u>					
İnsansız Muharebe Aracı	UCAV	~1500	33000	~2	10000
Öldürücü	LETH	300	13000	3-4	250

Dekoy	DEC	0-500	16000	<4	250
Stratosferik	STRATO	>2000	65000- 100000	>48	
Stratosferik Ötesi	EXO		>100000		
Uzay	SPACE				

(Kaynak: Karakuş, 2019).

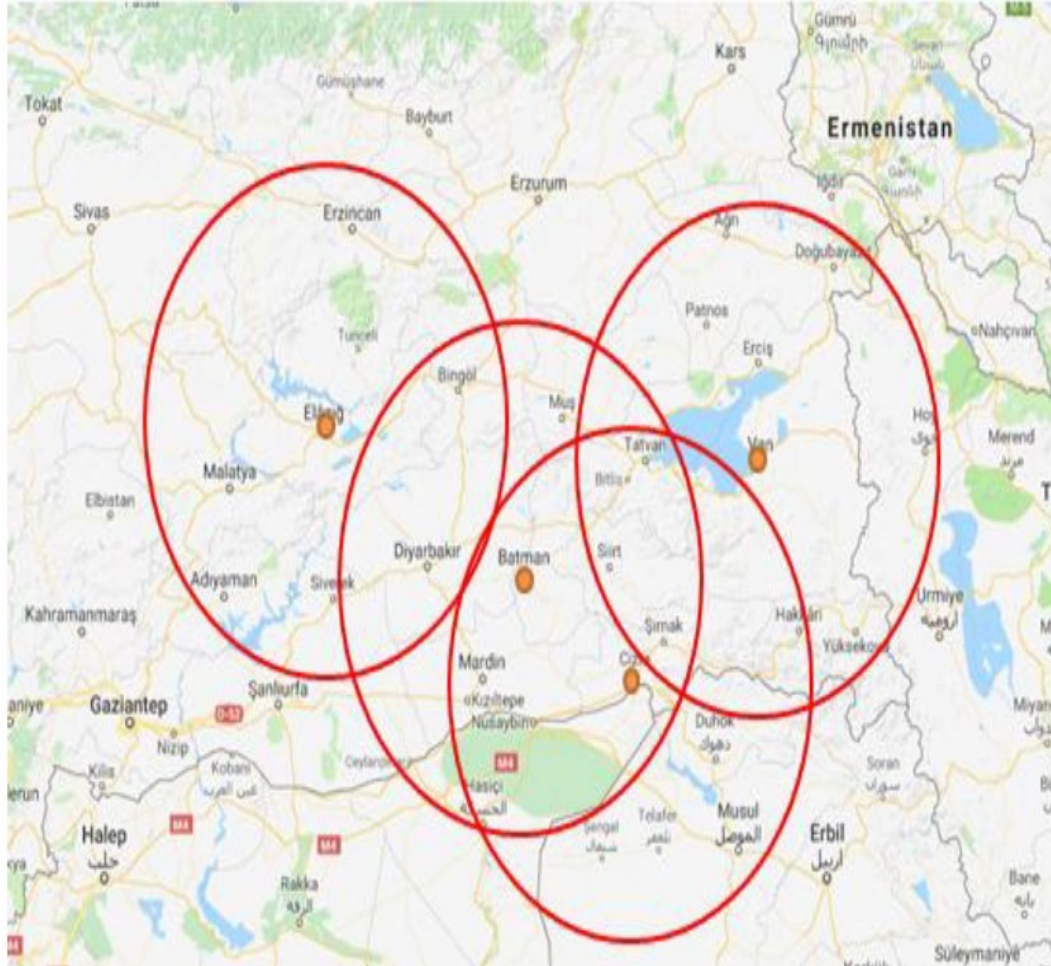
Ek 2. Dünyada Başlıca İHA Üreten Ülkeler ve Ürettikleri İHA'ların İsimleri ve Özellikleri

Kategori	İsmi	İrtifa (ft)	Uçuş Süresi (dk)	Faydalı Yük (kg)	Ağırlık (kg)	Üretici Ülke
Mikro	Fancopter		25 dk.		1,5	
	Black Window	769	2 dk		0,05	ABD
	Mikro Star				11,8	ABD
	Wasp	50-1000	45 dk.		0,43	ABD
	Gmav/T-Hawk		50 dk.			ABD
	QuattroCopter		10 dk.	0,28	0,94	
Mini	ScanEagle	19500	24+	20	13,1	ABD
	Skylark	15000	2		5,5	İsrail
	DragonEye RQ-14A	1000	1		2,7	ABD
	Pointer 2 FQM-151A	985	1		4,3	ABD
	Robocopter 300			294	500	Japonya
	Raven (RQ-11)	15000	1,5		1,9	ABD
	R-Max Type 2		1	30	58	Japonya
	Efe					Türkiye
	Gözcü Bayraktar Mini	12000	60 dk		3,5	Türkiye
	Alaaddin	14760	1		4	Almanya
Küçük	SUAS AEC V Puma	100-500	2			ABD
	Hermes 900	15000	12-15	55	110	İsrail
	Scorpio 6/30	6560	1		13	Fransa
	Luna	16400	6-8		40	Almanya
	Silverfox	12000	8	2,2	11,8	ABD
	Neptune	8000	4	92	613	ABD
	GoldenEye 80	15000	3	12	57	ABD
	Firebird	30000	40	14	90	ABD
Taktiksel	Sperwer	15000	6	45	285	Fransa
	Watchkeeper	16000	17	150	450	İsrail/ Fransa
	Hunter	20000	21	100	785	İsrail
	Aerostar	18000	12	50	200	İsrail

	Falco	20000	14	70	420	İtalya
	Shadow 200	15000	9	82	131	ABD
	Eagle Eye	20000	6	533	828	ABD
	Karayel	18000	10			Türkiye
	Çaldıran (Bayraktar Çaldıran)	30000	16	40	350	Türkiye
	Mücke	11.500	3,5	35	130	Almanya
Operatif (MALE)	Heron Tp	45000	36	1000	3650	İsrail
	Predator	25000	40	204	567	ABD
	Darkstar	65000	12	1880	1980	ABD
	Grey Eagle (MQ-1C)	25000	40	1452	363	ABD
	Dominator	30000	28	410	790	İsrail
	ANKA	30000	24	200	1368	Türkiye
	Hermes 1500	33000	26	350	1300	İsrail
Stratejik (HALE)	Global Hawk (RQ-4)	60000	28	1361	14630	ABD
	Euro Hawk	65000	30	1360		ABD/ Almanya
	Predator (MQ1)	25000	24	1205	1021	ABD
	Bams (RQ-7)	60000	34	1450	14630	
	Reaper (MQ9) Predator B	50000	24	1700	4763	ABD
	Pathfinder Plus	81000	15	67.5		ABD
	Global	70000	2 Hafta	454	4536	ABD
	Helos	100000	40	330	600	ABD
	Mercator	70000	82	2.5	53	İngiltere

(Kaynak: Karakuş, 2019).

**Ek 3. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Konuşlu
Bulunan İHA/SİHA Üs Komutanlıklarının Harekât
Menzili**

(Kaynak: Ökten, 2018)

Ek 4. 2016-2021 Yılları Arasında Güvenlik Kuvvetlerince PKK'nın Sözde Üst Düzey Yöneticilerinin Etkisiz Hale Getirilmesinde İcra Edilen İHA/SİHA Operasyonları

13 Nisan 2016 günü, Muş/Hasköy'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Garzan Eyalet sorumsuz Cemil Ateş 2 korumasıyla birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

2 Mayıs 2016 günü, Diyarbakır/Lice'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde; Orta Saha sorumlusu Ekrem Güney, Amed Eyalet sorumlusu Ahmet Talva ve Amed Eyaleti Mali Gelir Komitesi sorumlusu Şeyhmus Gültekin öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

17 Haziran 2016 günü Tunceli/Şişik Ormanları'nda güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda PKK'nın sözde Mazgirt bölge sorumlusu Ercan Ateş öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

9 Temmuz 2016 günü, Ağrı/Tendürek Dağı'nda güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Sinek Yaylası sorumlusu Zamanhan Kaya 2 korumasıyla birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

20 Ağustos 2016 günü, Ordu/Gölköy'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın Karadeniz açılım grubundan sorumlu Çağdaş Hasdemir öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

12 Ekim 2016 günü, Bitlis/Güroymak'ta güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde bölge sorumlusu Mehmet Nuri Özen yardımcısı ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

16 Ekim 2016 günü, Tunceli'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Dersim Eyaleti Doğu Cephe sorumlusu Hüseyin Ertürk yanında bulunan 14 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

23 Ekim 2016 günü, Bitlis/Sehi Ormanları'nda güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Garzan Eyaleti Öz Savunma Güçleri sorumlusu Cahit Beyhan 4 korumasıyla birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

03 Kasım 2016 günü, Tunceli/Pülümür'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Erzurum Eyalet sorumlusu İsa Teres yanında bulunan 15 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

9 Kasım 2016 günü, Tunceli/Bali Deresi'nde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Dersim Eyaleti Batı Karargâhı sorumlusu Umut Hocoğlu yanında bulunan 14 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

23 Kasım 2016 günü, Diyarbakır/Lice'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Orta Saha sorumlusu Nevzat Gündüz yanında bulunan 2 yardımcısı ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

1 Mart 2017 günü, Mardin/Nusaybin'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Mardin Eyalet sorumlusu Salih Kaplan yanında bulunan 2 koruması ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

6 Mart 2017 günü, Diyarbakır/Lice'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde bölge mayıncısı ve patlayıcı uzmanı Edip Yetüt 4 korumasıyla birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

26 Nisan 2017 günü, Tunceli/Pülümür'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde bölge sorumlusu Mehmet Füdeyil Aydın yanında bulunan 7 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

27 Haziran 2017 günü, Bingöl/Genç'te güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Amed Eyaleti yürütmesinden sorumlu Şahabettin Çotak yanında bulunan 11 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

29 Haziran 2017 günü, Diyarbakır/Lice'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, Ankara Merasim Sokak'taki patlayıcının faili Hakan Kızıl öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

18 Temmuz 2017 günü, Bitlis'te güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Garzan eyaleti 5'li yürütmesinden sorumlu Ali Ulaş öldürülmüştür (Milliyet, Eylül 2017).

06 Nisan 2018 günü, Amanos Dağları'nda güvenlik kuvvetlerince SİHA destekli olarak icra edilen operasyonlarda, PKK'nın sözde Amanos genel saha sorumlusu Seyithan Sinet ve örgütte sorumlu düzeyde faaliyet gösteren Necmettin Kutum, Emin Arı, Yusuf Buldağ, Ahmet Uçar, İsmail Özdemir ve Deniz Tali isimli teröristler öldürülmüştür (Türkoğlu, Eylül 2018).

11 Temmuz 2018 günü, Osmaniye/Amanos Dağları'nda İHA'lar tarafından tespit edilen aralarında PKK'nın sözde; Erzin sorumlusu İbrahim Durgun, Osmaniye sorumlusu Metin Aysel, Dört Yol sorumlusu Lokman Beydoğan, Arzu sorumlusu Mehmet Çukurlu, Adıyaman sorumlusu Ömer Çevik, Kahramanmaraş sorumlusu Mehmet Sıddık Yakar ve Hatay sorumlusu Hasan Veysi'nin de bulunduğu 18 kişilik terörist grup savaş uçakları tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Akşam, Ağustos 2018).

13 Temmuz 2018 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın lojistik sorumlusu Hasan Çakmak yanında bulunan 3 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Anadolu Ajansı, Temmuz 2018).

11 Ağustos 2018 günü, Tunceli'de güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, eylem hazırlığında bulunan PKK'nın Türkiye'deki sözde üst düzey yöneticilerinden İbrahim Çoban ve PKK'nın sözde Erzurum eyalet sorumlusu Mahmut Laçın'ında aralarında bulunduğu 10 terörist öldürülmüştür (Yenişafak, Ağustos 2018).

15 Ağustos 2018 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde üst düzey yöneticileri arasında yer alan İsmail Özden öldürülmüştür (Akgüngör, Ağustos 2018).

21 Mart 2019 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ve savaş uçakları ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde dış ilişkiler sorumlusu Mikail Özdemir, PKK sözcüsü Emrullah Dursun ve PKK'nın sözde Kandil bölge sorumlusu Ali Aktaş öldürülmüş, örgütün sözde yürütme konseyi üyesi Rıza Altun ise yaralanmıştır (Takvim, Mart 2019).

26 Mayıs 2020 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince icra edilen operasyonda, İHA'lar tarafından tespit edilen hedef noktalar savaş uçaklarıyla vurulmuş, PKK'nın sözde üst düzey yöneticilerinden İsmail Nazlıkul öldürülmüştür (TRT Haber, Haziran 2020).

23 Haziran 2020 günü, Suriye'nin kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'ya bağlı sözde Yüce Kadınlar Topluluğu Yürütme Konseyi üyesi ve Ayn el Arap'ta YPG'nin kentteki kadın örgütlenmelerinden sorumlu olan Filiz Aslan ve yanında bulunan Zehra Barkal, Emine Veysi ve Mizgin Halil isimli teröristler öldürülmüştür (Milliyet, Haziran 2020).

11 Ağustos 2020 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, içlerinde PKK'nın sözde Hakurk Eyalet Komutanı Murat Kalko'nunda bulunduğu 6 PKK'lı sözde üst düzey yönetici öldürülmüştür (Akit, Ağustos 2020).

13 Ağustos 2020 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, içlerinde PKK'nın sözde liderlerinden Cemil Bayık'ın yardımcısı İran uyruklu Ali Novruzi'nin de olduğu 7 terörist öldürülmüştür (Milliyet, Ağustos 2020).

04 Ekim 2020 günü, Diyarbakır/Lice kırsalında güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, 20 yıldır PKK'nın dağ kadrosunda faaliyet gösteren ve Kandil'de uzun yıllar intihar saldırıları için kadın canlı bombalar yetiştiren Müzeyyen Aydın'ın yanında bulunan iki terörist ile birlikte öldürülmüştür (Aydınlık, Ekim 2020).

11 Eylül 2020 günü, Van/Çatak'ta güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ve savaş uçakları ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Botan Saha sorumlusu Vahyettin Karay yanında bulunan 2 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Boztepe, Ekim 2020).

17 Ekim 2020 günü, Amanos Dağları'nda güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Amanos sorumlusu İbrahim Şengül yanında bulunan 3 terörist ile birlikte öldürülmüştür (Erdoğan, Şubat 2021).

20 Ekim 2020 günü, Suriye'nin kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'lı teröristlere orman yakma talimatı veren ve ülke içinde PKK'lı teröristler tarafından gerçekleştirilen bombalı terör eylemlerinde kullanılan patlayıcıları temin eden Mesut Taşkın öldürülmüştür (Altaş, Ocak 2021).

2020 yılı içerisinde, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın kurucuları içinde yer alan Ali Haydar Kaytan öldürülmüştür (Hürriyet, Kasım 2021).

8 Mayıs 2021 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın Suriye'deki askeri yapılanmasından sorumlu Halef el Muhammed öldürülmüştür (Demir ve Arpacık, Temmuz 2021).

14 Haziran 2021 günü, Bitlis kırsalında güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Garzan eyalet sorumlusu Samet İçyer öldürülmüştür (Sabah, Haziran 2021).

15 Ağustos 2021 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Sincar sorumlusu İran uyruklu Said Hasan yanında bulunan 4 terörist ile birlikte öldürülmüştür (A Haber, Ağustos 2021).

19 Ağustos 2021 günü, Suriye'nin kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde merkez komite üyesi Engin Karaaslan öldürülmüştür (Tosun, Eylül 2021).

30 Ağustos 2021 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Kandil ve Kerkük alan sorumlusu Mehmet Hatip Arıtürk öldürülmüştür (Hürriyet, Ekim 2021).

08 Ekim 2021 günü, Suriye'nin kuzeyinde bulunan Ayn El Arap bölgesinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Gara Saha Komutanı Taybet Bilen öldürülmüştür (Takvim, Ekim 2021).

9 Kasım 2021 günü, Suriye'nin kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Suriye yapılanmasının temelini atan Yusuf Gulo öldürülmüştür (Ulusal, Kasım 2021).

22 Kasım 2021 günü, Bitlis kırsalında güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, içlerinde Bitlis kadın sorumlusu Suriye uyruklu Leyla Şeyho ve Bitlis'te sorumlu düzeyde faaliyet yürüten Erhan Mingsar'ında bulunduğu 6 terörist öldürülmüştür (Bulur, Kasım 2021).

07 Aralık 2021 günü, Irak'ın kuzeyinde güvenlik kuvvetlerince SİHA'lar ile icra edilen operasyonda, PKK'nın sözde Sincar komutanlarından Mervan Bedel öldürülmüştür (Ulusal, Aralık 2021).

KAYNAKÇA

- Ak, T. (2017). *Günümüzün değişen çatışma koşullarında insansız savaş araçları ve etik tartışmalar*. Ankara : Sistem Ofset Yayıncılık.
- Ak, T. ve Avaner, T. (2019). Silahlı insansız hava araçlarının uluslararası alanda ve iç güvenlikte sevk ve idaresine ilişkin hukuki saptamalar. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(36), 45-66. Erişim adresi: http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/182/3.pdf
- Ak, T. ve Çobanoğlu, N. (2015). İnsansız hava araçları ve etik. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 13-25. DOI:10.1501/sbeder_0000000099
- Ak, T. ve Çobanoğlu, N. (2020). İnsansız hava araçları ve hipersonik silahların askeri harekate etkisi. *Global Savunma Dergisi*, Erişim adresi: https://www.academia.edu/42955846/%C4%B0nsans%C4%B1z_Hava_Ara%C3%A7lar%C4%B1_ve_Hipersonik_Silahlar%C4%B1n_Askeri_Harekate_Etkileri
- Ak, T. ve Sarı, G. (2018). Güvenliğin yeni aktörü silahlı insansız hava araçlarının kullanımında karar mekanizmaları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 623- 628. DOI: 10.21733/ibad.474608
- Akutay, S. S. ve Ateş, D. (2013). Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarının hukuki çerçevesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(3), 109-149. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48106/608326>
- Akyürek, S., Taşkiran, M., ve Yılmaz, M. A. (2012). *İnsansız hava araçları muharebe alanında ve terörle mücadelede devrimsel dönüşüm (Rapor No:53)*. Ankara: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM). Erişim adresi: https://www.academia.edu/9199556/%C4%B0nsans%C4%B1z_Hava_Ara%C3%A7lar%C4%B1_Muharebe_Alan%C4%B1nda_ve_Ter%C3%B6rle_

M%C3%BCcadelede_Devrimsel_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%B
Cm_

Alan, E. (2016). *40 yıllık ihanet*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alkan, N. (2002). *Gençlik ve terörizm*. Ankara: Temuh Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Altındağ, N. (2020). Türkiye'nin Pkk bölücü terör örgütü İle mücadelesine dair bir analiz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(1), 33-47. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasamasd/issue/52866/698709>

Altunok, T. (2010). Türkiye'nin iha seriveni. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 38-42. Erişim adresi: <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=b47R1727KzxidB0in5Uw3Tb1?dergiKodu=4&cilt=44&sayi=719&sayfa=38&yaziid=31056>

Aluçlu, M. B. (2020). *Pkk terör örgütünün söyleminin gelişimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=dMsX_Z6mhj1Ow7oofz7ENwveno=81Tj5tW-GB8rCcwFwWgaAw

Asker, A. ve Özpınar, Z. G. (2021). Azerbaycan'ı zafere götüren büyük taarruz: 44 günlük savaşın anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 83-106. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1676673>

Aslan, M. (2019). *Türkiye'nin terörizm ile mücadelesi pençe harekatı*. İstanbul: SETA. Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/A289Tr.pdf>

Attuquayefio, P. (2014). Drones, the US and the new wars in Africa. *Journal of Terrorism Research*, 3-13. DOI: 10.15664/jtr.942

Bal, M. A. (2008). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Başbuğ, İ. (2011). *Terör örgütlerinin sonu*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

- Bila, F. (2004). *Satranç tahtasındaki yeni hamleler, hangi PKK*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bila, F. (2007). *Komutanlar Cephesi*. İstanbul: Detay Yayınları.
- Bila, F. (2016). *İdeolojik kodlarıyla kağıt üstündeki pkk*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bilgiç, M. S. (t.y.). *Terör ve terörle mücadele*. İstanbul: Bilge Adamlar Araştırma Merkezi (BİLGESAM). Erişim adresi: https://www.academia.edu/3078847/Ter%C3%B6r_ve_Ter%C3%B6rle_M%C3%BCcadele
- Birand, M. A. (1992). *Apo ve pkk*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 mart vakası Irak tezkeresi ve sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Büyükanıt, Y. (2009). Yeni güvenlik anlayışları ve orduların dönüşümleri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 1-27.
- Cole, C. (2012). Examining the Growing Threat of Unmanned Warfare. *Drone Wars Briefing*. Oxford: Erişim adresi: https://www.google.com/search?q=%C3%A7eviri&rlz=1C1CAFC_enTR893TR893&oq=&aqs=chrome.0.69i59i45018.572363905j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- Cantener, Ö. F. ve Tümlü, F. (2016). Pkk terör örgütünün eylemlerinin güvenlik güçleri zayıfatı açısından analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403577>
- Coşkun, V. (2015). Hendek, öz yönetim ve siyaset. *Liberal Düşünce Dergisi*(79), 69-75. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48158/609289>
- Çelik, M. (2019). Kuruluşundan bugüne pkk/kck'nın uluslararası konjonktürel değişimlere uyum sağlama ve uluslararasılaşma çabası. *Güvenlik*

Çalışmaları Dergisi, 21(2), 111-133. Erişim adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gcd/issue/53137/704447>

Çetin, H. (2009). *Terör ve terörle mücadele politikaları bağlamında Türkiye-pkk örneği: 2003-2008 dönemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=8FBKyxBpYjb1AKQob1hamgveno=CUkeOx7L48WaRLjfZgSXWQ>

Çiçek, T. (2014). *İnsansız hava araçları ve hava gücü teorisi*. İstanbul: Hava Harp Okulu Komutanlığı. Erişim adresi:
https://www.academia.edu/7029882/%C4%B0NSANSIZ_HAVA_ARA%C3%87LARI_VE_HAVA_G%C3%9CC%C3%9C_TEOR%C4%B0S%C4%B0

Dağ, G. N. (2021). *Ortadoğu'daki terör faaliyetleri kapsamında oyun teorisi simülasyonu ile Türkiye'nin pkk'ya yönelik mücadele politikalarının analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Demir, C. K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında pkk. *Uluslararası İlişkiler*, 5(19), 57-88. Erişim adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539888>

Demir, C. K. (2017). *Sebeplerinden mücadele yöntemlerine etnik ayrılıkçı terörizm: pıra, eta, pkk*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye politikası bağlamında TSK'nın Suriye'deki sınır ötesi harekâtlarının nedenleri ve sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 541-582. Erişim adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1973279>

Demirel, E. (2005). *Geçmişten günümüze pkk ve ayaklanmalar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Demirkıran, Z. K. (2010). *Uçan torpidodan günümüze insansız hava araçlarının gelişimi*. Bilim ve Teknik Dergisi. Erişim adresi: <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=b47R1727KzxidB0in5Uw3Tb1?dergiKodu=4vecilt=44vesayi=719vesayfa=28veyaziid=31054>
- Doğan, S. ve Tanrıverdi, N. (2011). *Libya'daki Olaylara Müdahale Amacıyla Oluşturulan Uluslararası Koalisyonadaki Askeri Güç Durumu*. ORSAM.
- Domazeti, R. ve Özcan, M. (2020). *Bahar kalkanı harekâtı: askerî, siyasi ve stratejik hedefler*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). Erişim adresi: <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-bahar-kalkani-harekati-askeri-siyasi-ve-stratejik-hedefler.pdf>
- Dülger, K. (2019). Silahlı çatışmalarda silahlı insansız hava araçları kullanımının uluslararası hukuka uygunluğu. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(20), 102-133. Erişim adresi: https://tidsad.com/?mod=makale_tr_ozetvematikale_id=30802
- Düz, S. (2020). *Türkiye'nin göyüzündeki yeni gücü iha'lar*. İstanbul: SETA. Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/A336.pdf>
- Eker, S. (2015). Savaş olgusunun dönüşümü: yeni savaşlar ve Suriye krizi örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 31-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159014>
- Elarşlan, İ. C. (2021). *Pkk terör örgütünün değişen stratejisi ve şehir gerillacılığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Eliaçık, Z. (2019). Avusturya E. Bayraklı, H.B. Yalçın, M.Yeşiltaş (Ed.). *Avrupa'da pkk yapılanması içinde* (s. 127-182). Ankara: SETA
- Erboğa, A. ve Ayar, M. İ. (2019). Türkiye'de iha-siha'ların terörle mücadelede kullanımı ve terörle mücadeleye etkileri. H. Alptekin (Ed.). *Pkk terörünün analizi Türkiye terör olayları veri tabanı içinde* (s. 239-276). Ankara: SETA

- Erdağ, R. (2020). Savaş ve çatışmanın değişen yapısı silahların insansızlaştırılması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22(1), 3-22. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gcd/issue/55220/709608#article_cite
- Erdil, B. (2021). İnsansız hava araçlarının kullanım alanları ile bu araçların Türkiye'nin yurtdışı operasyonlarındaki yeri ve önemi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 581-607. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/67183/934010>
- Fukuyama, F. (2021). Ortadoğu'da uçmak. *American Purpose*, Erişim adresi: <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/>.
- Gaub, D. (2011). *The children of Aphrodite the proliferation and threat of unmanned aerial vehicles in the twCenty-first century*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). ABD Genelkurmay Koleji İleri Araştırmalar Enstitüsü, Kansas. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA546414.pdf>
- Grand, R. (2003). Air and space power led the way, gulf war II. *The Air Force Association Special Report*, 2-37. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA466395.pdf>
- Gülbahar, Ö. (2015). *Karayel insansız hava araçlarının statik ve dinamik analizleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Güler, M. Ç. (2020). *Karabağ'ın özgürleştirilmesi ve sahadaki yeni denklem*. İstanbul: SETA.
- Güllüpnar, H. ve Fidan, Z. (2017). Türkiye'nin pkk terör örgütüne yönelik operasyonları nedeniyle geçici zorunlu göç eden vatandaşların aldığı kamu hizmetlerinin devlet itibarına etkisi: Mardin örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 727-739. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/318042771_Turkiye'nin_PKK_Terror_Orgutune_Yonelik_Operasyonlari_Nedeniyle_Gecici_Zorunlu_Goc_Ed

en_Vatandaslarin_Aldigi_Kamu_Hizmetlerinin_Devlet_Itibarina_Etkisi_Mardin_Ornegi_THE_EFFECT_OF_PUBLIC_SERVICES_THAT_

Gürcan, M. (2012). Savaşın evrimi ve teorik yaklaşımlar. A. Sandıklı (Ed.). *Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri içinde* (s.71-129). İstanbul : Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)

Hacıbrahimoğlu, Z. (2004). *Belgelerle Abdullah Öcalan davası İmralı'dan Strasburg'a*. Türk Yay Kitapları: İstanbul.

Hammes, C. T. (2004). *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*. Saint Paul: MN Zenith Press.

Haser, B. (2010). Bu insansız hava aracı'ndan daha önce yapmamış mıydık? *Bilim ve Teknik Dergisi*, 32-37. Erişim adresi: <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=b47Rl727KzxidB0in5Uw3Tbl?dergiKodu=4&cilt=44&sayi=719&sayfa=32&yaziid=31055>

İmset, İ. G. (1993). *Pkk: ayrılıkçı şiddetin 20 yılı 1973-1992*. Ankara: Turkish Daily News Yayınları.

İnci, B. (2019). Diyarbakır Sur hendek olayları, öncesi, sonrası ve sonuçları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(39), 567-608. Erişim adresi: https://www.academia.edu/40162853/D%C4%B0YARBAKIR_SUR_HENDEK_OLAYLARI_%C3%96NCES%C4%B0_SONRASI_VE_SONU%C3%87LARI

Kahveci, M. ve Can, N. (2017). İnsansız hava araçları tarihçesi, tanımı, dünyada ve Türkiye'deki yasal durumu. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 5(4), 511-534. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/sujest/issue/33955/375785#article_cite

Kantemir, Ö. (2015). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölücü terör örgütü ile mücadelesinde teknolojik gelişmelerin etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kara Harp Okulu Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim

adresi:<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=wgO34CGBSb4Z-sjTocLvoQveno=-GN2zbBrW5XhNACHWZe8QA>

Karaağaç, C. (2014). *Geleceğin harekât ortamında iha sistemleri askeri uygulamalar ve teknoloji gereksinimleri*. Ankara: STM. Erişim adresi: https://www.academia.edu/7911351/Gelece%C4%9Fin_Harek%C3%A2t_Ortam%C4%B1nda_%C4%B0HA_Sistemleri_Askeri_Uygulamalar_and_Teknoloji_Gereksinimleri

Karaağaç, C. (2016). *İha sistemleri yol haritası geleceğin hava kuvvetleri 2016 – 2050*. Ankara: STM. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/15675496-Iha-sistemleri-yol-haritasi-gelecegin-hava-kuvvetleri-2016-2050-cengiz-karaagac.html>

Karaağaç, C. (2012). *İnsansız hava aracı sistemleri: Gökyüzünün yeni yırtıcı kuşları*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/2004387/%C4%B0nsans%C4%B1z_Hava_Arac%C4%B1_Sistemleri_G%C3%B6ky%C3%BCz%C3%BCn%C3%BCn_Yeni_Y%C4%B1rt%C4%B1c%C4%B1_Ku%C5%9Flar%C4%B1

Karaca, B. (2016). *Kürtçü Şiddet Sarmalında Devletin ve PKK'nın Stratejik Dönüşümü*. Ankara: Orion Kitabevi.

Karakaş, D., Karakaş, M., Karagöz, Ö., ve Tiftikci, H. (2012). Türk insansız hava aracı anka'nın uçuş simülasyon ortamı. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(1), s. 91-106.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/19224/204293#article_cite

Karakuş, C. (2019). *Silahlı insansız hava araçlarının (siha'lar) konvansiyonel savaştaki yeri: anlık istihbarattan anlık müdahaleye geçiş* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Erişim adresi:

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=LTAc9GHH1ub888GKIRqiJQveno=Jb3cdrjx2IFFrS8f2sKo7Q>

- Katrançı, S. (2020). *İnsansız hava aracı (iha) ve silahlı insansız hava araçlarının (siha), hibrit savaşta kullanımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=afb-G6uCcB-T7AL2GLoidwveno=nJJvyl131LgAxPFbMt-rqg>
- Katrançı, S. ve Tansü, Y. E. (2020). İnsansız hava araçlarının muhabere - savunma alanında kullanımı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinde, insansız hava araçlarının etkisi. *Journal Of Social*, 6(24), 340-345, DOI: <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.270>
- Kaya, E. ve Kodaman, T. (2021). Terörizmle mücadelede başarı kriterleri: pkk örneği (2016-2020). *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 150-184. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/62628/868980>
- Kaya, O. (2013). *Türkiye 'de etnik terör*. Ankara: A Kitap.
- Kenneth, İ. ve Robert, N. (2004). Defence science board study on unmanned aerial vehicles an inhabited combat aerial vehicles. *Washington Defense Science Board*, 1-58. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA423585.pdf>
- Kirişçi, K. ve Winrow, G. (1997). *Kürt Sorunu- Kökeni ve Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kışlalı, M. A. (1996). *Güneydoğu düşük yoğunluklu çatışma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Korkmaz, Y., İyibilgin, O. ve Findik, F. (2016). Geçmişten günümüze insansız hava araçlarının gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 20(2), 103-109. Erişim adresi: <http://www.saujs.sakarya.edu.tr/tr/download/article-file/227630>
- Kök, T. (2012). *İnsansız hava araçlarının güvenli kullanımı için spektrum ihtiyaçlarının belirlenmesi ile ilgili öneriler*. (Teknik uzmanlık tezi).

İstanbul: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Erişim adresi:
<https://www.btk.gov.tr/uploads/thesis/insansiz-hava-araclarinin-guvenli-kullanimi-icin-spektrum- ihtiyaclarinin-belirlenmesi-ile-ilgili-oneriler.pdf>

Kuloğlu, A. (2011). Libya harekâtı, gelişmeler ve Türkiye. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)*, 3(28), 52-53. Erişim adresi:
https://silo.tips/queue/libya-harekat-gelimeler-ve-trkiye?vequeue_id=-1vev=1656603314veu=NzguMTY0Ljg4LjQ5

Kundakçı, H. (2004). *Güneydoğu'da unutulmayanlar*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Küçükali, A. ve Balıkçılar, M. (2019). Hendek terörü olaylarının nusaybin'deki küçük ve orta ölçekli işletmelere etkisi, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(22), 356-374. Erişim adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/50756/630018>

Luvaas, J. (1999). *Napoleon On the Art of War*. New York: The Free Press

Mahadevan, P. (2010). The military utility of drones. *Center for Security Studies*, 1-3. Erişim adresi: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSS-Analyses-78.pdf>

Mevlütöğlü, A. ve Korkmaz, S. C. (2020). *Türkiye'nin askeri dönüşümü: İdlib ve Libya örnekleri*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). Erişim adresi:
https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/-turkiyenin-askeri-donusumu-idlib-ve-libya-ornekleri--.pdf

O'Connell, M. E. (2010). Unlawful killing with combat drones a case study of Pakistan, 2004-2009. *The Law School*, 2-26. Erişim adresi:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=%201501144

Ok, M. (2015). *Soğuk savaş sonrası Nato'nun icra ettiği askeri müdahalelerin Türkiye perspektifinden incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erişim adresi:
<https://docplayer.biz.tr/58181893-Soguk-savas-sonrasi-nato-nun-icra-ettigi-askeri-mudahalelerin-turkiye-perspektifinden-incelenmesi.html>

- Ökten, T. (2018). *Askeri Alanda Devrim'in Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Pkk terörizmi ile mücadelesine etkisinin analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://www.academia.edu/38204837/ASKER%C4%B0_ALANDA_DEVR%C4%B0M_%C4%B0N_T%C3%9CRK_S%C4%B0LAHLI_KUVVETLER%C4%B0_N%C4%B0N_PKK_TER%C
- Özcan, N. A. (1999). *Pkk (kürdistan işçipPartisi), tarihi, ideolojisi ve yöntemi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2005). *Türkiye'de düşük yoğunluklu çatışma ve pkk*. Ankara: Üç Ok Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2007). *Türk ordusu'nun Kuzey Irak operasyonları*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Özdemir, A. R. (2012). *Pkk ve korucular*. Balıkesir: Altınpost Yayınları.
- Özel, M. (2021). Türkiye'de içişleri bakanlığı'nın 2016 sonrası dönemde bölücü terörle mücadele yönteminin analizi: operasyon ve ikna. *İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*, 863-883. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/357131182_TURKIYE'DE_ICISLERI_BAKANLIGI'NIN_2016_SONRASI_DONEMDE_BOLUCU_TERORLE_MUCADELE_YONTEMININ_ANALIZI_OPERASYON_VE_IKNA
- Özeren, S. ve Sever, M. (2013). *Terörizm paradoksu ve Türkiye*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Özgen, C. (2015). Çelik harekâtı üzerine hukuki ve askeri bir analiz. *Siyaset Bilimi Uluslararası Hakemli Akademik Dergi*(1), 71-90. Erişim adresi:

https://www.academia.edu/65880236/%C3%87elik_Harek%C3%A2t%C4%B1_%C3%9Czerine_Hukuki_ve_Askeri_Bir_Analiz

Özgen, C. (2021). 44 günün ardından: 2020 Karabağ savaşı'nın askeri açıdan analizi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 104-123 DOI: 10.46849/guiibd.849560

Pamukoğlu, O. (2004). *Unutulanlar dışında yeni bir şey yok*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Parmaksız, A. (2006). *Burası Hakkâri Ankara'dan görüldüğü gibi değil*. İstanbul: Birharf Yayıncılık.

Pakkan, B. ve Ermiş, M. (2010). İnsansız Hava Araçlarının Genetik Algoritma Yöntemiyle Çoklu Hedeflere Planlanması. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 4(3), 77-84. Erişim adresi: https://app.trdizin.gov.tr/dokuman-goruntule?ext=pdfvpath=CrmWZGRsXTjRjLjWxD978OSUAL2jXitizhVYmCxNvH5SHNEkEwT9I6JTIqEEmqG9E8tDCqb6E-7Fsdq6yZGI0IDxRb1x7At2KFZiTkJaL0WSzC8G3SrYwlb04twz_Q7yb5Kiesx41sHuvWUGTTMaZbpEUUXzrYWzIakrS6JiZqFQ_I

Petrelli, N. (2012). The missing dimension: IDF special operations forces and strategy in the second Lebanon war. *Small Wars & Insurgencies*, 23(1), 56-73. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/233096436_The_Missing_Dimension_IDF_Special_Operations_Forces_and_Strategy_in_the_Second_Lebanon_War

Sanders, R. (2002). An Israeli military innovation. *Joint Force Quarterly*, 114-118. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA483682.pdf>

Sapmaz, A. ve Sarı, G. (2012). Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan tarafından kuvvet kullanım olasılığının analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*(15), 1-31.

Sarikaya, Y. (2020). *44 gün savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ zaferi*. Ankara: Tasav.

- Sarızeybek, E. (2006). *Şemdinli’de sınırı aşmak*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Semiz, B. (2007). *Çıkmaz sokak pkk*. Ankara: Lalezar Kitapevi.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2016). *İnsansız Hava Aracı Sistemleri Talimatı*.
- SSM. (2011). *Türkiye insansız hava aracı sistemleri yol haritası (2011-2030)*. Ankara: SSM, Erişim adresi: http://ercancinar.com/wp-content/uploads/2017/10/SSM_%C4%B0HA_Sistemleri_Yol_Haritas%C4%B1_2012.pdf
- STM. (2016). *Geleceğin hava kuvvetleri: 2016 – 2050 sektör değerlendirme raporu şubat’16*. Erişim adresi: https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ihha-260417.pdf
- Sullivan, G. R. ve Coroalles, A. M. (1995). The army in the information age. *ABD Ordusu Savaş Koleji, Stratejik Çalışmalar Enstitüsü*, Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA323002.pdf>
- Şahin, G. ve Kıvam, S. K. (2021). Askerî harekâtın evrimi ve istihbarat, gözetleme, keşif faaliyetlerinin değişen araçları. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 263-286. Erişim adresi: https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv/2021_2/Makale%203.pdf
- Tanrıverdi, N. (2011). Kaddafi sonrası Libya ve demokratikleşme sorunu. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)*, 3(35), 40-45. Erişim adresi: https://www.academia.edu/1547174/Kaddafi_Sonras%C4%B1_Libya_ve_Demokratikle%C5%9Fme_Sorunu
- Taşdemir, F. (2012). İnsan hakları hukuku ve insancıl hukuk açısından Türkiye’nin ayrılıkçı terör örgütü pkk ile mücadelesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 107-151. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48115/608474>

- Temizöz, C. (2012). *Kuruluşu, infazları, katliamlarıyla siyasallaşan pkk*. İstanbul: Tolga Yayınları.
- Terkan, A. (2015). *Terörizmle mücadele kapsamında insansız hava araçlarının rolü: federal yönetimli aşiret bölgesi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=j82DaK7_NcU2-0MRgSzVbQveno=L63AipgRcL7qwcO4GIwlBg
- Tunalı, S. (2010). *1 mart 2003 tezkeresi'nin Türkiye- Abd ilişkilerine ve Türkiye'nin terörle mücadelesine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tümlü, F. (2014). *Pkk terör örgütünün eylemlerinin analizi: karakol ve üs bölgelerinin çok kriterli karar verme yöntemine göre sınıflandırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Varlık, A. B. (2013). Savaşı tanımlamak: terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 114-129. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/59826>
- Yardımcı, G. (2019). İnsansız hava araçlarına Türk mevzuatından bir bakış. *Journal of Aviation*, 3(1), 61-80. DOI: 10.30518/jav.555568
- Yaşa, G. (2018). Küreselleşmenin güvenlik boyutu: hibrit savaş ve yeni nesil tehditler. *Uluslararası Değişimler ve Türkiye içinde* (s. 65-74). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Yayman, H. (2011). *Şark meselesinden demokratik açılıma Türkiye'nin Kürt sorunu hafızası*. Ankara: SETA. Erişim adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20130130121531_setaturkiyenin_kurt_sorunu_hafizasi.pdf

- Yenerer, V. (2008). *Kanlı kukla pkk terör örgütü gerçeği*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Yeşiltaş, M., Seren, M., ve Özçelik, N. (2017). *Fırat kalkanı harekâtı: harekâtın icrası, istikrarın tesisi ve alınan dersler*. Ankara: SETA
- Yılmaz, S. (2012). Pkk terör rgütü ve kck'dason durum. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(15), 6-13. Erişim adresi: <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931469.pdf>
- Yılmaz, S. (t.y.). *Modern savaş ve savunma reformu*. academia.edu içinde. Erişim adresi: https://www.academia.edu/7647876/Modern_Sava%C5%9F_ve_Savunma_Reformular%C4%B1
- Yüksek, H. (2022). *Türkiye'de değişen terör algısı: pkk terör örgütü, 1984-2009 ve 2009-2019 yıllarının karşılaştırmalı incelemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir.
- Zaloga, S. (2008). *Unmanned Aerial Vehicles: Robotic Air Warfare 1917-2007*. Oxford: Osprey Publishing
- Wilner, A. (2010). Afganistan'da hedeflenen cinayetler: terörle mücadele ve isyanla mücadelede zorlama ve caydırıcılığın ölçülmesi, çatışma ve terörizm çalışmaları. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(4), 307-329. DOI: 10.1080/10576100903582543

İNTERNET KAYNAKLARI

Akgüngör, İ. (2018, 16 Ağustos). 3 gün adım adım izlendi, son darbeyi siha indirdi! *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/gundem/3-gun-adim-adim-izlendi-son-darbeyi-siha-indirdi-1191670>

Akıncı. (2022). *Baykar*. içinde. Erişim adresi (01 Mayıs 2022): <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-akinci/>

Aksan, S. (2020, 6 Mayıs). Türkiye taktik değiştirdi terör örgütü tarihi çöküş yaşadı, *TRT Haber*. Erişim adresi (3 Haziran 2022): <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-taktik-degistirdi-teror-orgutu-tarihi-cokus-yasadi-482040.html>

Aksungur siha'nın ilk teslimatı yapıldı. (2021, 20 Ekim). *Dünya*. Erişim adresi (08 Mart 2022): <https://www.dunya.com/sectorler/savunma-sanayi/aksungur-sihanin-ilk-teslimati-yapildi-haberi-637193>

Alman bakan'dan Türk siha'larına övgü: Karabağ'da tarihin ilk siha savaşı yaşandı. (2020, 9 Aralık). *Star*. Erişim adresi (12 Mart 2022): <https://www.star.com.tr/savunma/alman-bakandan-turk-sihalarina-ovgu-karabagda-tarihin-ilk-siha-savasi-yasandi-haber-1593447/>

Ali Haydar Kaytan operasyonla etkisiz hale getirildi! PKK, ölümünü gizlemek için cesedi gömenleri infaz etti. (2021, 18 Kasım). *Hürriyet*. Erişim tarihi (01 Haziran 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ali-haydar-kaytan-operasyonla-etkisiz-hale-getirildi-pkk-olumunu-gizlemek-icin-cesedi-gomenleri-infaz-etti-41941934>

Altaş, M. (2021, 23 Şubat). Türkiye'deki pkk unsurlarına orman yakma talimatı veren terörist, MİT operasyonu ile etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyedeki-pkk-unsurlarina-orman-yakma-talimati-veren-terorist-mit-operasyonu-ile-etkisiz-hale-getirildi/2154113>

Azerbaijan military spending. (t.y.). *Global Security*. Erişim adresi (17 Mayıs 2022): <https://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/budget.htm>

Balcı, Ç. (2020, 14 Temmuz). Peñçe harekâtlarının pkk ve uzantılarının stratejik pozisyonlarına etkisi. *İRAM* içinde. Erişim adresi (01 Haziran 2022): https://iramcenter.org/pençe-harekatlarının-pkk-ve-uzantılarının-stratejik-pozisyonlarına-etkisi/?send_cookie_permissions=OK

Bayraktar tb2 400 bin uçuş saatini tamamladı. (2021, 26 Kasım). *Hürriyet*. Erişim adresi (25 Mayıs 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bayraktar-tb2-400-bin-ucus-saatini-tamamladi-41948048>

Bitlis'te öldürülen terörist Kobani sorumlusu çıktı! Murat Karayılan, Cemil Bayık ile Fehman Hüseyin'in kara kutusuydu. (2021, 30 Haziran). *Sabah*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/06/30/bitliste-oldurulen-terorist-kobani-sorumlusu-cikti-murat-karayilan-cemil-bayik-ile-fehman-huseyinin-kara-kutusuydu>

Biz bunu 24 kez yaptık. (2008, 22 Şubat). *İnternet Haber*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.internethaber.com/biz-bunu-24-kez-yaptik-129600h.htm>

Boztepe, M. (2020, 28 Eylül). Kırmızı kategoride aranan pkk'lı terörist etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kirmizi-kategoride-aranan-pkkli-terorist-etkisiz-hale-getirildi/1988571>

Bulur, S. (2021, 25 Ekim). Eren Kış-7 operasyonlarında 6 pkk'lı terörist etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/eren-kis-7-operasyonlarında-6-pkkli-terorist-etkisiz-hale-getirildi/2430510>

Byman, D. (2009, 18 Mart). Taliban vs. predator. *Foreing Affairs*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://www.foreignaffairs.com/articles/south-asia/2009-03-18/taliban-vs-predator?page=show>

Cox, J. ve Serle, J. (2014, 03 Eylül). First US drone strike in seven months hits Somalia. *The Bureau of Investigative Journalism*. Erişim adresi (24 Mayıs 2022): <https://www.thebureauinvestigates.com/search?q=COX>

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kötü komşu bizi imkan sahibi yaptı. (2018, 07 Nisan). *Sabah*. Erişim adresi (02 Nisan 2022): <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/04/07/cumhurbaskani-erdogan-kotu-komsu-bizi-imkan-sahibi-yapti>

Çölükoğlu, E. (2019, 22 Kasım) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı sınır ötesi askeri harekâtlar. *Uluslararası Politika Akademisi* içinde. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <http://politikaakademisi.org/2019/11/22/turk-silahlı-kuvvetlerinin-yaptigi-sinir-otesi-askeri-harekatlar/>

Çubukçu, M. (2007, Haziran). Irak'ta Direniş: Düşman Bu Kez El-Kaide, *Birikim* web sitesinden erişilen adres (10 Mayıs 2022): <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-218-haziran-2007/2401/irak-ta-direnis-dusman-bu-kez-el-kaide/4918>

Demir, A. ve Arpacık, C. (2021, 01 Temmuz). Operasyonlar KDP'nin bölgesini çoktan aştı... MİT, pkk'ya nefes aldırıyor: operasyon istihbaratı ağına KYB de mi eklendi? *Independent Türkçe*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.indyurk.com/node/381806/haber/operasyonlar-kdpnin-b%C3%B6lgesini-%C3%A7oktan-a%C5%9Ft%C4%B1%E2%80%A6-mi%CC%87t-pkkya-nefes-ald%C4%B1rm%C4%B1yor-operasyon>

Doğan, B. (2021, 28 Kasım). PKK'ya ayda 10 bin operasyon. *Yeni Şafak*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.yenisafak.com/gundem/pkkya-ayda-10-bin-operasyon-3723435>

El Kaide lideri Enver el Evlaki öldürüldü. (2011, 30 Eylül). *BBC*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110930_yemen_awlaki

Erdem, A. K. (2021, 10 Nisan). Türkiye'nin siha gücü ne kadar? hangi modellerde kaç tane var? çatışmalarda hangileri tercih ediliyor? işte cevapları.

Independent Türkçe. Erişim adresi (15 Mayıs 2022):
<https://www.indyturk.com/node/342926/haber/t%C3%BCrkiyenin-si%CC%87ha-g%C3%BCc%C3%BC-ne-kadar-hangi-modellerde-ka%C3%A7-tane-var-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalarda>

Erdoğan, M. N. (2021, 03 Şubat). Pkk/kck'nın kırmızı kategoride aranan sözde Amanos saha sorumlusu etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkk-kcknin-kirmizi-kategoride-aranan-sozde-amos-saha-sorumlusu-etkisiz-hale-getirildi/213253>

Eshel, D. (2009, 01 Mart). New tactics yield solid victory in Gaza. *Aviation Week*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://aviationweek.com/new-tactics-yield-solid-victory-israel-gaza>

Fransız sunucu 'Kaç Türk iha'nız var' diye sordu... Aliyev'in cevabı olay yarattı. (2020, 16 Ekim). *Habertürk*. Erişim adresi (17 Nisan 2022) : <https://www.haberturk.com/fransiz-sunucu-kac-turk-ih-niz-var-diye-sordu-aliyev-in-cevabi-olay-yaratti-2837065>

Global Terrorism Database. (2022). Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.start.umd.edu/gtd/>

Global Security. (2015). Task Force Observe, Detect, Identify, and Neutralize (Task Force ODIN). Erişim adresi (19 Mayıs 2022): <https://www.globalsecurity.org/military/agency/army/tf-odin.htm>

Gökçe, G. (2022, 01 Ocak). Türkiye'nin artan istihbarat kapasitesi ve terör örgütü pkk ile mücadele. *Kriter* içinde. Erişim adresi (05 Haziran 2022): <https://kriterdergi.com/dosya-turkiyede-ve-dunyada-istihbarat/turkiyenin-artan-istihbarat-kapasitesi-ve-teror-orgutu-pkk-ile-mucadele>

Gressel, G. (2020, 24 Kasım). Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry. *European Council on Foreign Relations*. Erişim adresi

(12 Mayıs 2022):<https://ecfr.eu/article/military-lessons-from-nagorno-karabakh-reason-for-europe-to-worry/>

Gülen, A. (2021, 4 Ocak). Dünya tersine döndü... Avrupa Türk siha'ları için sıraya girdi. *Sözcü*. Erişim adresi (22 Mayıs 2022): <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/dunya-tersine-dondu-avrupa-turk-sihaları-icin-siraya-girdi-6195879/>

Hakurk'ta eyp eğitim yeri olarak kullanılan mağaralar imha. (2019, 09 Haziran). *Milli Savunma Bakanlığı* içinde. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/962019-62071>

Human Rights Watch. (2009, 30 Haziran). Precisely wrong Gaza civilians killed by Israeli drone-launched missiles. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://www.hrw.org/report/2009/06/30/precisely-wrong/gaza-civilians-killed-israeli-drone-launched-missiles>

Hunter, D. (2009, 19 Nisan). UAVs critical for Afghanistan. *The San Diego Union Tribune*. Erişim adresi (19 Mayıs 2022): <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-forum-uavs-critical-for-afghanistan-2009apr19-story.html>

Irak kuzeyi Hakurk bölgesinde başlatılan operasyon. (2019, 28 Mayıs). *Milli Savunma Bakanlığı* içinde. Erişim adresi (1 Haziran 2020): <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2852019-47414>

Irak'ın kuzeyine gerçekleştirilen büyük hareketler. (2019, 29 Mayıs). *TRT Haber*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://www.trthaber.com/haber/gundem/irakin-kuzeyine-gerceklestirilen-buyuk-harekatlar-417275.html>

İçişleri Bakanlığı. (2019). 2020 bütçe sunuşu. Erişim adresi (18 Nisan 2022): <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/%C5%9EE REF/Stratejik-Yonetim/Butce-Sunumu.pdf>

İha ve siha'lar dünya basınında: Türk drone'ları pençelerini gösterdi. (2020, 5 Mart). *NTV*. Erişim adresi (19 Nisan 2022):

https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/iha-ve-sihalar-dunya-basininda-turk-dronelari-pencelerini-gosterdi,W3687S_qUSpHRA8yStALw/ffGxoGCB9kutWfLFpG8LVg

“İha ve siha’lar PKK’yı psikolojik olarak perişan etti”. (2019, 01 Şubat). *haber.aero*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://haber.aero/aero-gundem/iha-ve-sihalar-pkkyi-psikolojik-olarak-perisan-etti/>

İha ve siha'lar, PKK'nın psikolojisini bozdu. (2019, 19 Mayıs). *Akşam*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.aksam.com.tr/guncel/iha-ve-sihalar-pkknin-psikolojisini-bozdu/haber-972536>

İha'ların mimarı Selçuk Bayraktar: 'iha ve siha'ların devreye girmesi pkk'yı bitme noktasına getirdi'. (2017, 26 Ekim). *İhlas Haber Ajansı*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.ihha.com.tr/haber-ihaların-mimari-selcuk-bayraktar-iha-ve-sihaların-devreye-girmesi-pkkyi-bitme-noktasına-getirdi-682312/>

İsrail Heronları F-16'lara yanlış istihbarat verdi. (2018, 22 Haziran). *Yeni Şafak*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.yenisafak.com/gundem/israil-heronlarif-16lara-yanlisistihbarat-verdi-3359635>

İşte 2005-2017 arasında şehit verilenlerin ve gazilerin sayısı. (2017, 22 Aralık). *CNN Türk*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-2005-2017-arasında-sehit-verilenlerin-ve-gazilerin-sayisi>

Joscelyn, T. ve Roggio, B. (2014, 11 Eylül). US strategy against Islamic State to Mirror counterterrorism efforts in Yemen, Somalia. *The Long War Journal*. Erişim adresi (20 Mayıs 2022): https://www.longwarjournal.org/archives/2014/09/us_to_strategy_again.php

Kandil'deki operasyonla ilgili çarpıcı detay: hafızaları yok edildi. (2019, 28 Mart). *Takvim*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/03/28/kandildeki-operasyonla-ilgili-carpici-detay-hafizalari-yok-edildi>

Kandil'de siha korkusu! saklanan pkk'lı teröristler röportaja gelemedi. (2021, 31 Aralık). *Star*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.star.com.tr/guncel/kandilde-siha-korkusu-saklanan-pkkli-teroristler-roportaja-gelemedi-haber-1679085/>

Kanlı planı siha bozdu. (2018, 14 Ağustos). *Yeni Şafak*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.yenisafak.com/gundem/kanli-plani-siha-bozdu-3389705>

Karabağ'da siha'lara karşı ağır kayıplar veren Ermenistan Rusya'dan iha satın almak istiyor. (2020, 29 Aralık). *Yeni Şafak*. Erişim adresi (17 Nisan 2022): <https://www.yenisafak.com/dunya/karabagda-sihalara-karsi-agir-kayıplar-veren-ermenistan-rusyadan-ih-satin-almak-istiyor-3591859>

Karadağ, A. (2021, 02 Ocak). Bakan Soylu: terör örgütüne 2020 yılındaki katılım, 1984'ün de altında kaldı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (05 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakan-soylu-teror-orgutune-2020-yilindaki-katilim-1984un-de-altinda-kaldi/2096166>

Kasapoğlu, C. (2021, 26 Nisan). Pençe – şimşek ve pençe – yıldırım hareketi: askeri-stratejik ve jeopolitik analiz. *Edam* içinde. Erişim adresi (26 Mayıs 2022): <https://edam.org.tr/pence-simsek-ve-pence-yildirim-harekati-askeri-stratejik-ve-jeopolitik-analiz/>

'Keklik' ve 'Turna' TSK'ya teslim edildi. (2001, 10 Kasım). *Hürriyet*. Erişim adresi (15 Mart 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/keklik-ve-turna-tskya-teslim-edildi-36232>

Komando tugaylarının yüzde 70'i profesyonel asker oldu. (2009, 26 Eylül). *Hürriyet*. Erişim adresi (22 Mayıs 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/komando-tugaylarinin-yuzde-70-i-profesyonel-asker-oldu-12556699>

- Koyuncu, H. (2020, 14 Kasım). Ermenistan, Dağlık Karabağ çatışmalarında 2 bin 300'den fazla asker kaybettiğini açıkladı. *euronews*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://tr.euronews.com/2020/11/14/ermenistan-dagl-k-karabag-cat-smalar-nda-2-bin-300-den-fazla-asger-kaybettigini-ac-klad>
- Köker, İ. (2020, 12 Kasım). Dağlık Karabağ: iha ve siha'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? *BBC News Türkçe*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>
- Lantatek. (2022). İnsansız / otonom sistemler. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://lentatek.com/tr/cozumler/insansiz-sistemler>
- Lyall, J. (2020, 16 Aralık). Drones are destabilizing global politics. *Foreign Affairs*. Erişim adresi (15 Mayıs 2022): <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-12-16/drones-are-destabilizing-global-politics>
- MİT, kırmızı bültenle aranan pkk'lı Karaaslan'ı Suriye'nin kuzeyinde etkisiz hale getirdi. (2021, 28 Eylül). *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/mit-kirmizi-bultenle-aranan-pkkli-karaaslani-suriyenin-kuzeyinde-etkisiz-hale-getirdi/2376686>
- MİT'ten müthiş operasyon! Murat Kalko öldürüldü. (2020, 16 Ağustos). *Akit*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.yeniakit.com.tr/haber/mitten-muthis-operasyon-murat-kalko-olduruldu-1361605.html>
- Mitzer, S. (2020, 27 Eylül). The fight for Nagorno-Karabakh: documenting losses on the sides of Armenia and Azerbaijan. *Oryx*. Erişim adresi (16 Mayıs 2022): <https://www.oryxspioenkop.com/2020/09/the-fight-for-nagorno-karabakh.html>
- NATO Parliamentary Assembly. (2011). *Countering the Afghan insurgency: low-tech threats, high-tech solutions*. Erişim adresi: <https://www.ft.dk/samling/20111/almdel/npa/bilag/7/1042253.pdf>
- Operatif / stratejik iha sistemleri (2022). *TUSAŞ* içinde. Erişim adresi: <https://www.tusas.com/urunler/ih-operatif-stratejik-ih-sistemleri/anka#>

- Özcan, N. A. (2019, 30 Mart). Terörizmle mücadelede siha/iha kullanımı. *tepav* içinde. Erişim adresi (03 Haziran 2022): https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6410/Terorizmle+mucadelede+SIHA_IH+A+kullanimi
- Özçelik, N. (2019, 01 Temmuz). Pençe harekatı'nın stratejisi, kapsamı ve hedefi. *Kriter* içinde. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://kriterdergi.com/siyaset/pence-harekatinin-stratejisi-kapsami-ve-hedefi>
- Özçelik, N. (2021, 15 Ağustos). Pkk ve pyd'li teröristlerin teslim olma eğilimleri. *Global Savunma* içinde. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.globalsavunma.com.tr/pkk-ve-pyd-li-teroristlerin-teslim-olma-egilimleri.html>
- Özdemir, K. (2021, 25 Ocak). PKK'lı terörist: örgüt mensupları, hava operasyonlarıyla etkisiz hale getirilme korkusu yaşıyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkkli-terorist-orgut-mensuplari-hava-operasyonlariyla-etkisiz-hale-getirilme-korkusu-yasiyor/2121835>
- Özer, S. (2022, 28 Nisan). Türk Silahlı Kuvvetlerinin 'pençe'si terör yuvalarını dağıtıyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (29 Mayıs 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-silahli-kuvvetlerinin-pencesi-teror-yuvalarini-dagitiyor/2574986>
- Pençe-kaplan operasyonu'nda son durum... 500'den fazla hedef yok edildi. (2020, 18 Haziran). *Sözcü*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/pence-kaplan-operasyonunda-son-durum-500den-fazla-hedef-yok-edildi-5881104/>
- Pkk'nın bombacısı siha ile vuruldu. (2020, Ekim 05). *Aydınlık*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aydinlik.com.tr/haber/pkknin-bombacisi-siha-ile-vuruldu-220005>

Pkk'nın değişen taktiklerine karşı yeni strateji (2016, 25 Nisan). *Hürriyet*. Erişim adresi (03 Haziran 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkknin-degisen-taktiklerine-karsi-yeni-strateji-40094019>

Pkk'nın kritik ismi Yusuf Gulo öldürüldü. (2021, 11 Kasım). *Ulusal*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.ulusal.com.tr/haber/8691682/pkknin-kritik-ismi-yusuf-gulo-olduruldu>

Pkk'nın sözde bölge sorumlusu: fare gibi bir deliğe sıkıştık. (2018, 20 Ağustos). *Akşam*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/guncel/pkknin-sozde-bolge-sorumlusu-fare-gibi-bir-delige-skistik/43824/7>

Pkk'nın sözde 'Gara sorumlusu' Şilan Goyi öldürüldü. (2021, 20 Ekim). *Takvim*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/10/20/sihalar-kobanideki-pkkli-teroristleri-bombaladi>

Pkk'nın silah tedarikçisi Kandil'de vuruldu. (2021, 02 Ekim). *Hürriyet*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkknin-silah-tedarikcisi-kandilde-vuruldu-41908077>

Pkk'lı teröristten iha ve siha itirafı! (2019, 26 Temmuz). *Mynet*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.mynet.com/pkk-li-teroristten-ihave-siha-itirafi-110105661349>

Shahbazov, F. (2020, 03 Kasım). Tactical reasons behind mMilitary breakthrough in Karabakh conflict. *The Jamestown Foundation*. Erişim adresi (15 Mayıs 2022): <https://jamestown.org/program/tactical-reasons-behind-military-breakthrough-in-karabakh-conflict/>

Savaşın kaderini Azerbaycan ordusunun disiplini ve teknolojik üstünlüğü değiştirdi. (2020). *Türkiye - Azerbaycan Dergisi*. s. 30-33. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.turkiyeazerbaycan.com/8.pdf>

Selvi, A. (2012, 19 Mayıs). Predatore istihbaratı biz verdik. *Yeni Şafak*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/predatore-istihbarati-biz-verdik-32460>

Sınır ötesi operasyonlar 1983'te başladı. (2008, 22 Şubat). *CNN Türk*. Erişim adresi (08 Nisan 2022): <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/02/22/sinir.otesi.operasyonlar.1983te.basladi /430959.0/index.html>

Siha'lar terör örgütünün 'beyin takımını' vurdu! (2017, 17 Eylül). *Milliyet*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.milliyet.com.tr/gundem/siha-lar-teror-orgutunun-beyin-takimini-vurdu-2520959>

Siha'lar pkk'lı teröristleri zırhlı araçta avladı: Sincar'daki en kritik isimlerden Said Hasan öldürüldü. (2021, 16 Ağustos). *A Haber*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2021/08/16/sihalar-pkkli-teroristleri-zirhli-aracta-avladi-sincardaki-en-kritik-isimlerden-said-hasan-olduruldu>

Siyaset bilimci Fukuyama: 'siha'lar, 2020'de Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak yükselişine önemli katkı yaptı'. (2021, 07 Nisan). *İhlas Haber Ajansı*. Erişim adresi (23 Temmuz 2022): <https://www.ihb.com.tr/haber-siyaset-bilimci-fukuyama-sihalar-2020de-turkiyenin-bolgesel-bir-guc-olarak-yukselisine-onemli-katki-yapti-913693/>

Son dakika... Azerbaycan: Dağlık Karabağ savaşında 2783 asker şehit oldu. (2020, 3 Aralık). *Milliyet*. Erişim adresi (17 Nisan 2022): <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-azerbaycan-daglik-karabag-savasinda-2783-asker-yasamini-yitirdi-6370408>

Son dakika... Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a çağrı: sen de kapılarını aç. (2020, 8 Mart). *Milliyet*. Erişim adresi (15 Mayıs 2022): <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-yunanistana-cagri-sen-de-kapilarini-ac-6161126>

Son dakika haberi: pkk/ypg'ye ağır darbe! 18 gün sonra siha vurdu. (2020, 28 Haziran). *Milliyet*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-agir-darbe-18-gun-sonra-siha-vurdu-6246029>

Son dakika! siha'lardan pkk'ya nokta operasyon. (2020, 13 Ağustos). *Milliyet*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sihalardan-pkky-nokta-operasyon-6280889>

Son temizlik. (1998, 30 Nisan). *Hürriyet*. Erişim adresi (30 Mayıs 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-temizlik-39016509>

Şahanoğlu, O. (2020, 10 Kasım). Ermenistan ordusu 10 yıldan önce toparlanamaz! Azerbaycan'ın tarihi Karabağ zaferi sonrası çarpıcı açıklamalar... *Sabah*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/11/10/son-dakika-azerbaycanin-tarihi-karabag-zaferi-sonrasi-carpici-aciklamalar-ermenistan-ordusu-10-yildan-once-toparlanamaz>

Şahin, S. (2022, 04 Ocak). İçişleri bakanlığı sözcüsü Çataklı: 2021'de 1140 terörist etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/icisleri-bakanligi-sozcusu-catakli-2021de-1140-terorist-etkisiz-hale-getirildi/2464934#:~:text=2021'de%20k%C4%B1rsalda%20504'%C3%BC,1140%20ter%C3%B6rist%20etkisiz%20hale%20getirilmi%C5%9Ftir>

Şehitlerimiz. (2022). Milli Savunma Bakanlığı içinde. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/Sehitlerimiz>

Şener, N. (2020, 04 Eylül). PKK'nın kanlı bilançosu. *Hürriyet*. Erişim adresi: (01 Mart 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/pkknin-kanli-bilancosu-41602798>

Şikago'da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit Ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması İle Sivil Havacılık Geçici Sözleşmesi Ve Bunların

Eklerinin Onanması Hakkında Kanun. (1945, 12 Haziran). *Resmi Gazete (Sayı:6029)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6029.pdf> adresinden alınmıştır

Terör örgütü pkk'nın lojistik sorumlusu etkisiz hale getirildi. (2018, 19 Ağustos). *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/teror-orgutu-pkknin-lojistik-sorumlusu-etkisiz-hale-getirildi/1208102>

Terör örgütü pkk'ya siha darbesi: Sözde Sincar sorumlusu etkisiz hale getirildi. (2021, 09 Aralık). *Ulusal*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.ulusal.com.tr/haber/8860727/teror-orgutu-pkky-siha-darbesi-sozde-sincar-sorumlusu-etkisiz-hale-getirildi>

Terör örgütünden bölge sorumlularına 'yalanları artırım' talimatı. (2021, 19 Eylül). *DHA*. Erişim adresi (10 Haziran 2022): <https://www.dha.com.tr/gundem/teror-orgutunden-bolge-sorumlularina-yalanlari-artirin-talimati-1849335>

Terörist Fırat Şişman'ın jandarma sorgusu ortaya çıktı: pkk'nın karanlık yüzünü anlattı. (2021, 19 Haziran). *NTV*. Erişim adresi (10 Haziran 2022):<https://www.ntv.com.tr/turkiye/terorist-firat-sismanin-jandarma-sorgusu-ortaya-cikti-pkknin-karanlik-yuzunu-anlatti,cGqIgGYpe0i9plbtSQ9-JQ>

TSK'nın sınır ötesi operasyonları. (2011, 19 Ekim). *Aljazeera Türk*. Erişim adresi (25 Mayıs 2022): <http://52.18.122.111/haber/tsknin-sinir-otesi-operasyonlari>

TSK'ya dört yeni komando tugayı. (2018, 14 Ağustos). *DHA*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.dha.com.tr/gundem/tskya-dort-yeni-komando-tugayi-1594294>

Tuşaş(ta) anka. (2017, 30 Nisan). *Savunma Sanayi* içinde. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.savunmasanayi.org/anka/>

- Türk siha'ları ABD basınında: Sihirli mermi. (2020, 11 Kasım). *CNN Türk*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.cnnturk.com/dunya/turk-siholari-abd-basininda-sihirli-mermi>
- Türk siha'ları Fransız basınında. (2020, 23 Aralık). *TRT Haber*. Erişim adresi (12 Mayıs 2022): <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-siholari-fransiz-basininda-540351.html>
- Türk, Y. (2021, 30 Ağustos). Bayraktar akıncı tiha envantere girdi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/bayraktar-akinci-tiha-envantere-girdi/2350110>
- Turkey no longer interested in buying US drones: Turkish official. (2016, 27 Mayıs). *Daily News*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-no-longer-interested-in-buying-us-drones-turkish-official---99731>
- Türkiye'nin iha serüveni ve anka-aksungur'un konumu. (2019, 01 Haziran). *Savunma Sanayii Dergilik* içinde. Erişim adresi (10 Mayıs 2022): <https://www.savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Turkiye-nin-iHA-seruveni-ve-Anka-Aksungur-un-konumu>
- Türkoğlu, E. (2018, 21 Ekim). Amanoslar teröristlere dar edildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (01 Haziran 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/amoslar-teroristlere-dar-edildi/1260739>
- UK Ministry of Defense. (2015, 15 Mayıs). Air strikes in Iraq. Erişim tarihi (19 Mayıs 2022): <https://www.gov.uk/government/news/latest-iraq-air-strikes>
- U.S. Department of Defense. (2005). *The U.S. Air Force Remotely Piloted Aircraft and Unmanned Aerial* . Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=usafresearch>
- Uyar, T. (2010, 18 Temmuz). Anka başarısı ve insansız hava araçları. *Tevfik Uyar Web & Blok*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022):

<http://www.tevfikuyar.com/2010/blog/mesleki-yazilar/anka-basarisi-ve-insansiz-hava-araclari.html>

Vestel karayel milli iha hakkında her şey / TSK neden tercih etmedi?. (2021, 06 Haziran). *Turkish Defence Agency* içinde. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.tdefenceagency.com/vestel-karayel-milli-ih-hakkinda-her-sey-tsk-neden-tercih-etmedi/>

Yanık, T. (2021, 22 Şubat). Milli SİHA Bayraktar TB2, 300 bin uçuş saatini tamamladı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (28 Mayıs 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-siha-bayraktar-tb2-300-bin-ucus-saatini-tamamladi/2152690>

Yıldırım G. (2018, 28 Temmuz). SİHA'lara yeni yerli mühimmat. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi (05 Mart 2022): <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/sihalara-yeni-yerli-muhimmat/1216254>

Queally, J. (2014, 02 Eylül). US bombs Somalia in drone attack. *Common Dreams*. Erişim adresi (22 Mayıs 2022): <https://www.commondreams.org/news/2014/09/02/us-bombs-somalia-drone-attack>

150 kilometreden Kandil'e nokta operasyon: terör örgütü pkk ikinci büyük kaybını verdi. (2020, 11 Haziran). *TRT Haber*. Erişim adresi (16 Nisan 2022): <https://www.trthaber.com/haber/gundem/150-kilometreden-kandile-nokta-operasyon-terror-orgutu-pkk-ikinci-buyuk-kaybini-verdi-491670.html>

2020 yılında Türkiye'nin terörizmle mücadelesi. (2021, 15 Nisan). *Global Savunma* içinde. Erişim adresi (15 Mayıs 2022): <https://www.globalsavunma.com.tr/2020-yilinda-turkiye-nin-terorizmle-mucadelesi.html>

2021'de ikna yoluyla teslim olan terörist sayısı 200 oldu. (2021, 22 Aralık). *TRT Haber*. Erişim adresi (10 Mayıs 2022):

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/2021de-ikna-yoluyla-teslim-olan-terorist-sayisi-200-oldu-638006.html>

25'inci kara harekâtı. (2008, 23 Şubat). *Vatan*. Erişim adresi (10 Mart 2022):

<https://www.gazetevatan.com/arsiv/25-inci-kara-harek-ti-163569>

23 yıl sonra resmen 'olağan hal'. (2002, 30 Kasım). *Hürriyet*. Erişim adresi (09

Mayıs 2022): <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/23-yil-sonra-resmen-olagan-hal-112742>